[redacted]

[redacted]

[illegible]

[redacted]

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

OPERA OMNIA

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM

ACCURATE EDITA.

EDITIO STEREOTYPA C. TAUCHNITIANA.

TOMUS III.

Insunt: *Epistolae ad Lucilium, a I ad LXXXI.*

NOVA IMPRESSIO.

LIPSIAE
SUMPTIBUS OTTONIS HOLTZE.
1870.

IMPRESSERUNT METZGER & WITTIG, LIPSIAE.

L. ANNAEI SENECAE
AD LUCILIUM
EPISTOLAE.

EPISTOLA I.

Temporis aestimationem et usum Lucilio commendat: non differri debere, non elabi, non male poni.

Ita fac, mi Lucili: vindica te tibi, et tempus, quod adhuc aut auferebatur, aut surripiebatur, aut excidebat, collige et serva. Persuade tibi, sic esse ut scribo: quaedam tempora eripiuntur nobis, quaedam subducuntur, quaedam effluunt. Turpissima tamen est iactura, quae per negligentiam venit: et si volueris attendere, magna vitae pars elabitur male agentibus, maxima nihil agentibus, tota aliud agentibus. 2. Quem mihi dabis, qui aliquod pretium tempori ponat? qui diem aestimet? qui intelligat se quotidie mori? In hoc enim fallimur, quod mortem prospicimus: magna pars eius iam praeteriit: quidquid aetatis retro est, mors tenet. Fac ergo, mi Lucili, quod facere te scribis; omnes horas complectere: sic fiet, ut minus ex crastino pendeas, si hodierno manum inieceris. Dum differtur vita, transcurrit. 3. Omnia, mi Lucili, aliena sunt: tempus tantum nostrum est. In huius rei unius fugacis ac lubricae possessionem natura nos misit, ex qua nos expellit quicunque vult. Sed tanta stultitia mortalium est, ut, quae minima

et vilissima sunt, certe reparabilia, imput quum impetravere, patiantur: nemo se iudic quam debere, qui tempus accepit; quum inte unum est, quod ne gratus quidem potest r Interrogabis fortasse, quid ego faciam, qui t praecipio? 4. Fatebor ingenue: quod apu riosum, sed diligentem, evenit, ratio mihi impensae. Non possum dicere, me nihil p sed quid perdam, et quare, et quemadmod cam: causas paupertatis meae reddam. Si mihi, quod plerisque non suo vitio ad inop dactis: omnes ignoscunt, nemo succurrit. Qu est? Non puto pauperem, cui, quantulumcur perest, sat est. Tu tamen malo serves tua, tempore uti incipias. Nam, ut visum est m nostris: „Sera parsimonia in fundo est." N tantum minimum in imo, sed pessimum rem

EPISTOLA II.

Corporis quietem approbat, sed et animi in una aliq studio. Damnat curiosulos, qui per varios auctor pta discurrunt: pauca bonaque potius legere, et i rari suadet. Excerpendum semper aliquid, et an rendum: a suo exemplo, qui idem fecerit in Epic gio loco de Paupertate.

Et ex his quae mihi scribis, et ex his qua bonam spem de te concipio: non discurris, n rum mutationibus inquietaris. Aegri ani iactatio est. Primum argumentum composit tis existimo, posse consistere, et secum Illud autem vide, ne ista lectio multorum au et omnis generis voluminum, habeat aliquid et instabile. Certis ingeniis immorari et i oportet, si velis aliquid trahere, quod in anin liter sedeat. 2. Nusquam est, qui ubique peregrinatione vitam agentibus hoc evenit, hospitia habeant, nullas amicitias. Idem

necesse est iis, qui nullius se ingenio familiariter applicant, sed omnia cursim et properanter transmittunt. Non prodest cibus, nec corpori accedit, qui statim sumtus emittitur. Nihil aeque sanitatem impedit, quam remediorum crebra mutatio. Non venit vulnus ad cicatricem, in quo crebro medicamenta tentantur. Non convalescit planta, quae saepe transfertur: nihil tam utile est, quod in transitu prosit. 3. Distringit animum librorum multitudo. Itaque quum legere non possis quantum habueris, sat est habere quantum legas. „Sed modo," inquis, „hunc librum evolvere volo, modo illum." Fastidientis stomachi est, multa degustare: quae ubi varia sunt et diversa, coinquinant, non alunt. Probatos itaque semper lege: et si quando ad alios devertere libuerit, ad priores redi. Aliquid quotidie adversus paupertatem, aliquid adversus mortem auxilii compara, nec minus adversus ceteras pestes. 4. Et quum multa percurreris, unum excerpe, quod illo die excoquas. Hoc ipse quoque facio: ex pluribus, quae lego, aliquid apprehendo. Hodiernum hoc est, quod apud Epicurum nactus sum; soleo enim et in aliena castra transire, non tanquam transfuga, sed tanquam explorator. „Honesta," inquit, „res est, laeta paupertas." Illa vero non est paupertas, si laeta est. 5. Cui enim cum paupertate bene convenit, dives est. Non qui parum habet, sed qui plus cupit, pauper est. Quid enim refert, quantum illi in arca, quantum in horreis iaceat, quantum pascat, quantum feneret, si alieno imminet, si non acquisita, sed acquirenda computat? Quis sit divitiarum modus, quaeris? Primus: habere quod necesse est; proximus, quod sat est.

EPISTOLA III.

Male et temere saepe amicos dici, qui re non sint. Si quis sit talis, omnia illi fidendum et communicandum esse. Timidi et subducti arguuntur; sed et creduli nimis atque aperti. Medium optimum.

Epistolas ad me perferendas tradidisti, ut scribis, amico tuo. Deinde admones me, ne omnia cum eo ad te pertinentia communicem, quia nec soleas ipse quidem hoc facere. Ita eadem epistola illum et dixisti amicum, et negasti. Itaque sic priore illo verbo quasi publico usus es, et sic illum amicum vocasti, quomodo omnes candidatos bonos viros dicimus; quomodo obvios, si nomen non succurrit, dominos salutamus. 2. Hoc abierit! Sed si aliquem amicum existimas, cui non tantundem credis quantum tibi, vehementer erras, et non satis nosti vim verae amicitiae. Tu vero omnia cum amico delibera, sed de ipso prius. Post amicitiam credendum est, ante amicitiam iudicandum. Isti vero praepostere officia permiscent, qui contra praecepta Theophrasti, quum amaverint, iudicant; et non amant, quum iudicaverint. Diu cogita, an tibi in amicitiam aliquis recipiendus sit: quum placuerit fieri, toto illum pectore admitte: tam audacter cum illo loquere, quam tecum. 3. Tu quidem ita vive, ut nihil tibi committas, nisi quod committere etiam inimico possis: sed quia interveniunt quaedam, quae consuetudo fecit arcana, cum amico omnes curas, omnes cogitationes tuas misce. Fidelem si putaveris facies. Nam multi fallere docuerunt, dum timent falli: et aliis ius peccandi suspicando fecerunt. Quid est ergo, quare ulla verba coram amico meo retraham? quid est, quare me coram illo non putem solum? 4. Quidam quae tantum amicis committenda sunt, obviis narrant, et in quaslibet aures, quidquid illos urit, exonerant: quidam rursus etiam cariss

rum conscientiam reformidant, et, si possent, ne sibi quidem credituri, interius premunt omne secretum. Neutrum faciendum est: utrumque enim vitium est, et omnibus credere, et nulli: sed alterum honestius dixerim vitium, alterum tutius. — 5. Sic utrosque reprehendas, et eos qui semper inquieti sunt, et eos qui semper quiescunt. Nam illa tumultu gaudens, non est industria, sed exagitatae mentis concursatio: et haec non est quies, quae motum omnem molestiam iudicat, sed dissolutio et languor. Itaque hoc quod apud Pomponium legi, animo tuo mandabitur: „Quidam adeo in latebras refugerunt, ut putent in turbido esse, quidquid in luce est.“ Inter se ista miscenda sunt, et quiescenti agendum, et agenti quiescendum est. Cum rerum natura delibera: illa dicet tibi, se et diem fecisse et noctem.

EPISTOLA IV.

Hortatur ad perseverandum in philosophia: quae sola viros efficiat. Ceteros, pueros esse: timere non timenda, et mortem inprimis. Atqui hanc finem malorum esse. Emblema dein ex Epicuro, de veris divitiis.

Persevera ut coepisti, et quantum potes propera; quo diutius frui emendato animo et composito possis. Frueris quidem etiam dum emendas, etiam dum componis: alia tamen illa voluptas est, quae percipitur ex contemplatione mentis ab omni labe purae et splendidae. Tenes utique memoria, quantum senseris gaudium, quum, praetexta posita, sumsisti virilem togam, et in forum deductus es: maius exspecta, quum puerilem animum deposueris, et te in virum philosophia transcripserit. 2. Adhuc enim non pueritia in nobis, sed, quod est gravius, puerilitas remanet: et hoc quidem eius est, quod auctoritatem habemus senum, vitia puerorum: nec puerorum tantum, sed infantium. Illi levia, hi falsa formidant:

nos utraque. Profice modo, et intelliges, quaedam ideo minus timenda, quia multum metus afferunt. Nullum magnum, quod extremum est. Mors ad te venit, timenda erat, si tecum esse posset: necesse est, aut non perveniat, aut pertranseat. „Difficile est," inquis, „animum perducere ad contemtum animae." Non vides, quam ex frivolis causis contemnatur? 3. Alius ante amicae fores laqueo pependit; alius se praecipitavit a tecto, ne dominum stomachantem diutius audiret; alius, ne reduceretur e fuga, ferrum adegit in viscera. Non putas virtutem hoc effecturam, quod efficit nimia formido? Nulli potest secura vita contingere, qui de producenda nimis cogitat, qui inter magna bona multos consules numerat. 4. Hoc quotidie meditare, ut possis aequo animo vitam relinquere, quam multi sic complectuntur et tenent, quomodo qui a torrente rapiuntur, spinas et aspera. Plerique inter mortis metum et vitae tormenta miseri fluctuant: et vivere nolunt, et mori nesciunt. Fac itaque tibi iucundam vitam, omnem pro illa solicitudinem deponendo. Nullum bonum iuvat habentem, nisi ad cuius amissionem praeparatus est animus. Nullius autem rei facilior amissio est, quam quae desiderari amissa non potest. 5. Ergo adversus omnia quae accidere possunt etiam potentissimis, adhortare te et indura. De Pompeii capite pupillus et spado tulere sententiam: de Crasso crudelis et insolens Parthus. Caius Caesar iussit Lepidum Dextro tribuno praebere cervicem: ipse Chaereae praestitit. Neminem eo fortuna provexit, ut non tantum illi minaretur, quantum permiserat. Noli huic tranquillitati confidere: momento mare evertitur: eodem die, ubi luserunt navigia, sorbentur. 6. Cogita, posse latronem et hostem admovere iugulo tuo gladium: ut potestas maior absit, nemo non servus habet in te vitae necisque arbitrium. Ita

dico, quisquis vitam suam contemsit, tuae dominus est. Recognosce exemplum eorum, qui domesticis insidiis perierunt, aut aperta vi, aut dolo: et intelliges, non pauciores servorum ira cecidisse, quam regum. Quid ad te itaque, quam potens sit quem times, quum id, propter quod times, nemo non possit? 7. At si forte in manus hostium incideris, victor te duci iubebit, eo nempe quo duceris. Quid te ipse decipis, et hoc nunc primum, quod olim patiebaris, intelligis? Ita dico: ex quo natus es, duceris. Haec et huiusmodi versanda in animo sunt, si volumus illam ultimam horam placidi exspectare: cuius metus omnes alias inquietas facit. — Sed ut epistolae finem imponam, accipe quod hodierno die mihi placuit: et hoc quoque ex alienis hortulis sumtum est. 8. „Magnae divitiae sunt, lege naturae composita paupertas.“ Lex autem illa naturae scis quos nobis terminos statuit? Non esurire, non sitire, non algere. Ut famem sitimque depellas, non est necesse superbis assidere liminibus, nec supercilium grave et contumeliosam etiam humanitatem pati: non est necesse maria tentare, nec sequi castra. Parabile est quod natura desiderat, et appositum: ad supervacua sudatur. Illa sunt quae togam conterunt, quae nos senescere sub tentorio cogunt, quae in aliena litora impingunt. Ad manum est, quod satis est.

EPISTOLA V.

Arcet amicum ab ostentatione philosophiae, monetque, ne cultu notabilem aut victu se faciat. Clausula est, ex Hecatone, de spei et metus coniunctione. Liberum ab altero esse, qui alteram posuerit: obnoxium utrique, qui uni.

Quod pertinaciter studes, et, omnibus omissis, hoc unum agis, ut te quotidie meliorem facias, et probo *et gaudeo: nec* tantum hortor, ut perseveres, *sed etiam rogo.* Illud autem te admoneo, ne eorum

more, qui non proficere sed conspici cupiunt, facias aliqua, quae in habitu tuo aut genere vitae notabilia sint. Asperum cultum, et intonsum caput, et negligentiorem barbam, et indictum argento odium, et cubile humi positum, et quidquid aliud ambitionem perversa via sequitur, evita. 2. Satis ipsum nomen philosophiae, etiam si modeste tractetur, invidiosum est: quid, si nos hominum consuetudini coeperimus excerpere? Intus omnia dissimilia sint: frons nostra populo conveniat. Non splendeat toga: ne sordeat quidem: non habeamus argentum, in quod solidi auri caelatura descenderit: sed non putemus frugalitatis indicium, auro argentoque caruisse. Id agamus, ut meliorem vitam sequamur, quam vulgus, non ut contrariam: alioqui quos emendari volumus, fugamus, et a nobis avertimus. 3. Illud quoque efficimus, ut nihil imitari velint nostri, dum timent ne imitanda sint omnia. Hoc primum philosophia promittit, sensum communem, humanitatem et congregationem: a qua professione dissimilitudo nos separabit. Videamus ne ista, per quae admirationem parare volumus, ridicula et odiosa sint. Nempe propositum nostrum est, secundum naturam vivere. 4. Hoc contra naturam est, torquere corpus suum, et faciles odisse munditias, et squallorem appetere, et cibis non tantum vilibus uti, sed tetris et horridis. Quemadmodum delicatas res desiderare, luxuriae est: ita usitatas et non magno parabiles fugere, dementiae est. Frugalitatem exigit philosophia, non poenam: potest autem esse non incomta frugalitas. Hic mihi modus placet. Temperetur vita inter bonos mores et publicos; suspiciant omnes vitam nostram, sed et agnoscant. 5. Quid ergo? Eadem *faciemus, quae* ceteri? nihil inter nos et illos *intererit? Plurimum. Dissimiles* esse nos vulgo sciat, qui *inspexerit propius:* qui domum intraverit, nos potius

miretur, quam supellectilem nostram. Magnus ille est, qui fictilibus sic utitur, quemadmodum argento: nec ille minor est, qui sic argento utitur, quemadmodum fictilibus. Infirmi animi est, pati non posse divitias. — 6. Sed ut huius quoque diei lucellum tecum communicem, apud Hecatonem nostrum inveni, cupiditatum finem, etiam ad timoris remedia proficere. „Desines, inquit, timere, si sperare desieris.“ Dices, quomodo ista tam diversa pariter sunt? Ita est, mi Lucili: quum videantur dissidere, coniuncta sunt. Quemadmodum eadem catena et custodiam et militem copulat: sic ista quae tam dissimilia sunt, pariter incedunt. 7. Spem metus sequitur. Nec miror ista sic ire: utrumque pendentis animi est, utrumque futuri exspectatione solicitum. Maxima autem utriusque causa est, quod non ad praesentia aptamur, sed cogitationes in longinqua praemittimus. Itaque providentia, maximum bonum conditionis humanae, in malum versa est. Ferae pericula quae vident, fugiunt; quum effugere, securae sunt: nos et venturo torquemur, et praeterito. Multa bona nostra nobis nocent: timoris enim tormentum memoria reducit, providentia anticipat. Nemo tantum praesentibus miser est.

EPISTOLA VI.

Proficere se in philosophia: argumentum esse, quod vitia sua agnoscat. Velle se cum eo, ut vero amico, omnia communicare quae sint utilia: idque proprium esse sapientis. Consuetudinem bonorum valde efficacem, et supra ipsa praecepta videri: quod exemplo philosophorum aliquot docet.

Intelligo, Lucili, non emendari me tantum, sed transfigurari: nec hoc promitto iam aut spero, nihil in me superesse, quod mutandum sit. Quidni multa habeam quae debeant corrigi, quae extenuari, quae attolli? Et hoc ipsum argumentum est in melius

translati animi, quod vitia sua, quae adhuc ignorabat, videt. Quibusdam aegris gratulatio fit, quum seipsi aegros esse senserunt. 2. Cuperem itaque tecum communicare tam subitam mei mutationem: tunc amicitiae nostrae certiorem fiduciam habere coepissem, illius verae, quam non spes, non timor, non utilitatis suae cura divellit: illius, cum qua homines moriuntur, et pro qua moriuntur. Multos tibi dabo, qui non amico, sed amicitia caruerunt. Hoc non potest accidere, quum animos in societatem honesta cupiendi par voluntas trahit. 3. Quidni non possit? Sciunt enim ipsos omnia habere communia, et quidem magis adversa. Concipere animo non potes, quantum momenti afferre mihi singulos dies videam. Mitte, inquis, et nobis ista, quae tam efficacia expertus es. Ego vero cupio ista omnia in te transfundere, et in hoc gaudeo aliquid discere, ut doceam: nec me ulla res delectabit, licet eximia sit et salutaris, quam mihi uni sciturus sim. 4. Si cum hac exceptione detur sapientia, ut illam inclusam teneam, nec enuntiem, reiiciam. Nullius boni, sine socio, iucunda possessio est. Mittam itaque ipsos tibi libros: et ne multum operae impendas, dum passim profutura sectaris, imponam notas, ut ad ea ipsa protinus, quae probo et miror, accedas. Plus tamen tibi et viva vox et convictus, quam oratio, proderit; in rem praesentem venias oportet. 5 Primum quia homines amplius oculis quam auribus credunt; deinde quia longum iter est per praecepta, breve et efficax per exempla. Zenonem Cleanthes non expressisset, si eum tantummodo audissit: vitae eius interfuit, secreta perspexit, observavit illum, an formula sua viveret. Plato et Aristoteles, et omnis in diversum itura sapientium turba, plus ex moribus, quam ex verbis Socratis traxit. 6. Metrodorum, et Hermachum, et Polyaenum, magnos

[n]on schola Epicuri, sed contubernium fecit. Nec [i]n hoc te arcesso tantum, ut proficias, sed ut prosis: [p]lurimum enim alter alteri conferemus. Interim quoniam diurnam tibi mercedulam debeo, quid me hodie apud Hecatonem delectaverit, dicam. „Quaeris," inquit, „quid profecerim? Amicus esse mihi coepi." Multum profecit: nunquam erit solus. Qui sibi amicus est, scito hunc amicum omnibus esse.

EPISTOLA VII.

Proficienti turbam hominum esse vitandam: vitia enim ab ea trahi: vitanda item spectacula, et maxime cruenta. Neque publice recitandum, aut disserendum, apud dissimiles. Pluris sit, inquit, unus alterque auditor bonus, aut etiam nullus.

Quid tibi vitandum praecipue existimes, quaeris? turbam. Nondum enim tuto illi te commiseris. Ego certe confiteor imbecillitatem meam. Nunquam mores quos extuli, refero. Aliquid ex eo quod composui, turbatur: aliquid ex his quae fugavi, redit. Quod aegris evenit, quos longa imbecillitas usque eo affecit, ut nunquam sine offensa proferantur, hoc accidit nobis, quorum animi ex longo morbo reficiuntur. Inimica est multorum conversatio. Nemo non aliquod nobis vitium aut commendat, aut imprimit, aut nescientibus allinit. 2. Utique quo maior est populus cui commiscemur, hoc periculi plus est. Nihil vero est tam damnosum bonis moribus, quam in aliquo spectaculo desidere. Tunc enim per voluptatem facilius vitia surrepunt. Quid me existimas dicere? avarior redeo, ambitiosior, luxuriosior? immo vero crudelior et inhumanior, quia inter homines fui. Casu in meridianum spectaculum incidi, lusus exspectans, et sales, et aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquiescant. 3. Contra est: quidquid ante pugnatum est, misericordia fuit. Nunc omissis nugis, mera

homicidia sunt: nihil habent quo tegantur, totis corporibus expositi: nunquam frustr mittunt. Hoc plerique ordinariis paribus latitiis praeferunt. Quidni praeferant? n non scuto repellitur ferrum. Quo munime gladii artes? Omnia ista mortis morae sui leonibus et ursis homines, meridie spectato obiiciuntur. 4. Interfectores interfecturis obiici, et victorem in aliam detinent caed tus pugnantium mors est: ferro et igne re Haec fiunt, dum vacat arena. — Sed* lat fecit aliquis. Quid ergo? meruit, ut sus Occidit hominem: qui occidit, ille meruit u teretur: tu quid meruisti, miser, ut hoc s Occide, ure, verbera! Quare tam timide i ferrum? quare parum audacter occidit? rum libenter moritur? 5. Plagis aguntur ra, et mutuos ictus nudis et obviis pector piunt. Intermissum est spectaculum? in gulantur homines, ne nihil agatur. Age quidem intelligitis, mala exempla in eos r qui faciunt? Agite diis immortalibus grat eum docetis esse crudelem, qui non potes Subducendus populo est tener animus, tenax recti: facile transitur ad plures. So toni, et Laelio excutere mentem suam multitudo potuisset: adeo nemo nostrum, maxime concinnamus ingenium, ferre im tiorum tam magno comitatu venientium p Unum exemplum aut luxuriae, aut avaritia mali facit: convictor delicatus paulatim e emollit: vicinus dives cupiditatem irritat: comes quamvis candido et simplici rubigir *affricuit: quid* tu accidere his moribus *quos publice factus* est impetus? Neces *imiteris, aut oderis.* Utrumque autem d

est: ne vel similis malis fias, quia multi sunt: neve inimicus multis, quia dissimiles sunt. 7. Recede in teipsum quantum potes: cum his versare, qui te meliorem facturi sunt: illos admitte, quos tu potes facere meliores. Mutuo ista fiunt, et homines dum docent, discunt. Non est ergo quod te gloria publicandi ingenii producat in medium, ut recitare istis velis, aut disputare: quod facere te vellem, si haberes isti populo idoneam mentem. 8. Nemo est, qui intelligere te possit. Aliquis fortasse unus aut alter incidet: et hic ipse formandus tibi erit, instituendusque ad intellectum tui. Cui ergo, inquis, ista didici? Non est quod timeas ne operam perdideris, si tibi didicisti. Sed ne mihi soli hodie didicerim, communicabo tecum quae occurrerunt mihi egregie dicta circa eundem fere sensum tria: ex quibus unum haec epistola in debitum solvet, duo in antecessum accipe. Democritus ait: „Unus mihi pro populo est, et populus pro uno.“ Bene et ille quisquis fuit (ambigitur enim de auctore) quum quaereretur ab illo, quo tanta diligentia artis spectaret ad paucissimos perventurae? „Satis sunt,“ inquit, „mihi pauci, satis est unus, satis est nullus.“ 9. Egregie hoc tertium. Epicurus quum uni ex consortibus studiorum suorum scriberet: „Haec,“ inquit, „ego non multis, sed tibi: satis enim magnum alter alteri theatrum sumus.“ Ista, mi Lucili, condenda in animum sunt, ut contemnas voluptatem, ex plurium assensione venientem. Multi te laudant. Ecquid habes cur placeas tibi, si is es, quem multi intelligunt? Introrsus bona tua spectent.

EPISTOLA VIII.

Pendet a priore epistola, et est velut obiectio. Quid? vitare me vis turbam, et populum? Atqui Stoici tui imperant rebus accedere, in rebus mori. Respondet, non otium se suadere, sed secessum: a suo exemplo: qui relictis aliis, sapientiae vacet, et praecepta eius scriptis propaget. Hoc

operum maximum et pulcherrimum esse. Denique inserta ex Epicuro, Libertatem veram a philosophia dari.

„Tu me," inquis, „vitare turbam iubes, secedere, et conscientia esse contentum: ubi illa praecepta vestra, quae imperant in actu mori?" Quid? ego tibi videor inertiam suadere? In hoc me recondidi, et fores clausi, ut prodesse pluribus possim. Nullus mihi per otium dies exit: partes noctium studiis vindico: non vaco somno, sed succumbo, et oculos vigilia fatigatos, cadentesque, in opere detineo. Secessi non tantum ab hominibus, sed etiam a rebus, et primum a meis. 2. Posterorum negotium ago: illis aliqua quae possint prodesse conscribo: salutares admonitiones, velut medicamentorum utilium compositiones, literis mando, esse illas efficaces in meis ulceribus expertus: quae etiamsi persanata non sunt, serpere desierunt. Rectum iter, quod sero cognovi, et lassus errando, aliis monstro. Clamo: Vitate quaecunque vulgò placent, quae casus attribuit: ad omne fortuitum bonum suspiciosi pavidique subsistite. 3. Et fera, et piscis, spe aliqua oblectante decipitur. Munera ista fortunae putatis? insidiae sunt. Quisquis nostrum tutam agere vitam volet, quantum plurimum potest, ista viscata beneficia devitet: in quibus hoc quoque miserrimi fallimur: habere nos putamus, habemur. In praecipitia cursus iste deducit: huius eminentis vitae exitus, cadere est. Deinde ne resistere quidem licet, quum coepit transversos agere felicitas. Aut saltem rectis, aut temet fruere. 4. Qui hoc faciunt non evertit fortuna, sed cernuat et allidit. Hanc ergo sanam et salubrem formam vitae tenere memento, ut corpori tantum indulgeas, quantum bonae valetudini satis est. Durius tractandum est, ne animo male pareat: cibus famem sedet, potio sitim exstinguat, vestis arceat frigus, domus munimentum sit adversus infe-

sta corpori. Hanc utrum cespes erexerit, an varius lapis gentis alienae, nihil interest: scito hominem tam bene culmo, quam auro tegi. 5. Contemne omnia, quae supervacuus labor velut ornamentum ac decus ponit. Cogita, in te, praeter animum, nihil esse mirabile: cui magno nihil magnum est. — Si hoc mecum, si hoc cum posteris loquor, non videor tibi plus prodesse, quam quum ad vadimonium advocatus descenderem, aut tabulis testamenti annulum imprimerem, aut in senatu candidato vocem et manum commodarem? Mihi crede: qui nihil agere videntur, maiora agunt, humana divinaque simul tractant. 6. Sed iam finis faciendus est, et aliquid, ut institui, pro hac epistola dependendum: id de meo non fiet: adhuc Epicurum replicamus, cuius hanc vocem hodierno die legi: „Philosophiae servias oportet, ut tibi contingat vera libertas." Non differtur in diem, qui se illi subiecit et tradidit: statim circumagitur; hoc enim ipsum philosophiae servire, libertas est. Potest fieri, ut me interroges, quare ab Epicuro tam multa bene dicta referam potius quam nostrorum? 7. Quid est tamen, quare tu istas Epicuri voces putes esse, non publicas? Quam multa poëtae dicunt, quae a philosophis aut dicta sunt aut dicenda? Non attingam tragicos, aut togatas nostras: habent enim hae quoque aliquid severitatis, et sunt inter comoedias et tragoedias mediae: quantum disertissimorum versuum inter mimos iacet? quam multa Publii, non excalceatis, sed cothurnatis dicenda sunt? 8. Unum eius versum, qui ad philosophiam pertinet, et ad hanc partem quae modo fuit in manibus, referam, quo negat fortuita in nostris habenda:

Alienum est omne, quidquid optando venit.

Hunc versum a te dici non paulo melius, et *adstrictius, memini:*

Non est tuum, fortuna quod fecit tuum.
Illud etiamnunc melius dictum a te non praeteribo:
Dari bonum quod potuit, auferri potest.
Hoc non imputo in solutum; de tuo tibi.

EPISTOLA IX.

Item pars aut explicatio priorum. Sapientem non quaerere homines, seipso contentum. Quid ergo? non etiam amicum? Imo, sed potest et sine eo esse. potest amittere. et amissum reparare. In eo ipso fructus et voluptas est, dum parat. An ergo sua caussa, ut Epicurei censent? Non, sed potius alterius, cui prosit, pro quo periclitetur., pro quo moriatur. Merces virtutis, ipsa est. Fusius deinde et subtilius, Quatenus se contentus sapiens, quatenus non sit: et in verbis distinctiunculae Stoicae.

An merito reprehendat in quadam epistola Epicurus eos, qui dicunt sapientem seipso esse contentum, et propter hoc amico non indigere, desideras scire. Hoc obiicitur Stilponi ab Epicuro, et his, quibus summum bonum visum est animus impatiens. In ambiguitatem incidendum est, si exprimere ἀπάθειαν uno verbo cito voluerimus, et impatientiam dicere. Poterit enim contrarium ei, quod significare volumus, intelligi. 2. Nos enim eum volumus dicere, qui respuat omnis mali sensum: accipietur is, qui nullum possit ferre malum. Vide ergo, num satius sit, aut invulnerabilem animum dicere, aut animum extra omnem patientiam positum. Hoc inter nos et illos interest. Noster sapiens vincit quidem incommodum omne, sed sentit: illorum, ne sentit quidem. Illud nobis cum illis commune est, sapientem seipso esse contentum: sed tamen et amicum habere vult, et vicinum, et contubernalem, quamvis sibi ipse sufficiat. 3. Vide quam sit se contentus: aliquando sui parte contentus est, si illi manum aut morbus, aut hostis inciderit. Si quis oculum casu excusserit, reliquiae illi suae satisfa-

t: et erit imminuto corpore et amputato tam s, quam integro fuit. Sed quae sibi desunt, num derat? Non deesse mavult. Ita sapiens se con- us est, non ut velit esse sine amico, sed ut possit: oc quod dico, possit, tale est: amissum aequo no fert: sine amico quidem nunquam erit: in sua ›state habet, quam cito reparet. 4. Quomodo si liderit Phidias statuam, protinus alteram faciet: et hic faciendarum amicitiarum artifex substi- : alium in locum amissi. Quaeris quomodo ami- ı cito facturus sit? Dicam, si illud mihi tecum venerit, ut statim tibi solvam quod debeo, et ntum ad hanc epistolam, paria faciamus. He- ›n ait: „Ego tibi monstrabo amatorium, sine licamento, sine herba, sine ullius veneficae car- ıe. Si vis amari, ama.“ Habet autem non tantum citiae usus, veteris et certae, magnam volupta- ., sed etiam initium et comparatio novae. 5. ›d interest inter metentem agricolam, et seren- : hoc inter eum qui paravit amicum, et qui parat. ılus philosophus dicere solebat: Iucundius esse cum facere, quam habere; quomodo artifici iu- dius est pingere, quam pinxisse. Illa in opere occupata solicitudo, ingens oblectamentum et in ipsa occupatione. Non aeque delectatur, ab opere perfecto removit manum: iam fructu s suae fruitur: ipsa fruebatur arte, quum pinge- Fructuosior est adolescentia liberorum, sed ıntia dulcior. — 6. Nunc ad propositum rever- ur. Sapiens etiam si contentus est se, tamen ere amicum vult: si ob nihil aliud, ut exerceat ıcitiam, ne tam magna virtus iaceat: non ob hoc ıd Epicurus dicebat in hac ipsa epistola, ut habeat sibi aegro assideat, succurrat in vincula coniecto inopi: sed ut habeat aliquem, cui ipse aegro deat, quem ipsum circumventum hostili custodia

liberet. 7. Qui se spectat, et propter hoc ad amicitiam venit, male cogitat: quemadmodum coepit, sic desinet. Paravit amicum adversus vincula laturum opem: quum primum crepuerit catena, discedet. Hae sunt amicitiae, quas temporarias populus appellat. Qui causa utilitatis assumtus est, tamdiu placebit, quamdiu utilis fuerit. Hac re florentes amicorum turba circumsedet: circa eversos ingens solitudo est: et inde amici fugiunt, ubi probantur. 8. Hac re ista tot nefaria exempla sunt, aliorum metu relinquentium, aliorum metu prodentium. Necesse est initia inter se et exitus congruant. Qui amicus esse coepit, quia expedit; placebit ei aliquod pretium contra amicitiam, si ullum in illa placet pretium praeter ipsam. In quid amicum paro? ut habeam pro quo mori possim, ut habeam quem in exsilium sequar, cuius me morti opponam et impendam. 9. Ista quam tu describis, negotiatio est, non amicitia: quae ad commodum accedit, quae quid consecutura sit, spectat. Non dubie habet aliquid simile amicitiae, affectus amantium: possis dicere, illam esse insanam amicitiam: numquid ergo quisquam amat lucri causa? numquid ambitionis aut gloriae? Ipse per se amor, omnium aliarum rerum negligens, animos in cupiditatem formae, non sine spe mutuae caritatis, accendit. 10. Quid ergo? ex honestiori causa coit turpis affectus? Non agitur, inquis, nunc hoc, an amicitia propter se, an propter aliud sit expetenda: nam si propser seipsam expetenda est, potest ad illam accedere, qui seipso contentus est. Quomodo ergo ad illam accedit? Quomodo ad rem pulcherrimam: non lucro captus, nec varietate fortunae perterritus. Detrahit amicitiae *maiestatem suam*, qui illam parat ad bonos casus. *11. Se contentus est* sapiens. Hoc, mi Lucili, *perperam plerique* interpretantur: sapientem undique

submovent, et intra cutem suam cogunt. Disti
guendum est autem, quid et quatenus vox ista pro
mittat. Se contentus est sapiens, ad beate vivendum
non ad vivendum. Ad hoc enim multis illi rebus
opus est; ad illud tantum animo sano, et erecto, et
despiciente fortunam. 12. Volo tibi Chrysippi
quoque distinctionem indicare. Ait: sapientem nulla
re indigere, et tamen multis illi rebus opus esse:
contra, stulto nulla re opus est, nulla enim re scit
uti, sed omnibus eget." Sapienti et manibus, et
oculis, et multis ad quotidianum usum necessariis
opus est, sed eget nulla re: egere enim, necessitatis
est: nihil autem necesse sapienti est. Ergo, quam-
vis seipso contentus sit, amicis illi opus est: hos cu-
pit habere quam plurimos, non ut beate vivat: vivet
enim etiam sine amicis beate. Summum bonum
xtrinsecus instrumenta non quaerit, domi colitur:
x se totum est: incipit fortunae esse subiectum, si
iam partem sui foris quaerit. 13. Qualis tamen
tura est vita sapientis, si sine amicis relinquatur
custodiam coniectus, vel in aliqua gente aliena
stitutus, vel in navigatione longa retentus, aut in
ertum litus eiectus? qualis est Iovis, quum reso-
mundo, et diis in unum confusis, paulisper ces-
e natura, acquiescit sibi, cogitationibus suis tra-
s. 14. Tale quiddam sapiens facit: in se recon-
, secum est: quamdiu quidem illi licet suo ar-
res suas ordinare, se contentus est: et ducit
m, se contentus est: et liberos tollit, se con-
est: et tamen non vivet, si fuerit sine homine
us. Ad amicitiam fert illum nulla utilitas sua,
turalis irritatio: nam ut aliarum nobis rerum
dulcedo est, sic amicitiae. Quomodo solitu-
dio est, sic in dulcedine appetitio societatis.
modo hominem homini natura conciliat, sic
c quoque rei stimulus, qui nos amicitiarum

appetentes faciat. Nihilominus quum sit amicc amantissimus, quum illos sibi compareret, saepe ferat: omne intra se bonum terminabit, et quod Stilpon ille dixit, Stilpon quem Epicuri ep la insequitur. Hic enim capta patria, amissis lib amissa uxore, quum ex incendio publico solus tamen beatus exiret, interroganti Demetrio, cognomen ab exitio urbium Poliorcetes fuit, „N quid perdidisset?" „Omnia," inquit, „bona mecum sunt." 16. Ecce vir fortis ac strenuus, ip hostis sui victoriam vicit! „Nihil," inquit, „p di!" dubitare illum coëgit, an vicisset. Omnia mecum sunt: iustitia, virtus, temperantia, prude hoc ipsum, nihil bonum putare quod eripi po Miramur animalia quaedam, quae per medios i sine noxa corporum transeunt: quanto hic mi lior vir, qui per ferrum et ruinas et ignes, illa et indemnis evasit? 17. Vides, quanto faciliu totam gentem, quam unum virum vincere? I vox illi est communis cum Stoico: aeque et hic i cta bona per concrematas urbes fert. Se enim contentus est, hoc felicitatem suam fine designat existimes nos solos generosa verba iactare: et Stilponis obiurgator Epicurus, similem illi vo emisit, quam tu boni consule, etiamsi hunc diem expunxi. 18. „Si cui," inquit, „sua non vide amplissima, licet totius mundi dominus sit, ta miser est." Vel si hoc modo tibi melius enun videtur: (id enim agendum, ut non verbis servia sed sensibus:) Miser est, qui se non beatissir iudicat, licet imperet mundo. Ut scias autem sensus communes esse, natura scilicet dictante, poëtam comicum invenies:

Non est beatus, esse se qui non putat.

19. *Quid enim refert*, qualis status tuus sit, si tib *detur malus?* Quid ergo? inquis, si beatum se

rit ille turpiter dives, et ille multorum dominus, sed plurium servus: beatus sua sententia fiet? Non quid dicat, sed quid sentiat, refert: nec quid uno die sentiat, sed quid assidue. Non est autem quod verearis, ne ad indignum res tanta perveniat. Nisi sapienti sua non placent. Omnis stultitia laborat fastidio sui.

EPISTOLA X.

Solitudinem bonam, sed bonis, esse: aliis secus. Nam malos aut stultos, maxime in ea peccare, remoto arbitro, et sibi relictos. Obiter praeceptiuncula de Votis.

Sic est, non muto sententiam: fuge multitudinem, fuge paucitatem, fuge etiam unum. Non habeo cum quo te communicatum velim, et vide quo iudicium meum abeat: tibi haereas: audeo te tibi credere. Crates, ut aiunt, huius ipsius Stilponis auditor, cuius mentionem priori epistola feci, quum vidisset adolescentulum secreto ambulantem, interrogavit, quid illic solus faceret? „Mecum," inquit, „loquor:" cui Crates: „Cave," inquit, „rogo, et diligenter attende, ne cum homine malo loquaris!" 2. Lugentem timentemque custodire solemus, ne solitudine male utatur: nemo est ex imprudentibus, qui relinqui sibi debeat. Tunc mala consilia agitant: tunc aut aliis, aut ipsis futura pericula struunt. Tunc cupiditates improbas ordinant: tunc quidquid aut metu aut pudore malus celabat animus, exponit: tunc audaciam acuit, libidinem irritat, iracundiam instigat. Denique, quod unum solitudo habet commodum, nihil ulli committere, non timere indicem, perit stulto: ipse se prodit. 3. Vide itaque quid de te sperem, immo quid spondeam mihi; spes enim incerti boni nomen est: non invenio cum quo te malim esse, quam tecum. Repeto memoria, quam magno animo quaedam verba proieceris, quanti roboris plena: gratulatus sum protinus mihi, et dixi: Non a summis

labris ista venerunt: habent hae voces fundamentum: iste homo non est unus e populo: ad salutem spectat. 4. Sic loquere, sic vive: vide ne te ulla res deprimat. Votorum tuorum veterum licet diis gratiam facias: alia de integro suscipe: roga bonam mentem, bonam valetudinem animi, deinde corporis. Quidni tu ista vota saepe facias? audacter Deum roga, nil illum de alieno rogaturus. Sed ut more meo cum aliquo munusculo epistolam mittam, verum est, quod apud Athenodorum inveni: 5. „Tunc scito te esse omnibus cupiditatibus solutum, quum eo perveneris, ut nihil Deum roges, nisi quod rogare possis palam.“ Nunc enim quanta dementia est hominum? turpissima vota diis insusurrant: si quis admoverit aurem, conticescent, et quod scire hominem nolunt, Deo narrant. Vide ergo ne hoc praecipi salubriter possit: Sic vive cum hominibus, tanquam Deus videat: sic loquere cum Deo, tanquam homines audiant.

EPISTOLA XI.

Bene sperare se de amico Lucilii, in quo plurimus pudor et rubor. Hunc aliquando a natura esse, nec ullis praeceptis excuti: ac sequi etiam sapientem. Comparere item in malis interdum. Monitum deinde salutare Epicuri, semper ut virum bonum repraesentemus nobis, qui coërceat ut paedagogus; quoque velut praesente faciamus omnia, et loquamur.

Locutus est mecum amicus tuus bonae indolis: in quo quantum esset animi, quantum ingenii, quantum iam etiam profectus, sermo primus ostendit. Dedit enim nobis gustum, ad quem respondebit: non enim ex praeparato locutus est, sed subito deprehensus: ubi se collegit, verecundiam, bonum in adolescente signum, vix potuit excutere: adeo illi ex alto suffusus est rubor. Hic illum, quantum suspicor, etiam quum se confirmaverit, et omnibus vitiis

exuerit, sapientem quoque sequetur. 2. Nulla enim sapientia naturalia corporis aut animi vitia ponuntur: quidquid infixum et ingenitum est, lenitur arte, non vincitur. Quibusdam etiam constantissimis in conspectu populi sudor erumpit, non aliter quam fatigatis et aestuantibus solet: quibusdam tremunt genua dicturis: quorundam dentes colliduntur, lingua titubat, labra concurrunt. Haec nec disciplina, nec usus unquam excutit: sed natura vim suam exercet, et illos vitio sui etiam robustissimos admonet. 3. Inter haec et ruborem esse scio, qui gravissimis quoque viris subitus offunditur. Magis quidem in iuvenibus apparet, quibus et plus caloris est, et tenera frons: nihilominus veteranos et senes tangit. Quidam nunquam magis, quam quum erubuerint, timendi sunt: quasi omnem verecundiam effuderint. Sulla tunc erat violentissimus, quum faciem eius sanguis invaserat. Nihil erat mollius ore Pompeii: nunquam non coram pluribus erubuit: utique in concionibus. Fabianum, quum in Senatum testis esset inductus, erubuisse memini: et hic mire illum pudor decuit. Non accidit hoc ab infirmitate mentis, sed a novitate rei: quae inexercitatos etsi non concutit, movet, naturali in hoc facilitate corporis pronos. Nam ut quidam boni sanguinis sunt, ita quidam incitati et mobilis, et cito in os prodeuntis. 4. Haec, ut dixi, nulla sapientia abigit: alioquin haberet rerum naturam sub imperio, si omnia eraderet vitia. Quaecunque attribuit conditio nascendi, et corporis temperatura, quum multum se diuque animus composuerit, haerebunt. Nihil horum vitari potest, non magis quam arcessi 5. Artifices scenici, qui imitantur affectus, qui metum et trepidationem exprimunt, qui tristitiam repraesentant, hoc indicio *imitantur* verecundiam: *deiiciunt vultum, verba submittunt*, figunt in terram oculos, et depri-

mumt, ruborem sibi exprimere non possunt: nec prohibetur hic, nec adducitur. Nihil adversus haec sapientia promittit, nihil proficit: sui iuris sunt, in· iussa veniunt, iniussa discedunt. 6. Iam clausulam epistola poscit: accipe, et quidem utilem et saluta rem, quam te affigere animo volo. „Aliquis vir bo nus nobis eligendus est, ac semper ante oculos ha bendus, ut sic tanquam illo spectante vivamus, e omnia tanquam illo vidente faciamus.“ Hoc, m Lucili, Epicurus praecepit: custodem nobis et pae dagogum dedit: nec immerito. Magna pars pecca torum tollitur, si peccaturis testis adsistat. Aliquen habeat animus, quem vereatur, cuius auctoritat etiam secretum suum sanctius faciat. O felicen illum, qui non adspectus tantum, sed etiam cogitatu emendat! 7. O felicem qui sic aliquem vereri po test, ut ad memoriam quoque eius se componat atqu ordinet! Qui sic aliquem vereri potest, cito erit ve rendus. Elige itaque Catonem: si hic videtur tib nimis rigidus, elige remissioris animi virum Lae lium: elige eum, cuius tibi placuit et vita et oratio et ipsius animum ante te ferens et vultus, illun semper tibi ostende, vel custodem, vel exemplum Opus est, inquam, aliquo, ad quem mores nostri s ipsi exigant. Nisi ad regulam, prava non corriges

EPISTOLA XII.

Facete se de senectute sua narrat in villa sua admonitum admonitum autem sine tristitia; nec tristem eam, imo iu cundam esse, et vitiis minus opportunam. Omnem vitam brevem: sed qualemcumque, usu faciendam nostram.

Quocunque me verto, argumenta senectutis mea video. Veneram in suburbanum meum, et quere bar de impensis aedificii dilabentis: ait villicus, no esse negligentiae suae vitium: omnia se facere; se villam veterem esse. Haec villa inter manus me

crevit. Quid mihi futurum est, si iam putrida sunt aetatis meae saxa? Iratus illi, proximam occasionem stomachandi arripio. Apparet, inquam, has platanos negligi: nullas habent frondes: quam nodosi sunt, et retorridi rami! quam tristes et squalidi trunci! 2. Hoc non accideret, si quis has circumfoderet, si irrigaret. Iurat per Genium meum, se omnia facere; in nulla re cessare curam suam: sed illas vetulas esse. Quod inter nos sit, ego illas posueram, ego illarum primum videram folium. Conversus ad ianuam: Quis est, inquam, iste decrepitus, et merito ad ostium admotus? foras enim spectat. Unde istunc nactus es? quid te delectavit, alienum mortuum tollere? 3. At ille: Non cognoscis me? inquit: ego sum Felicio, cui solebas sigillaria afferre: ego sum Philositi villici filius, deliciolum tuum. Profecto, inquam, iste delirat. — Pupulus etiam deliciolum meum factus est. Prorsus potest fieri: dentes illi quum maxime cadunt. Debeo hoc suburbano meo, quod mihi senectus mea, quocunque adverteram, apparuit. Complectamur illam, et amemus: plena est voluptatis, si illa scias uti. 4. Gratissima sunt poma, quum fugiunt: pueritiae maximus in exitu decor est: deditos vino potatio extrema delectat, illa quae mergit, quae ebrietati summam manum imponit. Quod in se iucundissimum omnis voluptas habet, in finem sui differt. Iucundissima est aetas devexa iam, non tamen praeceps; et illam quoque in extrema regula stantem, iudico habere suas voluptates: aut hoc ipsum succedit in locum voluptatum, nullis egere. 5. Quam dulce est, cupiditates fatigasse ac reliquisse! „Molestum est," inquis, „mortem ante oculos habere." — Primum, ista tam iuveni ante oculos debet esse, quam seni; non enim *citamur ex censu*: deinde nemo tam senex *est, ut improbe unum diem* speret. Unus autem

dies gradus est vitae. Tota aetas partibu
orbes habet circumductos maiores mi
Est aliquis, qui omnes complectatur et
pertinet a natali ad diem extremum: e
annos adolescentiae excludit: est qui t
tiam ambitu suo adstringit: est deinde ip
se omnia continens tempora, quorum m
ne vita componitur. Mensis arctiore
circulo: angustissimum habet dies gyr
hic ab initio ad exitum venit, ab ortu
Ideo Heraclitus, cui cognomen Scotino
tionis obscuritas: „Unus," inquit, "di
est." 7. Hoc alius aliter accepit: dixit
esse horis: nec mentitur. Nam si diis
viginti quatuor horarum, necesse est on
dies pares esse: quia nox habet quod di
Alius ait, parem esse unum diem omnib
dine: nihil enim habet longissimi tempo
quod non in uno die invenias, lucem et
in alternas mundi vices plura facit ist
alias contractior, alias productior. Ita
nandus est dies omnis, tanquam cogat
consummet atque expleat vitam. 8. P
Syriam usu suam fecit, quum vino et i
epulis sibi parentaverat, sic in cubiculu
a coena, ut inter plausus exoletorum
phoniam caneretur: *βεβίωται, βεβίωται.*
die extulit. Hoc quod ille ex mala co
ciebat, nos ex bona faciamus, et in so
laeti hilaresque dicamus:

Vixi: et, quem dederat cursum fortu

Crastinum si adiecerit Deus, laeti rec
Ille beatissimus est et securus sui po
crastinum sine solicitudine exspectat.
xit: „Vixi," quotidie ad lucrum surg
debeo epistolam includere. „Sic," inq

peculio veniet?" Noli timere: aliquid secum quare aliquid dixi? multum. Quid enim hac raeclarius, quam illi trado ad te perferendam? lalum est in necessitate vivere; sed in necessi- vere, necessitas nulla est." Quidni nulla sit? t undique ad libertatem viae multae, breves, fa- Agamus Deo gratias, quod nemo in vita teneri : calcare ipsas necessitates licet. Epicurus, , dixit; quid tibi cum alieno? Quod verum est, est: perseverabo Epicurum tibi ingerere: ut ii in verba iurant, nec quid dicatur aestimant, quo, sciant, quae optima sunt, esse communia.

EPISTOLA XIII.

pulchre adversus fortuita, et robur donat, ne futuro- metu angamur: incerta ea esse, et posse non evenire. gitur omnem metum temperandum. Deinde illud ro- us: Fac et praecipe, ventura: a Deo sunt, et in bonum ır.

ıltum tibi esse animi scio: nam etiam ante- instrueres te praeceptis salutaribus et dura tibus, satis adversus fortunam placebas tibi: lto magis, postquam cum illa conseruisti ma- viresque expertus es tuas: quae nunquam cer- are fiduciam sui possunt, nisi quum multae ltates hinc et illinc apparuerint, aliquando t propius accesserint. Sic verus ille animus, alienum non venturus arbitrium, probatur: ius obrussa est. 2. Non potest athleta magnos ıs ad certamen afferre, qui nunquam suggilla- t. Ille qui vidit sanguinem suum, cuius dentes runt sub pugno, ille qui supplantatus adversa- toto tulit corpore, nec proiecit animum proie- qui quoties cecidit, contumacior resurrexit, ıagna spe descendit ad pugnam. 3. Ergo, ut *udinem istam* prosequar, saepe iam fortuna *e fuit: nec tamen* tradidisti te, sed subsiluisti,

et acrior constitisti; multum enim adiicit sibi virtus lacessita. Tamen si tibi videtur, accipe a me auxilia, quibus munire te possis. Plura sunt, Lucili, quae nos terrent, quam quae premunt: et saepius opinione, quam re laboramus. Non loquor tecum Stoica lingua, sed hac submissiore. Nos enim dicimus, omnia ista quae gemitus mugitusque exprimunt, levia esse, et contemnenda. 4. Omittamus haec magna verba, sed, dii boni, vera! Illud tibi praecipio, ne sis miser ante tempus, quum illa, quae velut imminentia expavisti, fortasse nunquam ventura sint, certe nondum venerint. Quaedam ergo nos magis torquent, quam debeant: quaedam ante torquent, quam debeant: quaedam torquent, quum omnino non debeant. Aut augemus dolorem, aut fingimus, aut praecipimus. 5. Primum illud, quia res in controversia est, et litem contestatam habemus, in praesentia differatur. Quod ego leve dixero, tu gravissimum esse contendes; scio alios inter flagella ridere, alios gemere sub colapho. Postea videbimus, utrum ista suis viribus valeant, an imbecillitate nostra: illud praesta mihi, ut quoties circumsteterint, qui tibi te miserum esse persuadeant, non quid audias, sed quid sentias, cogites: 6. et cum patientia tua deliberes, ac te ipse interroges, qui tua optime nosti: Quid est quare isti me complorent? quid est quod trepident, quod contagium quoque mei timeant, quasi transilire calamitas possit? Est aliquid istic mali? an res ista magis infamis est quam mala? Ipse te interroga: Numquid sine causa crucior, et moereo, et quod non est malum facio? „Quomodo," inquis, „intelligam, vana sint, an vera, quibus angor?" 7. Accipe huius rei regulam! Aut praesentibus torquemur, aut futuris, aut utrisque. De praesentibus, facile est iudicium: si corpus tuum liberum est; sanum est, nec ullus ex iniuria dolor

est. Videbimus quid futurum sit. Hodie nihil negotii habet. At enim futurum est. Primum dispice, an certa argumenta sint venturi mali: plerumque enim suspicionibus laboramus, et illudit nobis illa, quae conficere bellum solet, fama: multo autem magis singulos conficit. 8. Ita est, mi Lucili: cito accedimus opinioni, non coarguimus illa, quae nos in metum adducunt: nec excutimus, sed trepidamus: et sic vertimus terga, quemadmodum illi, quos pulvis motus fuga pecorum, exuit castris, aut quos aliqua fabula sine auctore sparsa conterruit. Nescio quomodo magis vana perturbant: vera enim modum suum habent: quidquid ex incerto venit, coniecturae et licentiae paventis animi traditur. 9. Nulli itaque tam perniciosi, tam irrevocabiles, quam lymphatici metus sunt: ceteri enim sine ratione, hi sine mente sunt. Inquiramus itaque in rem diligenter. Verisimile est, aliquid futurum mali? non statim verum est. Quam multa non exspectata venerunt, quam multa exspectata nunquam comparuerunt? Etiam si futurum est, quid iuvat dolori suo occurrere? Satis cito dolebis, quum venerit: interim tibi meliora promitte. Quid facies lucri? tempus. 10. Multa intervenient, quibus vicinum periculum vel prope admotum aut subsistat, aut desinat, aut in alienum caput transeat. Incendium ad fugam patuit: quosdam molliter ruina deposuit: aliquando gladius ab ipsa cervice revocatus est: aliquis carnifici suo superstes fuit. Habet etiam mala fortuna levitatem: fortasse erit, fortasse non erit: interim dum non est, meliora propone. 11. Nonnunquam nullis apparentibus signis, quae mali aliquid pronuntient, animus sibi falsas imagines fingit, aut verbum aliquod dubiae significationis detorquet in peius, aut maiorem sibi offensam proponit alicuius, quam est, et cogitat, *non quantum iratus ille sit*, sed quantum liceat irato.

Nulla autem causa vitae est, nullus miseriaru dus, si timetur quantum potest. Hic prudent sit, hic robore animi evidentem quoque met spue: si minus, vitio vitium repelle, spe tempera. 12. Nihil tam certum est ex his q mentur, ut non certius sit, et formidata subsid sperata decipere. Ergo et spem ac metum ex et quoties incerta erunt omnia, tibi fave; cred mavis: si plures habebis sententias metus: nil nus in hanc partem potius inclina, et perturb desine. Ac subinde hoc in animo volve, m partem mortalium, quum illi nec sit quidquan nec pro certo futurum sit, aestuare ac disc 13. Nemo enim resistit sibi, quum coeperit i nec timorem suum redigit ad verum. Nemo vanus auctor est; aut finxit, aut credidit. I nos referentibus, expavescimus dubia pro cert servamus modum rerum, statim in timorem scrupulus. Pudet me sic tecum loqui, et tam l remediis te focillare. 14. Alius dicat, Fortas non veniet: tu dic, Quid porro, si veniet? vide utrum veniet: fortasse pro me veniet, et mo vitam honestabit. Cicuta magnum Socratem cit: Catoni gladium assertorem libertatis ext magnam partem detraxeris gloriae. Nimium cohortor, quum tibi admonitione magis, qu hortatione opus sit. Non in diversum te a tua ducimus: natus es ad ista quae dicimus. I magis bonum tuum auge, et exorna. Sed iam epistolae faciam, si illi signum suum impresse est, aliquam magnificam vocem perferendam mandavero. „Inter cetera mala, hoc quoque stultitia proprium, semper incipit vivere.“ *dera quid vox ista* significet, Lucili virorum o *et intelliges* quam foeda sit hominum levitas, *die nova vitae* fundamenta ponentium, nov

etiam in exitu inchoantium. 16. Circumspice t
cum singulos: occurrent tibi senes, qui se quum ma
xime ad ambitionem, ad peregrinationes, ad nego
tiandum parent. Quid est autem turpius, quam se-
nex vivere incipiens? Non adiicerem auctorem huic
voci, nisi esset secretior, nec inter vulgata Epicuri
dicta, quae mihi et laudare, et adoptare permisi.

EPISTOLA XIV.

Monet corporis vitaeque curam habendam, sed non nimiam. Timeri autem corpori tria, pauperiem, morbos, violentiam: maxime hanc ultimam. a potentibus aut tyrannis. Ut non timeas, tria vitentur: odium, invidia, contemptus.

Fateor insitam esse nobis corporis nostri carita-
tem: fateor nos huius gerere tutelam: non nego in-
dulgendum illi, serviendum nego. Multis enim ser-
viet, qui corpori servit, qui pro illo nimium timet,
qui ad illud omnia refert. Sic gerere nos debemus,
on tanquam propter corpus vivere debeamus, sed
nquam non possimus sine corpore. Huius nos ni-
ius amor timoribus inquietat, solicitudinibus one-
t, contumeliis obiicit. 2. Honestum ei vile est, cui
pus nimis carum est. Agatur eius diligentissime
a: ita tamen, ut, quum exiget ratio, quum digni-
quum fides, mittendum in ignem sit. Nihilomi-
quantum possumus, evitemus incommoda quo-
non tantum pericula: et in tutum nos reduca-
excogitantes subinde, quibus possint timenda
li. Quorum tria, ni fallor, genera sunt. 3. Ti-
inopia, timentur morbi, timentur quae per vim
tioris eveniunt. Ex his omnibus nihil magis
ncutit, quam quod ex aliena potentia impen-
Magno enim strepitu et tumultu venit. Natu-
ala quae retuli, inopiae atque morbi, silentio
t, nec oculis, nec auribus quidquam terroris
t: *ingens alterius mali pompa est*; ferrum
t ignes habet, et catenas, et turbam ferarum,

quam in viscera immittat humana. 4. Cogita hoc loco carcerem, et cruces, et equuleos, et uncum; et adactum per medium hominem, qui per os emergat, stipitem; et distracta in diversum actis curribus membra; illam tunicam, alimentis ignium et illitam et intextam; quidquid aliud, praeter haec, commenta saevitia est. Non est itaque mirum, si maximus huius rei timor est, cuius et varietas magna, et apparatus terribilis est. 5. Nam quemadmodum plus agit tortor, quo plura instrumenta doloris exposuit (specie enim vincuntur, qui patientiae restitissent:) ita ex his, quae animos nostros subigunt et domant, plus proficiunt quae habent quod ostendant. Illae pestes non minus graves sunt, famem dico et sitim, et praecordiorum suppurationes, et febrem viscera ipsa torrentem: sed latent: nihil habent quod intentent, quod praeferant: haec, ut magna bella, adspectu paratuque vicerunt. Demus itaque operam, abstineamus offensis. 6. Interdum populus est, quem timere debeamus: interdum, si ea civitatis disciplina est, ut plurima per senatum transigantur, gratiosi in eo viri; interdum singuli, quibus potestas populi et in populum data est. Hos omnes amicos habere, operosum est: satis est inimicos non habere. Itaque sapiens nunquam potentium iras provocabit: immo declinabit, non aliter quam in navigando procellam. 7. Quum peteres Siciliam, traiecisti fretum. Temerarius gubernator contemsit austri minas: (ille est enim, qui Siculum pelagus exasperet, et in vertices cogat) non sinistrum petit litus, sed id, quo proprior Charybdis maria convolvit. At ille cautior, peritos locorum rogat, qui aestus sit, quae signa dent nubes, et longe ab illa regione verticibus infami cursum tenet. Idem facit sapiens: nocituram potentiam vitat, hoc primum cavens, ne vitare videatur. 8. Pars enim securitatis et in hoc est, non ex professo eam petere:

quia quae quis fugit, damnat. Circumspiciendum nobis est ergo, quomodo a vulgo tuti esse possimus. Primum nihil inde concupiscamus, unde rixa est inter competitores: deinde nihil habeamus, quod cum magno emolumento insidiantis eripi possit. Quam minimum sit in corpore tuo spoliorum. Nemo ad humanum sanguinem propter ipsum venit, aut admodum pauci: plures computant, quam oderunt. Nudum latro transmittit: etiam in obsessa via pauperi pax est. 9. Tria deinde ex praeceptione veteri praestanda sunt, ut vitentur: Odium, Invidia, Contemtus. Quomodo hoc fiat, sapientia sola monstrabit. Difficile enim temperamentum est, verendumque, ne in contemtum nos invidiae timor transferat: ne, dum calcare nolumus, videamur posse calcari. Multis timendi attulit causas, timeri posse. Undique nos reducamus: non minus contemni quam suspici nocet. 10. Ad philosophiam ergo confugiendum est. Hae literae non dico apud bonos, sed apud mediocriter malos, infularum loco sunt. Nam forensis eloquentia, et quaecunque alia populum movent, adversarium habent: haec quieta, et sui negotii, contemni non potest: cui ab omnibus artibus, etiam apud pessimos, honor est. Nunquam in tantum convalescet nequitia, nunquam sic contra virtutes coniurabitur, ut non philosophiae nomen venerabile et sacrum maneat. 11. Ceterum philosophia ipsa tranquille modesteque tractanda est. Quid ergo? inquis: videbitur tibi M. Cato modeste philosophari, qui bellum civile sententiâ suâ reprimit? qui furentium principum armis medius intervenit? qui aliis Pompeium offendentibus, aliis Caesarem, simul lacessit duos? Potest aliquis disputare, an illo tempore capessenda fuerit sapienti respublica. Quid tibi vis, M. Cato? iam non *agitur de libertate*; olim pessumdata est: *quaeritur, utrum Caesar, an Pompeius* possideat

rempublicam. 12. Quid tibi cum ista contentione? nullae partes tuae sunt: dominus eligitur. Quid tua, uter vincat? Potest melior vincere, non potest non peior esse qui vicerit. Ultimas partes attigi Catonis: sed ne priores quidem anni fuerunt, qui sapientem in illam rapinam reipublicae admitterent. Quid aliud quam vociferatus est Cato, et misit irritas voces, quum modo per populi levatus manus, et obrutus sputis, et portandus extra forum traheretur, modo e senatu in carcerem duceretur? 13. Sed postea videbimus, an sapienti opera perdenda sit: interim ad hos te voco, qui a republica exclusi, secesserunt ad colendam vitam, et humano generi iura condenda, sine ulla potentioris offensa. Non conturbabit sapiens publicos mores, nec populum in se vitae novitate convertet. Quid ergo? utique erit tutus, qui hoc propositum sequetur? Promittere tibi hoc non magis possum, quam in homine temperante bonam valetudinem: et tamen facit temperantia bonam valetudinem. 14. Perit aliqua navis in portu: sed tu quid accidere in medio mari credis? Quanto huic periculum paratius foret, multa agenti, molientique, cui ne otium quidem tutum est? Pereunt aliquando innocentes: quis negat? nocentes tamen saepius. Ars ei constat, qui per ornamenta percussus est. Denique consilium omnium rerum sapiens, non exitum spectat. Initia tamen in potestate nostra sunt: de eventu fortuna iudicat, cui de me sententiam non do. At aliquid vexationis affert, aliquid adversi: non damnatur latro, quum occidit. — 15. Nunc ad quotidianam stipem manum porrigis: aurea te stipe implebo. Et quia facta est auri mentio, accipe quemadmodum usus fructusque eius tibi esse gratior possit. „Is maxime divitiis fruitur, qui minime divitiis *indiget.*" Ede, inquis, auctorem. Ut scias quam *benigni simus*, propositum est aliena laudare: Epi-

curi est, aut Metrodori, aut alicuius ex illa officina. Et quid interest, quis dixerit? omnibus dixit. 16. Qui eget divitiis, timet pro illis: nemo autem solicito bono fruitur. Adiicere illis aliquid studet, dum de incremento cogitat: oblitus est usus, rationes accipit, forum conterit, kalendarium versat, fit ex domino procurator.

EPISTOLA XV.

Ad curam corporis exercitatio spectat: sed quae non sit laboriosa aut occupata. Facilis et brevis sufficit: cursus, saltus, gestatio, vocis intentio. Clausula ab Epicuro, Ne vita in futurum feratur: praesentibus acquiesce.

Mos antiquis fuit, usque ad meam servatus aetatem, primis epistolae verbis adiicere: Si vales, bene est: ego valeo. Recte et nos dicimus: Si philosopharis, bene est. Valere enim hoc demum est: sine hoc aeger est animus. Corpus quoque etiam si magnas habet vires, non aliter quam furiosi aut phrenetici, validum est. Ergo hanc valetudinem praecipue cura, deinde et illam secundam: quae non magno tibi constabit, si volueris bene valere. 2. Stulta est enim, mi Lucili, et minime conveniens literato viro, occupatio exercendi lacertos, et dilatandi cervicem, ac latera firmandi. Quum tibi feliciter sagina cesserit, et tori creverint; nec vires unquam opimi bovis, nec pondus aequabis. Adiice nunc, quod maiore corporis sarcinâ animus eliditur, et minus agilis est. Itaque, quantum potes, circumscribe corpus tuum, et animo locum laxa. Multa sequuntur incommoda huic deditos curae. 3. Primum exercitationes, quarum labor spiritum exhaurit, et inhabilem intentioni ac studiis acrioribus reddit: deinde copiâ ciborum subtilitas animi impeditur. Accedunt pessimae notae mancipia in magisterium recepta, homines inter oleum et vinum occupati: quibus ad votum dies est actus, si bene desudaverunt, si in locum eius quod

effluxit, multum potionis altius ieiuno gutture regesserunt. Bibere et sudare, vita cardiaci est. 4. Sunt exercitationes et faciles et breves, quae corpus et sine mora laxent, et tempori parcant: cuius praecipua ratio habenda est. Cursus, et cum aliquo pondere manus motae, et saltus, vel ille qui corpus in altum levat, vel ille qui in longum mittit, vel ille, ut ita dicam, saliaris, aut, ut contumeliosius dicam, fullonius. Quodlibet ex his elige, usu fit facile. Quidquid facies, cito redi a corpore ad animum, illum diebus ac noctibus exerce. Labore modico alitur ille. 5. Hanc exercitationem non frigus, non aestus impedit, ne senectus quidem. Id bonum cura, quod vetustate fit melius. Neque ego te iubeo semper imminere libro, aut pugillaribus: dandum et aliquod intervallum animo: ita tamen ut non resolvatur, sed remittatur. Gestatio et corpus concutit, et studio non officit: possis legere, possis dictare, possis loqui, possis audire: quorum nihil nec ambulatio quidem vetat fieri. Nec tu intentionem vocis contemseris; quam veto te per gradus et certos modos attollere, deinde deprimere. 6. Quod si velis deinde, quemadmodum ambules, discere, admittes istos, quos nova artificia docuit fames: erit qui gradus tuos temperet, et buccas edentis observet, et in tantum procedet, in quantum eius audaciam patientiae credulitate produxeris. Quid ergo? a clamore protinus et a summa contentione vox tua incipiet? Usque adeo naturale est, paulatim incitari, ut litigantes quoque a sermone incipiant, ad vociferationem transeant. Nemo statim Quiritium fidem implorat. 7. Ergo utcunque tibi impetus animi suaserit, modo vehementius fac vitiis convicium, modo lentius, prout vox quoque te hortabitur et latus. Modesta, quum receperis illam revocarisque, descendat, non decidat: moderatoris sui temperamentum habeat, nec indocto et ru-

stico more desaeviat. Non enim id agitur, ut exerceatur vox, sed ut exerceat. Detraxi tibi non pusillum negotium: mercedula, et munus gratum ad haec beneficia accedet. 8. Ecce insigne praeceptum! „Stulti vita ingrata est, trepida est, tota in futurum fertur." Quis haec, inquis, dicit? Idem qui supra. Quam tu nunc vitam dici existimas stultam? Babae et Ixionis! Non ita est: nostra dicitur; quos caeca cupiditas in nocitura, certe nunquam satiatura, praecipitat: quibus si quid satis esse posset, fuisset: qui non cogitamus quam iucundum sit nihil poscere, quam magnificum sit plenum esse, nec ex fortuna pendere. 9. Subinde itaque, Lucili, quam multa sis consecutus, recordare: quum adspexeris quot te antecedant, cogita quot sequantur. Si vis gratus esse adversus deos, et adversus vitam tuam, cogita quam multos antecesseris. Quid tibi cum ceteris? te ipse antecessisti. Finem constitue, quem transire ne possis quidem, si velis: discedent aliquando ista insidiosa bona, et sperantibus meliora, quam assecutis. Si quid in illis esset solidi, aliquando et implerent: nunc haurientium sitim concitant et invitant speciosi apparatus. Quod futuri temporis incerta sors voluit, quare potius a fortuna impetrem, ut det, quam a me, ne petam? Quare autem petam, oblitus fragilitatis humanae? Congeram? in quid? laborem? ecce hic ultimus dies. Ut non sit, prope ab ultimo est.

EPISTOLA XVI.

Philosophiam vitae necessariam, sed illam veram esse, quae in factis sit, et profectu. Disponi ab ea actiones et consilia. Non obstare, si Fatum sit, aut Fortuna: nam illa docebit Deo parere, et Fortunam ac fortuita adspernari. Clausula item ab Epicuro: Secundum naturam qui vivit, dives: sperne opinionem.

Liquere tibi hoc scio, Lucili, neminem posse beate *vivere, ne tolerabiliter* quidem, sine sapientiae

studio: et beatam vitam perfectâ sapientiâ effici, ceterum tolerabilem etiam inchoatâ. Sed hoc, quod liquet, firmandum, et altius quotidiana meditatione figendum est. Plus operis est in eo, ut proposita custodias, quam ut honesta proponas. Perseverandum est, et assiduo studio robur addendum, donec bona mens sit, quod bona voluntas est. 2. Itaque tibi apud me pluribus verbis opus non est, aut affirmatis, aut tam longis: intelligo te multum profecisse. Quae scribis unde veniant scio: non sunt ficta, nec colorata. Dicam tamen quid sentiam. iam de te spem habeo, nondum fiduciam. Tu quoque idem facias, volo. Non est quod tibi cito et facile credas: excute te, et varie scrutare, et observa. Illud ante omnia vide, utrum in philosophia, an in ipsa vita profeceris. 3. Non est philosophia populare artificium, nec ostentationi paratum: non in verbis, sed in rebus est. Nec in hoc adhibetur, ut aliqua oblectatione consumatur dies, ut dematur otio nausea: animum format et fabricat, vitam disponit, actiones regit, agenda et omittenda demonstrat, sedet ad gubernaculum, et per ancipitia fluctuantium dirigit cursum. Sine hac nemo securus est. Innumerabilia accidunt singulis horis, quae consilium exigunt, quod ab hac petendum est. 4. Dicet aliquis: Quid mihi prodest philosophia, si fatum est? quid prodest, si Deus rector est? quid prodest, si casus imperat? Nam et mutari certa non possunt, et nihil praeparari potest adversus incerta: si aut consilium meum Deus occupavit, decrevitque quid facerem, aut consilio meo nil fortuna permittit. Quidquid est ex his, Lucili, vel si omnia haec sunt, philosophandum est: sive nos inexorabili lege fata constringunt, sive arbiter Deus universi cuncta disponit, sive casus res humanas sine ordine impellit et iactat, philosophia nos tueri debet. 5. Haec adhortabitur, ut Deo libenter pareamus, ut

fortunae contumaciter resistamus: haec docebit, ut Deum sequaris, feras casum. Sed non est nunc in hanc disputationem transeundum, quid sit iuris nostri, si providentia in imperio est, aut si fatorum series illigatos trahit, aut si repentina, aut subita dominantur: illo nunc revertor, ut te moneam et exhorter, ne patiaris animum tuum delabi et refrigescere. Constitue illum, et contine, ut habitus fiat quod est impetus. — 6. Iam ab initio, si bene te novi, circumspexisti, ecquid haec epistola munusculi attulerit? Excute illam, et invenies. Non est quod mireris animum meum: adhuc de alieno liberalis sum. Quare autem alienum dixi? quidquid bene dictum est ab ullo, meum est. Sic quoque quod ab Epicuro dictum est: „Si ad naturam vives, nunquam eris pauper: si ad opinionem, nunquam dives.“ Exiguum natura desiderat, opinio immensum. 7. Congeratur in te, quidquid multi locupletes possederunt: ultra privatum pecuniae modum fortuna te provehat, auro tegat, purpurâ vestiat, et eo deliciarum opumque perducat, ut terram marmoribus abscondas, et non tantum habere tibi liceat, sed calcare divitias: accedant statuae et picturae, et quicquid ars ulla luxuriae laboravit; maiora cupere ab his disces. 8. Naturalia desideria finita sunt: ex falsa opinione nascentia, ubi desinant, non habent. Nullus enim terminus falso est. Viâ eunti aliquid extremum est: error immensus est. Retrahe te a vanis: et quum voles scire, quod petis, utrum naturalem habeat, an caecam cupiditatem, considera an possit alicubi consistere. Si longe progresso semper aliquid longius restat; scito id naturale non esse.

EPISTOLA XVII.

Philosophiam nullâ morâ amplectendam, reliquis omissis.

At pauper ero. Quid si hoc expetendum? expeditius philo-

sophuberis. Iam natura pauca desiderat: atque ea non deerunt. Clausula, Cui paupertas gravis, etiam opes erunt: nam vitium est in animo.

Proiice omnia ista, si sapis, immo ut sapias, et ad bonam mentem magno cursu ac totis viribus tende. Si quid est, quo teneris, aut expedi, aut incide. Moratur, inquis, me res familiaris: sic illam disponere volo, ut sufficere nihil agenti possit, ne aut paupertas mihi oneri sit, aut ego alicui. Quum haec dicis, non videris vim ac potentiam eius, de quo cogitas, boni nosse: et summam quidem rei pervides, quantum philosophia prosit; partes autem nondum satis subtiliter dispicis. 2. Necdum scis, quantum ubique nos adiuvet: quemadmodum et in maximis (ut Ciceronis utar verbis) opituletur, et in minima descendat. Mihi crede, advoca illam in consilium: suadebit tibi, ne ad calculos sedeas. Nempe hoc quaeris, et hoc ista dilatione vis consequi, ne tibi paupertas timenda sit. Quid si appetenda est? Multis ad philosophandum obstitere divitiae: paupertas expedita est, secura est. 3. Quum classicum cecinit, scit non se peti: quum aliqua conclamatio est, quomodo exeat, non quid efferat, quaerit. Si navigandum est, non perstrepunt portus, nec unius comitatu inquieta sunt litora; non circumstat illam turba servorum, ad quos pascendos transmarinarum regionum est optanda fertilitas. Facile est pascere paucos ventres, et bene institutos, et nihil aliud desiderantes, quam impleri. Parvo fames constat, magno fastidium. Paupertas contenta est desideriis instantibus satisfacere. 4. Quid est ergo, quare tu hanc recuses contubernalem, cuius mores sanus dives imitatur? Si vis vacare animo, aut pauper sis oportet, aut pauperi similis. Non potest studium salutare fieri sine frugalitatis cura: frugalitas autem paupertas voluntaria est. Tolle itaque istas excusationes: Quantum sat est, nondum

habeo: si ad illam summam pervenero, tunc me totum philosophiae dabo. Atqui nihil prius quam hoc parandum est: quod tu differs, et post cetera paras, ab hoc incipiendum est. 5. Parare, inquis, unde vivam, volo. Simul et parare disce. Si quid te vetat bene vivere, bene mori non vetat. Non est quod paupertas nos a philosophia revocet, ne egestas quidem: toleranda est enim ad hoc properantibus vel fames, quam toleravere quidam in obsidionibus. Et quod aliud erat illius patientiae praemium, quam in arbitrium non cadere victoris? Quanto hoc maius est, quo promittitur perpetua libertas, nullius, nec hominis, nec Dei timor? Et quidem vel esurienti ad ista veniendum est. 6. Perpessi sunt exercitus inopiam omnium rerum, vixerunt herbarum radicibus, et dictu foedis tulerunt famem. Haec omnia passi sunt pro regno (quo magis mireris) alieno: dubitabit aliquis ferre paupertatem, ut animum furoribus liberet? Non est ergo prius acquirendum. Licet ad philosophiam etiam sine viatico pervenire. Ita est, quum omnia habueris, tunc et sapientiam habere voles. Haec erit ultimum vitae instrumentum, et (ut ita dicam) additamentum. Tu vero, sive aliquid habes, iam philosophare: unde enim scis, an iam nimis habeas? sive nihil, hoc prius quaere, quam quidquam. 7. At necessaria deerunt. Primum deesse non poterunt, quia natura minimum petit: naturae autem se sapiens accommodat. Sed si necessitates ultimae inciderint, iamdudum exsiliet e vita, et molestus sibi esse desinet. Si vero exiguum fuerit et angustum, quo possit vita produci: id boni consulet, nec ultra necessaria solicitus aut anxius, ventri et scapulis suum reddet, et occupationes divitum, concursationesque ad divitias euntium, securus laetusque ridebit, ac dicet: 8. *Quid in longum ipse te differs? exspectabisne foenoris* quaestum, aut ex merce com-

pendium, aut tabulas beati senis, quum fieri possis statim dives? Repraesentat opes sapientia: quas cuicunque fecit supervacuas, dedit. Haec ad alios pertinent: tu locupletibus propior es. Seculum muta, nimis habes. Inest omni seculo, quod sat est. Poteram hoc loco epistolam claudere, nisi te male instituissem. Reges Parthos non potest quisquam salutare sine munere, tibi valedicere non licet gratis. Quid istuc? ab Epicuro mutuum sumam. 9. „Multis parasse divitias, non finis miseriarum fuit, sed mutatio.“ Non hoc miror. Non est enim in rebus vitium, sed in ipso animo. Illud quod paupertatem gravem fecerat, et divitias graves fecit. Quemadmodum nihil differt, utrum aegrum in ligneo lecto, an in aureo colloces: quocunque illum transtuleris, morbum suum secum transfert: sic nihil refert, utrum animus aeger in divitiis, an in paupertate ponatur. Malum suum illum sequitur.

EPISTOLA XVIII.

Sapientem, in publica lascivia, temperanter se gerere: et aut nihil aut parum ex moribus libare. Utile est, certis diebus abstinere, parcere, pauperes adsimilare. Praeexercitatio est ad veram inopiam, si ea venerit. Clausula ab Epicuro: Ira insaniae assidet.

December est mensis, quo quum maxime civitas desudat. Ius luxuriae publice datum est: ingenti apparatu sonant omnia: tanquam quidquam inter Saturnalia intersit, et dies rerum agendarum. Adeo nihil interest, ut non videatur mihi errasse, qui dixit, olim mensem Decembrem fuisse, nunc annum. Si te hic haberem, libenter tecum conferrem quid existimares esse faciendum, utrum nihil ex quotidiana consuetudine movendum; an, ne dissidere videremur cum publicis moribus, et hilarius coenandum, et exuendam togam. 2. Nam quod fieri nisi in tumultu et tristi tempore civitatis non solebat, voluptatis

causa ac festorum dierum vestem mutavimus. Si te bene novi, arbitri partibus functus, nec per omnia nos similes esse pileatae turbae voluisses, nec per omnia dissimiles: nisi forte his maxime diebus animo imperandum est, ut tunc voluptatibus solus abstineat, quum in illas omnis turba procubuit. Certissimum argumentum firmitatis suae capit, si ad blanda et in luxuriam trahentia nec it, nec abducitur. 3. Hoc multo fortius est, ebrio ac vomitante populo, siccum ac sobrium esse: illud temperatius, non excerpere se, nec insigniri, nec misceri omnibus: et eadem, sed non eodem modo, facere. Licet enim sine luxuria agere festum diem. Ceterum adeo mihi placet tentare animi tui firmitatem, ut ex praecepto magnorum virorum tibi quoque praecipiam: interponas aliquot dies, quibus contentus minimo ac vilissimo cibo, dura atque horrida veste, dicas tibi: Hoc est quod timebatur? 4. In ipsa securitate animus ad difficilia se praeparet, et contra iniurias fortunae inter beneficia firmetur. Miles in media pace decurrit sine ullo hoste, vallum iacit, et supervacuo labore lassatur, ut sufficere necessario possit. Quem in ipsa re trepidare nolueris, ante rem exerce. Hoc secuti sunt, qui omnibus mensibus paupertatem imitati, prope ad inopiam accesserunt, ne unquam expavescerent, quod saepe didicissent. 5. Non est nunc quod existimes me ducere te ad modicas coenas et pauperum cellas, et quidquid aliud est, per quod luxuria divitiarum taedio ludit. Grabatus ille verus sit, et sagum, et panis durus ac sordidus. Hoc triduo et quatriduo fer, interdum pluribus diebus: ut non lusus sit, sed experimentum. Tunc, mihi crede, Lucili, exsultabis, dupondio satur, et intelliges ad saturitatem non opus esse fortuna: hoc enim quod necessitati sat est, debet etiam irata. 6. Non est tamen, quare tu multum tibi facere videaris: facies

enim quod multa millia servorum, multa millia pauperum faciunt. Illo nomine te suspice, quod facies non coactus. Tam facile erit tibi illud pati semper, quam aliquando experiri. Exerceamur ad palum: et ne imparatos fortuna deprehendat, fiat nobis paupertas familiaris. Securius divites erimus, si scierimus quam non sit grave pauperes esse. 7. Certos habebat dies ille magister voluptatis Epicurus, quibus maligne famem exstingueret: visurus an aliquid deesset ex plena et consummata voluptate, vel quantum deesset, et an dignum, quod quis magno labore pensaret. Hoc certe in his epistolis ait, quas scripsit, Charino magistratu, ad Polyaenum. Et quidem gloriatur, non toto asse se pasci: Metrodorum, qui nondum tantum profecerit, toto. 8. In hoc tu victu saturitatem putas esse? Et voluptas est. Voluptas autem, non illa levis et fugax, et subinde reficienda, sed stabilis et certa. Non enim iucunda res est aqua et polenta, aut frustum hordeacei panis: sed summa voluptas est, posse capere etiam ex his voluptatem, et ad id se reduxisse, quod eripere nulla fortunae iniquitas possit. Liberaliora sunt alimenta carceris: sepositos ad capitale supplicium, non tam anguste, qui occisurus est, pascit. 9. Quanta est animi magnitudo, ad id sua sponte descendere, quod nec ad extrema quidem redactis timendum sit? Hoc est praeoccupare tela fortunae. Incipe ergo, mi Lucili, sequi horum consuetudinem, et aliquos dies destina, quibus secedas a tuis rebus, minimoque te facias familiarem. Incipe cum paupertate habere commercium.

Aude, hospes, contemnere opes, et te quoque dignum
Finge Deo. — —

10. Nemo alius est Deo dignus, quam qui opes contemsit. Quarum possessionem tibi non interdico: sed efficere volo, ut illas intrepide possideas. Quod

uno consequeris modo, si te etiam sine illis beate victurum persuaseris tibi; si illas tanquam exituras semper adspexeris. Sed iam incipiamus epistolam complicare. Prius, inquis, redde quod debes. Delegabo tibi Epicurum: ab illo fiet numeratio. „Immodica ira gignit insaniam.“ Hoc quam verum sit, necesse est scias, quum habueris et servum, et inimicum. 11. In omnes personas hic exardescit affectus: tam ex amore nascitur, quam ex odio: non minus inter seria, quam inter lusus et iocos. Nec interest, ex quam magna causa nascatur, sed in qualem perveniat animum. Sic ignis non refert quam magnus, sed quo incidat. Nam etiam maximum solida non receperunt: rursus arida, et corripi facilia, scintillam quoque fovent usque in incendium. Ita est, mi Lucili, ingentis irae exitus, furor est: et ideo ira vitanda est, non moderationis causa, sed sanitatis.

EPISTOLA XIX.

Omittendas aut abiiciendas occupationes, et otium captandum; sed otium, non latebras. Monet ab aula et splendore abire, quae tumultus et fluctus suos habeant. Clausula ab eodem magistro: Vide quibuscum mensa communices.

Exsulto quotiens epistolas tuas accipio. Implent enim me bona spe: iam non promittunt de te, sed spondent. Ita fac, oro atque obsecro: quid enim habeo melius, quod amicum rogem, quam quod pro ipso rogaturus sum? Si potes, subduc te istis occupationibus: si minus, eripe. Satis multum temporis sparsimus, incipiamus in senectute vasa colligere. Numquid invidiosum est? In freto viximus, moriamur in portu. Neque ego suaserim tibi nomen ex otio petere, quod nec iactare debes, nec abscondere. 2. Nunquam enim usque eo te abigam, generis humani furore damnato, ut latebram tibi aliquam parari et oblivionem velim. Id age, ut otium tuum non emineat, sed appareat. Deinde videbunt de isto,

ius integra sunt et prima consilia, an velint vitam obscurum transmittere: tibi liberum non est. In lium te protulit ingenii vigor, scriptorum elegan-i, clarae et nobiles amicitiae: tanta notitia te in-asit. 3. Ut in extrema mergaris, ac penitus conda-is, tamen priora te monstrabunt. Tenebras habere ion potes; sequeretur pristinae lucis multum, quo-:unque fugeris. Quietem potes vindicare, sine ullius idio, sine desiderio, aut morsu animi tui. Quid enim elinques, quo invitus relictum a te possis cogitare? Clientes? quorum nemo te ipsum sequitur, sed ali-quid ex te. Amicos? olim amicitia petebatur, nunc raeda. 4. Mutabunt testamenta destituti sene nigrabit ad aliud limen salutator? non potest par es magna constare. Aestima utrum te relinque in aliquid ex tuis malis. Utinam tibi quidem se cere contigisset intra natalium tuorum modum, e in altum fortuna misisset! Tulit te longe a pectu vitae salubris rapida felicitas, provinci rocuratio, et quidquid ab istis promittitur: m leinde officia te excipient, et ex aliis alia. 5. xitus erit? quid exspectas, donec desinas? ha quod cupias? Nunquam erit tempus. Qualem ... seriem causarum, ex quibus nectitur ... tum: altera ex fine alterius

multa laboriose pro honore tentaveris: aliquid et pro otio audendum est, aut in ista solicitudine procurationum, et deinde urbanorum officiorum, senescendum in tumultu, ac semper novis fluctibus, quos effugere nullâ modestiâ, nulla vitae quiete contingit. Quid enim ad rem pertinet, an tu quiescere velis? fortuna tua non vult. Quid si illi etiamnunc permiseris crescere? quantum ad successum accesserit, accedet ad metum. 8. Volo tibi hoc loco referre dictum Maecenatis; vera in ipso equuleo docuit. „Ipsa enim altitudo attonat summa.“ Si quaeris, in quo libro dixerit, in eo qui Prometheus inscribitur. Hoc voluit dicere, attonita habet summa. Est ergo tanti ulla potentia, ut sit tibi tam ebrius sermo? 9. Ingeniosus vir ille fuit, magnum exemplum Romanae eloquentiae daturus, nisi illum enervasset felicitas, imo castrasset. Hic te exitus manet, nisi iam contrahas vela, nisi (quod ille serio voluit) terram leges. Poteram tecum et hac Maecenatis sententia parem facere rationem: sed movebis mihi controversiam, si te novi, nec voles, quod debeo, in aspero et probo accipere. Ut se res habet, ab Epicuro versura facienda est. 10. „Ante,“ inquit, „circumspiciendum est, cum quibus edas et bibas, quam quid edas et bibas.“ Nam sine amico, visceratio leonis ac lupi, vita est. Hoc non continget tibi, nisi secesseris: alioquin habebis convivas, quos ex turba salutantium nomenclator digesserit. Errat autem qui amicum in atrio quaerit, in convivio probat. Nullum habet maius malum occupatus homo, et bonis suis obsessus, quam quod amicos sibi putat, quibus ipse non est: quod beneficia sua efficacia iudicat ad conciliandos amicos, quum quidam, quo plus debent, magis oderint. Leve aes alienum debitorem facit, grave inimicum. Quid ergo? beneficia non parant amicitias? *parant, si accepturos* licuit eligere; si collata,

non sparsa sunt. Itaque dum incipis esse mentis tuae, interim hoc consilio sapientum utere, ut magis ad rem existimes pertinere, quis, quam quid acceperit.

EPISTOLA XX.

Philosophiam in factis, non verbis esse. Itaque ad illa eundum: et constanter eundum: nam Sapientia est convenientia et tenor unus voluntatum ac vitae. Paupertas etiam non timenda: et divitiae, si assint, non amandae. Iterum monet, pauperem certis diebus agere et imitari.

Si vales, et te dignum putas, qui aliquando fias tuus, gaudeo; mea enim gloria erit, si te istinc, ubi sine spe exeundi fluctuaris, extraxero. Illud autem, mi Lucili, te rogo atque hortor, ut philosophiam in praecordia ima demittas, et experimentum tui profectus capias, non oratione nec scripto, sed animi firmitate, et cupiditatum deminutione. Verba rebus proba. Aliud propositum est declamantibus, et assensionem coronae captantibus, aliud his, qui iuvenum et otiosorum aures disputatione varia aut volubili detinent. 2. Facere docet philosophia, non dicere: et hoc exigit, ut ad legem suam quisque vivat, ne orationi vita dissentiat, ut ipsa inter se vita unius, sine actionum dissensione, coloris sit. Maximum hoc est et officium sapientiae, et indicium, ut verbis opera concordent, ut et ipse ubique par sibi idemque sit. Quis hoc praestabit? pauci, aliqui tamen. Est difficile hoc: nec hoc dico, sapientem semper uno iturum gradu, sed una via. 3. Observa itaque, numquid vestis tua domusque dissentiant: numquid in te liberalis sis, in tuos sordidus: numquid coenes frugaliter, aedifices luxuriose. Unam semel, ad quam vivas, regulam prende, et ad hanc omnem vitam tuam exaequa. Quidam se domi contrahunt, dilatant foris et extendunt. Vitium est haec diversitas, et signum vacillantis animi, ac nondum habentis tenorem suum. Etiamnunc dicam, unde sit ista

inconstantia, et dissimilitudo rerum consiliorumque? 4. Nemo proponit sibi quid velit, nec si proposuit, perseverat in eo, sed transilit: nec tantum mutat, sed redit, et in ea quae deseruit ac damnavit, revolvitur. Itaque ut relinquam definitiones sapientiae veteres, et totum complectar humanae vitae modum, hac possum contentus esse: Quid est sapientia? Semper idem velle atque idem nolle. 5. Licet illam exceptiunculam non adiicias, ut rectum sit quod velis. Non potest cuiquam semper idem placere, nisi rectum. Nesciunt ergo homines quid velint, nisi ill. momento, quo volunt. In totum, nulli velle aut nolle decretum est. Variatur quotidie iudicium, et in contrarium vertitur: ac plerisque agitur vita per lusum. 6. Preme ergo quod coepisti: et fortasse perduceris aut ad summum, aut eo quod summum nondum esse solus intelligas. Quid fiet, inquis, huic turbae familiari? Turba ista quum a te pasci desierit, ipsa se pascet: aut quod tu beneficio tuo non potes scire, paupertatis scies. Illa veros certosque amicos retinebit: discedet quisquis non te, sed aliud sequebatur. Non est autem vel ob hoc unum amanda paupertas, quod, a quibus ameris, ostendit? 7. O quando ille veniet dies, quo nemo in honorem tuum mentiatur? Huc ergo cogitationes tuae tendant, hoc cura, hoc opta, omnia alia vota Deo remissurus, ut contentus sis temetipso et ex te nascentibus bonis. Quae potest esse felicitas Deo propior? Redige te ad parva, ex quibus cadere non possis: idque ut libentius facias, ad hoc pertinebit tributum epistolae huius, quod statim conferam. 8. Invideas licet: etiamnunc libenter pro me dependet Epicurus. „Magnificentior, mihi crede, sermo tuus in grabato videbitur et in panno. Non enim dicentur tantum illa, sed probabuntur.“ *Ego certe aliter* audio quae dicit *Demetrius noster, quum illum vidi* nudum, quanto minus

quam stramentis incubantem? Non praeceptoı sed testis est. Quid ergo? non licet divitias iı positas contemnere? 9. Quidni liceat? Et ille i tis animi est, qui illas circumfusas sibi, multun que miratus, quod ad se venerint, ridet, suasqı dit magis esse quam sentit. Multum est, noı rumpi divitiarum contubernio. Magnus est il in divitiis pauper est: sed securior, qui caret di „Nescio," inquis, „quomodo iste paupertatem rus sit, si in illam inciderit." Nec ego Epicu gelus scio, an pauper iste contemturus sit diı si in illas inciderit. 10. Itaque in utroque meı stimanda est, inspiciendumque, an ille paupertı dulgeat, an hic divitiis non indulgeat. Alioquiı argumentum est bonae voluntatis grabatus, auı nus, nisi apparuit aliquem illa non necessitate sed malle. Ceterum magnae indolis est, ad ist properare tanquam ad meliora, sed praeparar quam ad facilia. Et sunt, Lucili, facilia: quum multo ante meditatus accesseris, iucunda qu 11. Inest enim illis, sine qua nihil est iucunduı curitas. Necessarium ergo iudico id, quod tib psi magnos viros saepe fecisse, aliquos dies int nere, quibus nos imaginaria paupertate exerce ad veram: quod eo magis faciendum est, quod ciis permaduimus, et omnia dura ac difficilia iu mus. Potius excitandus e somno, et vellicand animus, admonendusque naturam nobis min constituisse. Nemo nascitur dives: quisquis e lucem, iussus est lacte et panno esse contentus his initiis nos regna non capiunt.

EPISTOLA XXI.

Verum splendorem a philosophia, non ab honoribus tulis esse. Dare illam nomen mansurum et famam,

et adhaerenti. Emblema ab Epicuro: Ut divitias augeas, cupiditates minue.

Cum istis negotium tibi esse iudicas, de quibus scripseras? Maximum negotium tecum habes: tu tibi molestus es. Quid velis nescis: melius probas honesta, quam sequeris. Vides ubi sit posita felicitas, sed ad illam pervenire non audes. Quid sit autem quod te impediat, quia parum ipse dispicis, dicam. Magna haec esse existimas, quae relicturus es: et quum proposuisti tibi illam securitatem, ad quam transiturus es, retinet te huius vitae, a qua recessurus es, fulgor, tanquam in sordida et obscura casurum. 2. Erras, Lucili: ex hac vita ad illam ascenditur. Quod interest inter splendorem et lucem, quum haec certam originem habeat ac suam, ille niteat alieno: hoc inter hanc vitam, et illam. Haec quia fulgore extrinsecus veniente percussa est, crassam illi statim umbram faciet quisquis obstiterit: illa vero suo lumine illustris est. 3. Studia te tua clarum et nobilem efficient. Exemplum Epicuri referam. Quum Idomeneo scriberet, et illum a vita speciosa ad fidelem stabilemque gloriam revocaret, rigidae tunc potentiae ministrum, et magna tractantem: „Si gloria," inquit, „tangeris, notiorem te epistolae meae facient, quam omnia ista quae colis, et propter quae coleris." 4. Numquid ergo mentitus est? Quis Idomenea nosset, nisi Epicurus illum suis literis incidisset? Omnes illos megistanas et satrapas, et regem ipsum, ex quo Idomenei titulus petebatur, oblivio alta suppressit. Nomen Attici perire Ciceronis epistolae non sinunt. Nihil illi profuisset gener Agrippa, et Tiberius progener, et Drusus Caesar pronepos: inter tam magna nomina taceretur, nisi Cicero illum applicuisset. 5. Profunda supra nos altitudo temporis veniet, pauca ingenia caput exserent, et in idem quandoque silentium abitura

oblivioni resistent, ac se diu vindicabunt. Quod Epicurus amico suo potuit promittere, hoc tibi promitto, Lucili. Habebo apud posteros gratiam, possum mecum duratura nomina educere. Virgilius noster duobus memoriam aeternam promisit, et praestat:

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vos eximet aevo:
Dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
Accolet, imperiumque pater Romanus habebit.

6. Quoscunque in medium fortuna protulit, quicunque membra ac partes alienae potentiae fuerant, horum gratia viguit, domus frequentata est, dum ipsi steterunt: post ipsos cito memoria defecit. Ingeniorum crescit dignatio: nec ipsis tantum honor habetur, sed quidquid illorum memoriae adhaesit, excipitur. Ne gratis Idomeneus in epistolam meam venerit, ipse eam de suo redimet. 7. Ad hunc Epicurus illam nobilem sententiam scripsit, qua hortatur, ut Pythoclea locupletem non publica, nec ancipiti via faciat. „Si vis," inquit, „Pythoclea divitem facere, non pecuniae adiiciendum, sed cupiditatibus detrahendum est." Et apertior ista sententia est, quam ut interpretanda sit, et disertior quam ut adiuvanda. Hoc unum te admoneo, ne istud tantum existimes de divitiis dictum: quocunque transtuleris, idem poterit. 8. Si vis Pythoclea honestum facere, non honoribus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea esse in perpetua voluptate, non voluptatibus adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Si vis Pythoclea senem facere, et implere vitam, non annis adiiciendum est, sed cupiditatibus detrahendum. Has voces non est quod Epicuri esse iudices; publicae sunt. 9. Quod fieri *in senatu solet*, faciendum ego in philosophia quoque *existimo*. Quum censuit aliquis, quod ex parte

mihi placeat: iubeo illum dividere sententiam, et sequor. Eo libentius Epicuri egregia dicta commemoro, ut istis, qui ad illa confugient, spe mala inducti, qui velamentum seipsos suorum vitiorum habituros existimant, probem, quocunque ierint, honeste esse vivendum. 10. Quum adierint hos hortulos, et inscriptum hortulis: „Hospes hic bene manebis, hic summum bonum voluptas est;“ paratus erit istius domicilii custos, hospitalis, humanus, et te polenta excipiet, et aquam quoque large ministrabit, et dicet: Ecquid bene acceptus es? Non irritant, inquit, hi hortuli famem sed exstinguunt: nec maiorem ipsis potionibus sitim faciunt, sed naturali et gratuito remedio sedant. 11. In hac voluptate consenui: de his tecum desideriis loquor, quae consolationem non recipiunt, quibus dandum est aliquid ut desinant. Nam de illis extraordinariis, quae licet differre, licet castigare et opprimere, hoc unum commonefaciam: Ista voluptas naturalis est, non necessaria: huic nihil debes. Si quid impendis, voluntarium est. Venter praecepta non audit, poscit, appellat. Non est tamen molestus creditor, parvo dimittitur: si modo das illi quod debes, non quod potes.

EPISTOLA XXII.

Fortiter exeundum esse ab occupationibus, et solvendos laqueos aut rumpendos. Sed tamen opportunitas et εὐκαιρία exspectetur: nec elabatur. Spernit deinde et abiicit splendores istos falsos. Tum ab Epicuro sententia: Neminem aliter exire e vita, atque intraverit.

Iam intelligis educendum esse te ex istis occupationibus, speciosis et malis: sed quomodo id consequi possis, quaeris. Quaedam non nisi a praesente monstrantur. Non potest medicus per epistolas, cibi aut balnei tempus eligere: vena tangenda est. Vetus proverbium est: „Gladiatorem in arena capere consilium.“ Aliquid adversarii vultus, aliquid ma

nus mota, aliquid ipsa inclinatio corporis, intuentem monet. Quid fieri soleat, quid oporteat, in universum et mandari potest, et scribi: tale consilium non tantum absentibus, sed etiam posteris datur. 2. Illud alterum, quando fieri debeat, aut quemadmodum, ex longinquo nemo suadebit: cum rebus ipsis deliberandum est. Non tantum praesentis, sed vigilantis est, occasionem observare properantem. Itaque hanc circumspice: hanc si videris, prende: et toto impetu, totis viribus id ago, ut te istis officiis exuas. Et quidem quam sententiam feram, attende. Censeo, aut ex ista vita tibi, aut e vita exeundum. Sed illud idem existimo, leni eundum via: ut quod male implicuisti, solvas potius quam abrumpas. Dummodo, si alia solvendi ratio non erit, vel abrumpas. 3. Nemo tam timidus est, ut malit semper pendere, quam semel cadere. Interim, quod primum est, impedire te noli: contentus esto negotiis, in quae descendisti, vel quod videri mavis, incidisti. Non est, quod ad ulteriora nitaris: aut perdes excusationem, et apparebit te non incidisse. Ista enim quae dici solent, falsa sunt: Non potui aliter. 4. Quid si nollem? necesse erat. Nulli necesse est, felicitatem cursu sequi: est aliquid, etiam si non repugnare, subsistere, nec instare fortunae ferenti. Numquid offenderis, si in consilium non venio tantum, sed advoco? et quidem prudentiores quam ipse sum, ad quos soleo referre, si quid delibero. Epicuri epistolam ad hanc rem pertinentem legi, Idomeneo quae scribitur. Quem rogat, ut quantum potest fugiat et properet, antequam aliqua vis maior interveniat, et auferat libertatem recedendi. 5. Idem tamen subiicit, nihil esse tentandum, nisi quum apte poterit tempestiveque tentari: sed quum illud tempus diu captatum venerit, exsiliendum ait. Dormitare de fuga cogitantem vetat, et sperat etiam ex difficillimis salu-

tarem exitum, si nec properemus ante tempus, nec cessemus in tempore. Puto nunc et Stoicam sententiam quaeris. Non est quod quisquam illos apud te temeritatis infamet: cautiores quam fortiores sunt. 6. Exspectas forsitan, ut tibi haec dicantur: turpe est cedere oneri: luctare cum officio, quod semel recepisti: non est vir fortis et strenuus, qui laborem fugit; crescit illi animus ipsa rerum difficultate? Dicentur tibi ista, si operae pretium habebit perseverantia, si nihil indignum bono viro faciendum patiendumve erit: alioquin sordido se et contumelioso labore non conteret, nec in negotiis erit negotii causa. Ne illud quidem, quod existimas eum facturum, faciet, ut ambitiosis rebus implicitus, earum semper aestus ferat. 7. Sed quum viderit brevia, in quibus volutatur, incerta, ancipitia: repetet pedem, nec vertet terga; sed sensim recedet in tutum. Facile est autem, mi Lucili, occupationes evadere, si occupationum pretia contemseris. Illa sunt, quae nos morantur et detinent. Quid ergo? tam longas spes relinquam? ab ipsa messe discedam? nudum erit latus? incomitata lectica? atrium vacuum? 8. Ab his ergo inviti homines recedunt, et mercedem miseriarum amant, ipsas exsecrantur. Si de ambitione, quomodo de amica queruntur: id est, si verum affectum eorum inspicias, non oderunt, sed litigant. Excute istos, qui quae cupiere, deplorant, et de earum rerum loquuntur fuga, quibus carere non possunt: videbis voluntariam esse illis in eo moram, quod aegre ferre ipsos et misere, loquuntur. 9. Ita est, mi Lucili, paucos servitus, plures servitutem tenent. Sed si deponere illam in animo est, et libertas bona fide placuit: in hoc autem unum advocationem petis, ut sine perpetua solicitudine id tibi facere contingat: *quidni te tota cohors Stoicorum* probatura sit? Omnes *Zenones et Chrysippi* moderata, et honesta, et vera

suadebunt. Sed si propter hoc tergiversaris, ut circumspicias, quantum feras tecum, et quam magna pecunia instruas otium, nunquam exitum invenies. Nemo cum sarcinis enatat. 10. Emerge ad meliorem vitam, propitiis diis; sed non sic, quomodo istis propitii sunt, quibus bono ac benigno vultu mala magnifica tribuerunt: ad hoc unum excusati, quod ista quae urunt, quae excruciant, optantibus data sunt. Iam imprimebam epistolae signum: resolvenda est, ut cum solenni ad te munusculo veniat, et aliquam magnificam vocem secum ferat. Et ecce occurrit mihi nescio utrum verior, an eloquentior. Cuius? inquis. Epicuri: adhuc enim alienas sarcinas adorno. 11. „Nemo non ita exit e vita, tanquam modo intraverit.“ Quemcunque vis occupa, adolescentem, senem, medium: invenies aeque timidum mortis, aeque inscium vitae. Nemo quidquam habet facti. In futurum enim nostra distulimus. Nihil me magis in ista voce delectat, quam quod exprobratur senibus infantia. Nemo, inquit, aliter, quam quomodo natus est, exit e vita. 12. Falsum est; peiores morimur, quam nascimur. Nostrum istud, non naturae vitium est. Illa de nobis conqueri debet, et dicere: Quid hoc est? sine cupiditatibus vos genui, sine timoribus, sine superstitione, sine perfidia, ceterisque pestibus: quales intrastis, exite. Percepit sapientiam, si quis tam securus moritur, quam nascitur. Nunc vero trepidamus, quum periculum accessit: non animus nobis, non color constat: lacrimae nihil profuturae cadunt. 13. Quid est turpius, quam in ipso limine securitatis esse solicitum? Causa autem haec est, quod inanes omnium bonorum summis vitae desideriis laboramus. Non enim apud nos *pars eius ulla* subsedit. Transmissa est, et effluxit. *Nemo quam* bene vivat, sed quam diu, curat: quum *omnibus possit* contingere, ut bene vivant; ut diu, nulli.

EPISTOLA XXIII.

Hortatur ut verum gaudium quaerat. Quod illud? severum, et ex vero bono natum. Reliqua fallacia et fugacia sunt, hoc solidum et firmum: quia in solido situm, et animo, optima nostri parte. Uno verbo, positum est in conscientia. Epicuri deinde dictum: Turpe et molestum, vitam semper inchoare. Inconstantes damnantur.

Putas me tibi scripturum, quam humane nobiscum hiems egerit, quae et remissa fuit, et brevis: quam malignum ver sit, quam praeposterum frigus, et alias ineptias, verba quaerentium. Ego vero aliquid, quod et mihi et tibi prodesse possit, scribam. Quid autem id erit, nisi ut te exhorter ad bonam mentem? Huius fundamentum quod sit, quaeris? Ne gaudeas vanis. Fundamentum hoc esse dixi? culmen est. Ad summa pervenit, qui scit quo gaudeat, qui felicitatem suam in aliena potestate non posuit. 2. Solicitus est, et incertus sui, quem spes aliqua proritat: licet ad manum sit, licet non ex difficili petatur, licet illum nunquam sperata deceperint. Hoc ante omnia fac, mi Lucili, disce gaudere. Existimas me nunc detrahere tibi multas voluptates, qui fortuita submoveo, qui spes, dulcissima oblectamenta, devitandas existimo? Immo contra: nolo tibi unquam deesse laetitiam: volo illam tibi domi nasci: nascetur, si modo intra teipsum sit. 3. Ceterae hilaritates non implent pectus; frontem remittunt, leves sunt: nisi forte tu iudicas illum gaudere, qui ridet. Animus debet esse alacer et fidens, et super omnia erectus. Mihi crede, res severa est verum gaudium. An tu existimas quemquam soluto vultu, et, ut isti delicati loquuntur, hilari oculo mortem contemnere? paupertati domum aperire? voluptates tenere sub fraeno? meditari dolorum patientiam? Haec qui apud se versat, in magno gaudio est, sed parum blando. 4. In huius gaudii possessione esse te volo:

nunquam deficiet, quum semel unde petatur inv
ris. Levium metallorum fructus in summo est:
opulentissima sunt, quorum in alto latet vena, a
due plenius responsura fodienti Haec quibus d
ctatur vulgus, tenuem habent ac perfusoriam v
ptatem: et quodcunque invecticium gaudium
fundamento caret. Hoc de quo loquor, ad quo
conor perducere, solidum est, quod plus pateat
trorsus. 5. Fac, oro te, Lucili carissime, q
unum potest te praestare felicem: disiice et con
ca ista quae extrinsecus splendent, quae tibi
mittuntur ab alio: ad verum bonum specta, et de
gaude. Quid est autem hoc? de te ipso, et tui c
ma parte. Corpusculum quoque, etiam si nihil
sine illo potest, magis necessariam rem crede, q
magnam. Vanas suggerit voluptates, breves, p
nitendas, ac nisi magna moderatione temperentu
contrarium abituras. 6. Ita dico, in praecipiti
voluptas, ad dolorem vergit, nisi modum ten
modum autem tenere in eo difficile est, quod bo
esse credideris. Veri boni aviditas tuta est. C
sit istud, interrogas, aut unde subeat? Dicam.
bona conscientia, ex honestis consiliis, ex re
actionibus, ex contemtu fortuitorum, ex placid
tae et continuo tenore unam prementis viam. N
illi qui ex aliis propositis in alia transiliunt, au
transiliunt quidem, sed casu quodam transmittun
quomodo habere quidquam certum mansuru
possunt, suspensi et vagi? 7. Pauci sunt, qui
silio se suaque disponant: ceteri eorum more q
fluminibus innatant non eunt, sed feruntur. Ex
bus alia lenior unda detinuit, ac mollius vexit;
vehementior rapuit; alia proximae ripae, cursu
guescente deposuit; alia torrens impetus eiecit
mare. Ideo constituendum est, quid velimus,
eo perseverandum. Hic est locus solvendi

alieni. Possum enim vocem tibi Epicuri tui reddere, et hanc epistolam liberare. 8. „Molestum est, semper vitam inchoare.“ Aut si hoc modo magis sensus potest exprimi: Male vivunt, qui semper vivere incipiunt. Quare? inquis; desiderat enim explanationem ista vox. Quia semper illis imperfecta vita est: non potest autem stare paratus ad mortem, qui modo incipit vivere. Id agendum est, ut satis vixerimus: nemo hoc putat, qui orditur quum maxime vitam. Non est quod existimes, paucos esse hos: propemodum omnes sunt. Quidam vivere tunc incipiunt, quum desinendum est: si hoc iudicas mirum, adiiciam quod magis admireris: quidam ante vivere defecerunt, quam inciperent.

EPISTOLA XXIV.

Hortatur, ne timeat ventura, etsi minentur: imo proponat sibi ventura, et sic se formet, examinando aut elevando. Quid enim omnes isti metus sunt? ultimus eorum mors est. Et ratione contemne. Magni viri id fecerunt, e plebe et servis: cur tu non adspires? Deme personam rebus. Quod times, dolor est: quem muliercula in puerperio tulit. Denique in haec natus es. ut iacteris, doleres, morireris: agnosce sortem. Tamen (Epicuri praecepto) nec opta mortem, nec time.

Solicitum te esse scribis de iudicii eventu, quod tibi furor inimici denuntiat, et existimas me suasurum ut meliora tibi ipse proponas, et acquiescas spei blandae. Quid enim necesse est mala arcessere, et satis cito patienda quum venerint, praesumere, ac praesens tempus futuri metu perdere? Est sine dubio stultum, quia quandoque sis futurus miser, esse iam miserum: sed ego alia te ad securitatem via ducam. 2. Si vis omnem solicitudinem exuere, quidquid vereris ne eveniat, eventurum utique propone: et quodcunque illud est malum, tecum ipse metire, ac timorem tuum taxa: intelliges pro-

fecto, aut non magnum, aut non longum esse, quod metuis: nec diu exempla, quibus confirmeris, colligenda sunt: omnis illa aetas tulit. In quamcunque partem rerum, vel civilium, vel externarum, memoriam miseris; occurrent tibi ingenia, aut profectus aut impetus magni. 3. Numquid accidere tibi, si damneris, potest durius, quam ut mittaris in exsilium? ut ducaris in carcerem? Numquid ultra quidquam ulli timendum est, quam ut uratur, quam ut pereat? Singula ista constitue, et contemtores eorum cita, qui non quaerendi, sed eligendi sunt. Damnationem suam Rutilius sic tulit, tanquam nihil illi molestum esset aliud, quam quod male iudicaretur. 4. Exsilium Metellus fortiter tulit, Rutilius etiam libenter: alter, ut rediret, Reipublicae praestitit· alter reditum suum Sullae negavit, cui nihil tunc negabatur. In carcere Socrates disputavit, et exire (quum essent qui promitterent fugam) noluit: remansitque, ut duarum rerum gravissimarum hominibus metum demeret, mortis et carceris. Mucius ignibus manum imposuit. Acerbum est uri; quanto acerbius si id te faciente patiaris? 5. Vides hominem non eruditum, nec ullis praeceptis contra mortem aut dolorem subornatum, militari tantum robore instructum, poenas a se irriti conatus exigentem: spectator distillantis in hostili foculo dextrae stetit, nec ante removit nudis ossibus fluentem manum, quam ignis illi ab hoste subductus est. Facere aliquid in illis castris felicius potuit, nihil fortius. Vide quanto acrior sit ad occupanda pericula virtus, quam crudelitas ad irroganda. 6. Facilius Porsena Mucio ignovit, quod voluerat occidere, quam sibi Mucius quod non occiderit. Decantatae, inquis, in omnibus *scholis fabulae* istae sunt: iam mihi, quum ad con*temnendam* mortem ventum fuerit, Catonem narra*bis. Quidni* ego narrem, ultima illa nocte Platonis

librum legentem, posito ad caput gladio? Duo haec in rebus extremis instrumenta prospexerat, alterum ut vellet mori, alterum ut posset. 7. Compositis ergo rebus, utcunque componi fractae atque ultimae poterant, id agendum existimavit, ne cui Catonem aut occidere liceret, aut servare contingeret: et stricto gladio, quem usque in illum diem ab omni caede purum servaverat: Nihil, inquit, egisti, fortuna, omnibus conatibus meis obstando: non pro mea adhuc, sed pro patriae libertate pugnavi: nec agebam tanta pertinacia, ut liber, sed ut inter liberos viverem: nunc quoniam deploratae sunt res generis humani, Cato deducatur in tutum! 8. Impressit deinde mortiferum corpori vulnus: quo obligato a medicis quum minus sanguinis haberet, minus virium, animi idem, iam non tantum Caesari, sed sibi iratus, nudas in vulnus manus egit, et generosum illum contemtoremque omnis potentiae spiritum non emisit, sed eiecit. Non in hoc exempla haec nunc congero, ut ingenium exerceam, sed ut te adversus id quod maxime terribile videtur, exhorter. 9. Facilius autem exhortabor, si ostendero, non tantum fortes viros hoc momentum efflandae animae contemsisse: sed quosdam ad alia ignavos, in hac re exaequasse animum fortissimorum: sicut illum Cn. Pompeii socerum Scipionem, qui contrario in Africam vento relatus, quum teneri navem suam videret ab hostibus, ferro se transverberavit, et quaerentibus ubi imperator esset: „Imperator," inquit, „bene se habet." 10. Vox haec illum parem maioribus fecit, et fatalem Scipionibus in Africa gloriam non est interrumpi passa. Multum fuit, Carthaginem vincere, sed amplius, mortem. Imperator, inquit, bene se habet. An aliter debebat Imperator, et quidem *Catonis, mori?* Non revoco te ad historias; *nec ex omnibus seculis* contemtores mortis, qui sunt

plurimi, colligo: respice ad haec nostra tempora, de quorum languore ac deliciis querimur: omnis ordinis homines succurrent, omnis fortunae, omnis aetatis, qui mala sua morte praeciderunt. 11. Mihi crede, Lucili, adeo mors timenda non est, ut beneficio eius nihil anteferendum timendumve sit. Securus itaque inimici minas audi: et quamvis conscientia tua tibi fiduciam faciat, tamen quia multa extra causam valent, et quod aequissimum est, spera, et ad id te quod est iniquissimum, compara. 12. Illud ante omnia memento, demere rebus tumultum, ac videre quid in quaque re sit: scies nihil esse in istis terribile, nisi ipsum timorem. Quod vides accidere pueris, hoc nobis quoque maiusculis pueris evenit: illi quos amant, quibus assueverunt, cum quibus ludunt, si personatos vident, expavescunt: non hominibus tantum, sed et rebus persona demenda est, et reddenda facies sua. 13. Quid mihi gladios et ignes ostendis, et turbam carnificum circa te frementem? Tolle istam pompam, sub qua lates, et stultos territas: mors es, quam nuper servus meus, quam ancilla contemsit. Quid tu rursus mihi flagella et equuleos magno apparatu explicas? quid singulis articulis singula machinamenta, quibus extorqueantur, aptata, et mille alia instrumenta excarnificandi particulatim hominis? 14. Pone ista, quae nos obstupefaciunt: iube conticescere gemitus et exclamationes, ac vocum inter lacerationem elisarum acerbitatem. Nempe dolor est, quem podagricus ille contemnit, quem stomachicus ille in ipsis deliciis perfert, quem in puerperio puella perpetitur. Levis est, si ferre possum: brevis est, si ferre non possum. Haec in animo voluta, quae saepe audisti, *saepe dixisti*: sed an vere audieris, an vere dixeris, *effectu proba:* hoc enim turpissimum est, quod nobis *obiici solet,* verba nos philosophiae, non opera tra-

ıre. 15. Quid tu? nunc primum tibi mortem imınere scisti, nunc exsilium, nunc dolorem? in haec ıtus es. Quidquid fieri potest, quasi futurum cotemus. Quod facere te moneo, scio certe fecisse. unc admoneo, ut animum tuum non mergas in tam solicitudinem: hebetabitur enim, et minus ıbebit vigoris, quum exsurgendum erit. Abduc il·ım a privata causa ad publicam: dic mortale tibi et agile corpusculum esse, cui non ex iniuria tantum ıt ex potentioris viribus denuntiabitur dolor: ipsae ıluptates in tormenta vertuntur. 16. Epulae cruitatem afferunt, ebrietates nervorum torporem emoremque: libidines pedum, manuum, articuloım omnium depravationes. Pauper fiam? inter lures ero. Exsul fiam? ibi me natum putabo, quo ıittar. Alligabor? quid enim? nunc solutus sum? d hoc me natura grave corporis mei pondus adtrinxit. Moriar? hoc dicis, desinam aegrotare osse, desinam alligari posse, desinam mori posse. 7. Non sum tam ineptus, ut Epicuream cantilenam oc loco persequar, et dicam, vanos esse inferorum ıetus, nec Ixionem rota volvi, nec saxum humeris isyphi trudi in adversum, nec ullius viscera et reıci posse quotidie, et carpi. Nemo tam puer est, t Cerberum timeat et tenebras, et larvalem habiım nudis ossibus cohaerentium. 18. Mors nos aut ınsumit, aut exuit. Emissis meliora restant, onere ıtracto: consumtis nihil restat: bona pariter malaıe submota sunt. Permitte mihi referre hoc loco ıum versum, si prius admonuero, ut te iudices non iis scripsisse ista, sed etiam tibi. Turpe est aliud qui, aliud sentire: quanto turpius, aliud scribere, iud sentire? Memini te illum locum aliquando actasse, non repente nos in mortem incidere, sed inutatim *procedere.* 19. Quotidie morimur, quo*lie enim demitur aliqua* pars vitae: et tunc quoque

quum crescimus, vita decrescit. Infantiam amisimus, deinde pueritiam, deinde adolescentiam: usque ad hesternum, quidquid transiit temporis, periit: hunc ipsum quem agimus diem, cum morte dividimus. Quemadmodum clepsydram non extremum stillicidium exhaurit, sed quidquid ante defluxit: sic ultima hora, qua esse desinimus, non sola mortem facit, sed sola consummat. · 20. Tunc ad illam pervenimus, sed diu venimus. Haec quum descripsisses, quo soles ore, semper quidem magnus, nunquam tamen acrior, quam ubi veritati commodas verba, dixisti:

Mors non una venit, sed quae rapit, ultima mors est.

Malo te legas, quam epistolam meam: apparebit enim tibi, hanc quam timemus mortem extremam esse, non solam. Video quo spectes: quaeris quid huic epistolae infulserim, quod dictum alicuius animosum, quod praeceptum utile? 21. Ex hac ipsa materia quae in manibus fuit, mittetur aliquid. Obiurgat Epicurus non minus eos qui mortem concupiscunt, quam eos qui timent, et ait: „Ridiculum est, currere ad mortem taedio vitae, quum genere vitae, ut currendum esset ad mortem, effeceris." Item alio loco dicit: „Quid tam ridiculum, quam appetere mortem, quum vitam tibi inquietam feceris metu mortis?" 22. His adiicias et illud eiusdem notae licet: „tantam hominum imprudentiam esse, immo dementiam, ut quidam timore mortis cogantur ad mortem." Quidquid horum tractaveris, confirmabis animum, vel ad mortis, vel ad vitae patientiam. In utrumque monendi ac firmandi sumus: et ne nimis amemus vitam, et ne nimis oderimus: etiam quum ratio suadet finire, non temere, nec cum procursu capiendus est impetus. 23. Vir fortis ac sapiens non fugere debet e vita, sed exire. Et ante omnia ille quoque vitetur affectus, qui multos

occupavit, libido moriendi. Est enim, mi Lucili, ut ad alia, sic etiam ad moriendum inconsulta animi inclinatio: quae saepe generosos atque acerrimae indolis viros corripit, saepe ignavos iacentesque: illi contemnunt vitam, hi gravantur. 24. Quosdam subit eadem faciendi videndique satietas, et vitae non odium, sed fastidium: in quod prolabimur, ipsa impellente philosophia, dum dicimus: Quousque eadem? nempe expergiscar, dormiam, satiabor, esuriam, algebo, aestuabo: nullius rei finis est, sed in orbem nexa sunt omnia: fugiunt ac sequuntur. 25. Diem nox premit, dies noctem: aestas in autumnum desinit, autumno hiems instat, quae vere compescitur: omnia transeunt, ut revertantur: nihil novi video, nihil novi facio. Fit aliquando et huius rei nausea. Multi sunt qui non acerbum iudicent vivere, sed superfluum.

EPISTOLA XXV.

Praescribit de duobus amicis, iuvene et sene, aliter atque aliter cum utroque agendum: cum illo fortius; cum hoc remissius, ne desperet. Ipsum Lucilium hortatur ad mediocritatem, aut pauperiem: deinde (Epicuri voce) ut sumat sibi paedagogum. Fac omnia, tanquam aliquis spectet.

Quod ad duos amicos nostros pertinet, diversa via eundum est: alterius enim vitia emendanda, alterius frangenda sunt. Utar libertate tota: non amo illum, nisi offendero. Quid ergo? inquis: quadragenarium pupillum cogitas sub tutela tua continere? Respice aetatem eius iam duram et intractabilem! non potest reformari: tenera finguntur. An profecturus sim nescio: malo successum mihi, quam fidem deesse. Nec desperaveris, etiam diutinos aegros posse sanari, si contra intemperantiam steteris, si multa invitos et facere coëgeris et pati. 2. Nec de altero quidem satis fiduciae habeo: excepto eo, quod

adhuc peccare erubescit; nutriendus est hic pudor: qui quamdiu in animo eius duraverit, aliquis erit bonae spei locus. Cum hoc veterano parcius agendum puto, ne in desperationem sui veniat: nec ullum tempus aggrediendi melius fuit, quam hoc, dum interquiescit, dum emendato similis est. 3. Aliis haec intermissio eius imposuit: mihi verba non dat; exspecto cum magno foenore vitia reditura, quae nunc scio cessare, non deesse. Impendam huic rei dies: et utrum possit aliquid agi, an non possit, experiar. Tu nobis te, ut facis, fortem praesta, et sarcinas contrahe. Nihil ex his quae habemus, necessarium est. Ad legem naturae revertamur: divitiae paratae sunt. 4. Aut gratuitum est quo egemus, aut vile. Panem et aquam natura desiderat: nemo ad haec pauper est: „intra quae quisquis desiderium suum clusit, cum ipso Iove de felicitate contendat, ut ait Epicurus:" cuius aliquam vocem huic epistolae involvam. „Sic fac," inquit, „omnia, tanquam spectet Epicurus." Prodest sine dubio, custodem sibi imposuisse, et habere quem respicias, quem interesse cogitationibus tuis iudices. 5. Hoc quidem longe magnificentius est, sic vivere tanquam sub alicuius boni viri, ac semper praesentis, oculis: sed ego etiam hoc contentus sum, ut sic facias quaecunque facies, tanquam spectet aliquis. Omnia nobis mala solitudo persuadet. Quum iam profeceris tantum, ut sit tibi etiam tui reverentia, licebit dimittas paedagogum: interim te aliquorum auctoritate custodi. 6. Aut Cato ille sit, aut Scipio, aut Laelius, aut cuius interventu perditi quoque homines vitia supprimerent: dum te efficis eum, coram quo peccare non audeas. Quum haec effeceris, et aliqua coeperit apud te tui esse dignatio, incipiam te tibi permittere: quod idem suadet Epicurus. „Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogeris in turba."

7. Dissimilem te fieri multis oportet: dum tibi tutum non est a te recedere: circumspice singulos. Nemo est, cui non satius sit cum quolibet esse, quam secum. Tunc praecipue in te ipse secede, quum esse cogeris in turba, si bonus vir, si quietus, si temperans es: alioquin in turbam tibi a te recedendum est. Istic enim malo viro propius es.

EPISTOLA XXVI.

Senem se esse, et tamen animo vigere. Fortiter de morte loquitur: quae sola, inquit, iudicat, an aliquid sit facti. Reliqua, verba sunt: robur et virtus apparebit, cum animam ages. Ab Epicuro clausula: Disce mortem meditari

Modo dicebam tibi, in conspectu esse me senectutis: iam vereor, ne senectutem post me reliquerim. Aliud iam his annis, certe huic corpori vocabulum convenit: quoniam quidem Senectus, lassae aetatis, non fractae nomen est. Inter decrepitos me numera, et extrema tangentes. Gratias tamen mihi apud te ago: non sentio in animo aetatis iniuriam, quum sentiam in corpore. 2. Tantum vitia, et vitiorum ministeria senuerunt. Viget animus, et gaudet non multum sibi esse cum corpore: magnam oneris partem sui deposuit, exsultat, et mihi facit controversiam de senectute: hunc ait esse florem suum. Credamus illi, bono suo utatur. Ire in cogitationem iuvat, et dispicere, quid ex hac tranquillitate et modestia morum sapientiae debeam, quid aetati: et diligenter excutere, quae non possim facere, quae nolim: possimne aliquid, quod nolim. 3. Nam si quid non possum, non posse me gaudeo. Quae enim querela est, quod incommodum, si quod debet desinere, defecit? Incommodum summum est, inquis, minui et deperire, et, ut proprie dicam, liquescere. *Non enim subito* impulsi ac prostrati sumus: *carpimur: singuli* dies aliquid subtrahunt viri-

bus. Et quis exitus est melior, quam in finem suum, natura solvente, dilabi? Non quia aliquid mali est ictus, et e vita repentinus excessus: sed quia lenis haec via est, subduci. 4. Ego certe, velut appropinquet experimentum, et ille laturus sententiam de omnibus annis meis dies venerit, ita me observo et alloquor: „Nihil est," inquam, „adhuc, quod aut rebus aut verbis exhibuimus: levia sunt ista et fallacia pignora animi, multisque involuta lenociniis: quid profecerim, morti crediturus sum. 5. Non timide itaque componor ad illum diem, quo remotis strophis ac fucis, de me iudicaturus sum, utrum loquar fortia, an sentiam: numquid simulatio fuerit et mimus, quidquid contra fortunam iactavi verborum contumacium. Remove existimationem hominum: dubia semper est, et in partem utramque dividitur. Remove studia, totam vitam tractata: mors de te pronuntiatura est. 6. Ita dico, disputationes et literata colloquia, et ex praeceptis sapientium verba collecta, et eruditus sermo, non ostendunt verum robur animi; est enim oratio etiam timidissimis audax: quid egeris, tunc apparebit, quum animam ages. Accipio conditionem, non reformido iudicium." Haec mecum loquor: sed tecum quoque me locutum puta. 7. Iunior es? quid refert? non dinumerantur anni. Incertum est, quo te loco mors exspectet: itaque tu illam omni loco exspecta. Finire iam volebam, et manus spectabat ad clausulam: sed conficienda sunt sacra: et huic epistolae viaticum dandum est. Puta me non dicere, unde sumturus sim mutuum: scis cuius arca utar. 8. Exspecta pusillum, et de domo fiet numeratio: interim commodabit Epicurus, qui ait: „Meditare *utrum* commodius sit, vel mortem transire ad nos, *vel nos* ad eam." Hic patet sensus. Egregia res *est, mortem* condiscere. Supervacuum forsitan putas

id discere, quo semel utendum est? hoc est ipsum, quare meditari debeamus: semper discendum est, quod an sciamus, experiri non possumus. 9. Meditare mortem. Qui hoc dicit, meditari libertatem iubet: qui mori didicit, servire dedidicit: supra omnem potentiam est, certe extra omnem. Quid ad illum carcer, et custodia, et claustra? Liberum ostium habet. Una est catena, quae nos alligatos tenet, amor vitae: qui ut non est abiiciendus, ita minuendus est: ut, si quando res exiget, nihil nos detineat, nec impediat, quo minus parati simus, quod quandoque faciendum est, statim facere.

EPISTOLA XXVII.

Monet, et excusat se monentem. Quid enim? ipse iam bonus, iam sanus? Non sum, inquit: sed inter aegros, de communi malo et remedio tecum dissero. Voluptates nocent, aut falso iuvant: Virtus sola solidum gaudium parit. Hanc tu adsume et habe: per alium non potes. Historiola de Calvisio faceta. Epicuri dictum: Divitiae sunt naturalis paupertas.

Tu me, inquis, mones: iam enim te ipse monuisti, iam correxisti? Ideo aliorum emendationi vacas? Non sum tam improbus, ut curationes aeger obeam: sed tanquam in eodem valetudinario iaceam, de communi malo tecum colloquor, remedia communico. Sic itaque me audi, tanquam mecum loquar: in secretum te meum admitto; et te adhibito, mecum exigo. Clamo mihi ipse: „Numera annos tuos: et pudebit eadem velle, quae volueras puer, eadem parare. 2. Hoc denique tibi citra diem mortis praesta: moriantur ante te vitia. Dimitte istas voluptates turbidas, magno levandas: non venturae tantum sed praeteritae nocent. Quemadmodum, scelera etiam si non sint deprehensa quum fierent, solicitudo non cum ipsis abit: ita improbarum voluptatum, etiam post ipsas, poenitentia est. Non sunt solidae,

non sunt fideles: etiam si non nocent, fugiunt. 3. Aliquod potius bonum mansurum circumspice: nullum autem est, nisi quod animus ex se sibi invenit. Sola virtus praestat gaudium perpetuum, securum: etiam si quid obstat, nubium modo intervenit, quae infra feruntur, nec unquam diem vincunt. Quando ad hoc gaudium pervenire continget? Non quidem cessatur adhuc; sed festinetur. Multum restat operis, in quod ipse necesse est vigiliam, ipse laborem tuum impendas, si effici cupis. Delegationem res ista non recipit. Aliud literarum genus adiutorium admittit. 4. Calvisius Sabinus memoria nostra fuit dives: et patrimonium habebat libertini, et ingenium. Nunquam vidi hominem beatum indecentius. Huic memoria tam mala erat, ut illi modo nomen Ulyssis excideret, modo Achillis, modo Priami: quos tam bene noverat, quam paedagogos nostros novimus. Nemo vetulus nomenclator, qui nomina non reddit, sed imponit, tam properanter, quam ille Troianos et Achivos persalutabat. 5. Nihilominus eruditus volebat videri. Hanc itaque compendiariam excogitavit: magna summa emit servos, unum qui Homerum teneret: alterum qui Hesiodum: novem praeterea Lyricis singulos assignavit. Magno emisse illum non est quod mireris: non invenerat: faciendos locavit. Postquam haec familia illi comparata est, coepit convivas suos inquietare. 6. Habebat ad pedes hos, a quibus subinde quum peteret versus, quos referret, saepe in medio verbo excidebat. Suasit illi Satellius Quadratus, stultorum divitum arrosor, et quod sequitur, arrisor, et quod duobus his adiunctum est, derisor, ut Grammaticos haberet analectas. Quum dixisset Sabinus, centenis millibus sibi constare singulos servos: Minoris quit, totidem scrinia emisses. 7. Ille tamen opinione erat, ut putaret se scire, quod quisq

[o]mo sua sciret. Idem Satellius illum hortari coe[p]it, ut luctaretur, hominem aegrum, pallidum, gracilem. Quum Sabinus respondisset, Et quomodo possum? vix vivo: Noli, obsecro te, inquit, istud dicere: non vides, quam multos servos valentissimos habeas? 8. Bona mens nec commodatur, nec emitur: et puto, si venalis esset, non haberet emtorem: at mala quotidie emitur. Sed accipe iam quod debeo, et vale. „Divitiae sunt, ad legem naturae composita paupertas.“ Hoc saepe dicit Epicurus, aliter atque aliter. Sed nunquam nimis dicitur, quod nunquam satis discitur. Quibusdam remedia monstranda, quibusdam inculcanda sunt.

EPISTOLA XXVIII.

Loco mutato, animum non mutant. Tolle internam aegrimoniam, omnis locus bonus iucundusque erit. Eligam tamen, si possum, quietissimum et quam minime turbis aut vitiis opportunum. Clausula: Peccata tua nosce, iam es salvus.

Hoc tibi soli putas accidisse, et admiraris quasi rem novam: quod peregrinatione tam longa, et tot locorum varietatibus, non discussisti tristitiam gravitatemque mentis. Animum debes mutare, non coelum. Licet vastum traieceris mare, licet (ut ait Virgilius noster) „terraeque urbesque recedant:“ sequentur te, quocunque perveneris, vitia. Hoc idem cuidam querenti Socrates ait: Quid miraris, nihil tibi peregrinationes prodesse, quum te circumferas? 2. Premit te eadem causa, quae expulit. Quid terrarum iuvare novitas potest? quid cognitio urbium, aut locorum? in irritum cedit ista iactatio. Quaeris quare te fuga ista non adiuvet? tecum fugis. Onus animi deponendum est: non ante tibi ullus placebit locus. Talem nunc esse habitum tuum cogita, qualem Virgilius noster vatis inducit, iam concitatae et instigatae, multumque habentis in se spiritus

non sui:

Bachatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse Deum — —

3. Vadis huc et illuc, ut excutias insidens pondus: quod ipsa iactatione incommodius fit: sicut in navi onera immota minus urgent: inaequaliter convoluta citius eam partem in quam incubuere demergunt. Quidquid facis, contra te facis, et motu ipso noces tibi: aegrum enim concutis. At quum istud exemeris malum, omnis mutatio loci iucunda fiet. In ultimas expellaris terras licebit, in quolibet barbariae angulo colloceris: hospitalis tibi illa qualiscunque sedes erit. 4. Magis quis veneris, quam quo, interest: et ideo nulli loco addicere debemus animum. Cum hac persuasione vivendum est: Non sum uni angulo natus: patria mea totus hic est mundus. Quod si liqueret tibi, non admirareris, nil adiuvari te regionum varietatibus, in quas subinde priorum taedio migras. Prima enim quaeque placuisset, si omnem tuam crederes. Non peregrinaris, sed erras et ageris, ac locum ex loco mutas: quum illud quod quaeris, Bene vivere, omni loco positum sit. 5. Num quid tam turbidum fieri potest, quam forum? ibi quoque licet quiete vivere, si necesse sit. Sed si liceat disponere se, conspectum quoque et viciniam fori procul fugiam: nam ut loca gravia etiam firmissimam valetudinem tentant, ita bonae quoque menti, necdum adhuc perfectae, et convalescenti, sunt aliqua parum salubria. Dissentio ab his qui in fluctus medios eunt, et tumultuosam probantes vitam, quotidie cum difficultatibus rerum magno animo colluctantur. 6. Sapiens feret ista, non eliget: et malet in pace esse, quam in pugna. Non enim multum prodest vitia sua proiecisse, si cum alienis rixandum est. Triginta, inquis, tyranni Socratem cirsumsteterunt, nec potuerunt animum eiu

Quid interest, quot domini sint? servi-
ıt. Hanc qui contemsit, in quantalibet
ınantium liber est. Tempus est desinere,
ı portorium solvero. 7. „Initium est sa-
ia peccati." Egregie mihi hoc dixisse vi-
urus. Nam qui peccare se nescit, corrigi
Deprehendas te oportet, antequam emen-
am vitiis gloriantur. Tu existimas ali-
ıedio cogitare, qui mala sua virtutum lo-
ıt? Ideo quantum potes, te ipse coargue.
te: accusatoris primum partibus fungere,
cis, novissime deprecatoris: aliquando te

EPISTOLA XXIX.

*difficile corrigi. Adspernari enim, et illudere:
deserere eum velle, et fortasse posse fieri ut vel
at. Sententia Epicuri, Ne stude populo place-
nultis.*

cellino nostro quaeris, et vis scire quid
'o ad nos venit, nulla alia ex causa, quam
: verum timet: a quo periculo iam abest.
ı nisi audituro dicendum est. Ideo de
nec minus de aliis Cynicis, qui libertate
usi sunt, et obvios quosque monuerunt,
let, an hoc facere debuerint. Quid enim
los obiurget, aut natura morbove mutos?
quis, verbis parcam? gratuita sunt. Non
re an ei profuturus sim, quem admoneo:
alicui me profuturum, si multos admo-
Spargenda est manus: non potest fieri, ut
ıdo succedat, multa tentanti." Hoc, mi
ı existimo faciendum magno viro. Dilui-
ctoritas, nec habet apud eos satis ponde-
ısset minus obsolefacta corrigere. Sagit-
aliquando ferire debet, sed aliquando de-
ıa est ars, quae ad effectum casu venit.

Sapientia ars est. Certum petat: eligat profe
ab his quos desperavit, recedat: non tamen
linquat, sed in ipsa desperatione extrema
tentet. 3. Marcellinum nostrum ego nond
spero. Etiamnunc servari potest: sed si cito
nus porrigitur. Est quidem periculum, ne p
tem trahat. Magna in illo ingenii vis est;
tendentis in parvum. Nihilominus adibo h
culum, et audebo illi mala sua ostendere.
quod solet: advocabit illas facetias, quae ris
care lugentibus possunt: et in se primum, d
nos iocabitur: omnia quae dicturus sum, oc
4. Scrutabitur scholas nostras, et obiiciet
phis congiaria, amicas, gulam: ostendet mi
in adulterio, alium in popina, alium in aula
det mihi lepidum philosophum Aristonem, q
statione disserebat. Hoc enim ad edendas
tempus exceperat. De cuius secta quum qu
tur, Scaurus ait: „Utique Peripateticus no
5. De eodem quum consuleretur Iulius Gr
vir egregius, quid sentiret: „Non possum,"
„tibi dicere. Nescio enim quid de gradu
tanquam de essedario interrogaretur. Hos n
culatores, qui philosophiam honestius negle
quam vendunt, in faciem ingeret. 6. Cons
men contumelias perpeti. Moveat ille mihi
ego fortasse illi lacrimas movebo: aut, si rid
severabit, gaudebo, tanquam in malis, quod ill
insaniae hilare contigerit. Sed non est illa h
longa. Observa, videbis eosdem intra exigu
pus acerrime ridere, et acerrime rabere. 7.
situm est aggredi illum, et ostendere quant
fuerit, quum multis minoris videretur. Vi
etiam si non excidero, inhibebo. Non desin
intermittent: fortasse autem et desinent,
mittendi consuetudinem fecerint. Non est

m: quoniam quidem graviter affectis
co est bona remissio. Dum me illi paro,
qui potes, qui intelligis, unde, quo evase-
o suspicaris, quousque sis evasurus, com-
s tuos, attolle animum, adversus formida-
, numerare eos noli, qui tibi metum fa-
Nonne videatur stultus, si quis multitudi-
t eo loco, per quem transitus singulis est?
tuam mortem multis aditus non est, licet
ti minentur. Sic istud natura disposuit.
ibi tam unus eripiet, quam unus dedit. Si
aberes, ultimam mihi pensionem remisis-
e ego quidem me sordide geram in foenore
i, et tibi quod debeo impingam: 9. „Nun-
ii populo placere. Nam quae ego scio,
t populus; quae probat populus, ego ne-
iis hoc? inquis. Tanquam nescias cui im-
picurus. Sed idem hoc omnes tibi ex omni
lamabunt, Peripatetici, Academici, Stoici,
uis enim placere potest populo, cui placet
alis artibus popularis favor quaeritur: si-
illis facias oportet. Non probabunt, nisi
t. 10. Multo autem ad rem magis perti-
s tibi videaris, quam qualis aliis. Conci-
turpi ratione amor turpium non potest.
illa laudata et omnibus praeferenda arti-
ue philosophia praestabit? Scilicet ut ma-
icere, quam populo: ut aestimes iudicia,
es: ut sine metu deorum hominumque vi-
t vincas mala, aut finias. 11. Ceterum si
elebrem secundis vocibus vulgi, si intran-
or, plausus, et pantomimica ornamenta
rint, si tota civitate feminae te puerique
t: quidni ego tui miserear, quum sciam
i istum favorem ferat?

EPISTOLA XXX.

Morti parari nos debere, et robur in eam sumere, ab exempl Aufidii Bassi.

Bassum Aufidium, virum optimum, vidi quassum, aetati obluctantem. Sed iam plus illum degravat quam quod possit attolli. Magno senectus et uni verso pondere incubuit. Scis illum semper infirm corporis et exhausti fuisse: diu illud continuit, et, u verius dicam, concinnavit. Subito defecit. Quem admodum in nave quae sentinam trahit, uni rima aut alteri obsistitur: ubi plurimis locis laxari coepi et cedere, succurri non potest navigio dehiscenti: it in senili corpore aliquatenus imbecillitas sustiner et fulciri potest. 2. Ubi tanquam in putri aedifici omnis iunctura diducitur, et dum alia excipitur, ali discinditur: circumspiciendum est, quomodo exeas Bassus tamen noster alacer animo est. Hoc philo sophia praestat: in quocunque corporis habitu for tem, in conspectu mortis hilarem laetumque, nec de ficientem, quamvis deficiatur. Magnus gubernato et scisso navigat velo, et si exarmavit, tamen reli quias navigii aptat ad cursum. 3. Hoc facit Bassu noster, et eo animo vultuque finem suum spectat quo alienum spectare, nimis securi putares. Magn res est haec, Lucili, et diu discenda, quum adventa hora illa inevitabilis, aequo animo abire. Alia ge nera mortis spei mixta sunt: desinit morbus, incen dium exstinguitur, ruina quos videbatur oppressur deposuit; mare quos hauserat, eadem vi qua sorbe bat, eiecit incolumes; gladium miles ab ipsa peritu cervice revocavit: nihil habet quod speret, quem se nectus ducit ad mortem. Huic uni intercedi no potest. 4. Nullo genere homines mollius moriuntu sed nec diutius. Bassus noster videtur mihi p se, et componere, et vivere tanquam super et sapienter ferre desiderium sui. Nam d

ta loquitur, et id agit sedulo, ut nobis persuadeat, quid incommodi aut metus in hoc negotio est, mentis vitium esse, non mortis: nec magis in ipsa quidquam esse molestiae, quam post ipsam. 5. Tam demens autem est qui timet quod non est passurus, quam qui timet quod non est sensurus. An quisquam hoc futurum credit, ut per quam nihil sentitur, ea sentiatur? Ergo, inquit, mors adeo extra omne malum est, ut sit extra omnem malorum metum. Haec ego scio et saepe dicta, et saepe dicenda: sed neque quum legerem, aeque mihi profuerunt: neque quum audirem, his dicentibus, qui negabant timenda, a quorum metu aberant. 6. Hic vero plurimum apud me auctoritatis habuit, quum loqueretur de morte vicina. Dicam etiam quid sentiam. Puto etiam fortiorem eum esse, qui in ipsa morte est, quam qui circa mortem est. Mors enim admota etiam imperitis animum dedit non vitandi inevitabilia. Sic gladiator tota pugna timidissimus iugulum adversario praestat, et errantem gladium sibi attemperat. 7. At illa quae in propinquo est, utique ventura, desiderat lentam animi firmitatem: quae est rarior, nec potest nisi a sapiente praestari. Libentissime itaque illum audiebam, quasi ferentem de morte sententiam, et qualis esset eius natura, velut propius inspectae, indicantem. Plus, ut puto, fidei haberet apud te, plus ponderis, si quis revixisset, et in morte nihil mali esse narraret expertus. 8. Accessus mortis quam perturbationem afferat, optime hi tibi dicent, qui secundum illam steterunt, qui venientem et viderunt, et receperunt. Inter hos Bassum licet numeres, qui nos decipi noluit. Is ait, tam stultum esse, qui mortem timeat, quam qui senectutem. Nam quemadmodum *senectus adolescentiam* sequitur, ita mors *senectutem. Vivere* noluit, qui mori non vult. 9. *Vita enim cum exceptione* mortis data est: ad hanc

itur. Quam ideo timere dementis est, quia certa exspectantur, dubia metuuntur. Mors necessitatem habet aequam et invictam. Quis queri potest, in ea conditione se esse, in qua nemo non est? Prima enim pars aequitatis est aequalitas. Sed nunc supervacuum est, naturae causam agere; quae non aliam voluit legem nostram esse, quam suam. Quidquid composuit, resolvit: et quidquid resolvit, componit iterum. 10. Iam vero si cui contigit, ut illum senectus leniter emitteret, non repente avulsum vitae, sed minutatim subductum, nae ille gratias agere diis omnibus debet, quod satiatus ad requiem homini necessariam, lasso gratam, perductus est. Vides quosdam optantes mortem, et quidem magis quam rogari solet vita. Nescio utros existimem maiorem nobis animum dare: qui deposcunt mortem, an qui hilares eam quietique opperiuntur. Quoniam illud ex rabie interdum, ac repentina indignatione fit: haec ex iudicio certo tranquillitas est. 11. Venit aliquis ad mortem iratus morti: venientem nemo hilaris excipit, nisi qui se ad illam diu composuerat. Fateor ergo, ad hominem mihi carum, ex pluribus me causis frequentius venisse, ut scirem an illum toties eundem invenirem: numquid cum corporis viribus minueretur animi vigor. Qui sic crescebat illi, quomodo manifestior notari solet agitatorum laetitia, quum septimo spatio palmae appropinquant. 12. Dicebat quidem ille Epicuri praeceptis obsequens: „primum sperare se, nullum dolorem esse in illo extremo anhelitu: si tamen esset, habere aliquantulum in ipsa brevitate solatii. Nullum enim dolorem longum esse, qui magnus est. Ceterum succursurum sibi etiam in ipsa distractione animae corporisque, si *cum cruciatu* id fieret, post illum dolorem se dol[ere] *non posse*. Non dubitare autem se, quin *anima in primis* labris esset, nec magna vi d

a corpore. 13. Ignis qui valentem materiam ...pavit, aqua, et interdum ruina exstinguendus ...ille qui alimentis deficitur, sua sponte subsidit." ...nter haec, mi Lucili, audio, non tanquam nova, ...tanquam in rem praesentem perductus. Quid ergo? non multos spectavi abrumpentes vitam? ego vero vidi: sed plus momenti apud me habent, qui ad mortem veniunt sine odio vitae, et admittunt illam, non attrahunt. 14. Illud quidem aiebat tormentum nostra nos sentire opera, quod tunc trepidamus, quum prope a nobis esse credimus mortem. A quo enim prope non est, parata omnibus locis, omnibusque momentis? Sed consideremus, inquit, tunc quum aliqua causa moriendi videtur accedere, quanto aliae propiores sint quae non timentur. Hostis alicui mortem minabatur: hanc cruditas occupavit. Si distinguere voluerimus causas metus nostri, inveniemus alias esse, alias videri. 15. Non mortem timemus, sed cogitationem mortis: ab ipsa enim semper tantundem absumus. Ita si timenda mors est, semper timenda est. Quod enim tempus morti exemtum est? Sed vereri debeo, ne tam longas epistolas, peius quam mortem, oderis: itaque finem facio. Tu tamen mortem, ut nunquam timeas, semper cogita.

EPISTOLA XXXI.

Et vota, et iudicia vulgi spernenda, ad verumque bonum eundum. Id autem, Scientia rerum, per quam vera et falsa noscas; peritura et mansura. Exemplis illustrat.

Agnosco Lucilium meum, incipit quem promiserat exhibere. Sequere illum impetum animi, quo ad optima quaeque, calcatis popularibus bonis, ibas. Non desidero maiorem melioremque te fieri, quam moliebaris. Fundamenta tua multum loci occupaverunt. Tantum effice, quantum conatus es, et illa *quae tecum in animo* tulisti, tracta. Ad summam, *sapiens eris, si* clauseris aures. Quibus ceram pa-

rum est obdere. Firmiore spissamento
quam usum in sociis Ulyssem ferunt. 2
quae timebatur, erat blanda, non tame
at haec quae timenda est, non ex uno sc
ex omni terrarum parte circumsonat. P
re itaque non unum locum insidiosa vo
spectum, sed omnes urbes: surdum te a
tui praesta. Bono animo male precantu
esse felix, deos ora, ne quid tibi ex his
tur eveniat. 3. Non sunt ista bona, qu
volunt congeri: unum bonum est, quod
causa et firmamentum est, sibi fidere.
contingere non potest, nisi contemtus
in eorum numero habitus, quae neque
que mala. Fieri enim non potest, ut
mala sit, modo bona: modo levis et pe
do expavescenda. Labor bonum n
ergo est bonum? laboris contemtio.
vanum operosos culpaverim. Rursus
tentes, quanto magis incubuerint, min
consurgere permiserint, admirabor et
to melior, surge et inspira, et clivu
potes, spiritu exsupera! Generosos a
trit. Non est ergo quod ex illo ve
tum tuorum eligas, quid contingere
optes: et in totum, iam per maxim
est, etiamnunc deos fatigare. 5.
est? fac te ipse felicem. Facies a
xeris bona esse, quibus admixta e
quibus malitia coniuncta est. Qu
mixtura lucis nihil splendidum est
quod tenebras habet, aut aliquid i
quemadmodum sine adiutorio ig
est, nihil sine aëre frigidum: it
virtutis et malitiae societas effic
bonum? rerum scientia. Quid

peritia. Ille prudens atque artifex, pro tempore, aeque repellet aut eliget. Sed nec quae repellit met, nec miratur quae eligit: si modo magnus illi invictus animus est. Submitti te ac deprimi veto. aborem si non recuses, parum est: posce. Quis rgo, inquis, labor frivolus et supervacuus est? Quem umiles causae vocaverunt, non est malus, non magis quam ille qui pulchris rebus impenditur: 7. quoniam animi est ipsa tolerantia, quae se ad dura et spera hortatur, et dicit: quid cessas? non est viri, timere sudorem. Huc et illud accedat, ut perfecta virtus sit, aequalitas ac tenor vitae per omnia consonans sibi: quod non potest esse, nisi rerum scientia contingat, et ars, per quam divina et humana noscantur. Hoc est summum bonum: quod si occupas, incipis deorum esse socius, non supplex. 8. Quomodo, inquis, isto pervenitur? non per Peninum Graiumve montem, nec per deserta Candaviae: nec Syrtes tibi, nec Scylla aut Charybdis, adeundae sunt: quae tamen omnia transisti procuratiunculae pretio. Tutum iter est, iucundum est, ad quod natura te instruxit. Dedit tibi illa, quae si non deserueris, par Deo surges. Parem autem Deo pecunia non faciet: Deus nihil habet. 9. Praetexta non faciet: Deus nudus est. Fama non faciet, nec ostentatio tui, et in populos nominis dimissa notitia. Nemo novit Deum. Multi de illo male existimant, et impune. Non turba servorum, lecticam tuam per itinera urbana ac peregrina portantium: Deus ille maximus potentissimusque ipse vehit omnia. Ne forma quidem et vires beatum te facere possunt: nihil horum non patitur vetustatem. Quaerendum est ergo quod non fiat in dies deterius, cui non possit obstari. Quid hoc est? animus: sed hic rectus, bonus, magnus. *Quid aliud voces hunc*, quam Deum in humano corpore *hospitantem*? 10. Hic animus tam in equitem

Romanum, quam in libertinum, quam in potest cadere. Quid est eques Romanus, a tinus, aut servus? Nomina ex ambitione, a iuria nata. Subsilire in coelum ex angulo l surge modo, et te quoque dignum finge De ges autem non auro, non argento: non pote materia imago Dei exprimi similis. Cogi quum propitii essent, fictiles fuisse.

EPISTOLA XXXII.

Laudat Lucilii solitudinem. Hortatur, ne sibi tem patiatur, tam breve et fugax. Contemnat etian vota.

Inquiro in te, et ab omnibus sciscitor, qu regione veniunt, quid agas, ubi et cum quib ris. Verba dare non potes. Tecum sum. tanquam quid facias auditurus sim: immo visurus. Quaeris, quid me maxime ex his te audio, delectet? quod nihil audio: quod ex his quos interrogo, nesciunt quid agas. salutare, non conversari dissimilibus, et di pientibus. Habeo quidem fiduciam non torqueri, mansurumque in proposito, etiar citantium turba circumeat. 2. Quid ergo timeo ne immutent te, timeo ne impediant. autem nocet etiam qui moratur, utique in ta vitate vitae: quam breviorem inconstantia aliud eius subinde atque aliud facientes Diducimus illam in particulas ac lancinamu pera ergo, Lucili carissime, et cogita, quant ritati additurus fueris, si a tergo hostis ins equitem adventare suspicareris, ac fugienti mere vestigia. 3. Fit hoc, premeris: acc evade. Perduc te in tutum, et subinde c quam pulchra res sit consummare vitam a tem, deinde exspectare securum reliquam sui partem, nihil sibi, in possessione be

quae beatior non fit, si longior. O quando llud tempus, quo scies tempus ad te non per- uo tranquillus placidusque eris, et crastini s, et in summa tui satietate! Vis scire, quid faciat homines avidos futuri? Nemo sibi con- . Optaverunt utique tibi alia parentes tui: tibi contra, omnium eorum contemtum opto, illi copiam. Vota illorum multos compilant, cupletent. Quidquid ad te transferunt, ali- ahendum est. Opto tibi tui facultatem, ut gitationibus agitata mens, tandem resistat, sit: ut placeat sibi, et intellectis veris bonis, ul intellecta sunt, possidentur, aetatis adie- on egeat. Ille demum necessitates super- est, et exauctoratus ac liber, qui vivit vita

EPISTOLA XXXIII.

tentias aut chrias e Stoicis excerpendas. Primum, nia plena talibus sint: deinde quia turpe, cum au- mper loqui. Nostra faciamus, et vita praeferamus.

deras his quoque epistolis, sicut prioribus, aliquas voces nostrorum procerum. Non circa flosculos occupati: totus contextus il- irilis est. Inaequalitatem scias esse, ubi inent, notabilia sunt. Non est admirationi or, ubi in eandem altitudinem tota silva sur- Eiusmodi vocibus referta sunt carmina: re- istoriae. Itaque nolo Epicuri illas esse ex- publicae sunt, et maxime nostrae. Sed in is annotantur, quia rarae interveniunt, quia ae, quia mirum est aliquid fortiter dici ab mollitiam professo. 2. Ita enim plerique . Apud me vero Epicurus est et fortis, licet tus sit. Fortitudo, et industria, et ad bel- nta mens, tam in Persas quam in alte cin- t. Non est ergo quod exigas excerpta et

repetita: continuum est apud nostros, quidquid ap alios excerpitur. Non habemus itaque ista odo fera, nec emtorem decipimus, nihil inventurum qui intraverit, praeter illa quae in fronte suspensa su 3. Ipsis permittimus, unde velint sumere exempl Puta nos velle singulares sententias ex turba se rare: cui illas assignabimus? Zenoni, an Cleant an Chrysippo, an Panaetio, an Posidonio? Non mus sub rege: sibi quisque se vindicat. Apud is quidquid dicit Hermachus, quidquid Metrodorus, unum refertur. Omnia quae quisquam in illo c tubernio locutus est, unius ductu et auspiciis di sunt. 4. Non possumus, inquam, licet tentemus, tanta rerum aequalium copia aliquid educere.

Pauperis est numerare pecus.

Quocunque miseris oculum, id tibi occurrit, qu eminere posset, nisi inter paria legeretur. Qu depone istam spem, posse te summatim degust ingenia maximorum virorum: tota tibi inspicien sunt, tota tractanda. 5. Res geritur, et per lin menta sua ingenii opus nectitur, ex quo nihil sub ci sine ruina potest. Nec recuso, quo minus sing membra, dummodo in ipso homine, consideres. N est formosa, cuius crus laudatur aut brachium, illa cuius universa facies admirationem singulis p tibus abstulit. Si tamen exegeris; non tam men ce tecum agam, sed plena manu fiet. 6. Ingens rum turba est passim iacentium: sumenda erunt, n colligenda. Non enim excidunt, sed fluunt per tua, et inter se connexa sunt. Nec dubito, quin m tum conferant rudibus adhuc, et extrinsecus ausc tantibus. Facilius enim singula insidunt circums pta, et carminis modo inclusa. Ideo pueris et s *tentias ediscendas* damus, et has quas Graeci Ch *vocant: quia* complecti eas puerilis anim *quia plus* adhuc non capit certi profectus

ısculos turpe est, et fulcire se notissimis imis vocibus, et memoria stare. Sibi iam Dicat ista, non teneat. Turpe est enim prospicienti senectutem, ex commentario Hoc Zeno dixit. Tu quid? Hoc Cleanthes. quousque sub alio moveris? Et impera, et memoriae tradatur: aliquid et de tuo pro- mnes itaque istos nunquam auctores, sem- retes, sub aliena umbra latentes, nihil pu- generosi, nunquam ausos aliquando facere, lidicerant. Memoriam in alienis exercue- d est, meminisse: aliud, scire. Meminisse, ımmissam memoriae custodire: at contra et sua facere quaeque, nec ab exemplari et toties ad magistrum respicere. 9. Hoc , hoc Cleanthes. Aliquid intersit inter te, Quousque disces? iam et praecipe. Quid audiam, quod legere possum? Multum, in- vox facit. Non quidem haec, quae alienis ımodatur, et actuarii vice fungitur. Adiice d isti qui nunquam tutelae suae fiunt, pri- ı re sequuntur priores, in qua nemo non lescivit: deinde in ea re sequuntur, quae ıeritur. 10. Nunquam autem invenietur, i fuerimus inventis. Praeterea qui alium ıihil invenit, immo nec quaerit. Quid ergo? ır priorum vestigia? ego vero utar via vete- ropiorem planioremque invenero, hanc mu- ante nos ista moverunt, non domini nostri, sunt. Patet omnibus veritas, nondum est multum ex illa etiam futuris relictum est.

EPISTOLA XXXIV.

ın profectu Lucilii, quia ipse eum formarit. Hor- *ro pergere, et ad summum.*

et exsulto, et discussa senectute recalesco, *bis quae* agis et scribis, intelligo quantum

te ipse (nam turbam olim reliqueras) supergrederis. Si agricolam arbor ad fructum perducta delectat, si pastor ex fetu gregis sui capit voluptatem, si alumnum suum nemo aliter intuetur quam ut adolescentiam illius suam iudicet: quid evenire credis his, qui ingenia educaverunt, et quae tenera formaverunt, adulta subito vident? Assero te mihi. Meum opus es. 2. Ego quum vidissem indolem tuam, inieci manum, exhortatus sum, addidi stimulos, nec lente ire passus sum, sed subinde excitavi: et nunc idem facio. Sed iam currentem hortor, et invicem hortantem. Quid, aliud, inquis, adhuc volo? in hoc plurimum est. 3. Non sic quomodo principia totius operis dimidium occupare dicuntur, ita res animo constat: itaque pars magna bonitatis est, velle fieri bonum. Scis quem dicam bonum? perfectum, absolutum, quem malum facere nulla vis, nulla necessitas possit. Hunc in te prospicio, si perseveraris et incubueris, et id egeris, ut omnia facta dictaque tua intèr se congruant ac respondeant sibi, et una forma percussa sint. Non est huiusmodi animus in recto, cuius acta discordant.

EPISTOLA XXXV.

Amicum illum sibi optat, id est virum bonum: aliter enim amicum neminem esse, etiamsi amet. Hoc ergo ut faciat, et inprimis discat convenienter vivere, id est constanter, sapienter.

Quum te tam obnixe rogo ut studeas, meum negotium ago. Habere amicum volo: quod contingere mihi, nisi pergas excolere te, ut coepisti, non potest. Nunc enim amas me, amicus non es. Quid ergo? haec inter se diversa sunt? immo dissimilia. Qui amicus est, amat: qui amat, non utique amicus est. Itaque amicitia semper prodest: amor etiam aliquando nocet. Si nihil aliud, ob hoc profice, ut amare discas. Festina ergo, dum mihi proficis, ne ist

iceris. 2. Ego quidem percipio iam fru um mihi fingo, uno nos animo futuros, et aetati meae vigoris abscessit, id ad me ex nquam non multum abest, rediturum: sed quoque ipsa laetus esse volo. Venit ad s, quos amamus, etiam absentibus, gaudium: 'e et evanidum. 3. Conspectus, et praesen- onversatio aliquid habet vivae voluptatis: non tantum quem velis, sed qualem velis, Affer itaque te mihi, ingens munus: et quo stes, cogita me senem esse, te mortalem. ad me, sed ad te prius. Profice, et ante ıc cura, ut constes tibi. Quoties experiri ı aliquid actum sit, observa an eadem velis ıe heri. 4. Mutatio voluntatis indicat ani- are, aliubi atque aliubi apparere, prout tu- ı. Non vagatur, quod est fixum et funda- tud sapienti perfecto contingit, aliquatenus enti provectoque. Quid ergo interest? hic tur quidem, non tamen transit, sed suo lo ille nec commovetur quidem.

EPISTOLA XXXVI.

endam, qui otio se admovit, et a republica amovit: ıtemnat vulgi voces Pergat bonus esse, aut magis rgat et mortem aspernari, idque ratione.

ım tuum hortare, ut istos magno animo ıt, qui illum obiurgant, quod umbram et tierit, quod dignitatem suam destituerit, et us consequi posset, praetulerit quietem Quam utiliter negotium suum gesserit, illis ostendet. Hi, quibus invidetur, non transire: alii elidentur, alii cadent. Res eta, *felicitas:* ipsa se exagitat, movet cere- *n uno genere.* Alios in aliud irritat: hos *m, illos in* luxuriam: hos inflat, illos mollit,

et totos resolvit. 2. „At bene aliquis illam
Sic, quomodo vinum. Itaque non est, quod
persuadeant, eum esse felicem, qui a multis
tur. Sic ad illum, quemadmodum ad lacum,
ritur: quem qui exhauriunt, et turbant. „N
rium et inertem vocant." Scis quosdam p
loqui, et significare contraria. 3. Felicem vo
quid ergo? erat? Ne illud quidem curo, qu
busdam nimis horridi animi videtur et tetrici
ston aiebat: „malle se adolescentem tristem
hilarem et amabilem turbae. Vinum eni
bonum, quod recens durum et asperum vis
non pati aetatem, quod in dolio placuit."
eum tristem appellent, et inimicum processib
bene se dabit in vetustate ipsa tristitia: per
modo colere virtutem, perbibere liberalia
non illa, quibus perfundi satis est, sed haec
tingendus est animus. Hoc est discendi tempu
ergo? aliquod est, quo non sit discendum? N
sed quemadmodum omnibus annis studere ho
est: ita non omnibus institui. Turpis et ridi
est elementarius senex. 5. Iuveni parandu
utendum est. Facies ergo rem utilissimam
illum quam optimum feceris. Haec aiunt b
esse expetenda tribuendaque, non dubie prim
tis, quae tam prodest dare quam accipere. I
nihil illi iam liberi est: spopondit: minus
turpe est, creditori, quam spei bonae decoqu
Ad illud aes alienum solvendum opus est ne
navigatione prospera, agrum colenti uberta
quam colit, terrae, et coeli favore: ille quo
sola potest voluntate persolvere. In mores
ius non habet. Hos disponat, ut quam tranq
mus ille animus ad perfectum veniat, qui ne
tum sibi quidquam sentit, nec adiectum, se
dem habitu est, quomodocunque res cadunt.

aggeruntur vulgaria bona, supra res suas eminet: aliquid ex istis vel omnia casus excussit, minor non fit. Si in Parthia natus esset, arcum infans statim tenderet: si in Germania, protinus puer tenerum hastile vibraret: si avorum nostrorum temporibus fuisset, equitare, et hostem cominus percutere didicisset. Haec singulis disciplina gentis suae suadet, et imperat. 8. Quid ergo huic meditandum est? quod adversus omnia tela, quod adversus omne hostium genus bene facit, mortem contemnere: quae quin habeat in se aliquid terribile, ut et animos nostros, quos in amorem sui natura formavit, offendat, nemo dubitat: nec enim opus esset in id comparari et acui, in quod instinctu quodam voluntario iremus, sicut feruntur omnes ad conservationem sui. 9. Nemo discit, ut, si necesse fuerit, aequo animo in rosa iaceat: sed in hoc duratur, ut tormentis non submittat fidem: ut, si necesse fuerit, stans etiam aliquando saucius, pro vallo pervigilet, et ne pilo quidem incumbat, quia solet obrepere interim somnus in aliquod adminiculum reclinatis. Mors nullum habet incommodum. Esse enim debet aliquid, cuius sit incommodum. 10. Quodsi tanta cupiditas longioris aevi te tenet, cogita, nihil eorum quae ab oculis abeunt, et in rerum naturam, ex qua prodierunt, ac mox processura sunt, reconduntur, consumi. Desinunt ista, non pereunt. Et mors, quam pertimescimus ac recusamus, intermittit vitam, non eripit: veniet iterum, qui nos in lucem reponat dies, quem multi recusarent, nisi oblitos reduceret. Sed postea diligentius docebo, omnia quae videntur perire, mutari. 11. Aequo animo debet rediturus exire. Observa orbem rerum in se remeantium: videbis in hoc mundo nihil exstingui, sed vicibus descendere, ac resurgere. Aestas abit, sed alter annus illam adducet: hiems cecidit, referent illam sui

menses: solem nox obruit, sed ipsam statim dies abiget. Stellarum iste discursus, quidquid praeterierit, repetit: pars coeli levatur assidue, pars mergitur. Denique finem faciam, si hoc unum adiecero, nec infantes, nec pueros, nec mente lapsos, timere mortem: et esse turpissimum, si eam securitatem nobis ratio non praestat, ad quam stultitia perducit.

EPISTOLA XXXVII.

Perseverandum in via et militia sapientiae esse. Ab hac salutem, felicitatem, libertatem pendere. Perveniri, et vinci, ratione duce.

Quod maximum vinculum est ad bonam mentem, promisisti virum bonum. Sacramento rogatus es. Deridebit, si quis tibi dixerit, mollem esse militiam et facilem: nolo te decipi. Eadem honestissimi huius, et illius turpissimi auctoramenti, verba sunt: „uri, vinciri, ferroque necari.“ Ab illis, qui manus arenae locant, et edunt ac bibunt, quae per sanguinem reddant, cavetur ut ista vel inviti patiantur: a te, ut volens libensque patiaris. 2. Illis licet arma submittere, misericordiam populi tentare: tu neque submittes, nec vitam rogabis: recto tibi invictoque moriendum est. Quid porro prodest, paucos dies aut annos lucrifacere? Sine missione nascimur. Quomodo ergo, inquis, me expediam? Effugere non potes necessitates: potes vincere. 3. Fiat via: et hanc tibi viam dabit philosophia: ad hanc te confer, si vis salvus esse, si securus, si beatus: denique si vis esse, quod est maximum, liber. Hoc contingere aliter non potest. Humilis res est stultitia, abiecta, sordida, servilis, multis affectibus et saevissimis subiecta. Hos tam graves dominos, interdum alternis imperantes, interdum pariter, dimittit a te sapientia, quae sola libertas est. 4. Una ad hanc fert via, et quidem recta: non aberrabis: vade certo gradu. Si

omnia subiicere, te subiice rationi: multos si ratio te rexerit. Ab illa disces, quid et lmodum aggredi debeas: non incides rebus. :m mihi dabis, qui sciat, quomodo, quod vult, t velle: non consilio adductus ullo, sed impe- actus est. Non minus saepe fortuna in nos t, quam nos in illam. Turpe est non ire, sed :t subito, in medio turbine rerum stupentem, re: Huc ego quemadmodum veni?

EPISTOLA XXXVIII.

ta saepe esse utiliora ad sapientiam, quam disserta- . Illa irrepere in animum, et seminis modo fructi- et diffundi.

·ito exigis, ut hoc inter nos epistolarum com- m frequentemus. Plurimum proficit sermo, ıutatim irrepit animo. Disputationes prae- :, et effusae audiente populo, plus habent ıs, minus familiaritatis. Philosophia bonum ım est: consilium nemo clare dat. Aliquan- ndum est et illis, ut ita dicam, concionibus; ı dubitat, impellendus est: ubi vero non hoc m est, ut velit discere, sed ut discat, ad haec siora verba veniendum est. Facilius intrant, ent: nec enim multis opus est, sed efficacibus. inis modo spargenda sunt: quod quamvis sit m, quum occupavit idoneum locum, vires suas t, et ex minimo in maximos auctus diffundi- dem facit ratio: non late patet, si aspicias: in :rescit. Pauca sunt quae dicuntur: sed si illa bene exceperit, convalescunt et exsurgunt. est, inquam, praeceptorum conditio, quae m: multum efficiunt, etsi angusta sunt: tan- dixi, *idonea mens* rapiat illa, et in se trahat. *invicem et ipsa* generabit, et plus reddet, *·ceperit.*

EPISTOLA XXXIX.

De scriptoribus agit philosophicis, qui qua mente sint legen-di docet. Dein moralia quaedam.

Commentarios, quos desideras, diligenter ordi-natos, et in angustum coactos, ego vero componam: sed vide ne plus profectura sit oratio ordinaria, quam haec, quae nunc vulgo Breviarium dicitur, olim quum Latine loqueremur, Summarium vocaba-tur. Illa res discenti magis necessaria est, hae scienti: illa enim docet, haec admonet. Sed utriu que rei tibi copiam faciam. Tu a me non est qu illum aut illum exigas: qui notorem dat, igno est. 2. Scribam ego quod vis: sed meo more. terim multos habes, quorum scripta nescio an ordinent. Sume in manus indicem philosopho haec ipsa res expergisci coget, si videris quam tibi laboraverint: concupisces et ipse ex illi esse. Habet enim hoc optimum in se ge animus, quod concitatur ad honesta. Nemi celsi ingenii virum humilia delectant et magnarum rerum species ad se vocat et ex Quemadmodum flamma surgit in rectum, deprimi non potest, non magis quam qui noster animus in motu est, eo mobilior e quo vehementior fuerit. Sed felix, qu hunc impetum dedit! ponet se extra ius fortunae; secunda temperabit, advers et aliis admiranda despiciet. 4. Ma magna contemnere, ac mediocria m mia: illa enim utilia vitaliaque su quod superfluunt, nocent. Sic seg nit ubertas: sic rami onere frangun ritatem non pervenit nimia fecund quoque evenit, quos immoderat non tantum in aliorum ini ...tur. 5. Quis host

contumeliosus fuit, quam in quosdam voluptates suae sunt? quorum impotentiae atque insanae libidini ob hoc unum possis ignoscere, quod, quae fecere, patiuntur. Nec immerito hic illos furor vexat: necesse est enim in immensum exeat cupiditas, quae naturalem modum transiliit. Illa enim habet suum finem: inania et ex libidine orta sine termino sunt. Necessaria metitur utilitas: supervacua quo redigis? 6. Voluptatibus itaque se mergunt, quibus in consuetudinem adductis carere non possunt: et ob hoc miserrimi sunt, quod eo perveniunt, ut illis quae supervacua fuerant, facta sint necessaria: serviunt itaque voluptatibus, non fruuntur: et mala sua, quod malorum ultimum est, amant. Tunc autem consummata est infelicitas, ubi turpia non solum delectant, sed etiam placent: et desinit esse remedio locus, ubi, quae fuerant vitia, mores sunt.

EPISTOLA XL.

Hortatur ut crebro epistolas sibi scribat, quia haec sit quasi imago mentis. Tum de Serapione, prompti et profusi sermonis: quod negat philosophum decere. Gravis et tarda oratio magis intrat et descendit.

Quod frequenter mihi scribis, gratias ago: nam quo uno modo potes, te mihi ostendis. Nunquam epistolam tuam accipio, ut non protinus una simus. Si imagines nobis amicorum absentium iucundae sunt, quae memoriam renovant, et desiderium absentiae falso atque inani solatio levant: quanto iucundiores sunt literae, quae vera amici absentis vestigia, veras notas afferunt? Nam quod in conspectu dulcissimum est, id amici manus epistolae impressa praestat, agnoscere. — 2. Audisse te scribis, Serapionem philosophum, quum istuc applicuisset, solere *magno cursu* verba convolvere, quae non *effundit una vox, sed* premit et urget: plura enim *veniunt, quam* quibus vox una sufficiat. Hoc non

probo in philosopho, cuius pronuntiatio quoque, sicut vita, debet esse composita: nihil autem ordinatum est, quod praecipitatur et properat. 3. Itaque oratio illa apud Homerum concitata, et sine intermissione in morem nivis superveniens, oratori data est: at lenis et melle dulcior seni profluit. Sic itaque habe, ut istam vim dicendi rapidam atque abundantem, aptiorem esse circulanti iudices, quam agenti rem magnam ac seriam, docentique. Aeque stillare illam nolo, quam currere: nec extendat aures, nec obruat. 4. Nam illa quoque inopia et exilitas minus intentum auditorem habet, taedio interruptae tarditatis: facilius tamen insidit quod exspectatur, quam quod praetervolat. Denique tradere homines discipulis praecepta dicuntur: non traditur, quod fugit. Adiice nunc, quod quae veritati operam dat oratio, incomposita debet esse et simplex. Haec popularis nihil habet veri: movere vult turbam, et inconsultas aures impetu rapere: tractandam se non praebet; aufertur. 5. Quomodo autem regere potest, quae regi non potest? Quid, quod haec oratio, quae sanandis mentibus adhibetur, descendere in nos debet? Remedia non prosunt, nisi immorentur. Multum praeterea habet inanitatis et vani: plus sonat, quam valet. Lenienda sunt quae me exterrent, compescenda quae irritant, discutienda quae fallunt: inhibenda luxuria, corripienda avaritia. 6. Quid horum raptim potest fieri? quis medicus aegros in transitu curat? Quid, quod ne voluptatem quidem ullam habet talis verborum sine delectu ruentium strepitus? Sed ut pleraque, quae fieri posse non crederes, cognovisse satis est: sic istos, qui verba exercuerunt, abunde est semel audisse. Quid enim quis discere, quid imitari velit? quid de eorum animo iudicet, quorum oratio perturbata et immissa est, nec potest reprimi? 7. Quemadmodum per pro-

clive currentium, non ubi visum est, gradus sistitur, sed incitato corporis pondere se rapit, ac longius quam voluit effertur: sic ista dicendi celeritas nec in sua potestate est, nec satis decora philosophiae; quae ponere debet verba, non proiicere, et pedetentim procedere. Quid ergo? non aliquando et insurget? Quidni? sed salva dignitate morum; quam violenta ista et nimia vis exuit. 8. Habeat vires magnas, moderatas tamen: perennis sit unda, non torrens. Vix oratori permiserim talem dicendi velocitatem, irrevocabilem, ac sine lege vadentem. Quemadmodum enim iudex subsequi poterit, aliquando etiam imperitus et rudis? Tum quoque, quum illum aut ostentatio abstulerit, aut affectus impetus sui, tantum festinet atque ingerat, quantum aures pati possunt. 9. Recte ergo facies, si non videris istos, qui quantum dicant, non quemadmodum, quaerunt: et ipse malueris aliquando si necesse est, velut P. Vinicius dicere: qui quum quaereretur quomodo diceret, Asellius ait, Tractim. Nam Geminus Varius ait: Quomodo istum disertum dicatis, nescio: tria verba non potest iungere. Quidni malis tu sic dicere, quomodo Vinicius? 10. Aliquis tam insulsus intervenerit, quam qui illi singula verba vellenti, tanquam dictaret, non diceret, ait: Dic, vel nunquam dicas. Nam Q. Haterii cursum suis temporibus oratoris celeberrimi, longe abesse ab homine sano volo. Nunquam dubitavit, nunquam intermisit: semel incipiebat, semel desinebat. Quaedam tamen et nationibus puto magis aut minus convenire. In Graecis hanc licentiam tuleris: nos etiam quum scribimus, interpungere consuevimus. 11. Cicero quoque noster, a quo Romana eloquentia exsiluit, *gradarius fuit. Romanus sermo* magis se circumspicit, *et aestimat, et praebet* aestimandum. Fabianus, *vir egregius et vita et* scientia, et quod post ista

est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. 12. Hanc ego in viro sapiente recipio: non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, et ipse te non audias. 13. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, et a rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt: nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit; ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPISTOLA XLI.

Deum in nobis habitare, et bonum virum sine eo nullum esse. Colamus ipsum, et animum, qui ab illo descendit. In eo propria nostra bona sunt: alia omnia aliena. Bonum autem: recta ratio.

Facis rem optimam, et tibi salutarem, si, ut scribis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stultum est optare, quum possis a te impetrare. Non sunt ad coelum elevandae manus, nec exorandus aedituus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis exaudiri possimus, admittat: prope est a te Deus, tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra nos spiritus sedet, malorum bonorumque nostrorum observator et custos: hic prout a nobis tractatus est, ita nos ipse tractat. 2. Bonus vir sine Deo nemo est. *An potest* aliquis supra fortunam, nisi ab illo adiutus, *exsurgere*? Ille dat consilia magnifica, et erecta. *In* unoquoque virorum bonorum (quis deus,

incertum est) habitat. Si tibi occurrit vetustis arboribus et solitam altitudinem egressis frequens lucus, et conspectum coeli densitate ramorum aliorum alios protegentium submovens: illa proceritas silvae et secretum loci, et admiratio umbrae, in aperto tam densae atque continuae, fidem sibi numinis facit. 3. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes: et stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo sacravit. 4. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos; non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit: animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, coelestis potentia agitat: 5. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. 6. Quid est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, *quae in* alium protinus transferri *possint? Non faciunt meliorem* equum aurei fraeni. *Aliter leo aurata* iuba demittitur, dum contractatur,

est, eloquentia quoque, disputabat expedite magis quam concitate: ut posses dicere, facilitatem esse illam, non celeritatem. 12. Hanc ego in viro sapiente recipio: non exigo, ut oratio eius sine impedimento exeat: proferatur tamen malo, quam profluat. Eo autem magis te deterreo ab isto morbo, quod non potest tibi ista res contingere aliter, quam si te pudere desierit. Perfrices frontem oportet, et ipse te non audias. 13. Multa enim inobservatus ille cursus feret, quae reprehendere velis. Non potest, inquam, tibi contingere res ista, salva verecundia. Praeterea exercitatione opus est quotidiana, et a rebus studium transferendum est ad verba. Haec autem etiam si aderunt, et poterunt sine ullo tuo labore decurrere, tamen temperanda sunt: nam quemadmodum sapienti viro incessus modestior convenit; ita oratio pressa, non audax. Summa ergo summarum haec erit: tardiloquum te esse iubeo.

EPISTOLA XLI.

Deum in nobis habitare, et bonum virum sine eo nullum e… Colamus ipsum, et animum, qui ab illo descendit. In… propria nostra bona sunt: alia omnia aliena. Bonum … tem: recta ratio.

Facis rem optimam, et tibi salutarem, si, ut … bis, perseveras ire ad bonam mentem, quam stul… est optare, quum possis a te impetrare. Non … ad coelum elevandae manus, nec exorandus … tuus, ut nos ad aures simulacri, quasi magis … diri possimus, admittat: prope est a te Deus, t… est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer intra n… ritus sedet, malorum bonorumque nostrorum … vator et custos: hic prout a nobis tractatus e… nos ipse tractat. 2. Bonus vir sine Deo ne… An potest aliquis supra fortunam, nisi ab ill… tus, exsurgere? Ille dat consilia magnifica… cta. In unoquoque virorum bonorum (q…

rtum est) habitat. Si tibi occurrit vetustis arbo-us et solitam altitudinem egressis frequens lucus, t conspectum coeli densitate ramorum aliorum lios protegentium submovens: illa proceritas silvae et secretum loci, et admiratio umbrae, in aperto tam densae atque continuae, fidem sibi numinis facit. 3. Et si quis specus saxis penitus exesis montem suspenderit, non manu factus, sed naturalibus causis in tantam laxitatem excavatus: animum tuum quadam religionis suspicione percutiet. Magnorum fluminum capita veneramur: subita ex abdito vasti amnis eruptio aras habet: coluntur aquarum calentium fontes: et stagna quaedam vel opacitas vel immensa altitudo sacravit. 4. Si hominem videris interritum periculis, intactum cupiditatibus, inter adversa felicem, in mediis tempestatibus placidum, ex superiore loco homines videntem, ex aequo deos; non subibit te veneratio eius? non dices: ista res maior est altiorque, quam ut credi similis huic, in quo est, corpusculo possit? Vis istuc divina descendit: animum excellentem, moderatum, omnia tanquam minora transeuntem, quidquid timemus optamusque ridentem, coelestis potentia agitat: 5. non potest res tanta sine adminiculo numinis stare. Itaque maiore sui parte illic est, unde descendit. Quemadmodum radii solis contingunt quidem terram, sed ibi sunt unde mittuntur: sic animus magnus et sacer, et in hoc demissus ut propius divina nossemus, conversatur quidem nobiscum, sed haeret origini suae. Illinc pendet: illuc spectat ac nititur: nostris tanquam melior interest. Quis est ergo hic? animus qui nullo bono nisi suo nititur. 6. Quid est stultius, quam in homine aliena laudare? quid eo dementius, qui ea miratur, *quae* in alium protinus transferri *possint? Non faciunt* meliorem equum aurei fraeni. *Aliter leo aurata* iuba demittitur, dum contractatur,

et ad patientiam recipiendi ornamenta cogit gatus: aliter incultus, integri spiritus. Hic impetu acer, qualem illum esse natura volu ciosus ex horrido, cuius hic decor est, non sii re adspici, praefertur illi languido et bra 7. Nemo gloriari nisi suo debet. Vitem lau si fructu palmites onerat, si ipsa ad terram, eorum quae tulit, adminicula deducit. Nu huic illam praeferet vitem, cui aureae uvae folia dependent? Própria virtus est in vite, tas: in homine quoque id laudandum est ipsius est. Familiam formosam habet et dom chram: multum serit, multum foenerat: nihi in ipso est, sed circa ipsum. Lauda in ipso nec eripi potest, nec dari: quod proprium e nis. Quaeris quid sit? animus, et ratio i perfecta. Rationale enim animal est hom summatur itaque eius bonum, si id adimpl nascitur. Quid est autem quod ab illo rat exigit? rem facillimam, secundum naturam vivere: sed hanc difficilem facit communis In vitia alter alterum trudimus: quomodo a salutem revocari possunt, quos nemo retinet lus impellit?

EPISTOLA XLII.

Non cito credendum de viro bono: rem magnam ess dam prae se ferre, aut simulare; malos futuros, si sio. Exemplo cuiusdam docet. Tum non laborandi ternis; quae incommoda, aut falsa commoda, habe

Iam tibi iste persuasit, se virum bonu Atqui vir bonus tam cito nec fieri potest, nec i Scis quem nunc virum bonum dicam? Huiu dae notae. Nam ille alter fortasse, tanqua *nix, semel anno* quingentesimo nascitur: nec *rum, ex intervallo* magna generari. Medio *turbam* nascentia, saepe fortuna produci

aritate commendat. 2. Sed iste ...
t ab eo, quod profitetur; et si sciret ...
onus, nondum se esse crederet: fortasse
posse desperaret. „At male existimat
Hoc etiam mali faciunt: nec ulla maior
ıitiae est, quam quod sibi ac suis displi-
odit eos qui subita et magna potentia im-
:untur." 3. Idem faciet, quum idem po-
ultorum, quia imbecilla sunt, latent vitia,
ausura, quum illis vires suae placuerint,
quae iam felicitas aperuit. Instrumenta
ındae nequitiae desunt. Sic tuto serpens
ifera tractatur, quum riget frigore: non
c illi venena, sed torpent. Multorum cru-
ambitio, et luxuria, ut paria pessimis au-
nae favore deficitur. 4. Eadem velle eos,
da posse, quantum volunt. Meministi,
dam affirmares esse in tua potestate, di-
'olaticum esse ac levem, et te non pedem
, sed pennam. Mentitus sum: pluma te-
uam remisit et fugit. Scis quos postea
tibi ludos, quam multa in caput suum
averit. 5. Non videbat, se per aliorum
suum ruere: non cogitabat, quam onerosa
e petebat, etiam si supervacua non essent.
: in his quae affectamus, ad quae labore
tendimus, inspicere debemus, aut nihil in
ıdi esse, aut plus incommodi. Quaedam
ı sunt, quaedam tanti non sunt. Sed haec
lemus: et gratuita nobis videntur, quae
constant. 6. Ex eo licet stupor noster
quod ea sola putamus emi, pro quibus pe-
vimus: et gratuita vocamus, pro quibus
mpendimus. Quae emere nollemus, si
is nostra pro illis esset danda si amoe-
'*fructuosumve* praedium: ad ea paratis-

simi sumus pervenire cum solicitudine, cum periculo, cum iactura pudoris, et libertatis, et temporis. 7. Adeo nihil est cuique se vilius. Idem itaque in omnibus consiliis rebusque faciamus, quod solemus facere, quoties ad institorem alicuius mercis accessimus: videamus, hoc quod concupiscimus, quanti deferatur. Saepe maximum pretium est, pro quo nullum datur. Multa possum tibi ostendere, quae acquisita acceptaque, libertatem nobis extorserunt; nostri essemus, si ista nostra non essent. 8. Haec ergo tecum ipse versa, non solum ubi de incremento agetur, sed etiam ubi de iactura. Hoc periturum est? nempe adventitium fuit. Tam facile sine isto vives, quam vixisti. Si diu illud habuisti, perdis postquam satiatus es: si non diu, perdis antequam assuescas. Pecuniam minorem habebis? nempe et molestiam. Gratiam minorem? nempe et invidiam. Circumspice ista, quae nos agunt in insaniam, quae cum plurimis lacrimis amittimus: scies non damnum in his molestum esse, sed opinionem damni. Nemo illa perisse sentit, sed cogitat. Qui se habet, nihil perdidit: se quoto cuique habere se contigit?

EPISTOLA XLIII.

Non latere, quae faciat: rumorem omnia perferre. Ergo vive, inquit, ut in publico. Quid si etiam lateas? animus tuus scit et videt.

Quomodo hoc ad me pervenerit, quaeris; quis mihi id te cogitare narraverit, quod tu nulli narraveras. Is qui scit plurimum, rumor. Quid ergo, inquis? tantus sum, ut possim excitare rumorem? Non est quod te ad hunc locum respiciens metiaris: ad istum respice, in quo moraris. Quidquid inter vicina eminet, magnum est illic, ubi eminet. Nam magnitudo non habet certum modum: comparatio illum aut tollit, aut deprimit. 2. Navis quae in flumine magna est, in mari parvula est: gubernaculum quod

navi alteri magnum est, alteri exiguum est. Tu nunc in provincia, licet contemnas ipse te, magnus es: quid agas, quemadmodum coenes, quemadmodum dormias, quaeritur, scitur. Eo tibi diligentius vivendum est. Tunc autem felicem te esse iudica, quum poteris in publico vivere, quum te parietes tui tegent, non abscondent: 3. quos plerumque circumdatos nobis iudicamus, non ut tutius vivamus, sed ut peccemus occultius. Rem dicam, ex qua mores aestimes nostros: vix quenquam invenies, qui possit aperto ostio vivere. Ianitores conscientia nostra, non superbia opposuit. 4. Sic vivimus, ut deprehendi sit, subito adspici. Quid autem prodest recondere se, et oculos hominum auresque vitare? Bona conscientia turbam advocat, mala etiam in solitudine anxia atque solicita est. Si honesta sunt, quae facis, omnes sciant: si turpia, quid refert neminem scire, quum tu scias? O te miserum, si contemnis hunc testem.

EPISTOLA XLIV.

Nemo se a stirpe contemnat, si ad sapientiam, id est virtutem, pervenit. Haec sola nobilitat.

Iterum tu mihi te pusillum facis, et dicis, malignius tecum egisse naturam prius, deinde fortunam? quum possis te eximere vulgo, et ad felicitatem omnium maximam emergere. Si quid aliud est in philosophia boni, hoc est, quod stemma non inspicit. Omnes si ad primam originem revocentur, a diis sunt. Eques Romanus es, et ad hunc ordinem tua te perduxit industria: at mehercules multis quatuordecim sunt clausi. 2. Non omnes curia admittit: castra quoque, quos ad laborem et periculum recipiunt, fastidiose legunt. Bona mens omnibus patet: omnes ad hoc sumus nobiles. Nec reiicit quenquam philosophia, nec eligit: omnibus lucet. Patricius Socrates non fuit: Cleanthes aquam traxit, et rigan-

do hortulo locavit manus: Platonem non accepit nobilem philosophia, sed fecit. 3. Quid est quare desperes his te posse fieri parem? Omnes hi maiores tui sunt, si te illis geris dignum. Geres autem, si hoc protinus tibi persuaseris, a nullo te nobilitate superari. Omnibus nobis totidem ante nos sunt: nullius non origo ultra memoriam iacet. Plato ait: Neminem regem non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, et sursum deorsum fortuna versavit. 4. Quis ergo generosus? ad virtutem bene a natura compositus. Hoc unum est intuendum. Alioqui si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series. Non facit nobilem atrium plenum fumosis imaginibus. Nemo in nostram gloriam vixit: nec qu ante nos fuit, nostrum est. 5. Animus facit nobile cui ex quacunque conditione supra fortunam li surgere. Puta itaque te non esse equitem Roman sed libertinum: potes hoc consequi, ut solus sis li inter ingenuos. Quomodo? inquis. Si mala bo que, non populo auctore, distinxeris. Intuen est, non unde veniant, sed quo eant. Si quid est q beatam vitam potest facere, id bonum est suo depravari enim in malum non potest. 6. Qui ergo, in quo erratur? quum omnes beatam v optent, quod instrumenta eius pro ipsa habent, lam dum petunt, fugiunt. Nam quum summa b vitae sit solida securitas, et eius inconcussa fi solicitudinis colligunt causas, et per insidiosu vitae non tantum ferunt sarcinas, sed trahunt longius ab effectu eius quod petunt, semper dunt, et quo plus operae impendunt, hoc se impediunt, et feruntur retro. Quod evenit i rintho properantibus, ipsa illos velocitas im

EPISTOLA XLV.

multis libris, sed bonis, ad sapientiam opus. Veteres iperflua quaedam, aut arguta, frustra scripsisse. Tum intra cavillos, et vocum captiones. Res, res, et earum dis-imina quaerenda. Quis beatus, et quod vere bonum?

Librorum istic inopiam esse quereris. Non re-t quam multos, sed quam bonos habeas. Lectio ta prodest, varia delectat. Qui quo destinavit venire vult, unam sequatur viam, non per multas ;etur. Non ire istud, sed errare est. „Vellem," uis, „magis libros mihi quam consilium dares." o vero quoscunque habeo, mittere paratus sum, totum horreum excutere: 2 me quoque isto si isem, transferrem, et nisi mature te finem officii rarem impetraturum, hanc senilem expeditionem ixissem mihi: nec me Charybdis, et Scylla, et fa-osum istud fretum deterrere potuissent. Trans-assem ista, non solum traiecissem, dummodo te nplecti possem, et praesens aestimare quantum mo crevisses. 3. Ceterum quod libros meos tibi ti desideras, non magis ideo me disertum puto, im formosum putarem, si imaginem meam pete-. Indulgentiae scio istud esse, non iudicii: et si do iudicii est, indulgentia tibi imposuit. Sed lescunque sunt, tu illos sic lege, tanquam verum ieram adhuc, non sciam, et contumaciter quae-1. Non enim me cuiquam emancipavi, nullius nen fero: multum magnorum virorum iudicio cre-aliquid et meo vindico. 4. Nam illi quoque non in-ta, sed quaerenda nobis reliquerunt: et invenis-t forsitan necessaria, nisi et superflua quaesis-t. Multum illis temporis verborum cavillatio puit, et captiosae disputationes, quae acumen ir-im exercent. Nectimus nodos, et ambiguam si-ficationem verbis illigamus, deinde dissolvimus. *tum nobis vacat?* iam vivere, iam mori scimus?

Tota illo mente pergendum est, ubi provideri debet, ne res nos, non verba, decipiant. 5. Quid mihi vocum similitudines distinguis, quibus nemo unquam nisi dum disputat, captus est? Res fallunt. Illas discerne. Pro bonis mala amplectimur: optamus contra id quod optavimus: pugnant vota nostra cum votis, consilia cum consiliis. Adulatio quam similis est amicitiae! Non imitatur tantum illam, sed vincit, et praeterit: apertis et propitiis auribus recipitur, et in praecordia ima descendit, eo ipso gratiosa, quo laedit. 6. Doce quemadmodum hanc similitudinem dignoscere possim. Venit ad me pro amico blandus inimicus: vitia nobis sub virtutum nomine obrepunt: temeritas sub titulo fortitudinis latet: moderatio vocatur ignavia: pro cauto timidus accipitur. In his magno periculo erratur: his certas notas imprime. 7. Ceterum qui interrogatur, an cornua habeat, non est tam stultus, ut frontem suam tentet: nec rursus tam ineptus aut hebes, ut non habere se nesciat, quod tu illi subtilissima collectione persuaseris. Sic ista sine noxa decipiunt, quomodo praestigiatorum acetabula et calculi, in quibus fallacia ipsa delectat. Effice, ut quomodo fiat intelligam: perdidi usum. 8. Idem de istis captionibus dico: quo enim nomine potius sophismata appellem? nec ignoranti nocent, nec scientem iuvant. Si vis utique verborum ambiguitates diducere; hoc nos doce, beatum non eum esse, quem vulgus appellat, ad quem pecunia magna confluxit: sed illum, cui bonum omne in animo est, erectum, et excelsum, et mirabilia calcantem: 9. qui neminem videt, cum quo se commutatum velit: qui hominem ea sola parte aestimat, qua homo est: qui natura magistra utitur, ad illius leges componitur, sic vivit, quomodo illa praescripsit: cui bona sua nulla vis excutit: qui mala in bonum vertit, certus iudicii, inconcussus, intrepidus: quem aliqua vis

nulla perturbat: quem fortuna, quum quod telum nocentissimum, vi maxima intorsit, non vulnerat, et hoc raro. 10. Nam cetera a, quibus genus humanum debellatur, granore dissultant: quae incussa tectis, sine ullo oris incommodo crepitat, ac solvitur. Quid nes in eo, quem tu ipse Pseudomenon appel- quo tantum librorum compositum est? Ecce hi vita mentitur: hanc coargue, hanc ad vei acutus es, redige. 11. Necessaria iudicat, magna pars supervacua est: etiam quae non ervacua, nihil in se momenti habet in hoc, ut 'ortunatum beatumque praestare. Non enim bonum est, si quid necessarium est. Ac probonum, si hoc nomen pani aut polentae daceteris sine quibus vita non ducitur. 12. Quod est, utique necessarium est: quod autem neum est, non statim bonum est: quoniam quaecessaria sunt, eadem vilissima. Nemo usque itatem boni ignorat, ut illud ad haec in diem lemittat. Quid ergo? non eo potius curam res, ut ostendas omnibus, magno temporis io quaeri supervacua: et multos transisse vi m vitae instrumenta conquirunt? Recognosce s, considera universos: nullius non vita specrastinum. 13. Quid in hoc sit mali, quaeifinitum: non enim vivunt, sed victuri sunt: differunt. Etiamsi attenderemus, tamen nos ecurreret: nunc vero cunctantes quasi aliena rrit, et ultimo die finitur, omni perit. Sed tolae modum excedam, quae non debet sinihanum legentis implere: in alium diem hanc um dialecticis differam, nimium subtilibus, olum curantibus, non et hoc.

EPISTOLA XLVI.

De libro Lucilii iudicium fert, eumque laudat.

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi, tanquam lecturus ex commodo adaperui, ac tantu degustare volui. Deinde blanditus est ipse, ut pr cederem longius: qui quam disertus fuerit, ex h intelligas licet: brevis mihi visus est, quum es nec mei, nec tui corporis, sed qui primo adspe aut T. Livii, aui Epicuri posset videri: tanta au dulcedine me tenuit et traxit, ut illum sine ulla tione perlegerem. Sol me invitabat, fames ad nebat, nubes minabantur: tamen exhausi totum Non tantum delectatus, sed gavisus sum. Qui genii iste habuit! quid animi! dicerem, quid i tus! si interquievisset, si intervallo surrex Nunc non fuit impetus, sed tenor, compositio et sancta. Nihilominus interveniebat dulce il loco lene. Grandis et rectus es: hoc te volo t sic ire. Fecit aliquid et materia: ideo eligen fertilis, quae capiat ingenium, quae excitet. libro tuo plura scribam, quum illum retrac nunc vero parum mihi sedet iudicium, tanqu dierim illa, non legerim. Sine me et inquirer est quod verearis, verum audies. O te hom licem, quod nihil habes, propter quod quisq tam longe mentiatur! nisi quod etiam u sublata est, mentimur et consuetudinis caus

EPISTOLA XLVII.

Familiariter cum servis agendum vivendumque. C mores sui aevi, fastumque dominorum et fastidi cio tamen, liberius aut severius, hos illosque (p virtute cuiusque) habendos

Libenter ex his qui a te veniunt cogn *liariter te cum servis tuis vivere:* hoc I *tuam, hoc eruditionem decet.* Servi s *homines.* Servi sunt? immo contuber

immo humiles amici. Servi sunt? immo con-
si cogitaveris tantundem in utrosque licere
ıe. Itaque rideo istos qui turpe existimant
rvo cuo coenare: quare? nisi quia superbissi-
suetudo coenanti domino stantium servorum
ı circumdedit. 2. Est ille plus quam capit,
enti aviditate onerat distentum ventrem, ac
um iam ventris officio, ut maiore opera omnia
, quam ingessit: at infelicibus servis movere
ne in hoc quidem, ut loquantur, licet: virga
ır omne compescitur: et ne fortuita quidem
ibus excepta sunt, tussis, sternutamentum,
us: magno malo ulla voce interpellatum silen-
ıitur: nocte tota ieiuni mutique perstant. 3.
, ut isti de domino loquantur, quibus coram
o loqui non licet. At illi quibus non tantum
dominis, sed cum ipsis erat sermo, quorum
consuebatur, parati erant pro domino porri-
ervicem, periculum imminens in caput suum
'e. In conviviis loquebantur, sed in tormen-
ebant. Deinde eiusdem arrogantiae prover-
actatur: Totidem esse hostes, quot servos.
ı habemus illos hostes, sed facimus. Alia in-
rudelia et inhumana praetereo, quod nec tan-
ıominibus quidem, sed tanquam iumentis abu-
quod quum ad coenandum discubuimus, alius
letergit, alius reliquias temulentorum subdi-
ligit, alius pretiosas aves scindit: pectus et
, certis ductibus circumferens eruditam ma-
in frusta excutit. 5. Infelix qui huic uni rei
ut altilia decenter secet! nisi quod miserior
i hoc voluptatis causa docet, quam qui neces-
discit. Alius vini minister in muliebrem mo-
'natus, cum aetate luctatur. Non potest ef-
oueritiam; retrahitur: iamque militari habi-
r, *destrictis* pilis, aut penitus evulsis, tota

nocte pervigilat: quam inter ebrietatem domini ac libidinem dividit, et in cubiculo vir, et in convivio puer est. 6. Alius cui convivarum censura permissa est, perstat infelix et exspectat, quos adulatio, et intemperantia aut gulae, aut linguae, revocet in crastinum. Adiice obsonatores, quibus dominici palati notitia subtilis est: qui sciunt, cuius rei illum sapor excitet, cuius delectet adspectus, cuius novitate nauseabundus erigi possit, quid iam ipsa satietate fastidiat, quid illo die esuriat. 7. Cum his coenare non sustinet, et maiestatis suae diminutionem putat, ad eandem mensam cum servo suo accedere. Dii melius, quod ex istis dominos habent! Stare ante limen Callisti dominum suum vidi, et eum qui illi impegerat titulum, qui inter ridicula mancipia produxerat, aliis intrantibus excludi. Retulit illi gratiam servus, ille in primam decuriam coniectus, in qua vocem praeco experitur, et ipse illum invicem apologavit, et ipse non iudicavit domo sua dignum. 8. Dominus Callistum vendidit: sed domino quam multa Callistus? Vis tu cogitare istum quem servum tuum vocas, ex iisdem seminibus ortum, eodem frui coelo, aeque spirare, aeque vivere, aeque mori? Tam tu illum ingenuum videre potes, quam ille te servum. Mariana clade quam multos splendidissime natos, senatorium per militiam auspicantes gradum, fortuna depressit! Alium ex illis pastorem, alium custodem casae fecit. 9. Contemne nunc eius fortunae hominem, in quam transire, dum contemnis, potes. Nolo in ingentem me locum immittere, et de usu servorum disputare, in quos superbissimi et contumeliosissimi sumus. Haec tamen praecepti mei summa est: Sic cum inferiore vivas, quemadmodum tecum superiorem velles vivere. 10. Quoties in mentem venerit, quantum tibi in servum liceat: veniat in mentem, tantundem in te domino

ere. „At ego," inquis, „nullum habeo domi- Bona aetas est: forsitan habebis: nescis qua Hecuba servire coeperit, qua Croesus, qua mater, qua Plato, qua Diogenes? 11. Vive ervo clementer: comiter quoque et in sermo- dmitte, et in consilium, et in convictum. Hoc cclamabit mihi tota manus delicatorum: Nihil humilius, nihil turpius. Hos ego eosdem de- idam, alienorum servorum osculantes manum. ud quidem videtis, quam omnem invidiam es nostri dominis, omnem contumeliam servis erint? 12. Dominum patremfamiliae appel- nt: servos (quod etiam in mimis adhuc durat) ares. Instituerunt diem festum, quo non so- im servis domini vescerentur, sed quo utique es illis in domo gerere, ius dicere permiserunt, ium pusillam rempublicam esse iudicaverunt. ergo? omnes servos admovebo mensae meae? agis quam omnes liberos. 13. Erras, si exi- me quosdam quasi sordidioris operae reie- i, ut puta illum mulionem, et illum bubulcum. inisteriis illos aestimabo, sed moribus. Sibi e dat mores: ministeria casus assignat. Qui- venent tecum, quia digni sunt; quidam, ut sint. l enim in illis ex sordida conversatione servile onestiorum convictus excutiet. 14. Non est, cili, quod amicum tantum in foro et in curia is: si diligenter attenderis, et domi invenies. bona materia cessat sine artifice: tenta, et ex- Quemadmodum stultus est, qui equum em- non ipsum inspicit, sed stratum eius ac frae- ic stultissimus est, qui hominem aut ex veste, conditione, quae vestis modo nobis circumda- aestimat. *Servus est?* sed fortasse liber ani- 5. *Servus est?* hoc illi nocebit? ostende quis *Alius libidini* servit, alius avaritiae, alius

ambitioni; omnes timori. Dabo consularem, aniculae servientem; dabo ancillulae divitem: ostendam nobilissimos iuvenes mancipia Pantomimorum. Nulla servitus turpior est, quam voluntaria. Quare non est quod fastidiosi te deterreant, quo minus servis tuis hilarem te praestes, et non superbe superiorem. 16. Colant potius te, quam timeant. Dicet nunc aliquis, me vocare ad pileum servos, et dominos de fastigio suo deiicere, quod dixi, colant potius dominum, quam timeant. Itane, inquit, prorsus colant tanquam clientes, tanquam salutatores? Hoc qui dixerit, obliviscetur, id dominis parum esse, quod Deo satis est, qui colitur et amatur. Non potest amor cum timore misceri. 17. Rectissime ergo te facere iudico, quod timeri a servis tuis non vis, quod verborum castigatione uteris. Verberibus muta admonentur: non quidquid nos offendit, et laedit. Sed ad rabiem cogunt venire deliciae, ut quidquid non ex voluntate respondit, iram evocet. Regum nobis induimus animos: nam illi quoque obliti et virium suarum, et imbecillitatis alienae, sic excandescunt, sic saeviunt, quasi iniuriam acceperint: 18. a cuius rei periculo illos fortunae suae magnitudo tutissimos praestat. Nec hoc ignorant, sed occasionem nocendi captant, quaerendo: acceperunt iniuriam, ut facerent. Diutius te morari nolo: non est enim tibi exhortatione opus. Hoc habent inter cetera boni mores, placent sibi, et permanent: levis est malitia, saepe mutatur: non in melius, sed in aliud.

EPISTOLA XLVIII.

Amicis eadem expedire, et alterum alteri utilem esse. Tum contra captiunculas, et spinosas ineptias. Quid facitis? quid luditis? de vita agitur: succurre, et forma. De fortuna: contra eam da arma.

Ad epistolam quam mihi ex itinere misisti, tam longam, quam ipsum iter fuit, postea rescribam. Se-

me debeo, et quid suadeam, circumspicere. u quoque qui consulis, diu an consuleres co- : quanto magis hoc mihi faciendum est, quum re mora opus sit, ut solvas quaestionem, quam ›ponas? Utique quum aliud tibi expediat, nihi: iterum ego tanquam Epicurus loquor. ero idem expedit, quod tibi: aut non sum ami- si quidquid agitur ad te pertinens, meum est. sortium rerum omnium inter nos facit amici- c secundi quidquam singulis est, nec adversi: ımune vivitur. Nec potest quisquam beate ', qui se tantum intuetur, qui omnia ad utilita- ıs convertit: alteri vivas oportet, si vis tibi Haec societas diligenter et sancte obser- est, quae nos omnes omnibus miscet, et iudi- quod esse commune ius generis humani: plu- ad illam quoque (de qua loquebar) interio- ›ocietatem amicitiae colendam proficit. 3. enim cum amico communia habebit, qui mul- homine. Hoc, Lucili, virorum optime, mihi s subtilibus praecipi malo, quid amico prae- lebeam, quid homini, quam quot modis Ami- atur, et Homo quam multa significet. In di- ı ecce sapientia et stultitia discedunt: cui ac- in utram ire partem iubes? Illi homo pro est, huic amicus non est pro homine: ille ami- bi parat, hic se amico. Tu mihi verba distor- et syllabas digeris. 4. Scilicet nisi interro- es vaferrimas struxero, et conclusione falsa a ascens mendacium adstrinxero, non potero a lis petenda secernere! Pudet me: in re tam enes ludimus. Mus syllaba est: mus autem ı rodit: syllaba ergo caseum rodit. Puta nunc ıd *non posse solvere*: quod mihi ex ista sen- *›ericulum imminet*? quod incommodum? 5. *bio verendum est*, ne quando in muscipula

syllabas capiam, aut ne quando, si negligentior fuero, caseum liber comedat. Nisi forte acutior est illa collectio: Mus syllaba est: syllaba autem caseum non rodit: mus ergo caseum non rodit. O pueriles ineptias! in hoc supercilia subduximus? in hoc barbam demisimus? hoc est quod tristes docemus et pallidi? 6. Vis scire, quid philosophia promittat generi humano? consilium. Alium mors vocat, alium paupertas urit, alium divitiae vel alienae torquent, vel suae: ille malam fortunam horret, hic se felicitati suae subducere cupit: hunc homines male habent, illum dii. Quid mihi lusoria ista proponis? Non est iocandi locus: ad miseros advocatus es. 7. Opem te laturum naufragis, captis, aegris, egentibus, intentae securi subiectum praestantibus caput pollicitus es: quo diverteris? quid agis? hic cum quo ludis, timet. Succurre: quid, quod laqueati despondent: in poenis omnes undique ad te manus tendunt, perditae vitae, perituraeque auxilium aliquod implorant, in te spes opesque sunt. 8. Rogent ut ex tanta illos volutatione extrahas, ut disiectis et errantibus clarum veritatis lumen ostendas. Dic, quid natura necessarium fecerit, quid supervacuum, quam faciles leges posuerit; quam iucunda sit vita, quam expedita, illas sequentibus; quam acerba et implicita eorum, qui opinioni plus quam naturae crediderunt: si prius docueris, quae partem eorum levatura sunt, quid istorum cupiditates demit, quid temperat. 9. „Utinam tantum non prodessent!“ nocent. Hoc tibi, quum voles, manifestissimum faciam, et comminui et debilitari generosam indolem, in istas argutias coniectam. Pudet dicere, contra fortunam militaturis quae porrigant tela, quemadmodum illos subornent. Hac ad summum bonum itur? Per istud philosophiae sunt nigrae, et turpes infamesque, etiam ad album sedentibus, exceptiones.

id enim aliud agitis, quum eum quem interro- cientes in fraudem inducitis, quam ut formu- disse videatur? Sed quemadmodum illum ·, sic hos philosophia in integrum restituit. isceditis ab ingentibus promissis, et grandia effecturos vos, ut non magis auri fulgor, gladii, perstringat oculos meos, ut ingenti ıtia, et quod omnes optant, et quod omnes ti- alcem, ad Grammaticorum elementa descen- 11. Quid dicitis? sic itur ad astra? hoc enim ɔd philosophia mihi promittit, ut me parem iat: ad hoc invitatus sum, ad hoc veni: fidem ı. Quantum potes ergo, mi Lucili, reduc te ı exceptionibus et praescriptionibus philoso- ı. Aperta decent et simplicia bonitatem. si multum superesset aetatis, parce iam di- ndum erat, ut sufficeret necessariis: nunc ementia est, supervacua discere in tanta tem- gestate!

EPISTOLA XLIX.

rum adspectu, memoriam sibi Lucilii renovatam. De ate et cursu temporis: nihil longum aut vetus in eo Obiter contra Dialecticos.

quidem, mi Lucili, supinus et negligens, qui i memoriam ab aliqua regione admonitus re- ·: tamen repositum in animo nostro deside- ɔca interdum familiaria evocant, nec exstin- ıemoriam reddunt, sed quiescentem irritant: lolorem lugentium, etiam si mitigatus est e, aut servuli familiaris admissio, aut vestis, mus renovat. Ecce Campania, et maxime is, ad Pompeiorum tuorum conspectum, in- le est, quam recens desiderium tui fecerit. ıs mihi in oculis es: quum maxime a te disce- lec lacrimas combibentem, et affectibus tuis am coërcitionem exeuntibus non satis resi-

stentem: modo amisisse te videor. Quid enim non modo est, si recorderis? Modo apud Sotionem philosophum puer sedi, modo causas agere coepi, modo desii velle agere, modo desii posse. 3. Infinita est velocitas temporis, quae magis apparet respicientibus. Nam ad praesentia intentos fallit: adeo praecipitis fugae transitus levis est. Causam huius rei quaeris? Quidquid temporis transiit, eodem loco est: pariter aspicitur, una iacet: omnia inde in profundum cadunt: et alioquin non possunt longa intervalla esse in ea re, quae tota brevis est. 4. Punctum est quod vivimus, et adhuc puncto minus: sed hoc minimum specie quadam longioris spatii natura divisit. Aliud ex hoc infantiam fecit, aliud pueritiam, aliud adolescentiam, aliud inclinationem quandam ab adolescentia ad senectutem, aliud ipsam senectutem. In quam angusto, quot gradus posuit! Modo te prosecutus sum: et tamen hoc modo aetatis nostrae bona portio est, cuius brevitatem aliquando futuram cogitemus. 5. Non solebat mihi tam velox tempus videri: nunç incredibilis cursus apparet: sive quia admoveri lineas sentio, sive quia attendere coepi et computare damnum meum. Eo magis utique indignor, aliquos ex hoc tempore (quod sufficere nec ad necessaria quidem potest, etiam si custoditum diligentissime fuerit) in supervacua maiorem partem erogare. 6. Negat Cicero, si duplicetur sibi aetas, habiturum se tempus quo legat Lyricos, eodem modo Dialecticos. Tristius inepti sunt: illi ex professo lasciviunt: hi agere se ipsos aliquid existimant. Nec ego nego prospicienda ista: sed prospicienda tantum, et a limine salutanda, in hoc unum, ne verba nobis dentur, et aliquid esse in illis magni ac secreti boni iudicemus. Quid te torques et maceras in ea quaestione, quam subtilius est contemsisse, quam solvere? 7. Securi est, et ex commodo mi-

ıinuta conquirere. Quum hostis instat a
ıovere iussus est miles, excutit necessitas
pax otiosa collegerat. Non vacat mihi,
ie cadentia consectari, et vafritiam in illis
ˈeriri.

'e, qui coeant populi, quae moenia clausis
n acuant portis.

ihi animo strepitus iste belli circumsonan-
iendus est. 8. Demens omnibus merito vi-
quum saxa in munimentum murorum senes
ıe congererent; quum iuventus intra por-
:a signum eruptionis exspectaret, aut po-
uum hostilia in portis tela vibrarent, et
lum suffossionibus et cuniculis tremeret;
ɔtiosus, et eiusmodi quaestiunculas ponens:
perdidisti, habes: cornua autem non per-
ornua ergo habes: aliaque ad exemplum
ıtae delirationis concinnata. 9. Atqui ae-
demens tibi videar, si istis impendero ope-
unc obsideor. Tunc tamen periculum mi-
ı externum immineret, murus me ab hoste
t: nunc mortifera mecum sunt. Non vaco
neptias: ingens negotium in manibus est.
n? mors me sequitur, fugit vita. Adver-
me doce aliquid: effice ne ego mortem fu-
ı me non effugiat. 10. Exhortare adversus
de aequanimitate: adversus inevitabilia,
temporis mei laxa: doce non esse positum
tae in spatio eius, sed in usu: posse fieri,
pissime fieri, ut qui diu vixit, parum vixe-
nihi dormituro: Potes non expergisci! dic
o: Potes non dormire amplius! Dic exeun-
ı non reverti! dic redeunti: Potes non exi-
Erras, si in navigatione tantum, existimas
esse, quo a morte vita diducitur: in omni
ı *tenue intervallum* est. Non ubique se

H 2

mors tam prope ostendit: ubique tam prope (tenebras discute: et facilius ea trades, ad qu paratus sum. Dociles natura nos edidit, et r dedit imperfectam, sed quae perfici posset. stitia mihi, de pietate disputa, de frugalitate dicitia utraque, et illa, cui alieni corporis al tia est, et hac, cui sui cura. Si me nolu devia ducere, facilius ad id quo tendo, per Nam, ut ille ait Tragicus, Veritatis simple est. Ideoque illam implicare non oportet: n quidquam minus convenit, quam subdola ista tas, animis conantibus magna.

EPISTOLA L.

Caecos nos in vitiis esse, aut velamenta iis quaerer scenda autem, et remedia quaerenda. Unde alio sanitas? quae etiam contingere vel inveteratis test: quia ille facilis est flecti, et natura ad bonu

Epistolam tuam accepi post multos mens miseras: supervacuum itaque putavi, ab eo c rebat, quid ageres, quaerere. Valde enin memoriae est, si meminit: et tamen spero te vivere, ut ubicunque eris, sciam quid agas enim aliud agas, quam ut meliorem te ipse facias, ut aliquid ex erroribus ponas, ut i tua vitia esse, quae putas rerum? Quaed locis et temporibus adscribimus: at illa, qu transierimus, secutura sunt. 2. Harpasten meae fatuam, scis hereditarium onus in do remansisse. Ipse enim aversissimus ab isti giis sum: si quando fatuo delectari volo, mihi longe quaerendus: me rideo. Haec f bito desiit videre. Incredibilem tibi narro r veram: nescit esse se caecam: subinde paed suum rogat, ut migret: ait domum tenebros Hoc quod in illa ridemus, omnibus nobis liqueat tibi. 3. Nemo se avarum esse inte

ıpidum. Caeci tamen ducem quaerunt; nos si-
ce erramus, et dicimus: „Non ego ambitiosus
sed nemo aliter Romae potest vivere.“ „Non
umtuosus sum, sed urbs ipsa magnas impensas
t.“ „Non est meum vitium quod iracundus sum,
nondum constitui certum genus vitae: adole-
:ia haec facit.“ 4. Quid nos decipimus? non
xtrinsecus malum nostrum: intra nos est, in vi-
bus ipsis sedet. Et ideo difficulter ad sanita-
pervenimus, quia nos aegrotare nescimus. Si
ri coeperimus, quando tot morbos, tantasve ae-
ıdines discutiemus? Nunc vero ne quaerimus
em medicum: qui minus negotii haberet, si ad-
retur ad recens vitium: 5. sequerentur teneri
ıdes animi, recta monstrantem. Nemo difficulter
aturam reducitur, nisi qui ab illa defecit. Eru-
imus discere bonam mentem: at mehercules, si
e est magistrum huius rei quaerere; illud despe-
um est, posse nobis casu tantum bonum influe-
laborandum est: et, ut verum dicam, ne labor
em magnus est: 6. si modo, ut dixi, ante ani-
ı nostrum formare incipimus, et recorrigere,
n indurescat pravitas eius. Sed nec indurata
ero. Nihil est quod non expugnet pertinax
a, et intenta ac diligens cura. Robora in re-
ı, quamvis flexa, revocabis: curvatas trabes ca-
:xplicat; et aliter natae in id finguntur, quod
noster exigit: quanto facilius animus accipit
ıam, flexibilis, et omni humore obsequentior?
ıid enim aliud est animus, quam quodammodo
ıbens spiritus? Vides autem tanto spiritum esse
iorem omni alia materia, quanto tenuior est.
, mi Lucili, non est quod te impediat, quo mi-
de *nobis bene speres*, quod malitia iam nos te-
quod diu in possessione nostri est. 8. Ad ne-
ı *ante bona mens* venit, quam mala: omnes

praeoccupati sumus: virtutes discere est vitia dediscere: sed eo maiore animo ad emendationem nostri debemus accedere, quod semel nobis traditi boni perpetua possessio est. Non dediscitur virtus. Contraria enim mala in alieno haerent: ideo expelli et exturbari possunt: fideliter sedent, quae in locum suum veniunt. Virtus secundum naturam est: vitia inimica et infesta sunt. 9. Sed quemadmodum virtutes receptae exire non possunt, facilisque earum tutela est: ita initium ad illas eundi arduum: quia hoc primum imbecillae mentis atque aegrae est, formidare inexperta. Itaque cogenda est mens, ut incipiat. Deinde non est acerba medicina; protinus enim delectat, dum sanat. Aliorum remediorum post sanitatem voluptas est: philosophia pariter et salutaris et dulcis est.

EPISTOLA LI.

De Aetna aliquid, et uberius de Baiis: et hac occasione, in molles et luxui deditos. Hunc pellendum, et militandum esse: in quos? in voluptatem, in dolorem, alia. Haec autem agentem, bonum esse, in locis seriis sanctisque agere, et vitare loca lasciva, aut peramoena.

Quomodo quisque potest, mi Lucili: tu istic habes Aetnam, illum nobilissimum Siciliae montem: (quem quare dixerit Messalla unicum, sive Valgius, apud utrumque enim legi, non reperio, quum plurima loca evomant ignem, non tantum edita, quod crebrius evenit, videlicet quia ignis in altissimum effertur, sed etiam iacentia): 2. nos utcunque possumus, contenti sumus Baiis, quas postero die, quam attigeram, reliqui: locum ob hoc devitandum, quum habeat quasdam naturales dotes, quia sibi illum celebrandum luxuria desumsit. Quid ergo? ulli loco indicendum est odium? Minime: sed quemadmodum aliqua vestis sapienti ac probo viro magis convenit quam alia, nec ullum colorem ille odit, sed aliquem

putat parum aptum esse frugalitatem professo: 3. sic regio quoque est, quam sapiens vir, aut ad sapientiam tendens, declinet, tanquam alienam bonis moribus. Itaque de secessu cogitans, nunquam Canopum eliget, quamvis neminem Canopus esse frugi vetet. Ne Baias quidem: diversorium vitiorum esse coeperunt. Illic sibi plurimum luxuria permittit: illic, tanquam aliqua licentia debeatur loco, magis solvitur. 4. Non tantum corpori, sed etiam moribus salubrem locum eligere debemus. Quemadmodum inter tortores habitare nolim, sic nec inter popinas quidem. Videre ebrios per litora errantes, et comessationes navigantium, et symphoniarum cantibus perstrepentes lacus, et alia, quae velut soluta legibus luxuria non tantum peccat, sed publicat, quid necesse est? Id agere debemus, ut irritamenta vitiorum quam longissime profugiamus. 5. Indurandus est animus, et a blandimentis voluptatum procul abstrahendus. Una Hannibalem hiberna solverunt: et indomitum illum nivibus atque Alpibus virum enervaverunt fomenta Campaniae. Armis vicit, vitiis victus est. Nobis quoque militandum est: et quidem genere militiae, quo nunquam quies, nunquam otium datur. Debellandae sunt in primis voluptates: quae (ut vides) saeva quoque ad se ingenia rapuerunt. 6. Si quis sibi proposuerit, quantum operis aggressus sit, sciet nihil delicate, nihil molliter esse faciendum. Quid mihi cum istis calentibus stagnis? quid cum sudatoriis, in quae siccus vapor corpora exhausturus includitur? Omnis sudor per laborem exeat! Si faceremus quod fecit Hannibal, ut interrupto cursu rerum, omissoque bello, fovendis corporibus operam daremus: 7. nemo non intempestivam *desidiam*, victori quoque, nedum vin*centi periculosam*, merito reprehenderet. Minus *nobis, quam illis* Punica signa sequentibus, licet:

plus periculi restat cedentibus, plus operis etiam perseverantibus. Fortuna mecum bella gerit: non sum imperata facturus: iugum non recipio: immo quod maiore virtute faciendum est, excutio: non est emolliendus animus. 8. Si voluptati cessero, cedendum est dolori, cedendum labori, cedendum est paupertati: idem sibi in me iuris esse volet et ambitio, et ira: inter tot affectus distrahar, immo discerpar. Libertas proposita est: ad hoc praemium laboratur. Quae sit libertas, quaeris? nulli rei servire, nulli necessitati, nullis casibus: fortunam in aequum deducere. Quo die intellexero illam plus posse, nil poterit. Ego illam feram, quum in manu mors sit? 9. His cogitationibus intentum, loca seria sanctaque eligere oportet. Effeminat animos amoenitas nimia; nec dubie aliquid ad corrumpendum vigorem potest regio. Quamlibet viam iumenta patiuntur, quorum durata in aspero ungula est: in molli palustrique pascuo saginata cito subteruntur. Et fortior miles ex confragoso venit: segnis est urbanus et verna. 10. Nullum laborem recusant manus, quae ad arma ab aratro transferuntur: in primo deficit pulvere ille unctus et nitidus. Severior loci disciplina firmat ingenium, aptumque magnis conatibus reddit. Literni honestius Scipio, quam Baiis exsulabat: ruina eius non est tam molliter collocanda. 11. Illi quoque, ad quos primos fortuna Romani populi publicas opes transtulit, C. Marius, et Cn. Pompeius, et Caesar, exstruxerunt quidem villas in regione Baiana, sed illas imposuerunt summis iugis montium. Videbatur hoc magis militare, ex edito speculari late longeque subiecta. Adspice *quam* positionem elegerunt, quibus aedificia excitaverunt locis, et qualia: scias non villas esse, sed castra. 12. Habitaturum tu putas unquam fuisse in *Utica* Catonem, ut praeternavigantes adulteras di-

numeraret, et adspiceret tot genera cymbarum variis coloribus picta, et fluitantem toto lacu rosam, ut audiret canentium nocturna convitia? Nonne manere ille intra vallum maluisset, quod in una nocte manu sua ipse duxisset? Quidni malit, quisquis vir est, somnum suum classico, quam symphonia rumpi? 13. Sed satis diu cum Baiis litigavimus, nunquam satis cum vitiis: quae, oro te, mi Lucili, persequere sine modo, sine fine; nam illis quoque nec finis est, nec modus. Proiice quaecunque cor tuum laniant: quae si aliter extrahi nequirent, cor ipsum cum illis revellendum erat. Voluptates praecipue exturba, et invisissimas habe, latronum more, quos Philetas Aegyptii vocant: in hoc nos amplectuntur, ut strangulent.

EPISTOLA LII.

Vacillare nos in rectis: opus esse adiutorio, et directione. Alios autem aliis facilius duci formarique, ut natura sit. Sed ut formeris, elige e priscis, et e praesentibus: fuge tamen verbosos, ambitiosos, plausum captantes.

Quid est hoc, Lucili, quod nos alio tendentes alio trahit, et eo unde recedere cupimus, impellit? Quid colluctatur cum animo nostro, nec permittit nobis quidquam semel velle? Fluctuamus inter varia consilia: nihil libere volumus, nihil absolute, nihil semper. Stultitia, inquis, est, cui nihil constat, nihil diu placet. Sed quomodo, aut quando nos ab illa revellemus? Nemo per se satis valet, ut emergat: oportet manum aliquis porrigat, aliquis educat. 2. Quosdam, ait Epicurus, ad veritatem sine ullius adiutorio, ex his se, fecisse sibi ipsos viam: hos maxime laudat, quibus ex se impetus fuit, qui se ipsi protulerunt. Quosdam indigere ope aliena, non ituros si nemo *praecesserit, sed* bene secuturos: ex his *Metrodorum ait esse.* Egregium hoc quoque, sed secundae sortis ingenium. 3. Nos ex illa prima no-

ta non sumus: bene nobiscum agitur, si in hanc secundam recipimur. Nec hunc quidem contemseris hominem, qui alieno beneficio esse salvus potest: et hoc multum est, velle servari. Praeter haec adhuc invenies aliud genus hominum, ne ipsum quidem fastidiendum, eorum, qui cogi ad rectum compellique possunt: quibus non duce tantum opus sit, sed adiutore, et, ut ita dicam, coactore. 4. Hic tertius color est. Si quaeris huius exemplar, Hermachum ait Epicurus talem fuisse. Itaque alteri magis gratulatur, alterum magis suspicit. Quamvis enim ad eundem finem uterque pervenerit: tamen maior est laus, idem effecisse in difficiliore materia. 5. Puta enim duo aedificia excitata esse, ambo paria, aeque excelsa, aeque magnifica: alterum puram aream accepit, illic protinus opus crevit: alterum fundamenta laxa habet, in mollem ac fluidam demissa humum; multumque laboris exhaustum est, dum pervenitur ad solidum. Apparet in altero, quidquid factum est: alterius magna pars et difficilior latet. Quaedam ingenia facilia et expedita: quaedam manu, quod aiunt, facienda sunt, et in fundamentis suis occupanda. 6. Itaque ego illum feliciorem dixerim, qui nihil negotii secum habuit: hunc quidem de se melius meruisse, qui malignitatem naturae suae vicit, et ad sapientiam se non perduxit, sed extraxit. Hoc durum et laboriosum ingenium nobis datum scias licet: imus per obstantia. Itaque pugnemus, aliquorum invocemus auxilium. 7. Quem, inquis, invocabo? hunc, aut illum? Tu vero etiam ad priores revertere, qui vacant: adiuvare nos possunt, non tantum qui sunt, sed et qui fuerunt. Ex iis autem qui sunt, eligamus non eos, qui verba magna celeritate praecipitant, et communes locos volvunt, et in privato circulantur: sed eos qui vitam docent, qui quum dixerint quid faciendum sit, probant faciendo:

docent quid vitandum sit, nec unquam in eo, d fugiendum dixerint, deprehenduntur. 8. Eum ;e adiutorem, quem magis admireris quum vide quam quum audieris. Nec ideo te prohibuerim quoque audire, quibus consuetudo est admittere ulum, ac disserere: si modo hoc proposito in bam prodeunt, ut meliores fiant, faciantque me- es: si non ambitionis hoc causa exercent. 9. id enim turpius philosophia captante clamores? nquid aeger laudat medicum secantem? Tacete, ete, et praebete vos curationi. Etiamsi exclama- itis, non aliter audiam, quam si ad tactum vitio- a vestrorum ingemiscatis. Testari vultis atten- e vos, moverique rerum magnitudine? Sane li- t: ut quidem iudicetis, et feratis de meliore suf- gium, quidni non permittam? 10. Apud Pytha- am discipulis quinque annis tacendum erat: nquid ergo existimas, statim illis et loqui et lau- e licuisse? Quanta autem dementia eius est, m clamores imperitorum hilarem ex auditorio ittunt? Quid laetaris, quod hominibus iis lauda- quos non potes ipse laudare? Disserebat populo ianus: sed audiebatur modeste. 11. Erumpebat rdum magnus clamor laudantium: sed quem ma- udo rerum evocaverat, non sonus inoffensae ac liter lapsae orationis. Intersit aliquid inter cla- em theatri, et scholae! Est aliqua et laudandi atia. Omnia rerum omnium, si observentur, in- a sunt: et argumentum morum ex minimis quo- licet capere. 12. Impudicum et incessus osten- et manus mota, et unum interdum responsum, elatus ad caput digitus, et flexus oculorum. Im- bum risus, insanum vultus habitusque demon- t. Illa enim in apertum per notas exeunt. Qualis que sit, *scies, si* quemadmodum laudetur, adspe- . *Hinc atque illinc* philosopho manus auditor

intentat, et super ipsum caput mirantium turba consistit: 13. non laudatur ille nunc, si intelligas, sed conclamatur. Relinquantur istae voces illis artibus, quae propositum habent placere populo: philosophia adoretur. Permittendum erit aliquando iuvenibus, sequi impetum animi: tunc autem quum hoc ex impetu facient, quum silentium sibi imperare non poterunt. Talis laudatio aliquid exhortationis affert ipsis audientibus, et animos adolescentium exstimulat. 14. Ad rem commoveantur, non ad verba composita: alioqui nocet illis eloquentia, si non rerum cupiditatem facit, sed sui. Differam hoc in praesenti: desiderat enim propriam et longam exsecutionem, quemadmodum populo disserendum, quid sibi apud populum permittendum sit, quid populo apud se. Damnum quidem fecisse philosophiam, non erit dubium, postquam prostituta est: sed potest in penetralibus suis ostendi, si modo non institorem, sed antistitem nacta est.

EPISTOLA LIII.

Navigationem suam describit, et iactationem in mari. Per occasionem, in vita nos iactari, sed vitia sua paucos scire, aut fateri. Philosophia docebit, excitabit: demum nos, pares Deo faciet.

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuasum est ut navigarem? Solvi mari languido: erat sine dubio coelum grave sordidis nubibus, quae fere aut in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed putavi tam pauca millia a Parthenope tua usque Puteolos surripi posse, quamvis dubio et impendente coelo. Itaque quo celerius evaderem, protinus per altum ad Nesida direxi, praecisurus omnes sinus. 2. Quum iam eo processissem, ut mea nihil interesset, utrum irem, an redirem: primum aequalitas illa, quae me corruperat, periit: nondum erat tempestas, sed iam inclinatio maris, ac subinde crebrior fluctus. Coepi

natorem rogare, ut me in aliquo litore expone-
Aiebat ille, aspera esse et importuosa, nec
uam se aeque in tempestate timere, quam ter-
3. Peius autem vexabar, quam ut periculum
succurreret. Nausea enim me, segnis haec, et
xitu, torquebat, quae bilem movet, nec effun-
Institi itaque gubernatori, et illum vellet nol-
ëgi ut peteret litus. Cuius ut viciniam attigi-
non exspecto ut quidquam ex praeceptis Virgi-
t,

Obvertant pelago proras, — —

Ancora de prora iaciatur:

nemor artificii mei veteris, [frigidae cultor,]
me in mare, quomodo psychrolutam decet,
patus. 4. Quae putas me passum, dum per aspe-
pior, dum viam quaero, dum facio? Intellexi,
mmerito nautis terram timeri. Incredibilia
quae tulerim, quum me ferre non possem. Il-
ito, Ulyssem non fuisse tam irato mari natum,
que naufragia faceret: nauseatur erat: et ego
nque navigare debuero, vicesimo anno perve-
5. Ut primum stomachum, quem scis cum mari
am effugere, collegi, ut corpus unctione re-
i, occepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum
orum sequeretur oblivio, etiam corporalium,
subinde admonent sui, nedum illorum quae eo
latent, quo maiora sunt. 6. Levis aliquem
ncula decipit: sed quum creverit, et vera fe-
xarserit, etiam duro et perpessitio, confessio
ccepit. Pedes dolent, articuli punctiunculas
nt: adhuc dissimulamus, et aut talum extor-
nos dicimus, aut in exercitatione aliqua labo-
7. Dubio et incipiente morbo, quaeritur no-
qui ubi et talaria coepit intendere, et utrosque
dextros fecit, *necesse* est podagram fateri.

[illegible] turba con- [illegible] si intelligas, sed [illegible] voces illis artibus, [illegible] populo: philosophia [illegible] juvenibus, [illegible] hoc ex im- [illegible] imperare non po- [illegible] exhortationis affert [illegible] exstimu- [illegible] non ad verba com- [illegible] eloquentia, si non rerum [illegible] hoc in prae- [illegible] et longam exsecutio- [illegible], quid sibi [illegible], quid populo apud [illegible] philosophiam, non erit [illegible] est: sed potest in be- [illegible] institorem, sed [illegible] est.

EPISTOLA LIII.

[illegible] in mari. P[illegible] [illegible] paucos sci[illegible] [illegible] : demus nos, [illegible] [illegible]

Quid non potest mihi persuaderi, cui persuas[illegible] est ut navigarem? Solvi mari languido: erat [illegible] dubio coelum grave sordidis nubibus, quae fere in aquam, aut in ventum resolvuntur: sed pu[illegible] tam pauca millia a Parthenope tua usque Put[illegible] surripi posse, quamvis dubio et impendente c[illegible] Itaque quo celerius evaderem, protinus per [illegible] ad Nesida direxi, praecisurus omnes sinus. 2. [illegible] iam eo processissem, ut mea nihil interesset, *irem, an redirem*: primum aequalitas illa, q[illegible] *corruperat*, periit: nondum erat tempestas, [illegible] *inclinatio maris*, ac subinde crebrior fluctu[illegible]

:orem rogare, ut me in aliquo litore expone-
:bat ille, aspera esse et importuosa, nec
n se aeque in tempestate timere, quam ter-
. Peius autem vexabar, quam ut periculum
curreret. Nausea enim me, segnis haec, et
u, torquebat, quae bilem movet, nec effun-
ititi itaque gubernatori, et illum vellet nol-
ut peteret litus. Cuius ut viciniam attigi-
i exspecto ut quidquam ex praeceptis Virgi-

)bvertant pelago proras, — —

Incora de prora iaciatur:

uor artificii mei veteris, [frigidae cultor,]
e in mare, quomodo psychrolutam decet,
tus. 4. Quae putas me passum, dum per aspe-
ır, dum viam quaero, dum facio? Intellexi,
nerito nautis terram timeri. Incredibilia
ie tulerim, quum me ferre non possem. Il-
, Ulyssem non fuisse tam irato mari natum,
e naufragia faceret: nauseator erat: et ego
ue navigare debuero, vicesimo anno perve-
Ut primum stomachum, quem scis cum mari
effugere, collegi, ut corpus unctione re-
ccepi mecum cogitare, quanta nos vitiorum
ım sequeretur oblivio, etiam corporalium,
inde admonent sui, nedum illorum quae eo
tent, quo maiora sunt. 6. Levis aliquem
ula decipit: sed quum creverit, et vera fe-
rserit, etiam duro et perpessitio, confessio·
epit. Pedes dolent, articuli punctiunculas
: adhuc dissimulamus, et aut talum extor-
dicimus, aut in exercitatione aliqua labo-
7. Dubio et incipiente morbo, quaeritur no-
f ubi et talaria coepit intendere, et utrosque
ıtros fecit, necesse est podagram fateri.

Contra evenit in iis morbis, quibus afficiuntur a quo quis peius se habet, minus sentit. Non est mireris, Lucili carissime. Nam qui leviter do et species secundum quietem capit, aliquando mire se dormiens cogitat: 8. gravis somnus somnia exstinguit, animumque altius mergit, ut uti ullo intellectu sinat. Quare vitia sua confitetur? quia etiamnunc in illis est. Som narrare, vigilantis est: et vitia sua confiteri, s tis indicium est. Expergiscamur ergo, ut e nostros coarguere possimus. Sola autem nos sophia excitabit, sola somnum excutiet graven te totum dedica: dignus illa es; 9. illa te est: ite in complexum alter alterius: omnibu rebus te nega, fortiter, aperte. Non est quo cario philosopheris. Si aeger esses, curam misisses rei familiaris, et forensia tibi negotia dissent: nec quenquam tanti putares, cui advo in remissione descenderes: toto animo id ager quam primum morbo liberareris. 10. Quid non et nunc idem facies? Omnia impedimen mitte, et vaca bonae menti: nemo ad illam pe occupatus. Exercet philosophia regnum suum tempus, non accipit. Non est res subseciva: naria est, domina est: adest, et iubet. Alex cuidam civitati partem agrorum, et dimidium omnium, promittenti: eo, inquit, proposito v Asiam, non ut id acciperem quod dedissetis; id haberetis, quod reliquissem. 11. Item ph phia rebus omnibus: Non sum id tempus acce quod vobis superfuerit: sed id habebitis, quo erogavero. Totam huc converte mentem, hu *side,* hanc cole: ingens intervallum inter te et *ros fiat.* Omnes mortales multo antecedes, *multo te dii* antecedent. Quid inter te et illos *futurum sit,* quaeris? diutius erunt. At me

ni artificis est, clausisse totum in exiguo. 12. tum sapienti sua, quantum Deo omnis aetas pa- Est aliquid, quo sapiens antecedat Deum: ille rae beneficio non timet, suo sapiens. Ecce res na, habere imbecillitatem hominis, securitatem Incredibilis vis philosopsiae est, ad omnem ıitam vim retundendam. Nullum telum in cor- : eius sedet: munita est solidaque: quaedam de- ;at, et velut levia tela laxo sinu eludit, quaedam utit, et in eum usque qui miserat respuit.

EPISTOLA LIV.

irio se laborasse: atque ita de morte cogitasse. Non ti- ndam, quia idem post eam, quod antequam eramus, 't. Praeparemur.

Longum mihi commeatum dederat mala valetu- repente me invasit. Quo genere? inquis, pror- merito interrogas: adeo nullum mihi ignotum Uni tamen morbo quasi assignatus sum: quem 'e Graeco nomine appellem, nescio: satis enim dici suspirium potest. Brevis autem valde, et ellae similis, impetus est: intra horam fere de- . Quis enim diu exspirat? Omnia corporis aut mmoda, aut pericula, per me transierunt: nul- mihi videtur molestius. 2. Quidni? aliud enim quid est, aegrotare est: hoc est, animam agere. ue medici hanc meditationem mortis vocant. Fa- nim spiritus ille aliquando, quod saepe conatus Hilarem me putas haec tibi scribere, quia ef- ? Si hoc fine, quasi bona valetudine, delector, ridicule facio, quam ille, quisquis se vicisse pu- quum vadimonium distulit. Ego vero et in ipsa ıcatione non desii cogitationibus laetis ac for- ı acquiescere. 3. Quid hoc est? inquam: tam e mors *experitur me?* Faciat: at ego illam diu *rtus sum.* *Quando,* inquis? Antequam nasce- *Mors est, non esse* id quod ante fuit: sed quale

sit, iam scio: hoc erit post me, quod ante me fuit. Si quid in hac re tormenti est, necesse est, et fuisse antequam prodiremus in lucem. Atqui nullam sensimus tunc vexationem. Rogo, non stultissimum dicas, si quis existimet lucernae peius esse quum exstincta est, quam antequam accenderetur? 4. Nos quoque et accendimur, et exstinguimur: medio illo tempore aliquid patimur. Utrimque vero alta securitas est. In hoc enim, mi Lucili, nisi fallor, erramus, quod mortem iudicamus sequi: quum illa et praecesserit, et secutura sit. Quidquid ante nos fuit, mors est. Quid enim refert, utrum non incipias, an desinas? Utriusque rei hic est effectus, non esse. 5. His et huiusmodi exhortationibus tacitis scilicet (nam verbis locus non erat) alloqui me non desii: deinde paullatim suspirium illud, quod esse iam anhelitus coeperat, intervalla maiora fecit, et retardatum est, ac remansit. Nec adhuc, quamvis desierit, ex natura fluit spiritus: sentio haesitationem quandam eius, et moram. 6. Quomodo volet, dum modo non ex animo suspirem. Hoc tibi de me recipe: non trepidabo ad extrema: iam praeparatus sum: nihil cogito de die toto. Illum lauda et imitare, quem non piget mori, quum iuvat vivere. Quae enim virtus est, quum eiiciaris, exire? Tamen est et hic virtus. Eiicior quidem, sed tanquam exeam. Et ideo nunquam eiicitur sapiens: quia eiici est, inde expelli, unde invitus recedas. Nihil invitus facit sapiens. Necessitatem effugit, quia vult, quod ipsa coactura est.

EPISTOLA LV.

De Vatiae villa, et de ipso Vatia: tum de bono maloque otio. Item amicos animo adesse posse et debere nostro, etsi absint.

A gestatione quum maxime venio, non minus fatigatus, quam si tantum ambulassem, quantum sedi. Labor est enim, et diu ferri: ac nescio an eo maior,

. contra naturam est, quae pedes dedit, ut per ambularemus; oculos, ut per nos videremus. ilitatem nobis indixere deliciae: et quod diu no-ıus, posse desivimus. Mihi tamen necessarium concutere corpus, ut sive bilis insederat fauci-, discuteretur: sive ipse ex aliqua causa spiritus ıior erat, extenuaret illum iactatio: quam pro-se mihi sensi. 2. Ideo diutius vehi perseveravi, tante ipso litore, quod inter Cumas et Servilii iae villam curvatur, et hinc mari, illinc lacu, ve-angustum iter, clauditur. Erat enim a recenti pestate maris spissius. Fluctus autem illud, ut , frequens et concitatus exaequat: longior tran-litas solvit, quum arenis,quae humore alligantur, :us abscessit. Ex consuetudine tamen mea cir-ıspicere coepi, an aliquid illic invenirem, quod i bono posset esse: et direxi oculos in villam, e aliquando Vatiae fuit. 3. In hac ille praeto-dives, nulla alia re quam otio notus, consenuit, b hoc unum felix habebatur. Nam quoties ali-s amicitia Asinii Galli, quoties Seiani odium, ıde amor merserat, (aeque enim offendisse illum, m amasse, periculosum fuit) exclamabant homi- O Vatia, solus scis vivere! At ille latere scie-non vivere: multum autem interest, utrum vita otiosa sit, an ignava. 4. Nunquam aliter hanc ım Vatia vivo praeteribam, quam ut dicerem: ia hic situs est. Sed adeo, mi Lucili, philoso-ı sacrum quiddam est et venerabile, ut etiam si l illi simile est, mendacio placeat. Otiosum enim ıinem, seductum existimat vulgus, et securum, e contentum, sibique viventem: quorum nihil ulli :ingere, nisi sapienti, potest. 5. Ille quidem a re sollicitus scit sibi vivere: ille enim, quod *primum, scit vivere.* Nam qui res et homines *, quem cupiditatum* suarum infelicitas relega-

vit, qui alios feliciores videre non potuit, qui velut timidum atque iners animal, metu oblituit, ille sibi non vivit, sed, quod est turpissimum, ventri, somno, libidini. 6. Non continuo sibi vivit, qui nemini. Adeo tamen magna res est constantia, et in proposito suo perseverantia, ut habeat auctoritatem inertia quoque pertinax. De ipsa villa nihil possum tibi certi scribere; frontem enim eius tantum novi, et exposita: quae ostendit etiam transeuntibus. Speluncae sunt duae magni operis, laxo atrio pares, manufactae: quarum altera solem non recipit, altera usque in occidentem tenet. 7. Platanona medius rivus, et a mari et ab Acherusio lacu receptus, Euripi modo dividit, alendis piscibus, etiam si assiduo exhauritur, sufficiens. Sed illi, quum mare patet, parcitur: quum tempestas piscatoribus dedit ferias, manus ad parata porrigitur. Hoc tamen est commodissimum in villa, quod Baias trans parietem habet: incommodis illarum caret, voluptatibus fruitur. 8. Has laudes eius ipse novi: esse villam totius anni credo. Occurrit enim Favonio, et illum adeo excipit, ut Baiis neget. Non stulte videtur elegisse hunc locum Vatia, in quem otium suum pigrum iam et senile conferret. Sed non multum ad tranquillitatem locus confert: animus est, qui commendat omnia. Vidi ego in villa hilari et amoena moestos, vidi in media solitudine occupatis similes. 9. Quare non est quod existimes, ideo parum bene compositum esse te, quod in Campania non es. Quare autem non es? hucusque cogitationes tuas mitte. Conversari cum amicis absentibus licet: et quidem quoties velis, quamdiu velis. Magis hac voluptate, quae maxima est, fruimur, dum absumus. Praesentia enim nos delicatos facit: et quia aliquando una loquimur, ambulamus, considemus, quum seducti sumus, nihil de his quos modo vidimus, cogitamus.

10. Et ideo aequo animo ferre debemus absentiam, quia nemo non multum etiam praesentibus abest. Pone hic primum noctes separatas: deinde occupationes utrinque diversas: deinde studia secreta, suburbanas profectiones: videbis non multum esse, quod nobis peregrinatio eripiat. Amicus animo possidendus est: hic autem nunquam abest: quemcunque vult, quotidie videt. Itaque mecum stude, mecum coena, mecum ambula. In angusto viveremus, si quidquam esset cogitationibus clausum. Video te, mi Lucili, quum maxime, audio: adeo tecum sum, ut dubitem, an incipiam non epistolas, sed codicillos tibi scribere.

EPISTOLA LVI.

Mentem compositam, vacare sibi et studiis, etiam in turba. Suo exemplo docet. Magis optandum internum silentium, et pacem. Inertiam vitandam, cupidinum matrem.

Peream, si est tam necessarium, quam videtur, silentium in studia seposito. Ecce varius clamor undique me circumsonat: supra ipsum balneum habito. Propone nunc tibi omnia genera vocum, quae in odium possunt aures adducere: quum fortiores exercentur, et manus plumbo graves iactant, quum aut laborant, aut laborantem imitantur, gemitus audio; quoties retentum spiritum remiserunt, sibilos, et acerbissimas respirationis: quum in alipten inertem, et hac plebeia unctione contentum incidi, audio crepitum illisae manus humeris: quae prout plana pervenit, aut concava, ita sonum mutat. 2. Si vero pilicrepus supervenerit, et numerare coeperit pilas, actum est. Adiice nunc scordalum, et furem deprehensum, et illum cui vox sua in balneo placet. Adiice nunc eos, qui in piscinam cum ingenti impulsae aquae sono saliunt. Praeter istos, quorum si *nihil aliud, rectae voces* sunt, alipilum cogita, *tenuem et stridulam vocem*, quo sit notabilior, subin-

de exprimentem, nec unquam tacentem, nisi dum vellit alas, et alium pro se clamare cogit. 3. Iam libarii varias exclamationes, et botularium, et crustularium et omnes popinarum institores, mercem sua quadam et insignita modulatione vendentes. O te, inquis, ferreum aut surdum, cui mens inter clamores tam varios, tam dissonos, constat! quum Chrysippum nostrum assidua salutatio perducat ad mortem. At mehercules, ego istum fremitum non magis curo, quam fluctum aut deiectum aquae. 4. Quamvis audiam cuidam genti hanc unam fuisse causam urbem suam transferendi, quia fragorem Nili cadentis ferre non potuit. Magis mihi vox avocare videtur, quam crepitus. Illa enim animum abducit, hic tantum aures implet, ac verberat. In iis quae me sine avocatione circumstrepunt, essedas transcurrentes pono, et fabrum inquilinum, et ferrarium vicinum, aut hunc qui ad Metam sudantem tabulas experitur et tibias, nec cantat, sed exclamat. 5. Etiam molestior est mihi sonus, qui intermittitur subinde, quam qui continuatur. Sed iam me sic ad omnia ista duravi, ut audire vel pausarium possim, voce acerbissima remigibus modos dantem. Animum enim cogo sibi intentum esse, nec avocari ad externa: omnia licet foris resonent; dum intus nihil tumultus sit, dum inter se non rixentur cupiditas et timor, dum avaritia luxuriaque non dissideant, nec altera alteram vexet. 6. Nam quid prodest totius regionis silentium, si affectus fremunt?

Omnia noctis erant placida composta quiete.

Falsum est: nulla placida quies est, nisi quam ratio composuit. Nox exhibet molestiam, non tollit, et solicitudines mutat. Nam dormientium quoque insomnia tam turbulenta sunt, quam dies. Illa tranquillitas vera est, in quam bona mens explicatur. 7. Adspice illum, cui somnus laxae domus silentio

ritur: cuius aures ne quis agitet sonus, omnis orum turba conticuit, et suspensum acceden- propius vestigium ponitur. Huc nempe versa- ıtque illuc, somnum inter aegritudines levem ca- s: quae non audit, audisse se queritur. 8. Quid in a putas esse? animus illi obstrepit: hic placandus huius compescenda est seditio: quem non est l existimes placidum, si iacet corpus. Interdum s inquieta est. Et ideo ad rerum actus exci- li, ac tractatione bonarum artium occupandi su- , quoties nos male habet inertia sui impatiens ;ni imperatores quum male parere militem vi- :, aliquo labore compescunt, et expeditionibus nent. 9. Nunquam vacat lascivire districtis: ni- ue tam certum est, quam otii vitia negotio discu- Saepe videmur taedio rerum civilium, et infeli- ıtque ingratae stationis poenitentia, secessisse: en in illa latebra, in quam nos timor et lassitudo iecit, interdum recrudescit ambitio. Non enim sa desiit, sed fatigata, aut etiam abiecta, rebus ım sibi cedentibus. 10. Idem de luxuria dico, e videtur aliquando cessisse: deinde frugalita- professos sollicitat, atque in media parsimonia ıptates non damnatas, sed relictas petit: et qui- ı eo vehementius, quo occultius. Omnia enim a in aperto leviora sunt: morbi quoque tunc ad tatem inclinant, quum ex abdito erumpunt, ac suam proferunt. 11. Et avaritiam itaque, et ıitionem, et cetera mala mentis humanae, tunc ıiciosissima scias esse, quum simulata sanitate ıidunt. Otiosi videmur, et non sumus. Nam si a fide sumus, si receptui cecinimus, si speciosa temsimus, ut paullo ante dicebam, nulla res nos cabit, *nullus hominum* aviumque concentus in- *ımpet cogitationes* bonas, solidasque et iam s. *Leve illud* ingenium, nec se adhuc reduxit

introrsus, quod ad vocem et accidentia erigitur. 12. Habet intus aliquid solicitudinis, et concepti pavoris, quod illum curiosum facit, ut ait Virgilius noster:

Et me, quem dudum non ulla iniecta movebant
Tela, nec adverso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae, sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.

13. Prior ille sapiens est, quem non tela vibrantia, non arietata inter se arma agminis densi, non urbis impulsae fragor territat: hic alter imperitus est, rebus suis timet, ad omnem crepitum expavescens, quem unaquaelibet vox pro fremitu accepta deiecit, quem motus levissimi exanimant. Timidum illum sarcinae faciunt. Quemcunque ex istis felicibus elegeris, multa trahentibus, multa portantibus, videbis illum comitique onerique timentem. 14. Tunc ergo te scito esse compositum, quum ad te nullus clamor pertinebit: quum te nulla vox tibi excutiet: non si blandietur, non si minabitur, non si inani sono varia circumstrepet. Quid ergo? non aliquando commodius est, carere convicio? Fateor. Itaque ego ex hoc loco migrabo: experiri et exercere me volui. Quid necesse est diutius torqueri: quum tam facile remedium Ulysses sociis etiam adversus Sirenas dederit, et invenerit?

EPISTOLA LVII.

De Crypta Neapolitana, et ibi horrore. Primos motus in potestate non esse. Aliquid de animi tenuitate, et celeritate.

Quum Baiis deberem Neapolim repetere, facile credidi tempestatem esse, ne iterum navem experirer: sed tantum luti tota via fuit, ut possem videri nihilominus navigasse. Totum athletarum fatum mihi illo die perpetiendum fuit: a ceromate nos haphe excepit, in Crypta Neapolitana. Nihil illo car-

ngius, nihil illis faucibus obscurius: quae no-
estant, non ut per tenebras videamus, sed ut
Ceterum etiam si locus haberet lucem, pul-
erret, in aperto quoque res gravis et molesta:
lic, ubi in se volutatur, et quum sine ullo spi-
:o sit inclusus, in ipsos a quibus excitatus est
? 2. Duo incommoda inter se contraria si-
rtulimus, eadem via, eodem die: et luto et
e laboravimus. Aliquid tamen mihi illa ob-
s, quod cogitarem, dedit: sensi quendam
nimi, et sine metu mutationem, quam insoli-
novitas simul ac foeditas fecerat. Non de me
cum loquor, qui multum ab homine tolerabili,
a perfecto absum, sed de illo in quem ius
perdidit: huius quoque ferietur animus, mu-
color. 3. Quaedam enim, mi Lucili, nulla
effugere potest: admonet illam natura morta-
suae. Itaque et vultum adducet ad tristitiam,
rrescet ad subita, ei caligabit, si vastam alti-
n, in crepidine eius constitutus, despexerit.
t hic timor, sed naturalis affectio inexpugna-
tioni. Itaque fortes quidam, et paratissimi
suum sanguinem, alienum videre non pos-
uidam ad vulneris novi, quidam ad veteris et
nti tractationem inspectionemque concidunt,
untur animo: alii gladium facilius recipiunt,
ident. 4. Sensi ergo, ut dicebam, quandam
idem perturbationem, sed mutationem: rur-
primum conspectum redditae lucis, alacritas
ata rediit et iniussa. Illud deinde mecum
pi, quam inepte quaedam magis ac minus
mus, quum omnium idem finis esset. Quid
terest, utrum supra aliquem vigiliarium ruat,
s? Nil invenies. Erunt tamen qui hanc rui-
gis timeant, quamvis utraque mortifera ae-
Adeo non effectus, sed effecti caussam timur

spectat. 5. Nunc me putas de Stoicis dicere, qui existimant animam hominis magno pondere extriti permanere non posse, et statim spargi, quia non fuerit illi exitus liber: ego vero non facio. Qui hoc dicunt, videntur mihi errare. Quemadmodum flamma non potest opprimi: nam circa id diffugit, quo urgetur: quemadmodum aër verbere aut ictu non laeditur, nec scinditur quidem, sed circa id cui cessit refunditur: 6. sic animus, qui ex tenuissimo constat, deprehendi non potest, nec intra corpus affligi: sed beneficio subtilitatis suae, per ipsa quibus premitur, erumpit. Quomodo fulmini, etiam quum latissime percussit ac fulsit, per exiguum foramen est reditus: sic animo, qui adhuc tenuior est igne, per omne corpus fuga est. Itaque de illo quaerendum est, an possit immortalis esse? Hoc quidem certum habe, si superstes est corpori, propter hoc illum nullo genere posse perire, propter quod non perit: quoniam nulla immortalitas cum exceptione est, nec quidquam noxium aeterno est.

EPISTOLA LVIII.

Verba quaedam nupera, desita nunc esse. Transit ad Physica, et quotuplex τὸ ὄν dicatur, ex Platone ponit. Aptat ad Ethica, et nihil hic idem, aut firmum, esse. Tum subtilitates, quem usum habere possint? et hunc ex omni re captandum. Adnectit de senectute, et morte: neutram optandam aut recusandam.

Quanta verborum nobis paupertas, immo egestas sit, nunquam magis quam hodierno die intellexi. Mille res inciderunt, quum forte de Platone loqueremur, quae nomina desiderarent, nec haberent: quaedam vero quum habuissent, fastidio nostro perdidissent. Quis autem ferat in egestate fastidium? Hunc quem Graeci „oestrum“ vocant, pecora peragentem, et totis saltibus dissipantem, „asilum“ nostri vocabant. Hoc Virgilio licet credas:

Est lucum Silari iuxta ilicibusque virentem
Plurimus Alburnum volitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Graeci vertere vocantes,
Asper, acerba sonans; quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta. — —

Puto intelligi istud verbum interisse. 2. Ne te longe differam, quaedam simplicia in usu erant, sicut „cernere ferro inter se" dicebantur. Idem Virgilius hoc probabit tibi:

— — *Stupet ipse Latinus,*
Ingentis, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, et cernere ferro.

quod nunc decernere dicimus: simplicis verbi usus amissus est. 3. Dicebant antiqui, „si iusso," id est, si iussero. Hoc nolo mihi credas, sed fides Virgilio:

Cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.

Non id ago nunc hac diligentia, ut ostendam, quantum tempus apud Grammaticum perdiderim: sed ut ex hoc intelligas, quantum apud Ennium et Attium verborum situs occupaverit: quum apud hunc quoque, qui quotidie excutitur, aliqua nobis subducta sint. 4. Quid, inquis, sibi ista vult praeparatio? quo spectat? Non celabo te: cupio, si fieri potest propitiis auribus tuis, Essentiam dicere: sin minus, dicam et iratis. Ciceronem auctorem huius verbi habeo, puto locupletem: si recentiorem quaeris, Fabianum, disertum et elegantem, orationis, etiam ad nostrum fastidium, nitidae. Quid enim fiet, mi Lucili? quomodo dicetur *οὐσία*, res necessaria, naturam continens, fundamentum omnium? 5. Rogo itaque, permittas mihi hoc verbo uti: nihilominus dabo operam, ut ius a te datum parcissime exerceam: fortasse contentus ero mihi licere. Quid proderit facilitas tua, quum ecce id nullo modo Latine exprimere possim, propter quod linguae nostrae convicium feci? Magis damnabis angustias Romanas, si scieris unam sylla-

bam esse, quam mutare non possim. Quae haec sit, quaeris? τὸ ὄν. 6. Duri tibi videor ingenii: in medio positam posse sic transferri, ut dicam, „Quod est.“ Sed multum interesse video: cogor verbum pro vocabulo ponere: sed ita necesse est, ponam Quod est. Sex modis hoc a Platone dici, amicus noster homo eruditissimus hodierno die dicebat. Omnes tibi exponam, si ante indicavero, esse aliquod genus, esse et speciem. 7. Nunc enim primum illud genus quaerimus, ex quo ceterae species suspensae sunt, a quo nascitur omnis divisio, quo universa comprehensa sunt. Invenietur autem, si coeperimus singula retro legere: sic enim perducemur ad primum. Homo species est, ut Aristoteles ait: equus species est, canis species: ergo commune aliquod quaerendum est his omnibus vinculum, quod illa complectatur, et sub se habeat. Hoc quid est? animal. 8. Ergo genus esse coepit omnium horum quae modo retuli, hominis, equi, canis, animal. Sed sunt quaedam, quae animam habent, nec sunt animalia: placet enim satis et arbustis animam inesse: itaque et vivere illa, et mori dicimus. Ergo animantia superiorem tenebunt locum, quia animalia in hac forma sunt, et sata. Quaedam anima carent, ut saxa: itaque aliquid erit animantibus antiquius, scilicet corpus. 9. Hoc sic dividam, ut dicam, corpora omnia aut animata esse, aut inanimantia. Etiamnunc est aliquid superius, quam corpus. Dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec diducantur? Illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, Quod est. Sic enim in species secabitur, ut dicamus: Quod est, aut corporale est, aut incorporale. Hoc ergo genus est primum et antiquissimum, et, ut ita dicam, generale: cetera genera quidem sunt, sed specialia, tanquam homo genus est. 10. Habet enim in se natio-

rum species, Graecos, Romanos, Parthos: colorum, albos, nigros, flavos: habet singulos, Catonem, Ciceronem, Lucretium. Itaque qua multa continet, in genus cadit: qua sub alio est, in speciem. Illud genus, Quod est, generale, supra se nihil habet. Initium rerum est: omnia sub illo sunt. Stoici volunt superponere huic etiam aliud genus magis principale: de quo statim dicam, si prius illud genus, de quo locutus sum, merito primum poni docuero, quum sit rerum omnium capax. 11. Quod est, in has species divido, ut sint corporalia, aut incorporalia. Nihil tertium est. Corpus quomodo divido? ut dicam; aut animantia sunt, aut inanimantia. Rursus animantia quemadmodum divido? ut dicam, quaedam animum habent, quaedam tantum animam: aut sic: quaedam impetum habent, incedunt, transeunt: quaedam solo affixa, radicibus aluntur et crescunt. 12. Rursus animalia in quas species seco? aut mortalia sunt, aut immortalia. Primum genus Stoicis quibusdam videtur, Quid: sed quare videatur, subiiciam. In rerum, inquiunt, natura quaedam sunt, quaedam non sunt. Et haec autem quae non sunt, rerum natura complectitur, quae animo succurrunt, tanquam Centauri, Gigantes, et quidquid aliud falsa cogitatione formatum, habere aliquam imaginem coepit, quamvis non habeat substantiam. 13. Nunc ad id quod tibi promisi, revertor, quomodo quaecunque sunt, in sex modos Plato partiatur. Primum illud Quod est, nec visu, nec tactu, nec ullo sensu comprehenditur: cogitabile est: quod generaliter est: tanquam homo generalis sub oculos non venit, sed specialis venit, ut Cicero et Cato. Animal non videtur, sed cogitatur: videtur autem species eius, equus, et canis. 14. Secundum *ex his quae sunt*, ponit Plato, quod eminet *et exsuperat omnia. Hoc* ait per excellentiam esse, *ut poeta communiter dicitur*: omnibus enim versus

facientibus hoc nomen est, sed tamen apud Graecos in unius notam cessit: Homerum intelligas, quum audieris poëtam. Quid ergo hoc est? Deus, scilicet maior ac potentior cunctis. 15. Tertium genus est eorum, quae propria sunt: innumerabilia haec sunt, sed extra nostrum posita conspectum. Quae sunt, interrogas? propria Platonis suppellex est. Ideas vocat, ex quibus omnia, quaecunque videmus, fiunt: et ad quas cuncta formantur. Hae immortales, immutabiles, inviolabiles sunt. Quid sit idea, id est, quid Platoni esse videatur, audi. Idea est eorum, quae natura fiunt, exemplar aeternum. 16. Adiiciam definitioni interpretationem, quo tibi res apertior fiat. Volo imaginem tuam facere: exemplar picturae te habeo, ex quo capit aliquem habitum mens, quem operi suo imponat. Ita illa quae me docet et instruit facies, a qua petitur imitatio, idea est. Talia ergo exemplaria infinita habet natura rerum, hominum, piscium, arborum: ad quae, quodcunque fieri ab illa debet, exprimitur. 17. Quartum locum habet εἶδος. Quid sit hoc εἶδος, attendas oportet: et Platoni imputes, non mihi, hanc rerum difficultatem: nulla est autem sine difficultate subtilitas. Paulo ante pictoris imagine utebar: ille quum reddere Virgilium coloribus vellet, ipsum intuebatur: Idea erat Virgilii facies, futuri operis exemplar: ex hac quod artifex trahit, et operi suo imposuit, εἶδος est. 18. Quid intersit, quaeris? alterum exemplar est, alterum forma ab exemplari sumta, et operi imposita: alteram artifex imitatur, alteram facit. Habet aliquam faciem statua; haec est idos: habet aliquam faciem exemplar ipsum, quod intuens opifex, statuam figuravit: haec idea est. Etiamnum aliam desideras distinctionem? Idos in opere est: Idea extra opus: nec tantum extra opus est, sed ante opus. 19. Quintum genus est eorum, quae commu-

aliter sunt: haec incipiunt ad nos pertinere: hic sunt omnia, homines, pecora, res. Sextum genus eorum est, quae quasi sunt, tanquam inane, tanquam tempus. Quaecunque videmus ac tangimus, Plato in illis non numerat, quae esse proprie putat. Fluunt enim, et in assidua diminutione atque adiectione sunt. Nemo nostrum idem est in senectute, qui fuit iuvenis: nemo est mane, qui fuit pridie. 20. Corpora nostra rapiuntur fluminum more: quidquid vides, currit cum tempore; nihil ex his quae videmus, manet. Ego ipse dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est quod ait Heraclitus: „In idem flumen bis non descendimus.“ Manet idem fluminis nomen, aqua transmissa est. Hoc in amne manifestius est, quam in homine: sed nos quoque non minus velox cursus praetervehit: 21. et ideo admiror dementiam nostram, quod tantopere amamus rem fugacissimam, corpus, timemusque ne quando moriamur, quum omne momentum mors prioris habitus sit. Vis tu non timere, ne semel fiat quod quotidie fit? De homine dixi, fluida materia et caduca, et omnibus obnoxia causis: mundus quoque, aeterna res et invicta, mutatur, nec idem manet. 22. Quamvis enim omnia in se habeat quae habuit, aliter habet quam habuit, ordinem mutat. Quid, inquis, ista subtilitas mihi proderit? Si me interrogas, nihil. Sed quemadmodum ille caelator oculos diu intentos ac fatigatos remittit atque avocat, et, ut dici solet, pascit: sic nos animum aliquando debemus relaxare, et quibusdam oblectamentis reficere: sed ipsa oblectamenta opera sint: ex his quoque, si observaveris, sumes quod possit fieri salutare. 23. Hoc ego, mi Lucili, soleo facere: ex omni vacatione, etiamsi a philosophia longissime aversa est, eruere aliquid conor, et utile efficere. Quid de istis capiam, quae modo tractavimus, remotis a reformatione morum? quomodo

meliorem me facere Ideae Platonicae possunt? qui ex istis traham, quod cupiditates meas comprima Vel hoc ipsum, quod omnia ista quae sensibus se viunt, quae nos accendunt et irritant, negat Plato e iis esse quae vere sint. 24. Igitur ista imaginari sunt, et ad tempus aliquam faciem ferunt: nihil h rum stabile, nec solidum est: et nos tamen cupim tanquam aut semper futura, aut semper habitur Imbecilli fluidique per intervalla consistimus: mitt mus animum ad illa quae aeterna sunt: miremur i sublimi volitantes rerum omnium formas: Deumq inter illa versantem, et hoc providentem, quema modum quae immortalia facere non potuit, quia m teria prohibebat, defendat a morte, ac ratione vitiu corporis vincat. 25. Manent enim cuncta, non qu aeterna sunt, sed quia defenduntur cura regenti Immortalia tutore non egent: haec conservat artife fragilitatem materiae vi sua vincens. Contemnam omnia, quae adeo pretiosa non sunt, ut an sint omn no, dubium sit. 26. Illud simul cogitemus: si mu dum ipsum non minus mortalem, quam nos sumu providentia periculis eximit, potest tandem aliquat nus nostra quoque providentia prorogare huic co pusculo moram, si voluptates, quibus pars maior p rit, potuerimus regere et coërcere. 27. Plato ip ad senectutem se diligentia pertulit. Erat quide corpus validum ac forte sortitus, et illi nomen lat tudo pectoris fecerat: sed navigationes ac pericul multum detraxerunt viribus; parsimonia tamen, earum quae aviditatem evocant modus, et dilige sui tutela, perduxit illum ad senectutem, multis pr hibentibus causis. Nam hoc scis, puto, Platoni dil gentiae suae beneficio contigisse, quod natali su decessit, et annum unum atque octogesimum impl vit, sine ulla deductione. 28. Ideo Magi, qui for Athenis erant, immolaverunt defuncto, amplic

fuisse sortis quam humanae rati, quia consummasset perfectissimum numerum, quem novem novies multiplicata componunt. Non dubito, quin paratus esset paucos dies ex ista summa, et sacrificium, remittere. Potest frugalitas producere senectutem: quam ut non puto concupiscendam, ita ne recusandam quidem. 29. Iucundum est, esse secum quam diutissime, quum quis se dignum quo frueretur, effecit. Itaque de isto feremus sententiam, an oporteat fastidire senectutis extrema, et finem non opperiri, sed manu facere. Prope est a timente, qui fatum segnis exspectat: sicut ille ultra modum deditus vino est, qui amphoram exsiccat, et faecem quoque exsorbet. 30. De hoc tamen quaeremus, pars summae vitae, utrum faex vitae haec sit, an liquidissimum ac purissimum quiddam, si modo mens sine iniuria est, et integri sensus animum iuvant, nec defectum et praemortuum corpus est. Plurimum enim refert, vitam aliquis extendat, an mortem. At si inutile ministeriis est corpus, quidni oporteat educere animum laborantem? 31. Et fortasse paulo ante quam debet, faciendum est, ne quum fieri debeat, facere non possis: et quum maius periculum sit male vivendi quam cito moriendi, stultus est qui non exigui temporis mercede magnae rei aleam redimit. Paucos longissima senectus ad mortem sine iniuria pertulit: multis iners vita sine usu iacuit sui. Quanto deinde crudelius iudicas, aliquid ex vita perdidisse, quamvis finienda? 32. Noli me invitus audire, tanquam ad te iam pertineat ista sententia: sed quid dicam aestima. Non relinquam senectutem, si me totum mihi reservabit: totum autem ab illa parte meliore. At si coeperit concutere mentem, si partes eius convellere, si mihi non vitam reliquerit, sed animam: prosiliam ex aedificio putrido ac ruenti. 33. Morbum morte non fugiam, dumtaxat sanabilem, nec officien-

rem: sic mori, vinci est. Hunc tamen si sciero perpetuo mihi esse patiendum: exibo non propter ipsum, sed quia impedimento mihi futurus est ad omne, propter quod vivitur. Imbecillus est et ignavus, qui propter dolorem moritur: stultus, qui doloris causa vivit. Sed in longum exeo: est praeterea materia quae ducere diem possit. Et quomodo finem vitae imponere poterit, qui epistolae non potest? Vale ergo: quod libentius quam mortis moras lecturus es.

EPISTOLA LIX.

Voluptatis et gaudii discrimen. Laudat stilum Lucilii: et philosopho verba non negligenda ait; adhibendas etiam parabolas atque imagines. Serio autem, non obiter philosophandum esse: nec nobis ipsis cito placendum

Magnam ex epistola tua percepi voluptatem: permitte enim mihi uti verbis publicis; nec illa ad significationem Stoicam revoca. Vitium esse voluptatem credimus. Sit sane: ponere tamen illam solemus, ad demonstrandam animi hilarem affectionem. Scio, inquam, et voluptatem, si ad nostrum album verba dirigimus, rem infamem esse, et gaudium nisi sapienti non contingere. Est enim animi elatio, suis bonis viribusque fidentis: vulgo tamen sic loquimur, ut dicamus, magnum gaudium nos ex illius consulatu, aut ex nuptiis, aut ex partu uxoris percepisse: quae adeo non sunt gaudia, ut saepe initia futurae tristitiae sint. 2. Gaudio autem iunctum est, non desinere, nec in contraria verti. Itaque quum dicit Virgilius noster: „Et mala mentis Gaudia:" diserte quidem dicit, sed parum proprie: nullum enim malum gaudium est. Voluptatibus hoc nomen imposuit, et quod voluit, expressit: significavit enim homines, malo suo laetos. Tamen ego non immerito dixeram, cepisse me magnam ex epistola tua voluptatem. 3. Quamvis enim ex [nomine] iusta causa im-

peritus homo gaudeat, tamen affectum eius impotentem, et in diversa statim inclinaturum, voluptatem voco, opinione falsi boni motam, immoderatam et immodicam. Sed ut ad propositum revertar, audi quid me in epistola tua delectaverit: habes verba in potestate: non effert te oratio, nec longius quam destinasti, trahit. 4. Multi sunt, qui ad id quod non proposuerant scribere, alicuius verbi decore placentis vocentur: quod tibi non evenit: pressa sunt omnia, et rei aptata. Loqueris quantum vis, et plus significas quam loqueris. Hoc maioris rei indicium est: apparet, animum quoque nihil habere supervacui, nihil tumidi. Invenio tamen translationes verborum, ut non temerarias, ita non indecoras. Itaque periculum sui fecerint. 5. Invenio imagines: quibus si quis nos uti vetat, et poëtis illas solis iudicat esse concessas, neminem mihi videtur ex antiquis legisse, apud quos nondum captabatur plausibilis oratio. Illi qui simpliciter, et demonstrandae rei causa eloquebantur, parabolis referti sunt: quas existimo necessarias, non ex eadem causa qua poëtis, sed ut imbecillitatis nostrae adminicula sint, et ut discentem et audientem in rem praesentem adducant. 6. Sextium ecce quummaxime lego, virum acrem, Graecis verbis, Romanis moribus philosophantem: movit me imago ab illo posita: ire quadrato agmine exercitum, ubi hostis ab omni parte suspectus est, pugnae paratum. Idem, inquit, sapiens facere debet: omnes virtutes suas undique expandat, ut ubicunque infesti aliquid oritur, illic parata praesidia sint, et ad nutum regentis sine tumultu respondeant. 7. Quod in exercitibus his, quos imperatores magni ordinant, fieri videmus, ut imperium ducis simul omnes copiae sentiant, sic dispositae, ut signum ab uno datum, peditem simul equitemque percurrat: hoc aliquanto magis necessarium esse nobis, Sextius ait. Illi enim

saepe hostem timuere sine causa, tutissimumque [illegible]lis iter, quod suspectissimum fuit: nil stultitia pacatum habet: tam superne illi metus est, quam infra: utrumque trepidat latus. 8. Sequuntur pericula et occurrunt, ad omnia pavet: imparata est, et ipsis terretur auxiliis. Sapiens autem, ad omnem incursum munitus et intentus, non si paupertas, non si luctus, non si ignominia, non si dolor impetum faciat, pedem referet. Interritus et contra illa ibit, et inter illa. Nos multa alligant, multa debilitant: diu in istis vitiis iacuimus, elui difficile est: non enim inquinati sumus, sed infecti. 9. Ne ab alia imagine ad aliam transeamus, hoc quaeram, quod mecum saepe dispicio, quid ita nos stultitia tam pertinaciter teneat. Primo quia non fortiter illam repellimus, nec toto ad salutem impetu nitimur: deinde, quia illa quae a sapientibus viris reperta sunt, non satis credimus, nec apertis pectoribus haurimus, leviterque tam magnae rei insistimus. 10. Quemadmodum autem potest aliquis, quantum satis sit, adversus vitia discere, qui quantum a vitiis vacat, discit? Nemo nostrum in altum descendit: summa tantum decerpsimus: et exiguum temporis impendisse philosophiae, satis abundeque occupatis fuit. 11. Illud praecipue impedit, quod cito nobis placemus: si invenimus qui nos bonos viros dicat, qui prudentes, qui sanctos, agnoscimus. Nec sumus modica laudatione contenti: quidquid in nos adulatio sine pudore congessit, tanquam debitum prendimus: optimos nos esse, sapientissimos, affirmantibus assentimur, quum sciamus illos saepe mentiri. 12. Adeoque indulgemus nobis, ut laudari velimus in id, cui contraria quummaxime facimus. Mitissimum ille se in ipsis suppliciis audit, in rapinis liberalissimum, in ebrietatibus ac libidinibus temperatissimum. Sequitur itaque, ut ideo mutari nolimus, quia nos optimos esse credi-

mus. Alexander quum iam in India vagaretur, et gentes, ne finitimis quidem satis notas, bello vastaret, in obsidione cuiusdam urbis, dum circuit muros, et dum imbecillissima moenium quaerit, sagitta ictus, diu persedere, et incepta agere perseveravit. 13. Deinde quum, represso sanguine, sicci vulneris dolor cresceret, et crus equo suspensum paulatim obtorpuisset, coactus absistere, „Omnes,“ inquit, „iurant me Iovis esse filium, sed vulnus hoc hominem esse me clamat.“ Idem nos faciamus: quum pro sua quemque portione adulatio infatuat, dicamus: Vos quidem me dicitis prudentem esse: ego autem video quam multa inutilia concupiscam, nocitura optem: ne hoc quidem intelligo, quod animalibus satietas monstrat, quis cibo debeat esse, quis potioni modus: quantum capiam, adhuc nescio. 14. Iam docebo, quemadmodum intelligas te non esse sapientem. Sapiens ille est, qui plenus gaudio, hilaris et placidus, inconcussus, cum diis ex pari vivit. Nunc ipse te consule: si nunquam moestus es, nulla spes animum tuum futuri exspectatione sollicitat, si per dies noctesque par et aequalis animi tenor erecti et placentis sibi est: pervenisti ad humani boni summam. 15. Sed si appetis voluptates, et undique, et omnes: scito tantum tibi ex sapientia, quantum ex gaudio, deesse. Ad hoc cupis pervenire, sed erras, qui inter divitias illuc venturum esse te speras. Inter honores gaudium, id est, inter solicitudines quaeris? Ista quae sic petis, tanquam datura laetitiam ac voluptatem, causae dolorum sunt. Omnes, inquam, illi tendunt ad gaudium: sed unde stabile magnumque consequantur, ignorant. 16. Ille ex conviviis et luxuria: ille ex ambitione, et circumfusa clientium turba, ille ex amica: alius ex studiorum liberalium vana ostentatione, et nihil sanantibus literis. Omnes istos oblectamenta fallacia et

brevia decipiunt: sicut ebrietas, quae unius horae hilarem insaniam, longi temporis taedio pensat: sicut plausus et acclamationis secundae favor, qui magna solicitudine et partus est et expiandus. 17. Hoc ergo cogita, hunc esse sapientiae effectum, gaudii aequalitatem. Talis est sapientis animus, qualis mundi status super Lunam: semper illic serenum est. Habes ergo, quare velis sapiens esse: quia nunquam sine gaudio est. Gaudium hoc non nascitur, nisi ex virtutum conscientia. Non potest gaudere, nisi fortis, nisi iustus, nisi temperans. Quid ergo, inquis? stulti ac mali non gaudent? Non magis, quam praedam nacti leones. 18. Quum fatigaverunt se vino et libidinibus, quum illos nox inter vina defecit, quum voluptates angusto corpori ultra quam capiebat ingestae suppurare coeperunt, tunc exclamant miseri Virgilianum illum versum:

Namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti.

Omnem luxuriosi noctem inter falsa gaudia, et quidem tanquam supremam, agunt. Illud gaudium, quod deos deorumque aemulos sequitur, non interrumpitur, non desinit: desineret, si sumtum esset aliunde. Sed quia non est alieni muneris, nec arbitrii quidem alieni est. Quod non dedit fortuna, non eripit.

EPISTOLA LX.

Vota vulgi spernenda. Naturam audiendam esse.

Queror, litigo, irascor. Etiamnum optas quod tibi optavit nutrix tua, aut paedagogus, aut mater? Nondum intelligis, quantum mali optaverint? O quam inimica nobis sunt vota nostrorum! eo quidem inimiciora, quo cessere felicius. Iam non admiror, si omnia nos a prima pueritia mala sequuntur: inter exsecrationes parentum crevimus. Exaudiant quoque dii nostram pro nobis vocem gratuitam! Quous-

que poscemus aliquid deos, quasi nondum ipsi alere nos possimus? 2. Quamdiu sationibus implebimus magnarum urbium campos? quamdiu nobis populus metet? quamdiu unius mensae frumentum multa navigia, et quidem non ex uno mari, subvehent? Taurus paucissimorum iugerum pascuis impletur: una silva elephantis pluribus sufficit: homo et terra pascitur, et mari. Quid ergo? tam insatiabilem nobis natura alvum dedit, quum tam modica corpora dedisset, ut vastissimorum edacissimorumque animalium aviditatem vinceremus? minime. 3. Quantulum est enim quod naturae datur? parvo illa dimittitur. Non fames nobis ventris nostri magno constat, sed ambitio. Hos itaque, ut ait Sallustius, ventri obedientes animalium loco numeremus, non hominum: quosdam vero ne animalium quidem, sed mortuorum. Vivit is, qui se utitur: qui vero latitant et torpent, sic in domo sunt, tanquam in conditivo. Horum licet in limine ipso nomen marmori inscribas, mortem suam antecesserunt.

EPISTOLA LXI.

Emendari et immutari studeamus: mortem cogitemus, ut semper imminentem, et utique venturam.

Desinamus quod voluimus velle. Ego certe id ago senex, ne videar eadem velle, quae puer volui. In hoc unum eunt dies, in hoc noctes: hoc opus meum est, haec cogitatio, imponere veteribus malis finem. Id ago, ut mihi instar totius vitae sit dies. Nec mehercules tanquam ultimum rapio, sed sic illum adspicio, tanquam esse vel ultimus possit. Hoc animo tibi hanc epistolam scribo, tanquam quummaxime scribentem mors evocatura sit. 2. Paratus exire sum, et ideo *fruor vita:* quia quam diu futurum hoc *sit, non nimis pendeo.* Ante senectutem curavi, ut *bene viverem: in senectute*, ut bene moriar. Bene

autem mori, est libenter mori. Da operam, ne quid unquam invitus facias: quidquid necesse est, futurum est repugnanti: in volentem necessitas non est. Ita dico, qui imperia libens excipit, partem acerbissimam servitutis effugit, facere quod nolit. 3. Non qui iussus aliquid facit, miser est: sed qui invitus facit. Itaque sic animum componamus, ut quidquid res exiget, id velimus: et inprimis finem nostri sine tristitia cogitemus: ante ad mortem, quam ad vitam, praeparandi sumus. Satis instructa vita est: sed nos instrumentorum eius avidi sumus. Deessè nobis aliquid videtur, et semper videbitur. Ut satis vixerimus, nec anni nec dies facient, sed animus. Vixi, Lucili carissime, quantum satis erat: mortem plenus exspecto.

EPISTOLA LXII.

Homines aut negotia non obstare bonae menti. Laus Demetrii.

Mentiuntur, qui sibi obstare ad studia liberalia turbam negotiorum videri volunt: simulant occupationes, et augent, et ipsi se occupant. Vaco, mi Lucili, vaco: et ubicunque sum, meus sum. Rebus enim non me trado, sed commodo: nec consector perdendi temporis causas. Et quocunque constiti loco, ibi cogitationes meas tracto, et aliquid in animo salutare verso. Quum me amicis dedi, non tamen mihi abduco: 2. nec cum illis moror, quibus me tempus aliquod congregavit, aut causa ex officio nata civili, sed cum optimo quoque sum: ad illos, in quocunque loco, in quocunque seculo fuerint, animum meum mitto. Demetrium, virorum optimum, mecum circumfero, et relictis conchyliatis, cum illo seminudo loquor, illum admiror. Quidni admirer? vidi nihil ei deesse. Contemnere omnia aliquis potest: omnia habere nemo potest. Brevissima ad divitias, per

temtum divitiarum, via est. Demetrius autem ter sic vivit, non tanquam contemserit omnia, sed quam aliis habenda permiserit.

EPISTOLA LXIII.

Consolatoria super morte amici.

Graviter fers decessisse Flaccum, amicum tuum: tamen aequo dolere te nolo. Illud, ut non do-, vix audebo exigere: et esse melius scio. Sed cui firmitas animi continget, nisi iam multum supra unam elato? Illum quoque ista res vellicabit, tantum vellicabit. Nobis autem ignosci potest, lapsis ad lacrimas, si non nimiae decurrerent, si illa repressimus. Nec sicci sint oculi amisso co, nec fluant: lacrimandum est, non plorandum. uram tibi legem videor ponere? quum poëtarum ecorum maximus ius flendi dederit in unum taxat diem? quum dixerit, etiam Nioben de cibo itasse? Quaeris unde sint lamentationes, unde odici fletus? per lacrimas argumenta desiderii erimus: et dolorem non sequimur, sed ostendi-. Nemo tristis sibi est. O infelicem stultitiam! aliqua et doloris ambitio. 3. Quid ergo? inquis: iviscar amici? Brevem illi apud te memoriam mittis, si cum dolore mansura est. Iam istam item ad risum quaelibet fortuita res transferet. differo in longius tempus, quo desiderium omne cetur, quo etiam acerrimi luctus residunt: quum um te observare desieris, imago ista tristitiae edet. Nunc ipse custodis dolorem tuum, sed odienti quoque elabitur: eoque citius, quo est or, desinit. 4. Id agamus, ut iucunda fiat nobis sorum recordatio: nemo libenter ad id redit, 1 non *sine tormento* cogitaturus est. Si tamen *fieri necesse est*, ut cum aliquo nobis morsu, *orum quos amavimus* nomen occurrat: hic quo-

que morsus habet suam voluptatem. 5. Nam, ut dicere solebat Attalus noster: „Sic amicorum defunctorum memoria iucunda est, quomodo poma quaedam sunt suaviter aspera, quomodo in vino nimis veteri ipsa nos amaritudo delectat: quum vero intervenit spatium, omne quod angebat exstinguitur, et pura ad nos voluptas venit.“ Si illi credimus, amicos incolumes cogitare, melle ac placenta frui est: eorum qui fuerunt retractatio, non sine acerbitate quadam iuvat. 6. Quis autem negaverit, haec acria quoque, et habentia austeritatis aliquid, stomachum excitare? Ego non idem sentio: mihi amicorum defunctorum cogitatio, dulcis ac blanda est: habui enim illos, tanquam amissurus: amisi, tanquam habeam. Fac ergo, mi Lucili, quod tuam aequitatem decet. Desine beneficium Fortunae male interpretari: abstulit, sed dedit. 7. Ideo amicis avide fruamur, quia quamdiu contingere hoc possit, incertum est. Cogitemus quam saepe illos reliquerimus, in aliquam peregrinationem longinquam exituri: quam saepe eodem morantes loco non viderimus: intelligemus, plus nos temporis perdidisse in vivis. Feras autem hos, qui quum negligentissime amicos habeant, miserrime lugent; nec amant quenquam, nisi quum perdiderint? 8. Ideoque tunc effusius moerent, quia verentur, ne dubium sit an amaverint: sera iudicia affectus sui quaerunt. Si alios habemus amicos, male de his et meremur, et existimamus, quia parum valent in unius elati solatium: si non habemus, maiorem ipsi nobis iniuriam fecimus, quam a fortuna accepimus. Illa unum abstulit: nos quemquam non fecimus. 9. Deinde ne unum quidem amavit, qui plusquam unum amare non potuit. Si quis despoliatus, amissa unica *tunica*, complorare se malit, quam circumspicere *quomodo frigus* effugiat, et aliquid inveniat quo *tegat scapulas*, nonne tibi videatur stultissimus? Quem

amabas, extulisti: quaere, quem ames. Satius est amicum reparare, quam flere. 10. Scio quidem pertritum iam hoc esse, quod adiecturus sum: non tamen ideo praetermittam, quia ab omnibus dictum est. Finem dolendi etiam qui consilio non fecerat, tempore invenit: turpissimum autem est in homine prudenti remedium moeroris, lassitudo moerendi. Malo relinquas dolorem, quam ab illo relinquaris; quamprimum id facere desiste, quod, etiamsi voles, diu facere non poteris. 11. Annum feminis ad lugendum constituere maiores, non ut tam diu lugerent, sed ne diutius: viris nullum legitimum tempus est, quia nullum honestum. Quam tamen mihi ex illis mulierculis dabis, vix retractis a rogo, vix a cadavere revulsis, cui lacrimae in totum mensem duraverint? Nulla res citius in odium venit, quam dolor: qui recens, consolatorem invenit, et aliquos ad se adducit: inveteratus vero deridetur, nec immerito: aut enim simulatus, aut stultus est. 12. Haec tibi scribo, is qui Annaeum Serenum, carissimum mihi, tam immodice flevi, ut, quod minime velim, inter exempla sim eorum quos dolor vicit: hodie tamen factum meum damno, et intelligo maximam mihi causam sic lugendi fuisse, quod nunquam cogitaveram, mori eum ante me posse. Hoc unum mihi occurrebat, minorem esse, et multo minorem: tanquam ordinem fata servarent. Itaque assidue cogitemus, tam de nostra, quam omnium quos diligimus, mortalitate. 13. Tunc ego dicere debui, Minor est Serenus meus: quid ad rem pertinet? post me mori debet, sed ante me potest: quia non feci, imparatum subito fortuna percussit. Nunc cogito, omnia et mortalia esse, et incerta lege mortalia. Hodie fieri potest, quidquid unquam potest. Cogitemus ergo, *Lucili carissime, cito nos eo perventuros, quo illum ervenisse moeremus.* Et fortasse, si modo sapien-

tum vera fama est, recipitque nos locus aliquis, quem putamus perisse, praemissus est.

EPISTOLA LXIV.

Q. Sextii laudatio, et ipsius deinde Sapientiae. Veteres eius auctores venerandos; et nos tamen posse adiicere.

Fuisti heri nobiscum. Potes queri, si heri tantum: ideo adieci, nobiscum: mecum enim semper es. Intervenerant quidam amici, propter quos maior fumus fieret: non hic qui erumpere ex lautorum culinis, et terrere vigiles solet: sed hic modicus, qui hospites venisse significaret. Varius nobis sermo fuit, ut in convivio, nullam rem usque ad exitum adducens, sed aliunde alio transiliens. 2. Lectus est deinde liber Q. Sextii patris, magni, si quid mihi credis, viri, et, licet negent, Stoici. Quantum in illo, dii boni, vigoris est, quantum animi! hoc non in omnibus philosophis invenies. Quorundam scripta clarum habent tantum nomen: cetera exsanguia sunt. Instituunt, disputant, cavillantur: non faciunt animum, quia non habent. 3. Quum legeris Sextium, dices: Vivit, viget, liber est, supra hominem est: dimittit me plenum ingentis fiduciae. In quacunque positione mentis sim, quum lego hunc, fatebor tibi, libet omnes casus provocare, libet exclamare: Quid cessas, fortuna? congredere: paratum vides. 4. Illius animum induo, qui quaerit ubi se experiatur, ubi virtutem suam ostendat,

Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fulvum descendere monte leonem.

Libet aliquid habere quod vincam, cuius patientia exercear. Nam hoc quoque egregium Sextius habet, quod et ostendet tibi beatae vitae magnitudinem, et desperationem eius non faciet. 5. Scies illam esse in excelso, sed volenti penetrabilem: hoc quidem virtus tibi ipsa praestabit, ut illam admireris, et ta-

nes speres. Mihi certe temporis multum auferre solet contemplatio ipsa sapientiae: non aliter illam intueor obstupefactus, quam ipsum interim mundum, quem saepe tanquam spectator novus video. Veneror itaque inventa sapientiae, inventoresque: adire tanquam multorum hereditatem iuvat. 6. Mihi ista acquisita, mihi laborata sunt. Sed agamus bonum patremfamiliae: faciamus ampliora quae accepimus: maior ista hereditas a me ad posteros transeat. Multum adhuc restat operis, multumque restabit: nec ulli nato post mille secula praecludetur occasio, aliquid adhuc adiiciendi. Sed etiamsi omnia a veteribus inventa sunt: hoc semper novum erit, usus, et inventorum ab aliis scientia et dispositio. 7. Puta relicta nobis medicamenta, quibus sanarentur oculi: non opus est mihi alia quaerere: sed haec tantum modis et temporibus aptanda sunt. Hoc asperitas oculorum conlevatur: hoc palpebrarum crassitudo tenuatur: hoc vis subita et humor avertitur: hoc acuitur visus. Teras ista oportet, et eligas tempus, adhibeas singulis modum. 8. Animi remedia inventa sunt ab antiquis: quomodo autem admoveantur, aut quando, nostri operis est quaerere. Multum egerunt, qui ante nos fuerunt, sed non peregerunt: suspiciendi tamen sunt, et ritu deorum colendi. Quidni ego magnorum virorum et imagines habeam, incitamenta animi, et natales celebrem? 9. Quidni illos honoris causa semper appellem? Quam venerationem praeceptoribus meis debeo, eandem illis praeceptoribus generis humani, a quibus tanti boni initia fluxerunt. Si consulem videro aut praetorem, omnia quibus honor haberi solet, faciam: equo desiliam, caput adaperiam, semita cedam. Quid ergo? Marcum Catonem utrumque, et *Laelium Sapientem*, et Socratem cum Platone, et *Zenonem*, *Cleanthemque* in animum meum sine di-

gnatione summa recipiam? Ego vero illos veneror, et tantis nominibus semper assurgo

EPISTOLA LXV.

Physiologica tractat, de caussa et materia. Quatenus utile sit talia tractare, docet: si cum modo tractentur, et bono fine, id est vitae. Attolli per haec animum ad Deum et ad honestum.

Hesternum diem divisi cum mala valetudine: antemeridianum illa sibi vindicavit, postmeridiano mihi cessit. Itaque lectione primum tentavi animum; deinde quum hanc recepisset, plus illi imperare ausus sum, immo permittere. Aliquid scripsi, et quidem intentius, quam soleo, dum cum materia difficili contendo, et vinci nolo: donec intervenerunt amici, qui mihi vim afferrent, et tanquam aegrum intemperantem coërcerent. 2. In locum stili sermo successit: ex quo eam partem ad te perferam, quae in lite est: te arbitrum adduximus: plus negotii habes quam existimas. Triplex causa est. Dicunt, ut scis, Stoici nostri, duo esse in rerum natura, ex quibus omnia fiant: causam et materiam. Materia iacet iners, res ad omnia parata, cessatura, si nemo moveat. 3. Causa autem, id est, ratio, materiam format, et quocunque vult versat: ex illa varia opera producit. Esse debet ergo unde aliquid fiat, deinde a quo fiat: hoc causa est, illud materia. Omnis ars imitatio est naturae: itaque quod de universo dicebam, ad haec transfer, quae ab homine facienda sunt. Statua et materiam habuit, quae pateretur artificium; et artificem, qui materiae daret faciem. 4. Ergo in statua materia aes fuit, causa artifex. Eadem conditio rerum omnium est: ex eo constant quod fit, et ex eo quod facit. Stoicis placet unam causam esse, id *quod facit.* Causam Aristoteles putat tribus modis *dici. Prima, inquit, causa est ipsa materia, sine qua nihil potest effici.* Secunda opifex. Tertia forma,

ıcuique operi imponitur, tanquam statuae: ıc Aristoteles Idos vocat. Quarta quoque, his accedit, propositum totius operis. 5. hoc, aperiam. Aes prima statuae causa est: n enim facta esset, nisi fuisset id, ex quo ea tur, duceretur ve. Secunda causa artifex ı potuisset enim aes illud in habitum statuae , nisi accessissent peritae manus. Tertia st forma: neque enim statua ista Dorypho- Diadumenos vocaretur, nisi haec illi esset a facies. 6. Quarta causa est faciendi pro- ı: nam nisi hoc fuisset, facta non esset. Quid ositum? quod invitavit artificem, quod ille fecit. Vel pecunia est hoc, si venditurus 'it: vel gloria, si laboravit in nomen: vel re- donum templo paravit. Ergo et haec causa ɔpter quam fit. An non putas inter causas eris numerandum, quo remoto factum non 7. His quintam Plato adiicit, exemplar, se ideam vocat: hoc est enim ad quod respi- tifex, id quod destinabit, efficit. Nihil au- rem pertinet, utrum foris habeat exemplar, referat oculos: an intus, quod sibi ipse con- : posuit. Haec exemplaria rerum omnium tra se habet, numerosque universorum quae sunt, et modos mente complexus est: plenus 'is est quas Plato ideas appellat, immortales, biles, infatigabiles. 8. Itaque homines qui- 'eunt: ipsa autem humanitas ad quam homo ır, permanet: et hominibus laborantibus, in- ibus, illa nil patitur. Quinque ergo causae Plato dicit: Id ex quo, id a quo, id quo, id , id propter quod: novissime id quod ex his *Tanquam in statua*, (quia de hac loqui coepi- *ex quo, aes est:* Id a quo, artifex est: Id quo, *t, quae aptatur* illi: Id ad quod, exemplar

est, quod imitatur is qui facit: Id propter quod, facientis propositum est: Id quod ex istis est, ipsa statua. Haec omnia mundus quoque, ut ait Plato, habet. Faciens, hic Deus est: Ex quo fit, haec materia est: 10. Forma, hic est habitus, et ordo mundi quem videmus: Exemplar, scilicet ad quod Deus hanc magnitudinem operis pulcherrimi fecit: Propositum, propter quod fecit. Quaeris, quid sit propositum Deo? Bonitas: ita certe Plato ait. Quae Deo faciendi mundum causa fuit? bonus est, bono nulla cuiusquam boni invidia est. Fecit itaque quam optimum potuit. 11. Fer ergo iudex sententiam, et pronuntia, quis tibi verisimillimum videatur dicere, non quis verum dicat: id enim tam supra nos est, quam ipsa veritas. Haec quae ab Aristotele et Platone ponitur turba causarum, aut nimium multa, aut nimium pauca comprehendit. Nam si quocunque remoto quid effici non potest, id causam iudicant esse faciendi, pauca dixerunt. 12. Ponant inter causas tempus: nihil sine tempore potest fieri. Ponant locum: si non fuerit ubi fiat aliquid, ne fiet quidem. Ponant motum: nil sine hoc nec fit nec perit: nulla sine motu ars, nulla mutatio est. Sed nos nunc primam et generalem causam quaerimus: saec simplex esse debet: nam et materia simplex est. Quaerimus, quid sit causa: Ratio faciens, id est, Deus. Ita enim quae nunc retuli, non sunt multae et singulae causae, sed ex una pendent, ex ea quae facit. 13. Formam dicis causam esse: hanc imponit artifex operi: pars est, non causa. Exemplar quoque non est causa, sed instrumentum causae necessarium. Sic necessarium est exemplar artifici, quomodo scalprum, quomodo lima. Sine his procedere ars non potest: non partes tamen haec artis, aut causae sunt. Propositum, inquit, artificis, propter quod ad faciendum aliquid accedit, causa est. Ut sit causa, non est effi

ciens causa, sed superveniens. 14. Hae autem innumerabiles sunt: nos de causa quaerimus generali. Illud vero non pro solita ipsis subtilitate dixerunt, totum mundum et consummatum opus, causam esse: multum enim interest inter opus et causam operis. Aut fer sententiam: aut, quod facilius in eiusmodi rebus est, nega tibi liquere, et nos reverti iube. 15. Quid te, inquis, delectat tempus inter ista conterere, quae tibi nullum affectum eripiunt, nullam cupiditatem abigunt? Ego quidem priora illa ago ac tracto, quibus pacatur animus, et me prius scrutor: deinde hunc mundum. Ne hoc quidem tempus, ut existimas, perdo. 16. Ista enim omnia si non concidantur, nec in hanc subtilitatem inutilem distrahantur, attollunt et levant animum, qui gravi sarcina pressus, explicari cupit, et reverti ad illa quorum fuit. Nam corpus hoc, animi pondus ac poena est: premente illo urgetur: in vinculis est, nisi accessit philosophia, et illum respirare rerum naturae spectaculo iussit, et a terrenis dimisit ad divina. 17. Haec libertas eius est, haec evagatio: subducit interim se custodiae in quo tenetur, et coelo reficitur. Quemadmodum artifices ex alicuius rei subtilioris intentione, quae oculos defatigat, si malignum et precarium lumen habent, in publicum prodeunt, et in aliqua regione ad populi otium dedicata oculos libera luce delectant: sic animus in hoc tristi et obscuro domicilio clusus, quoties potest, apertum petit, et in rerum naturae contemplatione requiescit. 18. Sapiens assectatorque sapientiae adhaeret quidem in corpore suo, sed optima sui parte abest, et cogitationes suas ad sublimia intendit, et velut sacramento rogatus, hoc quod vivit, stipendium putat: et ita formatus est, ut illi nec amor vitae, nec odium sit, patiturque *mortalia, quamvis sciat* ampliora superesse. 19. In*terdices mihi inspectionem* rerum naturae, ac toto

abductum rediges in partem? Ego non quaer
quae sint initia universorum, quis rerum forma
quis omnia in una massa et materia inerti convo
discreverit? Non quaeram, quis sit artifex hı
mundi? qua ratione tanta magnitudo in legem et
dinem venerit? quis sparsa collegerit, confusa
tinxerit, in una deformitate latentibus faciem c
serit? unde lux tanta fundatur? ignis sit, an ali
igne lucidius? 20. Ego ista non quaeram? ego
sciam unde descenderim? semel haec mihi vide
sint, an saepe? Nesciam, quo hinc iturus sim? c
sedes exspectet animam, solutam legibus servit
humanae? Vetas me coelo interesse, id est, ii
me vivere capite demisso? 21. Maior sum, et
maiora genitus, quam ut mancipium sim mei co
ris: quod equidem non aliter adspicio, quam vi
lum aliquod libertati meae circumdatum. Hoc
que oppono fortunae, in quo resistat; nec per i
ad me ullum transire vulnus sino. 22. Quidqui
me potest iniuriam pati, hoc est: in hoc obnoxio
micilio animus liber habitat: nunquam me caro
compellet ad metum, nunquam ad indignam t
simulationem, nunquam in honorem huius corpu
li mentiar. 23. Quum visum fuerit, distraham
illo societatem: et nunc tamen dum haeremus,
erimus aequis partibus socii: animus ad se omn
ducet. Contemtus corporis sui, certa libertas
Ut ad propositum revertar, huic libertati mul
conferet et illa, de qua modo loquebamur, inspe
24. Nempe universa ex materia et ex Deo const
Deus ista temperat, quae circumfusa rectorem
quuntur, et ducem. Potentius autem ac pretio
est quod facit, quod est Deus, quam materia pat
Dei. Quem in hoc mundo locum Deus obtinet, h
in homine animus: quod est illic materia, id v
corpus est. 25. Serviant ergo deteriora melio

fortes simus adversus fortuita: non contremiscamus iniurias, non vulnera, non vincula, non egestatem. Mors quid est? Aut finis aut transitus. Nec desinere timeo; idem est enim quod non coepisse: nec transire; quia nusquam tam anguste ero.

EPISTOLA LXVI.

Claranum senem, sed alacrem esse: eundem corpore deformem, animo honestum. Non refert de casa, in qua is habitet. Discrimen bonorum e sententia Stoicorum: et omnia paria esse. Quid ergo? idem gaudium, et patientia? idem quod ad virtutem: non ad materiam. Externa non dare boni augmentum.

Claranum condiscipulum meum vidi, post multos annos, non, puto, exspectas ut adiiciam, senem: sed mehercules viridem animo ac vigentem, et cum corpusculo suo colluctantem. Inique enim se natura gessit, et talem animum male collocavit: aut fortasse voluit hoc ipsum nobis ostendere, posse ingenium fortissimum ac beatissimum sub qualibet cute latere. Vicit tamen omnia impedimenta: et ad cetera contemnenda a contemtu sui corporis venit. 2. Errare mihi visus est, qui dixit:

Gratior est pulchro veniens a corpore virtus:

nullo enim honestamento eget: ipsa et magnum sui decus est, et corpus suum consecrat. Certe Claranum nostrum coepi intueri: formosus mihi videtur, et tam rectus corpore, quam est animo. Potest ex casa vir magnus exire: potest et ex deformi humilique corpusculo formosus animus ac magnus. 3. Quosdam itaque videtur mihi in hoc natura tales generare, ut approbet virtutem omni loco nasci. Si posset per se nudos edere animos, fecisset: nunc quod amplius est, facit: quosdam enim edit corporibus impeditos, sed nihilominus perrumpentes obstantia. *Claranus mihi* videtur in exemplar editus, *ut scire possemus,* non deformitate corporis foedari

quas intravit dis-
ractavit, id ama-
Itaque vis eius et
re, quando incre-
nvenies rectius re-
, quam temperato
irtus: modus certa
habet quo proce-
t veritas, aut fides.
nihil: aut perfectum
virtuti quidem; cui si
onestum quoque nul-
stum est enim propter
decorum, et iustum, et
se formae putas, certis
10. Crescere posse, im-
bonum omne in easdem
vata et publica utilitas, tam
arabile est, laudandum pe-
es inter se pares sunt, et opera
ines quibus illa contigere. Sa-
que virtutes, quum mortales
ue, et incertae, exsiliunt resi-
odem pretio aestimantur. 11.
virtutibus regula: una enim
que. Nihil est divino divinius,
Mortalia minuuntur, cadunt,
exhauriuntur, implentur: ita-
ta sorte inaequalitas est: divi-
t. Ratio autem nihil aliud est,
anum pars divini spiritus mersa.
est, nullum autem bonum sine
mne divinum est: nullum porro
n est, ergo nec inter bona. Pa-
lium, et fortis atque obstinata
io: in utroque enim eadem est

animum, sed pulchritudine animi corpus ornari. 4. Quamvis autem paucissimos una fecerimus dies, tamen multi nobis sermones fuerunt, quos subinde egeram, et ad te permittam. Hoc primo die quaesitum est, quomodo possint paria bona esse, si triplex eorum conditio est. Quaedam, ut nostris videtur, prima bona sunt: tanquam gaudium, pax, salus patriae. Quaedam secunda, in materia infelici expressa: tanquam tormentorum patientia, et in morbo gravi temperantia. 5. Illa bona directo optamus nobis: haec, si necesse erit. Sunt adhuc tertia: tanquam modestus incessus, et compositus ac probus vultus, et conveniens prudenti viro gestus. Quomodo ista inter se paria esse possunt, quum alia optanda sint, alia aversanda? Si volumus ista distinguere, ad primum revertamur, et consideremus id quale sit. 6. Animus intuens vera, peritus fugiendorum ac petendorum, non ex opinione, sed ex natura pretia rebus imponens, toti se inferens mundo, et in omnes eius actus contemplationem suam mittens, cogitationibus actionibusque intentus, ex aequo magnus ac vehemens, asperis blandisque pariter invictus, neutri se fortunae submittens, supra omnia quae contingunt acciduntque eminens, pulcherrimus, ordinatissimus, cum decore, cum viribus, sanus ac siccus, imperturbatus, intrepidus, quem nulla vis frangat, quem nec attollant fortuita, nec deprimant. 7. Talis animus virtus est: haec eius facies, si sub unum veniat adspectum, et semel tota se ostendat. Ceterum multae eius species sunt, quae pro vitae varietate et pro actionibus explicantur: nec minor fit aut maior ipsa. Decrescere enim summum bonum non potest, nec virtuti ire retro licet: sed in alias atque alias qualitates convertitur, ad rerum, quas actura est, habitum figurata. 8. Quidquid attigit, in similitudinem sui adducit et tingit: actiones,

amicitias, interdum domos totas, quas intravit disposuitque, condecorat: quidquid tractavit, id amabile, conspicuum, mirabile facit. Itaque vis eius et magnitudo ultra non potest surgere, quando incrementum maximo non est. Nihil invenies rectius recto, non magis quam verius vero, quam temperato temperatius: omnis in modo est virtus: modus certa mensura est. 9. Constantia non habet quo procedat, non magis quam fiducia, aut veritas, aut fides. Quid accedere perfecto potest? nihil: aut perfectum non erat, cui accessit: ergo ne virtuti quidem; cui si quid adiici potest, defuit. Honestum quoque nullam accessionem recipit: honestum est enim propter illa quae retuli. Quid porro decorum, et iustum, et legitimum? non eiusdem esse formae putas, certis terminis comprehensum? 10. Crescere posse, imperfectae rei signum est: bonum omne in easdem cadit leges: iuncta est privata et publica utilitas, tam mehercules, quam inseparabile est, laudandum petendumque. Ergo virtutes inter se pares sunt, et opera virtutum, et omnes homines quibus illa contigere. Satorum vero animaliumque virtutes, quum mortales sint, fragiles, caducaeque, et incertae, exsiliunt residuntque: et ideo non eodem pretio aestimantur. 11. Una inducitur humanis virtutibus regula: una enim est ratio recta, simplexque. Nihil est divino divinius, coelesti coelestius. Mortalia minuuntur, cadunt, deteruntur, crescunt, exhauriuntur, implentur: itaque illis in tam incerta sorte inaequalitas est: divinorum una natura est. Ratio autem nihil aliud est, quam in corpus humanum pars divini spiritus mersa. 12. Si ratio divina est, nullum autem bonum sine ratione est, bonum omne divinum est: nullum porro inter divina discrimen est, ergo nec inter bona. *Paria itaque sunt gaudium*, et fortis atque obstinata *tormentorum perpessio:* in utroque enim eadem est

animi magnitudo: in altero remissa et laxa; in altero pugnax, et intenta. Quid? tu non putas, parem esse virtutem eius qui fortiter hostium moenia expugnat, et eius qui obsidionem patientissime sustinet? 13. Et magnus Scipio, qui Numantiam claudit et comprimit, cogitque invictas manus in exitium ipsas sui verti: et magnus ille obsessorum animus, qui scit nihil esse clausum, cui mors aperta est, et in complexu libertatis exspirat. Aeque reliqua quoque inter se paria sunt, tranquillitas, simplicitas, liberalitas, constantia, aequanimitas, tolerantia: omnibus enim istis una virtus subest, quae animum rectum et indeclinabilem praestat. 14. Quid ergo? nihil interest inter gaudium et dolorum inflexibilem patientiam? nihil, quantum ad ipsas virtutes: plurimum, quantum ad illa, in quibus virtus utraque ostenditur. In altero namque naturalis animi remissio ac laxitas: in altero, contra naturam dolor. Itaque media sunt haec, quae plurimum intervalli recipiunt. Virtus in utraque par est: virtutem materia non mutat: nec peiorem facit dura et difficilis, nec meliorem hilaris et laeta. 15. Necesse est ergo aequalia sint bona utraque: quia nec hic potest se melius in hoc gaudio gerere, nec ille melius in illis cruciatibus: duo vero, quibus nihil fieri melius potest, paria sunt. Nam, si quae extra virtutem posita sunt, aut minuere illam aut augere possunt, desinit unum bonum esse, quod honestum est. Si hoc concesseris, omne honestum perit. Quare? dicam: quia nihil honestum est, quod ab invito, quod a coacto fit: omne honestum voluntarium est. 16. Admisce illi pigritiam, querelam, tergiversationem, metum: quod habet in se optimum, perdidit, sibi placere. Non potest honestum esse, quod non est liberum: nam quod timet, servit. Honestum omne securum est, tranquillum est: si recusat aliquid, si complorat,

si malum iudicat, perturbationem recipit, et in magna discordia volutatur. Hinc enim species recti vocat, illinc suspicio mali retrahit. Itaque qui honeste aliquid facturus est, quidquid opponitur, id etiamsi incommodum putat, malum non putat: velut libens faciet. 17. Omne honestum iniussum incoactumque est, sincerum, et nullo malo mixtum. Scio quid mihi hoc loco responderi possit: „Hoc nobis persuadere conaris, nihil interesse, utrum aliquis in gaudio sit, an in equuleo iaceat, et tortorem suum lasset." Poteram respondere quod Epicurus ait, „Sapientem, si in Phalaridis tauro peruratur, exclamaturum: Dulce est, et ad me nil pertinet!" 18. Quid miraris, si ego paria bona dico, unius in convivio iacentis, alterius inter tormenta fortissime stantis: quum, quod incredibilius est, dicat Epicurus, dulce esse torqueri? Et hic respondeo, plurimum interesse inter gaudium et dolorem. Si quaeratur electio, alterum petam, alterum vitabo: illud secundum naturam est, hoc contra. 19. Quamdiu sic aestimantur, magno inter se dissident spatio: quum vero ad virtutem ventum est, utraque par est, et quae per laeta procedit, et quae per tristia. Nullum habent momentum vexatio et dolor, et quidquid aliud incommodi est: virtute enim obruitur. Quemadmodum minuta lumina claritas solis obscurat: sic dolores, molestias, iniurias, virtus magnitudine sua elidit, atque opprimit; et quocunque affulsit, ibi quidquid sine illa apparet, exstinguitur: 20. nec magis ullam portionem habent incommoda, quum in virtutem inciderint, quam in mari nimbus. Hoc ut scias ita esse, ad omne pulchrum vir bonus sine ulla cunctatione procurret: stet illic licet carnifex, stet tortor atque *ignis, perseverabit*: nec quid passurus, *sed quid facturus sit*, adspiciet: et se honestae rei *tanquam bono viro credet*: utilem illam sibi iudica-

bit, tutam, prosperam. 21. Eundem ergo locum habebit apud illum honesta res, sed tristis atque aspera, quem vir bonus, pauper, aut exsul, ac pallidus. Agedum pone ex alia parte virum bonum, divitiis abundantem, ex altera nihil habentem, sed in se omnia: uterque aeque bonus vir erit, etiam si fortuna dispari utetur. Idem, ut dixi, in rebus iudicium est, quod in hominibus: 22. aeque laudabilis est virtus in corpore valido ac libero posita, quam in morbido ac vincto. Ergo tuam quoque virtutem non magis laudabis, si corpus illibatum, integrum, fortuna praestiterit, quam si ex aliqua parte mutilatum, multatum: alioqui hoc erit, ex servorum habitu dominum aestimare. 23. Omnia enim ista, in quae dominium casus exercet, serva sunt, pecunia, et corpus, et honores: imbecilla, fluida, mortalia, possessionis incertae. Illa rursus libera et invicta opera virtutis: quae non ideo magis appetenda sunt, si benignius a fortuna tractantur; nec minus, si aliqua rerum iniquitate premuntur. Quod amicitia in hominibus est, hoc in rebus appetitio est. 24. Non, puto, magis amares virum bonum locupletem, quam pauperem: nec robustum et lacertosum, quam gracilem, et languidi corporis: ergo ne rem quidem magis appetes hilarem ac pacatam, quam distractam et operosam. Et si hoc est, magis diliges ex duobus aeque bonis viris, nitidum et unctum, quam pulverulentum et horrentem. Deinde hucusque pervenies, ut magis diligas integrum omnibus membris et illaesum, quam debilem aut luscum. 25. Paulatim fastidium tuum illo usque procedet, ut ex duobus aeque iustis ac prudentibus, comatum et crispulum malis, quam recalvastrum. Ubi par est in utroque virtus, non comparet aliarum rerum inaequalitas: omnia enim alia non partes, sed accessiones sunt. Nam quis tam iniquam censuram inter suos

ut filium sanum quam aegrum magis diligat? runive et excelsum, quam brevem et modicum? etus suos non distinguunt ferae, et se in alium pariter omnium sternunt: aves ex aequo untur cibos. Ulysses ad Ithacae suae saxa sic erat, quemadmodum Agamemnon ad Mycenanobiles muros. Nemo enim patriam, quia maest, amat, sed quia sua. Quorsum haec perti-? ut scias, virtutem omnia opera sua, velut feuos, iisdem oculis intueri, aeque indulgere omniet quidem impensius, laborantibus. 27. Quoquidem etiam parentum amor, magis in ea quomiseretur, inclinatur. Virtus quoque opera uae videt affici et prèmi, non magis amat, sed itum bonorum more, magis complectitur ac fo-Quare non est ullum bonum altero maius? quia est quidquam apto aptius, quia plano nihil est us. Non potes dicere, „Hoc magis par est aliquam illud: ergo nec honesto honestius quid-i est." 28. Quod si par omnium virtutum naest, tria genera bonorum in aequo sunt. Ita in aequo est moderate gaudere, et moderate e: laetitia illa non vincit hanc animi firmitasub tortore gemitus devorantem. Illa bona bilia sunt, haec mirabilia: utraque nihilominus , quia, quidquid incommodi est, velamento ris boni tegitur. Quisquis haec imparia iudiab ipsis virtutibus avertit oculos, et exteriora nspicit. 29. Bona vera idem pendunt, idem it: falsa multum habent vani. Itaque speciosa igna contra visentibus, quum ad pondus revocant, fallunt. Ita est, mi Lucili, quidquid vera commendat, solidum et aeternum est, firmat um, attollitque, semper futurum in excelso: illa *temere laudantur,* et vulgi sententia bona sunt, *inanibus laetos.* Rursus ea quae timentur

tanquam mala, iniiciunt formidinem mentibus, et ill non aliter, quam animalia species periculi, agitan 30. Utraque res ergo sine causa animum et diffund et mordet: nec illa gaudio, nec haec metu digna es sola ratio immutabilis et iudicii tenax est: non eni servit, sed imperat sensibus. Ratio rationi par es sicut rectum recto: ergo et virtus, quae non aliud e quam recta ratio. Omnes virtutes rationes recta sunt: si rectae sunt, et pares sunt. Qualis ratio es tales et actiones sunt: ergo omnes pares sunt. 3 Nam quum similes rationi sint, similes et inter se sun pares autem actiones inter se esse dico, qua recta sunt, et honestae. Ceterum magna habebunt discr mina, variante materia, quae modo latior est, mod angustior, modo illustris, modo ignobilis, modo a multos pertinens, modo ad paucos. 32. In omnibu tamen istis, id quod optimum est, par est. Tanqua viri boni, omnes pares sunt, qua boni sunt: sed haben differentias aetatis; alius senior, alius iunior: haben corporis; alius formosus, alius deformis est: haben fortunae; ille dives, hic pauper est: ille gratiosu potens, urbibus notus et populis; ignotus hic pleri que, et obscurus. Sed per illud quod boni sunt, pa res sunt. 33. De bonis ac malis sensus non iudica quid utile, scit; quid inutile, ignorat. Non pote ferre sententiam, nisi in rem praesentem perduct est: nec futuri providus est, nec praeteriti memo quid sit consequens nescit. Ex hoc autem reru ordo seriesque contexitur, ut unitas vitae in perf ctum itura. Ratio ergo arbitra est bonorum ac m lorum: aliena et externa pro vilibus habet: et quae neque bona sunt, neque mala, accessiones m nimas ac levissimas iudicat: omne illi bonum in an *mo est.* 34. Ceterum quaedam prima existimat, *quae ex* proposito venit, tanquam victoriam, bon *liberos,* patriae salutem: quaedam secunda, q

apparent nisi in rebus adversis: tanquam ae- animo pati morbum magnum, exsilium: quae- a media, quae nihilo magis secundum naturam t, quam contra naturam: tanquam prudenter am- are, composite sedere. Non enim minus secun- n naturam est, sedere, quam aut stare, aut am- are. 35. Duo illa superiora diversa sunt: prima n secundum naturam sunt, gaudere librorum pie- :, patriae incolumitate: secunda contra naturam t, fortiter obstare tormentis, et sitim perpeti, rbo urente praecordia. Quid ergo? aliquid con- naturam bonum est? minime: sed illud aliquan- :ontra naturam est, in quo bonum illud exsistit. Vulnerari enim, et subiecto igne tabescere, et ersa valetudine affligi, contra naturam est: sed r ista servare animum infatigabilem, secundum ıram est. Et ut, quod volo, exprimam breviter, eria boni aliquando contra naturam: ad bonum, quam: quoniam bonum sine ratione nullum est: iitur autem ratio naturam. Quid est ergo ratio? ırae imitatio. Quid est summum hominis bo- ? ex naturae voluntate se gerere. 37. Non est, it, dubium, quin felicior pax sit nunquam laces- , quam multo reparata sanguine. Non est du- ı, inquit, quin felicior sit inconcussa valetudo, n ex gravibus morbis et extrema minitantibus ıtum vi quadam et patientia educta. Eodem o non erit dubium, quin maius bonum sit gau- ı, quam obnoxius animus ad perpetiendos cru- s vulnerum aut ignium. 38. Minime: illa enim fortuita sunt, plurimum discriminis recipiunt: mantur enim utilitate sumentium. Bonorum ı propositum est, consentire naturae: hoc in bus par est. Quum alicuius in senatu senten- *sequimur, non potest* dici: Ille magis assenti- *quam ille: ab omnibus* in eandem sententiam

itur. Idem de virtutibus dico: omnes naturae a
tiuntur. Idem de bonis dico: omnia naturae a
tiuntur. 39. Alter adolescens decessit, alter s
aliquis praeter hos infans, cui nihil amplius co
git, quam prospicere vitam: omnes hi aeque
mortales, etiam si mors aliorum longius vitam
sa est procedere, aliorum in medio flore prae
aliorum interrupit principia. Alius inter coenan
solutus est, alterius continuata mors somno est
quem concubitus exstinxit. 40. His oppone
transfossos, aut exanimatos serpentum morsu,
fractos ruina, aut per longam nervorum contra
nem extortos minutatim: aliquorum melior
aliquorum peior potest exitus: mors quidem om
par est: per quae venit, diversa sunt: id in quo
sinunt, unum est: mors nulla maior aut minor
habet enim eundem in omnibus modum, finis
tam. 41. Idem tibi de bonis dico: hoc bonum
meras voluptates est, hoc inter tristia et ac
illud fortunae indulgentiam rexit, hoc violen
domuit: utrumque aeque bonum est, quamvis
plana emolliverit, hoc aspera. Idem finis om
est: bona sunt, laudanda sunt, virtutem rationem
comitantur: virtus aequat inter se, quidquid a
scit. 42. Nec est quod hoc inter nostra placita r
ris: apud Epicurum duo bona sunt, ex quibus
mum illud beatumque componitur: ut corpus
dolore sit, animus sine perturbatione. Haec
non crescunt, si plena sunt. Quo enim crescet,
plenum est? Dolore corpus caret: quid ad han
cedere indolentiam potest? Animus constat sil
placidus est: quid accedere ad hanc tranquillit
potest? Quemadmodum serenitas coeli non re
maiorem adhuc claritatem, in sincerissimum nit
repurgata: 43. sic hominis, corpus animumque
rantis, et bonum suum ex utroque nectentis, v

est status, et summam voti sui invenit, si nec
is animo est, nec dolor corpori. Si qua extra
limenta contingunt, non augent summum bo-
sed, ut ita dicam, condiunt et oblectant: abso-
n enim illud humanae naturae bonum, corpo-
t animi pace contentum est. 44. Dabo apud
urum tibi etiamnunc simillimam huic nostrae
ionem bonorum. Alia enim sunt apud illum,
malit contingere sibi: ut corporis quietem, ab
i incommodo liberam, et animi remissionem,
rum suorum contemplatione gaudentis. Alia
, quae quamvis nolit accidere, nihilominus
udat et comprobat: tanquam illam, quam
o ante dicebam, malae valetudinis, et do-
n gravissimorum perpessionem: 45. in qua
urus fuit illo summo ac fortunatissimo die suo:
nim, „se vesicae et exulcerati ventris tormenta
are, ulteriorem doloris accessionem non reci-
tia: esse nihilominus sibi illum beatum diem."
um autem agere, nisi qui est in summo bono,
potest. Ergo et apud Epicurum sunt haec bona,
malles non experiri: sed quia ita res tulit, et
exanda et laudanda et exaequanda summis sunt.
Non potest dici, hoc non esse par maximis bo-
, quod beatae vitae clausulam imposuit, cui
urus extrema voce gratias egit. Permitte mihi,
ucili, virorum optime, aliquid audacius dicere:
la bona maiora esse aliis possent: haec ego quae
ia videntur, mollibus illis et delicatis praetulis-
Maius est enim perfringere difficilia, quam
moderari. Eadem ratione fit, scio, ut aliquis
itatem bene, et calamitatem fortiter ferat. 47.
le fortis esse potest, qui pro vallo securus excu-
nullis hostibus castra tentantibus: et qui succi-
oplitibus in genua se excepit, nec arma demisit.
virtute esto, sanguinolentis et ex acie redeun

tibus dicitur. Itaque haec magis laudaverim t exercitata et fortia, et cum fortuna rixata. 48. dubitem, quin magis laudem truncam illam et torridam manum Mucii, quam cuiuslibet fortis salvam? Stetit hostium flammarumque contem et manum suam in hostili foculo distillantem spectavit, donec Porsenna, cuius poenae fave gloriae invidit, et ignem invito eripi iussit. Hoc num quidni inter prima numerem, tantoque m putem, quam illa secura et intentata fortunae, q to rarius est hostem amissa manu vicisse, quan mata? Quid ergo? inquis: hoc bonum tibi opta 49. Quidni? hoc enim, nisi qui potest et optare, potest facere. An potius optem, ut malacissa articulos exoletis meis porrigam? ut mulier aut aliquis in mulierculam ex viro versus, digit meos ducat? Quidni ego feliciorem putem Muci qui sic tractavit ignem, quasi illam manum tract ri praestitisset? In integrum restituit, quidquid raverat: confecit bellum inermis ac mancus, et manu trunca reges duos vicit.

EPISTOLA LXVII.

Post praefatiunculam quaestio: an omne bonum opta Ait, esse: etiam cuius materia in malis sit. Ut, for uri, aegrotare, flagellari. Non ipsa ustio, morbus, fl la; sed illud, fortiter et patienter, inquit, est optabile. inde, virtutes nexas esse inter se.

Ut a communibus initium faciam, ver aperir coepit: sed iam inclinatum in aestatem, quo ten re calere debebat, intepuit: nec adhuc illi fides saepe enim in hiemom revolvitur. Vis scire, q dubium adhuc sit? nondum me committo frigi adhuc rigorem eius infringo. Hoc est, inquis, calidum, nec frigidum pati. Ita est, mi Lucili: aetas mea contenta est suo frigore: vix media latur aestate. 2. Itaque maior pars in vestiu

egitur. Ago gratias senectuti, quod me lectulo ffixit. Quidni gratias illi hoc nomine agam Quidquid debebam nolle, non possum. Cum libell s mihi plurimus sermo est: si quando interveniunt epistolae tuae, tecum esse mihi videor: et sic afficior animo, tanquam tibi non rescribam, sed respondeam. Itaque et de hoc quod quaeris, quasi colloquar tecum: quale sit, una scrutabimur. 3. Quaeris, „an mne bonum optabile sit. Si bonum est," inquis, „fortiter torqueri, et magno animo uri, et patienter aegrotare, sequitur ut ista optabilia sint: nihil autem video ex istis voto dignum. Neminem certe adhuc scio eo nomine votum solvisse, quod flagellis caesus esset, aut podagra distortus, aut equuleo longior factus." 4. Distingue, mi Lucili, ista; et intelliges esse in his aliquid optandum. Tormenta abesse a me velim: sed si sustinenda fuerint, ut me n illis fortiter, honeste, animose geram, optabo. Quidni ego malim non incidere bellum? sed si inciderit, ut vulnera, ut famem, et omnia quae bellorum ecessitas fert, generose feram, optabo. 5. Non um tam demens, ut aegrotare cupiam: sed si aerotandum fuerit, ut nihil intemperanter, nihil effeminate faciam, optabo. Ita non incommoda optabia sunt, sed virtus qua perferuntur incommoda. 6. uidam ex nostris existimant, omnium tormentoum fortem tolerantiam non esse optabilem, sed nec ominandam quidem: quia voto purum bonum peti bet, et tranquillum, et extra molestiam positum. go dissentio. Quare? primum quia fieri non pot, ut aliqua res bona quidem sit, sed optabilis non : deinde si virtus optabilis est, nullum autem si- virtute bonum, et omne bonum optabile. 7. Dede etiam, si tormentorum fortis patientia optabilis n est, etiamnunc interrogo: Nonne fortitudo abilis est? atqui pericula contemnit et provocat.

Pulcherrima pars eius, maximeque mirabilis non cedere ignibus, obviam ire vulneribus dum tela ne vitare quidem, sed pectore excip Si fortitudo optabilis est, et tormenta patiei re optabile est: hoc enim fortitudinis pars e separa ista, ut dixi, nihil erit quod tibi faci rem. Non enim pati tormenta optabile est, fortiter. Illud opto fortiter, quod est virtus tamen unquam hoc sibi optavit? Quaeda aperta et professa sunt, quum particulati quaedam latent, quum uno voto multa comp sunt. 9. Tanquam opto mihi vitam honesta autem honesta actionibus variis constat. est Reguli arca, Catonis scissum manu sua Rutilii exsilium, calix venenatus qui Socrate tulit e carcere in coelum. Ita quum opta vitam honestam, et haec optavi, sine quib dum honesta non potest esse.

— — O terque quaterque beati,
Queis ante ora patrum Troiae sub moenibu
Contigit oppetere!

10. Quid interest, optes hoc alicui, an optab se fatearis? Decius se pro republica devovi medios hostes concitato equo mortem peten Alter post hunc paternae virtutis aemulus, c solennibus, ac iam familiaribus verbis, in aci fertissimam incurrit, de hoc solicitus tantur taret, optabilem rem putans bonam mortem. ergo, an optimum sit memorabilem mori, et quo opere virtutis? 11. Quum aliquis torme titer patitur, omnibus virtutibus utitur f quum una in promtu sit, et maxime appare *tientia.* Ceterum illic est fortitudo: cuius p *et perpessio,* et tolerantia, rami sunt. Illic *dentia,* sine qua nullum initur consilium: q *det,* quod effugere non possis, quam fortiss

it constantia: quae deiici loco non potest, et
itum nulla vi extorquente dimittit. Illic est
luus ille comitatus virtutum. 12. Quidquid
e fit, una virtus facit, sed de consilii senten-
iod autem ab omnibus virtutibus comproba-
am si ab una fieri videtur, optabile est. Quid?
timas ea tantum optabilia esse, quae per volu-
et otium veniunt? quae excipiuntur foribus
? Sunt quaedam tristes voluptates, sunt
m vota, quae non gratulantium coetu, sed
tium venerantiumque celebrantur. 13. Ita
putas Regulum optasse, ut ad Poenos perve-
Indue magni viri animum, et ab opinionibus
cede paulisper: cape quantam debes virtutis
rimae ac magnificentissimae speciem, quae
on sertis, sed sudore et sanguine colenda est.
M. Catonem, sacro illi pectori purissimas
admoventem, et vulnera parum demissa la-
. 14. Utrum illi tandem dicturus es, Vellem
lles: et, Moleste fero? an, Feliciter, quod
Hoc loco mihi Demetrius noster occurrit, qui
ecuram et sine ullis fortunae incursionibus
ortuum vocat. Nihil habere ad quod exci-
l quod te concites, cuius denuntiatione et in-
rmitatem animi tui tentes, sed in otio incon-
cere, non est tranquillitas; malacia est. 15.
Stoicus dicere solebat: „Malo me fortuna in
uis, quam in deliciis habeat: torqueor, sed
; bene est: occidor, sed fortiter; bene est."
picurum: dicet: „Et dulce est." Ego tam
e rei ac severae nunquam molle nomen im-
Uror, sed invictus. Quidni optabile sit, non
it me ignis, sed quod non vincit? Nihil est
praestantius, nihil pulchrius: et bonum est,
ile, quidquid ex huius geritur imperio.

EPISTOLA LXVIII.

Suadet otium, sed cum philosophia iunctum, et ab ctatione et ostentatione remotum. Et in eo de se, agendum: id est, ut in vitia inquiramus, emenden nique hoc otium, super aliorum negotia esse: quo reip. i. e. mundo, serviat.

Consilio tuo accedo: absconde te in otio otium tuum absconde. Hoc te facturum, St etiamsi non praecepto, at exemplo licet sci ex praecepto quoque facies: id tibi, quu approbabo. Nec ad omnem Rempublicam m nec semper, nec sine ullo fine. Praeterea sapienti Rempublicam ipso dignam dedimus mundum: non est extra Rempublicam, etiam serit: 2. immo fortasse relicto uno angulo ra atque ampliora transit, et coelo impositu ligit, quum sellam aut tribunal ascenderat, q mili loco sederit. Depono hoc apud te: n plus agere sapientem, quam quum in con eius divina atque humana venerunt. Nunc revertor, quod suadere tibi coeperam, ut oti ignotum sit. 3. Non est quod inscribas ti sophiam: atque etiam aliud proposito tuo n pone: valetudinem, et imbecillitatem vocat sidiam. Gloriari otio, iners ambitio est. quaedam, ne inveniri possint, vestigia sua bile ipsum confundunt: idem tibi faciend alioqui non deerunt qui persequantur. Mul transeunt, condita et obstrusa rimantur: gnata sollicitant: 4. vile videtur, quidqui aperta effractarius praeterit. Hos mores h pulus, hos imperitissimus quisque: in secret pere cupit. Optimum itaque est, non iacta suum: iactandi autem genus est, nimis late conspectu hominum secedere. Ille Tarent didit, ille Neapoli inclusus est: ille multis

ısit domus suae limen. 5. Convocat turbam, ıquis otio suo aliquam fabulam imposuit. Quum ısseris, non est agendum hoc, ut de te homines ıantur, sed ut ipse tecum loquaris. Quid autem ım loquaris? quod homines de aliis libentissime unt: de te apud te male existima. Assuesce et ıre verum, et audire. Id autem maxime tracta, d in te esse infirmissimum senties. 6. Nota ha- quisque sui corporis vitia: itaque alius vomitu ıt stomachum, alius frequenti cibo fulcit, alius rposito ieiunio corpus exhaurit et purgat. Hi rum pedes dolor repetit, aut vino aut balneo abs- nt: in cetera negligentes, huic, a quo saepe in- antur, occurrunt. Sic in animo nostro sunt qua- ausariae partes, quibus adhibenda curatio est. luid in otio facio? ulcus meum curo. Si osten- ım tibi pedem turgidum, lividam manum, aut racti cruris aridos nervos, permitteres mihi uno iacere, et fovere morbum meum: maius malum ıoc, quod non possum tibi ostendere. In pecto- ıllectio et vomica est. Nolo laudes, nolo dicas, agnum virum! contemsit omnia, et damnatis anae vitae furoribus fugit. 8. Nihil damnavi, me: non est, quod proficiendi causa venire ad velis. Erras, qui hinc aliquid auxilii speras: medicus, sed aeger hic habitat. Malo illa, quum ısseris, dicas: „ego istum beatum hominem pu- m, et eruditum: erexeram aures: destitutus nihil vidi, nihil audivi, quod concupiscerem, ad reverterer." Si hoc sentis, si hoc loqueris, ıid profectum est. Malo ignoscas otio meo, ı invideas. 9. Otium, inquis, Seneca, mihi com- las? ad Epicureas voces dilaberis. Otium tibi ıendo, in quo maiora agas et pulchriora, quam, *reliquisti. Pulsare* superbas potentiorum fo- *digerere in literam* senes orbos, plurimum in

foro posse, invidiosa potentia ac brevis est, verum aestimes, sordida. Ille me gratia f longe antecedit, ille stipendiis militaribus et sita per hoc dignitate, ille clientum turba. 10 ti est ab hominibus vinci, dum a me fortuna tur! Cuius turbae par esse non possum, plus gratiae. Utinam quidem hoc propositum sequ fuisset animus tibi! utinam de vita beata non i spectu mortis ageremus! Sed nunc quoque nc remur. Multa enim, quae supervacua esse et ca, credituri fuimus rationi, nunc experienti dimus. 11. Quod facere solent qui serius e et volunt tempus celeritate reparare, calcar mus. Haec aetas optime facit ad haec studi despumavit, iam vitia primo fervore adolescent domita lassavit: non multum superest, ut exsti Et quando, inquis, tibi proderit istud, quod ir discis, aut in quam rem? In hanc, ut exeam 12. Non est tamen quod existimes, ullam a aptiorem esse ad bonam mentem, quam quae s tis experimentis, longa ac frequenti rerum pa domuit: quae ad salutaria, mitigatis affectibus, Hoc est huius boni tempus. Quisquis senex pientiam pervenit, annis pervenit.

EPISTOLA LXIX.

Loca non mutanda, sed magis quiescendum corpore, u mus possit. Hunc in salutari studio defigendum, avocent, vitanda.

Mutare te loca, et in alium de alio tra nolo. Primum, quia tam frequens migratio in animi est: coalescere otio non potest, nisi des cumspicere et errare. Ut animum possis con prius corporis tui fugam siste. Deinde, plu remedia continuata proficiunt. Interrumpen est quies, et vitae prioris oblivio. Sine d oculos tuos: sine aures assuescere saniorib

ies processeris, in ipso transitu aliqua quae re-ıt cupiditates tuas, tibi occurrent. 2. Quem-dum ei, qui amorem exuere conatur, evitanda nnis admonitio dilecti corporis, (nihil enim fa-quam amor recrudescit:) ita qui deponere vult eria rerum omnium, quarum cupiditate flagra-it oculos et aures ab his quae reliquit, avertat. rebellat affectus: quocunque se verterit, pre-aliquod praesens occupationis suae adspiciet. illum sine auctoramento malum est. Avaritia iiam promittit: luxuria multas ac varias volu-s: ambitio purpuram et plausum, et ex hoc po-ım, et quidquid potentia potest. Mercede te solicitant: hic tibi gratis vivendum est. Vix toto seculo potest, ut vitia tam longa licentia a subigantur, et iugum accipiant: nedum, si ıreve tempus per intervalla discindimus. 4. quamlibet rem vix ad perfectum adducit assi-igilia et intentio. Si me quidem velis audire, editare: exerce te, ut mortem et excipias, et res suadebit, arcessas: interest nihil, an illa ı veniat, an ad illam nos. Illud imperitissimi jue verbum, falsum esse ipse tibi persuade: res est, mori sua morte. Illud praeterea te-cet cogites: Nemo nisi suo die moritur. Nihil ı ex tuo tempore: nam quod relinquis, alienum

EPISTOLA LXX.

iis se fuisse, et praeteriti temporis admonitu sensisse fugam. Mortem instare, portum nempe iactationum: ı timendam, neque appetendam, aut sumendam: nisi dum. Et quando? cum ratio, non impetus suadebit. um exspectandam.

st longum intervallum Pompeios tuos vidi. In *ctum adolescentiae* meae reductus sum. Quid-*ic iuvenis feceram,* videbar mihi facere adhuc

posse, et paulo ante fecisse. Praenavigamus, mi Lucili, vitam: et quemadmodum in mari, ut ait Virgilius noster,

— — *Terraeque urbesque recedunt:*

2. sic in hoc cursu rapidissimi temporis, primum pueritiam abscondimus, deinde adolescentiam, deinde quidquid est illud inter iuvenem et senem medium, in utriusque confinio positum, deinde ipsius senectutis optimos annos: novissime incipit ostendi publicus finis generis humani. Scopulum esse illum putamus dementissimi? portus est, aliquando petendus, nunquam recusandus. In quem si quis intra primos annos delatus est, non magis queri debet, quam qui cito navigavit. 3. Alium enim, ut scis, venti segnes ludunt ac detinent, et tranquillitatis lentissimo taedio lassant: alium pertinax flatus celerrime perfert. Idem evenire nobis puta. Alios vita velocissime adduxit, quo veniendum erat etiam cunctantibus: alios maceravit et coxit. Quae, ut scis, non semper retinenda est. Non enim vivere bonum est, sed bene vivere. Itaque sapiens vivit, quantum debet, non quantum potest. 4. Videbit ubi victurus sit, cum quibus, quomodo, quid acturus. Cogitat semper, qualis vita, non quanta sit. Si multa occurrunt molesta et tranquillitatem turbantia, emittit se: nec hoc tantum in necessitate ultima facit, sed, quum primum illi coeperit suspecta esse fortuna, diligenter circumspicit, numquid illo die desinendum sit. Nihil existimat sua referre, faciat finem, an accipiat: tardius fiat, an citius. Non tanquam de magno detrimento timet. 5. Nemo multum ex stillicidio potest perdere. Citius mori, vel tardius, ad rem non pertinet: bene mori, aut male, ad rem pertinet. Bene autem mori, est effugere male vivendi periculum. Itaque effeminatissimam vocem illius Rhodii existimo, qui quum in caveam coniectus esset a tyranno,

et tanquam ferum aliquod animal aleretur, suadenti cuidam ut abstineret cibo: „Omnia," inquit, „homini, dum vivit, speranda sunt." 6. Ut sit hoc verum, non omni pretio vita emenda est. Quaedam, licet magna, licet certa sint, tamen ad illa turpi infirmitatis confessione non veniam. Ego cogitem, in eo qui vivit, omnia posse fortunam, potius quam cogitem, in eo qui scit mori, nihil posse fortunam? Aliquando tamen, etiamsi certa mors instabit, et destinatum sibi supplicium sciet, non commodabit poenae suae manum. Stultitia est, timore mortis mori. Venit qui occidat. 7. Exspecta. Quid occupas? Quare suscipis alienae crudelitatis procurationem? Utrum invides carnifici tuo, an parcis? Socrates potuit abstinentia finire vitam, et inedia potius quam veneno mori. Triginta tamen dies in carcere et in exspectatione mortis exegit: non hoc animo, tanquam omnia fieri possent, tanquam multas spes tam longum tempus reciperet, sed ut praeberet se legibus, ut fruendum amicis extremum Socratem daret. 8. Quid erat stultius quam mortem contemnere, venenum timere? Scribonia, gravis femina, amita Drusi Libonis fuit, adolescentis tam stolidi, quam nobilis, maiora sperantis, quam aut illo seculo quisquam sperare poterat, aut ipse ullo. Quum aeger a senatu in lectica relatus esset, non sane frequentibus exsequiis, (omnes enim necessarii deseruerant impie, iam non reum, sed funus) habere coepit consilium, utrum conscisceret sibi mortem, an exspectaret. 9. Cui Scribonia: „Quid te," inquit, „delectat, alienum negotium agere?" Num persuasit illi? Manus sibi attulit, nec sine causa. Nam post diem tertium aut quartum inimici moriturus arbitrio, si vivit, alienum negotium agit. Non possis itaque de re *in universum pronuntiare*, quum mortem vis externa *denuntiat*, occupanda sit, an exspectanda.

Multa enim sunt, quae in utramque partem trah possunt. Si altera mors cum tormento, altera s.. plex et facilis est, quidni huic iniicienda sit manu 10. Quemadmodum navim eligam navigaturus, domum habitaturus, ita mortem, utique qua si exiturus e vita, meliorem. Praeterea quemadmodu.. non utique melior est longior vita, sic peior utique mors longior. In nulla re magis, quam in morte, morem animo gerere debemus. Exeat qua impetum cepit: sive ferrum appetit, sive laqueum, sive aliquam potionem venas occupantem, pergat, et vincula servitutis abrumpat. 11. Vitam et aliis approbare quisque debet, mortem sibi. Optima est, quae placet. Stulte haec cogitantur: Aliquis dicet, me parum fortiter fecisse; aliquis, nimis timere; aliquis, fuisse aliquod genus mortis animosius. Vis tu cogitare, id in manibus esse consilium, ad quod fama non pertinet? Hoc unum intuere, ut te fortunae quam celerrime eripias. Alioqui aderunt, qui de facto tuo male existiment. 12. Invenies etiam professos sapientiam, qui vim afferendam vitae suae negent, et nefas iudicent ipsum interemtorem sui fieri: exspectandum esse exitum, quem natura decrevit. Hoc qui dicit, non videt se libertati viam claudere. Nil melius aeterna lex fecit, quam quod unum introitum nobis ad vitam dedit, exitus multos. 13. Ego exspectem vel morbi crudelitatem, vel hominis, quum possim per media exire tormenta, et adversa discutere? Hoc est unum, cur de vita non possimus queri: neminem tenet. Bono loco res humanae sunt, quod nemo nisi vitio suo miser est. Placet? vive. Non placet? licet eo reverti unde venisti. Ut dolorem capitis levares, sanguinem saepe *emisisti:* ad extenuandum corpus vena percutitur: *non opus est* vasto vulnere dividere praecordia: 14. *scalpello* aperitur ad illam magnam libertatem via:

puncto securitas constat. Quid ergo est, quod facit pigros inertesque? Nemo nostrum cogi- quandoque sibi ex hoc domicilio exeundum. Sic eres inquilinos indulgentia loci et consuetudo, am inter iniurias, detinet. Vis adversus hoc cor- liber esse? tanquam migraturus habita: propone quandoque hoc contubernio carendum. Fortior ad necessitatem exeundi. 15. Sed quemadmo- m suus finis veniet in mentem omnia sine fine con- cupiscentibus? Nullius rei meditatio tam necessaria est. Alia enim exercentur fortasse in supervacuum. „Adversus paupertatem praeparatus est animus?" permansere divitiae. „Ad contemtum nos doloris armavimus?" nunquam a nobis exiget huius virtutis experimentum integri ac sani felicitas corporis. „Ut fortiter amissorum desideria pateremur, praecepimus nobis?" omnes quos amabamus, superstites fortuna servavit. Huius unius rei usum qui exigat dies, veniet. 16. Non est quod existimes, magnis tantum viris hoc robur fuisse, quo servitutis humanae claustra perrumperent. Non est quod iudices, hoc fieri nisi a Catone non posse, qui quam ferro non emiserat animam, manu extraxit. Quum vilissimae ortis homines ingenti impetu in tutum evaserint, uumque commodo mori non licuisset, nec ad arbi- rium suum instrumenta mortis eligere: obvia quae- ue rapuerunt, et quae natura non erant noxia, vi ua tela fecerunt. 17. Nuper in ludo bestiariorum, nus e Germanis, quum ad matutina spectacula pa- aretur, secessit ad exonerandum corpus. Nullum liud illi dabatur sine custode secretum. Ibi lignum l, quod ad emundanda obscoena adhaerente spon- ia positum est, totum in gulam farsit, et vi prae- lusis faucibus spiritum elisit. Hoc fuit morti con- *meliam facere. Ita prorsus.* Parum munde, et *rum decenter!* 18. Quid est stultius, quam fasti-

se mori? O virum fortem! o dignum, cui fati retur electio! Quam fortiter ille gladio usus esset! am animose in profundam se altitudinem maris, t abscissae rupis, immisisset! Undique destitutus venit, quemadmodum et mortem sibi deberet, et lum: ut scias ad moriendum nihil aliud in mora sse, quam velle. 19. Existimetur de facto hominis cerrimi, ut cuique visum erit, dum hoc constet, raeferendam esse spurcissimam mortem servituti nundissimae. Quoniam coepi sordidis exemplis uti, perseverabo. Plus enim a se quisque exiget, si viderit hanc rem etiam a contemtissimis posse contemni. Catones, Scipionesque, et alios, quos audire cum admiratione consuevimus, supra imitationem positos putamus: iam ego istam virtutem habere tam multa exempla in ludo bestiario, quam in ducibus belli civilis ostendam. 20. Quum adveheretur nuper inter custodias quidam ad matutinum spectaculum missus, tanquam somno premente nutaret, caput usque eo demisit, donec radiis insereret, et tamdiu se in sedili suo tenuit, donec cervicem circumactu rotae frangeret. Eodem vehiculo quo ad poenam ferebatur, poenam effugit. Nihil obstat, erumpere et exire cupienti. In aperto nos natura custodit. 21. Cui permittit necessitas sua, circumspiciat exitum mollem. Cui ad manum plura sunt, per quae sese asserat, is delectum agat, et qua potissimum liberetur consideret. Cui difficilis occasio est, is proximam quamque pro optima arripiat, sit licet inaudita, sit nova. Non deerit ad mortem ingenium, cui non defuerit animus. Vides, quemadmodum extrema quoque mancipia, ubi illis stimulos adegit dolor, excitentur, et intentissimas custodias fallant? 22. Ille *vir magnus est*, qui mortem sibi non tantum imperavit, *sed invenit*. Ex eodem tibi munere plura exempla promisi. Secundo Naumachiae spectaculo unu

e barbaris lanceam, quam in adversarios acceperat, totam iugulo suo immersit. Quare, inquit, non omne tormentum, omne ludibrium iamdudum effugio? quare ego mortem armatus exspecto? Tanto hoc speciosius spectaculum fuit, quanto honestius mori discunt homines, quam occidere. 23. Quid ergo? quod animi perditi noxiosique habebunt, non habebunt illi, quos adversus hos casus instruxit longa meditatio, et magistra rerum omnium ratio? Illa nos docet, fati varios esse accessus, finem eundem: nihil autem interesse, unde incipiat quod venit. Eadem illa ratio monet, ut, si licet, moriaris sine dolore: sin autem non potes, fac quemadmodum potes, et quidquid obvenerit ad vim afferendam tibi, invadas. Iniuriosum est rapto vivere: at contra pulcherrimum, mori rapto.

EPISTOLAE LXXI.

Summum bonum in oculis habendum; eo singula consilia vel actiones referendas. Quod igitur illud? unum honestum. Adulterant, qui externa miscent: quia in solo animo haeret. Deinde, bona paria esse: et contemptum a claritate non differre, si utrumque ex honesto. Catonem dat exemplum. Mortem honestam a vita tali non item differre: contra Academicos, qui gradus faciunt beatitatis. Non esse, nec illum nec, honestum intendi. Itaque in eculeo, beatissimo esse licere. Itane? non pallebit, tremet, dolebit? Imo (a natura enim ista:) sed haec omnia animi robore vincet. Nec tamen statim omnes: discrimina sunt inter sapientes, aut studiosos.

Subinde me de rebus singulis consulis, oblitus vasto nos mari dividi. Quum magna pars consilii sit in tempore, necesse est evenire, ut de quibusdam rebus tunc ad te perferatur sententia mea, quum iam contraria potior est. Consilia enim rebus aptantur: res nostrae feruntur, immo volvuntur. Ergo consilium *sub die nasci* debet: et hoc quoque tardum est nimis: *sub manu*, quod aiunt, sub manu nascatur.

Quemadmodum autem inveniatur ostendam. 2. Quoties quid fugiendum sit, aut quid petendum, voles scire, ad summum bonum, et propositum totius vitae respice. Illi enim consentire debet, quidquid agimus. Non disponet singula, nisi cui iam vitae suae summa proposita est. Nemo quamvis paratos habeat colores, similitudinem reddet, nisi iam constet quid velit pingere. Ideo peccamus, quia de partibus vitae omnes deliberamus, de tota nemo deliberat. 3. Scire debet quid petat ille, qui sagittam vult mittere: et tunc dirigere, et moderari manu telum. Errant consilia nostra, quia non habent quo dirigantur. Ignoranti quem portum petat, nullus suus ventus est. Necesse est multum in vita nostra casus possit, quia vivimus casu. Quibusdam autem evenit, ut quaedam scire se nesciant. 4. Quemadmodum quaerimus saepe eos, cum quibus stamus: ita plerumque finem summi boni ignoramus appositum. Nec multis verbis, nec circuitu longo, quid sit summum bonum colliges: digito, ut ita dicam, demonstrandum est, nec in multa spargendum. Quid enim ad rem pertinet, in particulas illud diducere? Quum possis dicere, Summum bonum est, quod honestum est, et quod magis admireris, Unum bonum est, quod honestum est: cetera falsa et adulterina bona sunt. 5. Haec si persuaseris tibi, et virtutem adamaveris, (amare enim parum est) quidquid illa contigerit, id tibi, qualecunque aliis videbitur, faustum felixque erit: et torqueri, si modo iacueris ipso torquente securior, et aegrotare, si non maledixeris fortunae, si non cesseris morbo. Omnia denique quae ceteris videntur mala, et mansuescent, et in bonum abibunt, si super illa eminueris. 6. Hoc liqueat, nihil esse *bonum*, nisi honestum: et omnia incommoda suo *iure bona* vocabuntur, quae modo virtus honestaverit. *Multis* videmur maiora promittere, quam re

pit humana conditio. Non immerito. Ad corpus enim respiciunt: revertantur ad animum: iam hominem Deo metientur. Erige te, Lucili virorum optime, et relinque istum ludum literarium philosophorum, qui rem magnificentissimam ad syllabas vocant, qui animum minuta docendo demittunt et conterunt: fies similis illis, qui invenerunt ista, non qui docent, et id agunt ut philosophia potius difficilis, quam magna videatur. 7. Socrates, qui totam philosophiam revocavit ad mores, et hanc summam dixit esse sapientiam, bona malaque distinguere. Sequere illos, si quid apud te habeo auctoritatis, ut sis beatus, et te alicui stultum videri sine. Quisquis volet, tibi contumeliam faciat, et iniuriam: tu tamen nihil patieris, si modo tecum erit virtus. Si vis, inquit, beatus esse, si fide bona vir bonus, sine contemnat te aliquis. 8. Hoc nemo praestabit, nisi qui omnia bona exaequaverit: quia nec bonum sine honesto est, et honestum in omnibus par est. Quid ergo? nihil interest inter praeturam Catonis, et repulsam? nihil interest utrum Pharsalica acie Cato vincatur, an vincat? Hoc eius bonum, quo victis partibus non potest vinci, par erat illi bono, quo victor rediret in patriam, et componeret pacem? 9. Quidni par sit? Eadem enim virtute et mala fortuna vincitur, et ordinatur bona. Virtus autem non potest maior aut minor fieri. Unius staturae est. Sed Cn. Pompeius amittet exercitum: sed illud pulcherrimum reipublicae praetextum, optimates, et prima acies Pompeianarum partium, senatus ferens arma, uno proelio profligabuntur: et tam magni ruina imperii, in totum dissiliet orbem. Aliqua pars eius in Aegypto, aliqua in Africa, aliqua in Hispania cadet. Ne hoc quidem miserae reipublicae continget, semel ruere. 10. *Omnia licet fiant.* Iubam in regno suo non *locorum notitia adiuvet*, non popularium pro rege suo

Uticensium quoque fide
virtus obstinatissima: et Scipionem in Africa no
lis fracta deficiat, olim provisum est, ne
sui fortuna destituat: Victus est tamen.
Cato detrimenti capiat. Tam magno
numera inter repulsas Catonis. quam ad pra
feret, aliquid sibi ad victoriam, lusit:
obstitisse. 11. Quo die repulsus est, habuit,
cte periturus fuit, legit. Eodem loco accidere
ra et vita excidere. Omnia quae mutatio
esse persuaserat sibi. Quidni ille animo? Q
publicae forti et aequo pateretur terra,
mutationis periculo exceptum? Non contextu
lum, non totus hic rerum omnium semper ten
vis Deo agente ducatur. Non aliquis
ordinem: sed illum ex hoc cursu temporibus
ciet. 12. Certis eunt cuncta Quaecunque v
bent, crescere, exstingui. atque i
nos currere, et haec quibus innixi ac desi
mus veluti solidissimis, carpentur ista
non senectus sua est. Inaequalibus non
dem natura dimittit. Quidquid est, peri
ribit, sed resolvetur. Nobis solvi, ulteriora n
Proxima enim intuemur: ut addixe
mens hebes, et quae se corpori pateretur
fortius finem sui suorumque per
omnia illa sic in vitam mortemque componi:
composita dissolvi, dissoluta temperantis D
aeternam artem cuncta percu
que Cato quum aevum animo est,
Omne humanum genus, quodque Omnes qu
morte damnatum est. 14. quaeque alien
rum potiuntur, urbes, ubi fuer
rum magna sunt decora, genere toll
quaerentur, et vario exitii paxque
struent bella, alias desidia, opibus ex
sa consumet, et magnis

Omnes hos fertiles campos repentina maris inundatio abscondet, aut in subitam cavernam considentis soli lapsus abducet. 15. Quid est ergo, quare indigner, aut doleam, si exiguo momento publica fata praecedo? Magnus animus Deo pareat: et quidquid lex universi iubet, sine cunctatione patiatur. Aut in meliorem emittitur vitam, lucidius tranquilliusque inter divina mansurus: aut certe sine ullo futurus incommodo, naturae suae remiscebitur, et revertetur in totum. 16. Non est ergo M. Catonis maius bonum honesta vita, quam mors honesta: quoniam non intenditur virtus. Idem esse dicebat Socrates veritatem et virtutem. Quomodo illa non crescit, sic nec virtus quidem. Habet numeros suos, plena est. Non est itaque quod mireris paria esse bona, et quae ex proposito sumenda sunt, et quae subita res tulit. nam si hanc inaequalitatem receperis, ut fortiter torqueri in minoribus bonis numeres, numerabis etiam in malis: 17. et infelicem Socratem dices in carcere, infelicem Catonem vulnera sua animosius, quam fecerat, retractantem: calamitosissimum omnium Regulum, fidei poenas etiam hostibus servatae pendentem. Atqui nemo hoc dicere, ne ex mollissimis quidem, ausus est. Negant enim illum esse beatum, sed tamen negant miserum. Academici veteres beatum quidem esse etiam inter hos cruciatus fatentur, sed non ad perfectum, nec ad plenum: quod nullo modo potest recipi. 18. Nisi beatus est, in summo bono non est. Quod summum bonum est, supra se gradum non habet: si modo illi virtus inest, si illam adversa non minuunt, si manet etiam comminuto corpore incolumis. Manet autem. Virtutem enim intelligo animosam et excelsam: quam incitat, quidquid infestat. Hunc animum quem saepe induunt generosae indolis iuvenes, quos alicuius honestae rei pulchritudo percussit, ut omnia fortuita

contemnant, profecto sapientia infundet, et tradet: persuadebit unum bonum esse, quod honestum. 19. Hoc nec remitti nec intendi posse, non magis quam regulam, qua rectum probari solet: quam si flectes, quidquid ex illa mutaveris, iniuria est recti. Idem ergo de virtute dicemus. Et haec recta est: flexuram non recipit: rigida est: amplius intendi non potest. Haec de omnibus rebus iudicat, de hac nulla. Si rectior ipsa non potest fieri: nec quae ab illa quidem fiunt, alia aliis rectiora sunt. Huic enim necesse est respondeant. Ita paria sunt. 20. Quid ergo? inquis. Iacere in convivio, et torqueri, paria sunt? Hoc mirum videtur tibi? illud licet magis admireris. Iacere in convivio, malum est; torqueri in equuleo, bonum est: si illud turpiter, hoc soneste fit. Bona ista aut mala non efficit materia, sed virtus. Haec ubicunque apparuit, omnia eiusdem mensurae ac pretii sunt. 21. In oculos nunc mihi manus intentat ille, qui omnium animum aestimat ex suo, quod dicam paria bona esse adversa fortiter portantis, et prospera honeste iudicantis: quod dicam, paria bona esse eius qui triumphat, et eius, qui ante currum vehitur invictus animo. Non putant enim fieri, quidquid facere non possunt: ex infirmitate sua de virtute ferunt sententiam. Quid miraris, si uri, vulnerari, occidi, alligari iuvat, aliquando etiam libet? 22. Luxurioso frugalitas poena est, pigro supplicii loco labor est, delicatis miseria est continentia, indoctis industria, desidioso studere torqueri est. Eodem modo haec, ad quae omnes imbecilli sumus, dura atque intoleranda credimus, obliti quam multis tormentum sit vino carere, aut prima luce excitari. Non ista difficilia sunt natura, sed nos fluidi et enerves. Magno animo de rebus magnis iudicandum est: alioqui videbitur illarum vitium esse, quod nostrum est. 23. Sic quaedam rectissima, quum in aquam de-

ta sunt, speciem curvi praefractique visentibus reddunt. Non tantum quid videas, sed quemadmodum, refert. Animus noster ad vera perspicienda caligat. Da mihi adolescentem incorruptum, et ingenio vegetum: dicet fortunatiorem sibi videri, qui omnia rerum adversarum onera rigida cervice sustollit, qui supra fortunam exstat. 24. Non mirum est, in tranquillitate non concuti: illud mirare, sibi extolli aliquem, ubi omnes deprimuntur; ibi stare, ubi omnes iacent. Quid est in tormentis, quid est in aliis quae adversa appellamus, mali? Hoc, ut opinor, succidere mentem, et incurvari, et succumbere: quorum nihil sapienti viro potest evenire. Stat erectus sub quolibet pondere. Nulla illum res minorem facit, nihil illi eorum quae ferenda sunt, displicet. 25. Nam quidquid cadere in hominem potest, in se cecidisse non queritur. Vires suas novit: scit se esse oneri ferendo. Non educo sapientem ex hominum numero, nec dolores ab illo, sicut ab aliqua rupe nullum sensum admittente, submoveo. Memini ex duabus partibus illum esse compositum. Altera est irrationalis. Haec mordetur, uritur, dolet. Altera rationalis. Haec inconcussas opiniones habet; intrepida est, et indomita. 26. In hac positum est summum illud hominis bonum. Quod antequam impleatur, incerta mentis volutatio est: quum vero perfectum est, immota illa stabilitas est. Itaque inchoatus, ad summa procedens, cultorque virtutis, etiamsi appropinquat perfecto bono, sed ei nondum summam manum imposuit, ibi interim cessabit, et remittet aliquid ex intentione mentis. 27. Nondum enim incerta transgressus est; etiam nunc versatur in lubrico. Beatus vero, et virtutis exactae, tunc se maxime amat, quum fortissime expertus est: et metuenda ceteris, si alicuius honesti officii pretia sunt, non tantum fert, sed amplexatur, multoque audire

mavult, Tanto melior, quam felicior. 28. Venio nunc illo, quo me vocat exspectatio tua. Ne extra rerum naturam vagari virtus nostra videatur, et tremet sapiens, et dolebit, et expallescet: hi enim omnes corporis sensus sunt. Ubi ergo est origo calamitatis? ubi illud malum verum est? Illic scilicet, si ista animum detrahunt, si ad confessionem servitutis adducunt, si illi poenitentiam sui faciunt. 29. Sapiens quidem vincit virtute fortunam. „At multi professi sapientiam levissimis nonnunquam minis exterriti sunt." Hoc loco nostrum vitium est, qui quod dicitur de sapiente, exigimus et a proficiente. Suadeo adhuc mihi ista quae laudo, nondum persuadeo: etiamsi persuasissem, nondum tam parata haberem, aut tam exercitata, ut ad omnes casus procurrerent. 30. Quemadmodum lana quosdam colores semel ducit, quosdam nisi saepius macerata recocta non perbibit: sic alias disciplinas inge quum accepere, protinus praestant: haec nisi a descendit, et diu sedit, animum non coloravit, infecit, nihil ex his quae promiserat, praestat. Cito hoc potest tradi, et paucissimis verbis, u bonum esse virtutem: nullum certe sine virtut ipsam virtutem in parte nostri meliore, id est, r nali positam. Quid erit haec virtus? Iudiciu rum et immotum: ab hoc enim impetus veniet tis, ab hoc omnis species, quae impetum movet, getur ad liquidum. 32. Huic iudicio consent erit, omnia quae virtute contacta sunt, et bon care, et inter se paria. Corporum autem bo poribus quidem bona sunt, sed in totum non s na. His pretium quidem erit aliquod, ceter gnitas non erit: magnis inter se intervallis dis alia maiora, alia minora erunt. 33. Et in i pientiam sectantibus magna discrimina esse mur necesse est. Alius iam in tantum pr

contra fortunam audeat attollere oculos, sed non pertinaciter: cedunt enim nimio splendore praestricti. Alius in tantum, ut possit cum illa conferre vultum: si iam pervenit ad summum, et fiduciae plenus est. 34. Imperfecta necesse est labent, et modo prodant, modo sublabantur, aut succidant. Sublabentur autem, nisi ire et niti perseveraverint: si quidquam ex studio et fideli intentione laxaverint, retro eundum est. Nemo profectum ibi invenit, ubi reliquerat. Instemus itaque, et perseveremus. Plus quam profligavimus, restat: sed magna pars est profectus, velle proficere. 35. Huius rei conscius mihi sum: volo, et tota mente volo. Te quoque instinctum esse, et magno ad pulcherrima properare impetu video. Properemus. Ita demum vita beneficium erit: alioqui mora est, et quidem turpis inter foeda versantibus. Id agamus, ut nostrum omne tempus sit. Non erit autem, nisi prius nos nostri esse coeperimus. 36. Quando continget contemnere utramque fortunam? quando continget omnibus oppressis affectibus, et sub arbitrium adductis, hanc vocem emittere: Vici. Quem vicerim, quaeris? Non Persas, nec extrema Medorum, nec si quid ultra Dahas bellicosum iacet: sed avaritiam, sed ambitionem, sed metum mortis, qui victores gentium vicit.

EPISTOLA LXXII.

Differt petitionem Lucilii. Ea autem occasione ait, differri a nobis boni studium: male. Huic uni, omissis aliis, vacandum est. Nihil incidere, quod impediat, sapienti quidem: aliqua, proficienti. Discrimen inter utrosque. Externa nec addere, nec demere sapienti, semper se contento.

Quod quaeris a me, liquebat mihi, si remeditarer, per se: sed diu non retentavi memoriam meam. Itaque non facile me sequitur. Quod evenit libris situ cohaerentibus, hoc evenisse mihi sentio: explicandus est animus, et quaecunque apud illum deposita

sunt, subinde excuti debent, ut parata sint quotie usus exegerit. Ergo hoc in praesentia differamus multum enim operae, multum diligentiae poscit Quum primum longiorem eodem loco speravero mo ram, tunc istud in manus sumam. 2. Quaedam enir sunt, quae possis et in cisio scribere: quaedam le ctum, et otium, et secretum desiderant. Nihilomi nus his quoque occupatis diebus agatur aliquid, e quidem totis. Nunquam enim non succedent occu pationes novae. Serimus illas. Itaque ex una ex eunt plures: deinde ipsi nobis dilationem damus quum hoc peregero, toto animo incumbam, et, si han rem molestam composuero, studio me dabo. 3. Non quum vacaveris, philosophandum est: omnia alia negligenda, ut huic assideamus, cui nullum tempus satis magnum est, etiamsi a pueritia usque ad lon gissimos humani aevi terminos vita protenditur. Non multum refert, utrum omittas philosophiam, an in termittas. Non enim ubi interrupta est manet, sed eorum more, quae intenta dissiliunt, usque ad initia sua recurrit, quod a continuatione discessit. 4. Re sistendum est occupationibus, nec explicandae, sed submovendae sunt. „Tempus quidem nullum est parum idoneum studio salutari." Atqui multi inter illa non student, propter quae studendum: incidet aliquid quod impediat. Non equidem eum, cuius animus in omni negotio laetus atque alacer est. 5 Imperfectis adhuc interscinditur laetitia: sapient vero contexitur gaudium, nulla rumpitur causa, null fortuna: semper et ubique tranquillum est. Non enim ex alieno pendet, nec favorem fortunae au hominis exspectat: domestica illi felicitas est. Ex iret ex animo, si intraret: ibi nascitur. 6. Aliquand *extrinsecus*, quo admoneatur mortalitatis, interve *nit: sed* id leve, et quod summam cutem stringa *Aliquo, inquam,* incommodo afflatur maximus is: ill

it fixum. Ita dico, extrinsecus aliqua sunt
da, velut in corpore interdum robusto soli-
ruptiones quaedam pustularum et ulcuscu-
im in alto malum est. 7. Hoc, inquam, in-
ter consummatae sapientiae virum, et alium
itis, quod inter sanum, et ex morbo gravi ac
mergentem: cui sanitatis loco est levior ac-
Hic, nisi attendit, subinde gravatur, et in
ivolvitur. Sapiens recidere non potest, ne
quidem amplius. 8. Corpori enim ad tem-
valetudo est; quam medicus etiamsi reddi-
praestat. Saepe ad eundem quem advoca-
tcitatur: animus semel in totum sanatur.
uomodo intelligas sanum. Si se ipse con-
t, si confidit sibi; si scit, omnia vota morta-
nia beneficia quae dantur petunturque, nul-
eata vita habere momentum. 9. Nam cui
edere potest, id imperfectum est: cui quid
e potest, id imperpetuum est. Cuius per-
ura laetitia est, is suo gaudeat. Omnia au-
us vulgus inhiat, ultro citroque fluunt: ni-
rtuna mancipio. Sed haec quoque fortuita
ctant, quum illa ratio temperavit ac miscuit.
etiam quae externa commendet, quorum
sus ingratus est. 10. Solebat Attalus hac
nti: Vidisti aliquando canem missa a domi-
a panis aut carnis aperto ore captantem?
excepit, protinus integrum devorat, et sem-
em futuri hiat. Idem evenit nobis. Quid-
ectantibus fortuna proiecit, id sine ulla vo-
emittimus, statim ad rapinam alterius ere-
enti. 11. Hoc sapienti non evenit: plenus
amsi quid obvenit, secure excipit, ac repo-
etitia fruitur maxima, continua, sua. Ha-
is bonam voluntatem, habet profectum, sed
ni desit a summo? hic deprimitur alternis,

et extollitur, ac modo in coelum allevatur, modo defertur ad terram. Imperitis ac rudibus nullus praecipitationis finis est: in Epicureum illud chaos decidunt inane, sine termino. 12. Adhuc est genus tertium eorum qui sapientiae alludunt: quam non quidem contigerunt, in conspectu tamen, et ut ita dicam, sub ictu habent: hi non concutiuntur; ne defluunt quidem: nondum in sicco, iam in portu sunt. Ergo quum tam magna sint inter summos imosque discrimina, quum medios quoque sequatur fructus suus, sequatur ingens periculum ad deteriora redeundi: non debemus occupationibus indulgere. Excludendae sunt, si semel intraverint, in locum suum alias substituent. Principiis illarum obstemus. Melius non incipient, quam desinent.

EPISTOLA LXXIII.

Philosophos non esse contumaces. Parere magis, et ama[...] principes, quam illos ambitiosos aut palatinos. Nam i[...] appetunt, invident, semper inquieti, et saepe irati. [...] autem, amant, quia in quiete sub iis sunt. Imputant eti[...] hoc beneficium, etsi pluribus contingat. Hortatur dei[...] assurgere ad virtutem, id est deum. Nam sapientem (S[...] ca superbia) vel illi parem.

Errare mihi videntur, qui existimant, phil[...]phiae fideliter deditos, contumaces esse ac refr[...]rios, et contemtores magistratuum ac regum, e[...]ve per quos publica administrantur. E con[...] enim, nulli adversus illos gratiores sunt: nec i[...]rito. Nullis enim plus praestant, quam quib[...] tranquillo otio licet. Itaque hi, quibus apt[...] propositum bene vivendi aditum confert se[...] publica, necesse est auctorem huius boni, u[...]tem colant: multo quidem magis, quam illi i[...] et in medio positi; 2. qui multa principibus[...] sed multa et imputant: quibus nunquam t[...] occurrere ulla liberalitas potest, ut cupidi[...]

, quae crescunt, dum implentur, exsatiet. Quis- autem de accipiendo cogitat, oblitus accepti est. ullum habet malum cupiditas maius, quam quod ata est. 3. Adiice nunc, quod nemo eorum qui epublica versantur, quos vincat, sed a quibus vinr, adspicit: et illis non tam iucundum est, mul- post se videre, quam grave, aliquem ante se. Ha- hoc vitium omnis ambitio: non respicit. Nec bitio tantum instabilis est, verum cupiditas omnis: a incipit semper a fine. 4. At ille vir sincerus ac us, qui reliquit et curiam et forum, et omnem ninistrationem reipublicae, ut ad ampliora sece- et, diligit eos per quos hoc ei facere tuto licet, usque illis gratuitum testimonium reddit, et ma- m rem nescientibus debet. Quemadmodum prae- tores suos veneratur ac suspicit, quorum benefi- illis inviis exiit: sic et his, sub quorum tutela itus exercet artes bonas. 5. Verum alios quoque viribus suis protegit. Quis negat? Sed quemad- lum Neptuno plus debere se iudicat, ex his qui em tranquillitate usi sunt, qui plura et pretio- a illo mari vexit: et animosius a mercatore, m a vectore solvitur votum; et ex ipsis mercato- s effusius gratus est, qui odores ac purpuras et pensanda portabat, quam qui vilissima quaeque aburrae loco futura congesserat: sic huius pacis eficium ad omnes pertinentis, altius ad eos per- t, qui illa bene utuntur. Multi enim sunt ex his itis, quibus pax operosior bello est. 6. An idem timas pro pace debere eos, qui illam ebrietati libidini impendunt, aut aliis vitiis, quae vel bello penda sunt? nisi forte tam iniquum putas esse entem, ut nihil viritim se debere pro communi- bonis iudicet. Soli lunaeque plurimum debeo: n uni mihi oriuntur. Anno, temperantique an- *Deo, privatim* obligatus sum: quamvis nihil in

meum honorem descripta sint. 7. Stulta avari mortalium possessionem proprietatemque discern nec quidquam suum credit esse, quod publicum e at ille sapiens nihil iudicat suum magis, quam cu illi cum humano genere consortium est. Nec en essent ista communia, nisi pars illorum pertine ad singulos. Socium efficit, etiam quod ex mini portione commune est. 8. Adiice nunc, quod mag et vera bona non sic dividuntur, ut exiguum in si gulos cadat: ad unumquemque tota perveniunt. I congiario tantum ferunt homines, quantum in capi promissum est: epulum et visceratio, et si quid ali capitur manu, discedit in partes: at haec individ bona, pax, et libertas, tam omnium tota, quam si gulorum sunt. 9. Cogitat itaque sapiens, per qu sibi horum usus fructusque contingat, per quem n ad arma illum, nec ad servandas vigilias, nec tuenda moenia, et multiplex belli tributum, publi necessitas vocet: agitque gubernatori suo grati Hoc docet philosophia praecipue, bene debere be ficia, bene solvere. Interdum autem solutio est i confessio. 10. Confitebitur ergo, multum se deb ei, cuius administratione ac providentia contin illi pingue otium, et arbitrium sui temporis, et i perturbata publicis occupationibus quies.

O Meliboee, Deus nobis haec otia fecit.
Namque erit ille mihi semper Deus. —

Si illa quoque otia multum auctori suo debent, q rum munus hoc maximum est:

Ille meas errare boves, ut cernis, et ipsum
Ludere, quae vellem, calamo permisit agresti:

11. quanti aestimamus hoc otium, quod inter d *agitur*, quod deos facit? Ita dico, Lucili, et te in c *lum* compendiario voco. Solebat Sextius dic

'em plus non posse quam bonum virum. Plura Iu- :er habet, quae praestet hominibus: sed inter duos nos non est melior, qui locupletior: non magis, am inter duos, quibus par scientia regendi guber- culum est, meliorem dixeris, cui maius speciosius- le navigium est. 12. Iupiter quo antecedit virum onum? Diutius bonus est. Sapiens nihilo se mino- s aestimat, quod virtutes eius spatio breviore clau- antur. Quemadmodum ex duobus sapientibus, qui naior decessit, non est beatior eo, cuius intra pau- iores annos terminata virtus est: sic Deus non vin- it sapientem felicitate, etiamsi vincit aetate. Non st virtus maior, quae longior. 13. Iupiter omnia abet, sed nempe aliis tradidit habenda. Ad ipsum lic unus usus pertinet, quod utendi etiam omnibus ausa est: sapiens tam aequo animo omnia apud alios idet, contemnitque, quam Iupiter. Et hoc se magis uspicit, quod Iupiter uti illis non potest, sapiens on vult. Credamus itaque Sextio, monstranti pul- herrimum iter, et clamanti, Hac itur ad astra: hac, ecundum frugalitatem; hac, secundum temperan- am; hac, secundum fortitudinem. 14. Non sunt ii fastidiosi, non invidi: admittunt, et ascendenti- s manum porrigunt. Miraris hominem ad deos e? Deus ad homines venit, immo, quod propius est, homines venit. Nulla sine Deo mens bona est. mina in corporibus humanis divina dispersa sunt. ae si bonus cultor excipit, similia origini pro- unt, et paria his ex quibus orta sunt surgunt: si llus, non aliter quam humus sterilis ac palustris, cat, ac deinde creat purgamenta pro frugibus.

EPISTOLA LXXIV.

nestum unum re bonum esse: cetera opinione. Qui tuto, ui securo volet vivere, sic sentiat. Scutum in omnia for- ita promptum habeat, Deum sequi. Obiectiunculis qui-

busdam deinde respondet: postremo, vitam beatam, n culum esse; in parvo, in magno, perfectam: nihil ade hil detrahi ab externis.

Epistola tua delectavit me, et marcentem ex vit: memoriam quoque meam, quae iam mihi se ac lenta est, evocavit. Quidni tu, mi Lucili, n mum putes instrumentum beatae vitae hanc pe sionem, unum bonum esse, quod honestum est? omne bonum honesto circumscripsit, intra se est. Nam qui alia bona iudicat, in fortunae potestatem, alieni arbitrii fit: 2. hic amissis li moestus, hic solicitus aegris, hic turpibus et ali passis infamiam tristis. Illum videbis alienae ris amore cruciari, illum suae. Non deerit, repulsa distorqueat: erunt, quos honor ipse Illa vero maxima est ex omni mortalium popul ba miserorum, quam exspectatio mortis exa undique impendens: nihil enim est, unde non su 3. Itaque ut in hostili regione versantibus, h illuc circumspiciendum est, et ad omnem stre circumagenda cervix: nisi hic timor e pector ctus est, palpitantibus praecordiis vivitur. O rent acti in exsilium, et evoluti bonis: occu (quod genus egestatis gravissimum est) in di inopes: 4. occurrent naufragi, similiave nau passi, quos aut popularis ira, aut invidia, per sum optimis telum, inopinantes securosque di procellae more, quae in ipsa sereni fiducia emergere, aut fulminis subiti, ad cuius ictum vicina tremuerunt. Nam ut illic quisquis ab propior stetit, percusso similis obstupuit: sic per aliquam vim accidentibus, unum calamita primit, ceteros metus; paremque passis trist facit, pati posse. 5. Omnium animos mala alie repentina sollicitant. Quemadmodum aves inanis fundae sonus territat: ita nos non ad

tantum exagitamur, sed ad crepitum. Non potest ergo quisquam beatus esse, qui huic se opinioni credidit. Non enim beatum est, nisi quod intrepidum. Inter suspecta male vivitur. Quisquis se multum fortuitis dedit, ingentem sibi materiam perturbationis, et inexplicabilem fecit: una haec via est ad tuta vadenti, et externa dispicere, et honesto contentum esse. 6. Nam qui aliquid virtute melius putat, aut ullum praeter illam bonum; ad haec quae a fortuna sparguntur, sinum expandit, et solicitus missilia eius exspectat. Hanc imaginem animo tuo propone, ludos facere fortunam, et in hunc mortalium coetum honores, divitias, gratiam excutere: 7. quorum alia inter diripientium manus scissa sunt, alia infida societate divisa, alia magno detrimento eorum, in quos devenerant, prensa: ex quibus quaedam aliud agentibus inciderunt, quaedam quia nimis captabantur, amissa, et dum avide rapiuntur, excussa sunt. Nulli vero, etiam cui rapina feliciter cessit, gaudium rapti duravit in posterum. 8. Itaque prudentissimus quisque, quum primum induci videt munuscula, a theatro fugit, et scit magno parva constare. Nemo manum conserit cum recedente, nemo exeuntem ferit: circa praemium rixa est. Idem in his evenit, quae fortuna desuper iactat. Aestuamus miseri, distringimur, multas habere cupimus manus: modo in illam respicimus: 9. nimis tarde nobis mitti videntur, quae cupiditates nostras irritant, ad paucos perventura, exspectata omnibus. Ire obviam cadentibus cupimus: gaudemus si quid invasimus, invidemusque alii, quos spes vana delusit. Vilem praedam magno aliquo incommodo luimus, aut inde fallimur. 10. Secedamus itaque ab istis ludis, et demus raptoribus locum. Illi spectent bona ista pendentia, et ipsi magis *pendeant.* Quicunque beatus esse constituit, *unum esse bonum* putet, quod honestum est. *Nam si ullum aliud existimat*, primum male de pro

videntia iudicat: quia multa incommoda iu accidunt: et quia quidquid nobis dedit, bre exiguum, si compares mundi totius aevo. hac deploratione nascitur, ut ingrati divin terpretes simus. Querimur, quod non sen quod pauca nobis, et incerta, et abitura co Inde est quod nec vivere, nec mori volumus nos odium tenet, timor mortis. Nutat om lium, nec implere nos ulla felicitas potest, autem est, quod non pervenimus ad illud bo mensum et insuperabile, ubi necesse est res luntas nostra, quia ultra summum non est lo Quaeris, quare virtus nullo egeat? Praesenti det, non concupiscit absentia: nihil non illi est, quia satis. Ab hoc discede iudicio: no constabit, non fides: multa utramque praes pienti patienda sunt ex his, quae mala app multa impendenda sunt ex his, quibus ind tanquam bonis. 13. Perit fortitudo, quae p facere debet sui: perit magnanimitas, quae test eminere, nisi omnia velut minuta cont quae pro maximis vulgus optat: perit gratia latio gratiae aestimatur labor, si quidquam sius fide novimus, si non optima spectamus. illa praeteream, aut ista bona non sunt qua tur, aut homo felicior Deo est. Quoniam quae parata nobis sunt, non habet in usu De nec enim libido ad illum, nec epularum lauti opes, nec quidquam ex his hominem inescan vili voluptate ducentibus, pertinet. Ergo au incredibile est, bona Deo desunt; aut hoc ip gumentum est, bona non esse quae Deo desu iice, quod multa quae bona videri volunt, ani quam homini pleniora contingant. 15. Illa c *dius* utuntur: Venere non aeque fatigantur: *illis maior* est et aequabilior firmitas. Seq *multo feliciora* sint homine. Nam sine

sine fraudibus degunt; fruuntur voluptatibus, quas et magis capiunt, et ex facili, sine ullo pudoris aut poenitentiae metu. Considera tu itaque, an id bonum vocandum sit, quo Deus ab homine vincitur. 16. Summum bonum in animo contineamus. Obsolescit, si ab optima nostri parte ad pessimam transit, et transfertur ad sensus, qui agiliores sunt animalibus mutis. Non est summa felicitatis nostrae in carne ponenda. Bona illa sunt vera, quae ratio dat: solida ac sempiterna, quae cadere non possunt, nec decrescere quidem aut minui. Cetera opinione bona sunt: et nomen quidem habent commune cum veris, proprietas in illis boni non est. 17. Itaque commoda vocentur et, (ut nostra lingua loquar,) producta: ceterum sciamus mancipia nostra esse, non partes; et sint apud nos, sed ita ut meminerimus extra nos esse. Etiamsi apud nos sint, inter subjecta et humilia numerentur, propter quae nemo se attollere debeat. Quid enim stultius, quam aliquem eo sibi placere, quod ipse non fecit? Omnia ista nobis accedant, non haereant: ut si abducantur, sine ulla nostri laceratione discedant. 18. Utamur illis, non gloriemur: et utamur parce, tanquam depositis apud nos, et abituris. Quisquis illa sine ratione possedit, non diu tenuit. Ipsa enim felicitas se nisi temperat, premit: si fugacissimis bonis credidit, cito deseritur; et ut non deseratur, affligitur. Paucis deponere felicitatem molliter licuit: ceteri, cum his inter quae eminuere, labuntur, et illos degravant ipsa quae extulerant. 19. Ideo adhibebitur prudentia, quae modum illis ac parsimoniam imponat: quoniam quidem licentia opes suas praecipitat, atque urget: nec unquam immodica durarunt, nisi illa moderatrix ratio compescuit. Hoc multarum tibi urbium ostendet eventus, quarum in ipso flore luxuriosa *imperia ceciderunt*, et quidquid virtute erat *partum, intemperantia* corruit. Adversus hos casus

muniendi sumus. Nullus autem contra fortunam inexpugnabilis murus est: intus instruamur. 20. Si illa pars tuta est, pulsari homo potest, capi non potest. Quod sit hoc instrumentum, scire desideras? Nihil indignetur sibi accidere, sciatque, illa ipsa quibus laedi videtur, ad conservationem universi pertinere, et ex his esse, quae cursum mundi officiumque consummant. Placeat homini, quidquid Deo placuit: ob hoc seipsum suaque miretur, quod non potest vinci, quod mala ipsa sub se tenet, quod ratione, qua valentius nihil est, casum doloremque et iniuriam subigit. 21. Ama rationem: huius te amor contra durissima armabit. Catulorum amor in venabula impingit feras, quas feritas et inconsultus impetus praestat indomitas: iuvenilia nonnunquam ingenia cupido gloriae in contemtum tam ferri, quam ignium, misit: species quosdam, atque umbra virtutis, in mortem voluntariam trudit. Quanto his omnibus fortior ratio est, quanto constantior, tanto vehementior. Per metus ipsos et pericula exibit. 22. Nihil agitis, inquit, quod negatis ullum esse aliud ab honesto bonum. Non faciet vos haec munitio tutos a fortuna, et immunes. Dicitis enim, inter bona esse liberos pios, et bene moratam patriam, et parentes bonos. Horum pericula non potestis spectare securi; perturbabit vos obsidio patriae, liberorum mors, parentum servitus. Quid adversus hos pro nobis responderi soleat, ponam: 23. deinde tunc adiiciam, quid praeterea respondendum putem. Alia conditio est in his, quae ablata in locum suum aliquid incommodi substituunt: tanquam bona valetudo vitiata, in malam transfertur: acies oculorum exstincta, caecitate nos afficit: non tantum velocitas perit poplitibus incisis, sed debilitas pro illa subit. Hoc periculum non est in his, quae paulo ante retulimus. Quare? si amicum bonum amisi, non est mihi pro illo perfidia patienda: nec si bonos liberos

extuli, in illorum locum impietas succedit. 24. Deinde non amicorum ille, aut liberorum interitus, sed corporum est. Bonum autem uno modo perit, si in malum transit, quod natura non patitur: quia omnis virtus et opus omne virtutis incorruptum manet. Deinde, etiamsi amici perierunt, etiamsi probati respondentesque voto patris liberi: est quod illorum expleat locum. Quid sit, quaeris? Quod illos bonos fecerat, virtus. 25. Haec nihil vacare patitur loci: totum animum tenet, desiderium omnium tollit: sola satis est. Omnium enim bonorum vis et origo in ipsa est. Quid refert, an aqua decurrens intercipiatur atque abeat, si fons ex quo fluxerat, salvus est? Non dices vitam iustiorem salvis liberis, quam amissis, nec ordinatiorem, nec prudentiorem, nec honestiorem: ergo nec meliorem quidem. Non facit collectio amicorum sapientiorem, non facit stultiorem detractio: ergo nec beatiorem, aut miseriorem. Quamdiu salva fuerit virtus, non senties quid abscesserit. 26. Quid ergo? non est beatior et amicorum et liberorum turba succinctus? Quidni non sit? Summum enim bonum nec infringitur, nec augetur: in suo modo permanet: utcunque fortuna se gessit, sive illi senectus longa contigit, sive citra senectutem finitus est, eadem mensura summi boni est, quamvis aetatis diversa sit. Utrum maiorem an minorem circulum scribas, ad spatium eius pertinet, non ad formam: licet alter diu manserit, alterum statim obduxeris, et in eum in quo scriptus est pulverem solveris, in eadem uterque forma fuit. 27. Quod rectum est, nec magnitudine aestimatur, nec numero, nec tempore: non magis produci, quam contrahi potest. Honestam vitam ex centum annorum numero in quantum voles corripe, et in unum diem coge: aeque honesta est. Modo latius virtus funditur, regna, urbes, provincias temperat, fert leges, colit amicitias, inter propinquos liberosque dispensat officia:

modo arcto fine circumdatur paupertatis, exsili
bitatis: non tamen minor est, si ex altiore fa
in privatum, ex regio in humilem subducitur, e
blico et spatioso iure in angustias domus vel
coit. 28. Aeque magna est, etiamsi in se re
undique exclusa. Nihilominus enim magni s
est et erecti, exactae prudentiae, indeclinab
stitiae. Ergo aeque beata est: beatum enim
uno loco positum est, in ipsa mente, stabile,
tranquillum: quod sine scientia divinorum h
runique non potest effici. 29. Sequitur illu
me responsurum esse dicebam: Non afflig
piens liberorum amissione, non amicorum.
enim animo fert illorum mortem, quo suam
ctat. Non magis hanc timet, quam illam d
Virtus enim convenientia constat: omnia o
cum ipsa concordant, et congruunt: haec
perit, si animus, quem excelsum oportet
aut desiderio submittitur. Inhonesta est
pidatio et solicitudo, et in ullo actu pigr
nestum enim securum et expeditum est,
est, in procinctu stat. Quid ergo? non
turbationi simile patietur? non et color e
tur, et vultus agitabitur, et artus refri
quidquid aliud, non ex imperio animi, se
quodam naturae impetu geritur? 31.
permanebit illi persuasio eadem: nihil
lum esse, nec dignum, ad quod mens
Omnia quae facienda erunt, audacter f
te. Hoc enim stultitiae proprium qu
ignare et contumaciter facere quae fac
pus impellere, alio animum, distrahiq
sissimos motus? Iam propter illa ipsa
lit se miraturque, contemta est, et
quibus gloriatur, libenter facit. 32.
timetur malum, eo perinde, dum ex
venisset urgetur: et quidquid ne pa

metu patitur. Quemadmodum in corporibus futuri languoris signa praecurrunt: quaedam enim segnitia nervis inest, et sine labore ullo lassitudo et oscitatio et horror membra percurrens: sic infirmus animus, multo ante quam opprimatur malis, quatitur. Praesumit illa, et ante tempus cadit 33. Quid dementius autem, quam angi futuris, nec se tormento reservare, sed accersere sibi miserias, et admovere: quas optimum est differre, si discutere non possis? Vis scire, futuro neminem debere torqueri? Quicunque audierit post quinquagesimum annum sibi patienda supplicia, non perturbatur, nisi si medium spatium transilierit, et se in illam seculo post futuram sollicitudinem immiserit. Eodem modo fit, ut animos libenter aegros, et captantes causas doloris, vetera atque obliterata contristent. Et quae praeterierunt, et quae futura sunt, absunt: neutra sentiamus! Non est autem, nisi ex eo quod sentias, dolor.

EPISTOLA LXXV.

Philosophiam verba non captare, nec tamen ingenio aut eloquio renunciare. Praecipuum est: sit vita ut sermo. Deinde, tentemus progredi: quoniam per gradus ascenditur; et sunt tres proficientium classes.

Minus tibi accuratas a me epistolas mitti quereris. Quis enim accurate loquitur, nisi qui vult putide loqui? Qualis sermo meus esset, si una sederemus aut ambularemus, illaboratus et facilis: tales esse epistolas meas volo, quae nihil habeant accersitum, nec fictum. Si fieri posset, quid sentiam ostendere quam loqui mallem. Etiamsi disputarem, nec supploderem pedem, nec manum iactarem, nec attollerem vocem: sed ista oratoribus reliquissem, contentus sensus meos ad te pertulisse, quos nec exornassem, nec abiecissem. Hoc unum plane tibi approbare vellem, omnia me illa sentire quae dicerem: nec tantum sentire, sed amare. 2. Aliter homines amicam, aliter liberos osculantur: tamen in hoc quoque am-

plexu tam sancto et moderato, satis app
Non mehercules ieiuna esse et arida v
rebus tam magnis dicentur: neque enin
ingenio renuntiat: multum tamen op
verbis non oportet. Haec sit proposi
ma: quod sentimus, loquamur; quod l
tiamus. 3. Concordet sermo cum v
missum suum implevit, qui et quum v
quum audias, idem est. Videbimus qua
unus sit. Non delectent verba nostr
Si tamen contingere eloquentia non
aut si parata est, aut parvo const
pulcherrimas prosequatur. 4. Sit ta
quam se ostendat. Aliae artes ad
pertinent: hic animi negotium agit
aeger medicum eloquentem, sed sa
competit, ut idem ille qui sanare
his quae facienda sunt disserat, b
tamen erit, quare gratuletur sibi
medicum etiam disertum. Hoc e
si peritus gubernator etiam form
aures meas scalpis? Quid oble
Urendus, secandus, abstinendus
hibitus es: curare debes morbu
publicum. Tantum negotii hab
lentia medicus. Circa verba o
dum gaude, si sufficis rebus.
quando quae didiceris affiges
non possint? quando illa exp
cetera memoriae tradidisse s
tanda sunt. 6. Non est beat
facit. Quid ergo? infra ill
statim ad sapientiam praec
Nam qui proficit, in numer
magno tamen intervallo a
ipsos quoque proficientes
in tres classes (ut quibu

primi sunt qui sapientiam nondum habent, sed iam in vicinia eius constiterunt. Tamen etiam quod prope est, ex ora est. 7. Qui sint hi, quaeris? Qui omnes iam affectus ac vitia posuerunt: quae erant complectenda, didicerunt: sed illis adhuc inexperta fiducia est. Bonum suum nondum in usu habent. Iam tamen in illa quae fugerunt, decidere non possunt: iam ibi sunt, unde non est retro lapsus: sed hoc illis de se nondum liquet, et quod in quadam epistola scripsisse me memini, scire se nesciunt. Iam contigit illis bono suo frui, nondum confidere. 8. Quidam hoc proficientium genus, de quo locutus sum, ita complectuntur, ut illos dicant iam effugisse morbos animi, affectus nondum, et adhuc in lubrico stare: quia nemo sit extra periculum malitiae, nisi qui totam eam excussit. Nemo autem illam excussit, nisi qui pro illa sapientiam assumsit. 9. Quid inter morbos animi intersit et affectus, saepe iam dixi: nunc quoque te admonebo. Morbi sunt inveterata vitia, et dura: ut avaritia, ut ambitio nimia: actu haec animum implicuerunt, et perpetua esse mala eius coeperunt. Vt breviter finiam, morbus est iudicium in pravo pertinax, tanquam valde expetenda sint, quae leviter expetenda sunt. 10. Vel, si mavis, ita finiamus: nimis imminere leviter petendis, vel ex toto non petendis, aut in magno pretio habere in aliquo habenda, vel in nullo. Affectus, sunt motus animi improbabiles, subiti et concitati: qui frequentes neglectique, fecere morbum: sicut distillatio una, nec adhuc in morem adducta, tussim facit; assidua et vetus, phthisin. Itaque qui plurimum profecere, extra morbos sunt: affectus adhuc sentiunt, perfecto proximi. 11. Secundum genus est eorum, qui et maxima animi mala et affectus deposuerunt, sed ita, ut non sit illis securitatis suae certa *possessio: possunt* enim in eadem relabi. Tertium *illud genus extra* multa et magna vitia est, sed non

extra omnia. Effugit avaritiam; sed iram adhuc sentit: iam non sollicitatur libidine: sed habet etiamnunc ambitionem: iam non concupiscit; sed adhuc timet. Et in ipso metu ad quaedam satis firmus est, quibusdam cedit: mortem contemnit, dolorem reformidat. 12. De hoc loco aliquid cogitemus: bene nobiscum agetur, si in hunc admittimur numerum. Magna felicitate naturae, magnaque et assidua intentione studii, secundus occupatur gradus: sed nec hic quidem contemnendus est color tertius. Cogita, quantum circa te videas malorum: adspice, quam nullum sit nefas sine exemplo, quantum quotidie nequitia proficiat, quantum publice privatimque peccetur: intelliges satis nos consequi, si inter pessimos non sumus. 13. „Ego vero," inquis, „spero me posse et amplioris ordinis fieri." Optaverim hoc nobis magis, quam promiserim. Praeoccupati sumus: ad virtutem contendimus, inter vitia districti: pudet dicere, honesta colimus, quantum vacat. At quam grande praemium nos exspectat, si occupationes nostras, et mala tenacissima, abrumpimus? Non cupiditas nos, non timor pellet: inagitati terroribus, incorrupti voluptatibus, nec mortem horrebimus, nec deos: sciemus mortem malum non esse, deos malos non esse. 14. Tam imbecillum est, quod nocet, quam cui nocetur: optima vi noxia carent. Exspectant nos, si ex hac aliquando faece in illud evadimus sublime et excelsum, tranquillitas animi, et expulsis erroribus absoluta libertas. Quaeris, quae sit ista? Non homines timere, non deos: nec turpia velle, nec nimia: in seipsum habere maximam potestatem. Inaestimabile bonum est, suum fieri.

EPISTOLA LXXVI.

Philosophum se audire, et scholam adire. Conqueritur *hominum incuria vel ignavia*, qui alia discant, philo*sophari negligant. Ne tu sic*, o Lucili: propera, et bo

disce. Quod bonum? unum illud, honestum. Et iterum argumentis evincit, hoc esse; alia non esse.

Inimicitias mihi denuntias, si quidquam ex his quae quotidie facio, ignoraveris. Vide quam simpliciter tecum vivam: hoc quoque tibi committam. Philosophum audio, et quidem quintum iam diem habeo, ex quo in scholam eo, et ab octava disputantem audio. Bona, inquis, aetate! Quidni bona? Quid autem stultius, quam, quia diu non didiceris, non discere? Quid ergo? Idem faciam, quod trossuli et iuvenes? Bene mecum agitur, si hoc unum senectutem meam dedecet. 2. Omnis aetatis homines haec schola admittit: in hac senescamus, hanc ut iuvenes sequamur. In theatrum senex ibo, et in circum deferar, et nullum par sine me depugnabit: ad philosophum ire erubescam? Tamdiu discendum est, quamdiu nescias, et, si proverbio credimus, quamdiu vivas. Nec ulli hoc rei magis convenit, quam huic: tamdiu discendum est quemadmodum vivas, quamdiu vivis. Ego tamen hic aliquid et doceo. 3. Quaeris quid doceam? etiam seni esse discendum. Pudet autem me generis humani, quoties scholam intravi. Praeter ipsum theatrum Neapolitanorum (ut scis) transeundum est, Metronactis petenti domum. Illud quidem farctum est: et hoc ingenti studio, quis sit pythaules bonus, iudicatur. Habet tibicen quoque Graecus et praeco concursum! At in illo loco, in quo vir bonus quaeritur, in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent, et hi plerisque videntur nil boni negotii habere, quod agant: inepti et inertes vocantur. 4. Mihi contingat iste derisus. Aequo animo audienda sunt imperitorum convicia: et ad honesta vadenti contemnendus est ipse contemtus. Perge, Lucili, et propera, ne tibi accidat quod mihi, ut senex discas. Immo ideo magis propera, quoniam id nunc *aggressus es,* quod perdiscere vix senex possis. *Quantum, inquis,* proficiam? Quantum tentaveris.

Quid exspectas? Nulli sapere casu obtigit. Pec veniet ultro, honor offeretur, gratia ac dignitas tasse ingerentur tibi: virtus in te non incidet, n vi quidem opera aut parvo labore cognoscitur: est tanti laborare, omnia bona semel occupat 5. Unum enim est bonum, quod honestum: in nihil invenies veri, nihil certi, quaecunque fe placent. Quare hoc unum sit bonum, quod h stum, dicam: quoniam me parum exsecutum pı epistola iudicas, magisque hanc rem tibi laud quam probatam putas. Et ut in arctum, quae dicta contraham: omnia suo bono constant. Vitem f litas commendat, sapor vinum, velocitas cer Quare fortia dorso iumenta sint, quaeris? Qui rum hic unus est usus, sarcinam ferre. 6. In sagacitas prima est, si investigare debet feras: sus, si consequi: audacia, si mordere et inva Id in quoque optimum est, cui nascitur, quo cens In homine optimum quid est? Ratio. Hac ante animalia, deos sequitur. Ratio ergo perfecta, prium hominis bonum est: cetera illi cum anima satisque communia sunt. Valet? et leones. Fo sus est? Et pavones. Velox est? Et equi. Non in his omnibus vincitur. 7. Non quaero quid maximum habeat, sed quid suum. Corpus ha Et arbores. Habet impetum et motum voluntari Et bestiae, et vermes. Habet vocem? Sed quant riorem canes, acutiorem aquilae, graviorem t dulciorem mobilioremque lusciniae! Quid in ho proprium? Ratio. Haec recta et consummata feli tem hominis implevit. 8. Ergo si omnis res, q bonum suum perfecit, laudabilis est, et ad finen turae suae pervenit, homini autem suum bonur tio est: si hanc perfecit, laudabilis est, et finen turae suae attigit. Haec ratio perfecta, virtus v tur, eademque honestum est. Id itaque unum ho est in homine, quod unum hominis est. Nunc

non quaerimus quid sit bonum, sed quod sit hominis bonum. Si nullum aliud est hominis, quam ratio: haec erit unum eius bonum, sed pensandum cum omnibus. 9. Si sit aliquis malus, puto improbabitur: si bonus, puto probabitur. Id ergo in homine primum solumque est, quo et probatur et improbatur. Non dubitas, an hoc sit bonum: dubitas, an solum bonum sit. Si quis omnia alia habeat, valetudinem, divitias, imagines multas, frequens atrium, sed malus ex confesso sit: improbabis illum. Item si quis nihil quidem illorum quae retuli, habeat, deficiatur pecunia, clientum turba, nobilitate, et avorum proavorumque serie, sed ex confesso bonus sit: probabis illum. 10. Ergo hoc unum est bonum hominis: quod qui habet, etiamsi aliis destituitur, laudandus est: qui non habet, in omnium aliorum copia damnatur ac reiicitur. Quae conditio rerum, eadem et hominum est. Navis bona dicitur, non quae pretiosis coloribus picta est, nec cui argenteum aut aureum rostrum est, nec cuius tutela ebore caelata est, nec quae fiscis ac opibus regiis pressa est: sed stabilis, et firma, et, iuncturis aquam excludentibus, spissa, ad ferendum incursum maris solida, gubernaculo parens, velox, et non sentiens ventum. 11. Gladium bonum dices, non cui deauratus est baltheus, nec cui vagina gemmis distinguitur: sed cui et ad secandum subtilis acies, et mucro munimentum omne rupturus. Regula non quam formosa, sed quam recta sit, quaeritur. Eo quodque laudatur, cui comparatur, quod illi proprium est. Ergo in homine quoque nihil ad rem pertinet, quantum aret, quantum foeneret, a quam multis salutetur, quam pretioso incumbat lecto, quam pellucido poculo bibat, sed quam bonus sit: bonus autem est, si ratio explicita et recta est, et ad naturae suae voluntatem accommodata. 12. Haec *vocatur virtus: hoc* est honestum, et unicum *hominis bonum. Nam quum* sola ratio perficiat ho-

minem, sola ratio perfecta beatum facit. Hoc autem unum hominis bonum est, quo uno beatus efficitur. Dicimus et illa bona esse, quae a virtute profecta contactaque sunt, id est, opera eius omnia; sed ideo unum ipsa bonum est, quia nullum sine illa est. Si omne in animo bonum est; quidquid illum confirmat, extollit, amplificat, bonum est. 13. Validiorem autem animum, excelsiorem et ampliorem facit virtus. Nam cetera quae cupiditates nostras irritant, deprimunt quoque animum et labefaciunt: et quum videntur attollere, inflant, ac multa vanitate deludunt. Ergo unum id bonum est, quo melior animus efficitur. Omnes actiones totius vitae, honesti ac turpis respectu, temperantur: ad haec, faciendi et non faciendi ratio dirigitur. Quid sit hoc, dicam. 14. Vir bonus quod honeste se facturum putaverit, faciet, etiamsi laboriosum erit: faciet, etiamsi damnosum erit: faciet, etiamsi periculosum erit. Rursus quod turpe erit, non faciet, etiamsi pecuniam afferet, etiamsi voluptatem, etiamsi potentiam. Ab honesto nulla re deterrebitur, ad turpia nulla spe invitabitur. Ergo si honestum utique secuturus est, turpe itaque vitaturus: et in omni actu vitae spectaturus haec duo: nullum aliud bonum quam honestum, nec aliud malum quam turpe. 15. Si una indepravata virtus est, et sola permanet tenoris sui, unum est bonum, virtus: cui iam accidere ne sit bonum, non potest. Mutationis periculum effugit. Stultitia ad sapientiam erepit: sapientia in stultitiam non revolvitur. Dixi, si forte meministi, concupita vulgo, et formidata, inconsulto impetu plerosque calcasse. Inventus est qui flammis imponeret manum: cuius risum non interrumperet tortor: qui in funere liberorum lacrimam non mitteret: qui morti intrepidus occurreret. Amor, ira, cupiditas, pericula depoposcerunt. 16. Quod si hoc potest brevis obstinatio animi, aliquo stimulo excitata: quanto magis virtus

quae non ex impetu, nec subito, sed aequaliter valet; cui perpetuum robur est? Sequitur, ut quae ab inconsultis saepe contemnuntur, a sapientibus semper, ea nec bona sint, nec mala. Vnum ergo bonum ipsa virtus est, quae inter hanc fortunam et illam superba incedit, cum magno utriusque contemtu. 17. Si hanc opinionem receperis, aliquid bonum esse praeter honestum, nulla non virtus laborabit. Nulla enim obtineri poterit, si quidquam extra se respexerit. Quod si est, rationi repugnat, ex qua virtutes sunt; et veritati, quae sine ratione non est. Quaecunque autem opinio veritati repugnat, falsa est. Virum bonum, concedas necesse est, summae pietatis erga deos esse: itaque quidquid illi acciderit, aequo animo sustinebit. Sciet enim id accidisse lege divina, qua universa procedunt. 18. Quod si est, unum illi bonum erit, quod honestum: in hoc enim positum est et parere diis, nec excandescere ad subita, nec deplorare sortem suam, sed patienter excipere fatum, et facere imperata. Si enim ullum aliud est bonum quam honestum, sequetur nos aviditas vitae, aviditas rerum vitam instruentium: quod est intolerabile, infinitum, vagum. Solum ergo bonum est honestum, cui modus est. Diximus, hominum futuram feliciorem vitam quam deorum, si ea bona sunt, quorum nullus diis usus est, tanquam pecunia et honores. 19. Adiice nunc, quod si modo solutae corporibus animae manent, felicior illis status restat, quam est dum versantur in corpore. Atqui si ista bona sunt, quibus per corpora utimur, emissis erit peius: quod contra fidem est, feliciores esse liberis et in universum datis, clausas et obsessas. Illud quoque dixeram, si bona sunt ea quae tam homini contingunt quam mutis animalibus; et muta animalia beatam vitam actura: quod fieri nullo modo potest. 20. Omnia pro honesto patienda sunt: quod non *erat faciendum*, *si* esset ullum aliud bonum

quam honestum. Haec quamvis latius exse
essem priore epistola, constrinxi, et breviter pe
ri. Nunquam autem vera tibi opinio talis vide
nisi animum alleves et teipsum interroges:
exegerit, ut pro patria moriaris, et salutem om
civium tua redimas, an porrecturus sis cerv
non tantum patienter, sed etiam libenter? Si h
cturus es, nullum aliud bonum est. Omnia reli
ut hoc habeas. 21. Vide, quanta vis honesti sit
republica morieris, etiamsi non statim facturu
eris, quum scieris tibi esse faciendum. Interdu
re pulcherrima magnum gaudium etiam ten
brevi ac exiguo capitur: et quamvis fructus
peracti nullus ad defunctum exemtumque reb
manis pertineat, ipsa tamen contemplatio futur
ris iuvat: et vir fortis et iustus, quum morti
pretia ante se posuit, libertatem patriae, sa
omnium pro quibus dependit animam, in summ
luptate est, et periculo suo fruitur. 22. Sed ille
que, cui etiam hoc gaudium eripitur, quod tra
operis maximum et ultimum praestat, nihil cun
desiliet in mortem, facere recte pieque cont
Oppone etiam nunc illi multa, quae dehort
Dic: Factum tuum matura sequetur oblivio,
rum grata existimatio civium. Respondebit
Ista omnia extra opus meum sunt. Ego ipsum
templor: hoc esse honestum scio. Itaque quoc
ducit ac vocat, venio. Hoc ergo unum bonu
quod non tantum perfectus animus, sed gene
quoque et indolis bonae sentit: cetera levia
mutabilia. 23. Itaque solicite possidentur, et
favente fortuna in unum congesta sunt: domini
incumbunt gravia, et illos semper premunt, ali
do et elidunt. Nemo ex istis, quos purpuratos
felix est, non magis, quam ex illis, quibus scep
et chlamydem in scena fabulae assignant.
praesente populo elati incesserunt et coth

simul exierunt, excalceantur, et ad staturam suam redeunt. Nemo istorum, quos divitiae honoresque in altiore fastigio ponunt, magnus est. 24. Quare ergo magnus videtur? Cum basi illum sua metiris. Non est magnus pumilio, licet in monte constiterit: Colossus magnitudinem suam servabit, etiamsi steterit in puteo. Hoc laboramus errore: sic nobis imponitur: quod neminem aestimamus eo quod est, sed adiicimus illi et ea, quibus adornatus est. Atqui quum voles veram hominis aestimationem inire, et scire qualis sit, nudum inspice. 25. Ponat patrimonium, ponat honores, et alia fortunae mendacia: corpus ipsum exuat: animum intuere, qualis quantusque sit, alieno an suo magnus. Si rectis oculis gladios micantes videt, et si scit sua nihil interesse, utrum anima per os, an per ingulum exeat, beatum voca. Si, quum illi denuntiata sunt corporis tormenta, et quae casu veniunt, et quae potentioris iniuria, si vincula et exsilia, et vanas humanarum formidines mentium, securus audit, et dicit,

— Non ulla laborum,
O virgo, nova mi facies inopinave surgit:
Omnia praecepi, atque animo mecum ipse peregi.

26. Tu hodie ista denuntias, ego semper denuntiavi mihi, et hominem paravi ad humana. Praecogitati mali mollis ictus venit. At stultis et fortunae credentibus, omnis videtur nova rerum et inopinata facies. Magna autem pars est apud imperitos mali, novitas. Hoc ut scias, ea quae putaverunt aspera, quum assuevere, patiuntur. Ideo sapiens assuescit futuris malis: et quae alii diu patiendo levia faciunt, hic levia facit diu cogitando. Audimus aliquando voces imperitorum, dicentium: Sciebam hoc mihi restare? Sapiens scit, sibi omnia restare: quidquid factum est, dicit, Sciebam.

EPISTOLA LXXVII.

Narrat obiter de Alexandrinis navibus: aliis accurrentibus, se neglexisse. Quanti enim ista, aut quamdiu? Senex sum, abeo.

[redacted]

Et aliquando sponte abeundum, ut fecit Marcellin contra metum mortis: rationesque huius temne

Subito hodie nobis Alexandrinae naves a runt, quae praemitti solent et nuntiare se classis adventum. Tabellarias vocant. Gra rum Campaniae adspectus est. Omnis in teolorum turba consistit, et ex ipso genere Alexandrinas, quamvis in magna turba naviu ligit. Solis enim licet supparum intendere, alto omnes habent naves. 2. Nulla enim r adiuvat cursum, quam summa pars veli: illi me navis urgetur. Itaque quoties ventus in maiorque est quam expedit, antenna sub Minus habet virium flatus ex humili. Quum vere Capreas et promontorium, ex quo

Alta procelloso speculatur vertice Pallas,

ceterae velo iubentur esse contentae: suppa xandrinarum insigne est. 3. In hoc omnium properantium ad litus, magnam ex pigritia si voluptatem, quod epistolas meorum acc non properavi scire, quis illic esset rerum status, quid afferrent. Olim iam nec perit q mihi, nec acquiritur. Hoc, etiamsi senex ne fuerat sentiendum: nunc vero multo mag quantulumcunque haberem, tamen plus i superesset viatici, quam viae: praesertim qu viam simus ingressi, quam peragere non est 4. Iter imperfectum erit, si in media parte, petitum locum steteris: vita non est imper honesta est. Ubicunque desines, si bene desi est. Saepe autem et fortiter desinendum es ex maximis causis. Nam nec hae maxim quae nos tenent. Tullius Marcellinus, quem noveras, adolescens quietus et cito senex, m non insanabili correptus, sed longo et mo multa imperante, coepit deliberare de morte. vocavit complures amicos: unusquisque, aut

midus erat, id illi suadebat, quod sibi suasisset, aut quia adulator et blandus, id consilium dabat, quod deliberanti gratius fore suspicabatur. Amicus noster Stoicus, homo egregius, et, ut verbis illum, quibus laudari dignus est, laudem, vir fortis ac strenuus, videtur mihi optime illum cohortatus. 6. Sic enim coepit: „Noli, mi Marcelline, torqueri, tanquam de re magna deliberes. Non est res magna, vivere. Omnes servi tui vivunt, omnia animalia. Magnum est, honeste mori, prudenter, fortiter. Cogita quamdiu iam idem facias. Cibus, somnus, libido; per hunc circulum curritur. Mori velle non tantum prudens et fortis, aut miser, sed etiam fastidiosus potest." Non opus erat suasore illi, sed adiutore. Servi parere nolebant. 7. Primum detraxit illis metum, et indicavit, tunc familiam periculum adire, quum incertum esset, an mors domini voluntaria fuisset: alioquin tam mali exempli esset occidere dominum, quam prohibere. Deinde ipsum Marcellinum admonuit, non esse inhumanum, quemadmodum coena peracta reliquiae circumstantibus dividuntur, sic peracta vita aliquid porrigi his, qui totius vitae ministri fuissent. Erat Marcellinus facilis animi, et liberalis, etiam quum de suo fieret. 8. Minutas itaque summulas distribuit flentibus servis, et illos ultro consolatus est. Non fuit illi opus ferro, non sanguine: triduo abstinuit, et in ipso cubiculo poni tabernaculum iussit. Solium deinde illatum est, in quo diu iacuit, et calida subinde suffusa, paulatim defecit: ut aiebat, non sine quadam voluptate: quam afferre solet lenis dissolutio, non inexperta nobis, quos aliquando liquit animus. 9. In fabellam excessi, non ingratam tibi: exitum enim amici tui cognosces, non difficilem, nec miserum. Quamvis enim mortem sibi consciverit, tamen mollissime excessit, et vitae elapsus est. Sed ne inutilis quidem haec fabella fuerit. *Saepe enim talia* exempla necessitas exigit. Saepe

debemus mori; nec volumus: morimur: nec vol
Nemo tam imperitus est, ut nesciat, sibi quan
moriendum: tamen quum prope accesserit, ter
satur, tremit, plorat. 10. Nonne tibi videbitui
tissimus omnium, qui fleverit quod ante annos
non vixerat? Aeque stultus est, qui flet, quo
annos mille non vivet. Haec paria sunt: no
nec fuisti. Utrumque tempus alienum est.]
punctum coniectus es: quod ut extendas, quo
extendes? Quid fles? quid optas? Perdis operar

Desine fata Deum flecti sperare precando:

rata et fixa sunt, atque magna et aeterna neces
ducuntur. 11. Eo ibis, quo omnia eunt. Qu
novum est? Ad hanc legem natus es: hoc pat
accidit, hoc matri, hoc maioribus, hoc omnibu
te, hoc omnibus post te. Series invicta, et null
tabilis ope, illigat ac trahit cuncta. Quantus
pulus moriturorum sequetur, quantus comita
Fortior, ut opinor, esses, si multa millia tibi cc
rerentur. Atqui multa millia hominum et anim
hoc ipso momento, quo tu mori dubitas, anima
riis generibus emittunt. 12. Tu autem non pı
te aliquando perventurum ad id, ad quod s
ibas? Nullum sine exitu iter est. Exempla nur
gnorum virorum me tibi iudicas relaturum? Puei
referam. Lacon ille memoriae traditur impub
huc, qui captus clamabat, Non serviam, sua ill
rica lingua: et verbis fidem imposuit. Ut pr
iussus est fungi servili et contumelioso minis
(afferre enim vas obscoenum iubebatur:) illisu
rieti caput rupit. 13. Tam prope libertas est: (
vit aliquis? Ita non sic perire filium tuum m
quam per inertiam senem fieri? Quid ergo est
perturberis, si mori fortiter etiam puerile est?
te nolle sequi, duceris. Fac tui iuris, quod al
Non sumes pueri spiritum, ut dicas, Non se
felix, servis hominibus, servis rebus, se

Nam vita, si moriendi virtus abest, servitus est. 14. Ecquid habes propter quod exspectes? Voluptates quae te morantur ac retinent, consumsisti: nulla tibi nova est: nulla non iam odiosa ipsa satietate. Quis sit vini, quis mulsi sapor, scis: nihil interest, centum per vesicam tuam, an mille amphorae transeant. Saccus es. Quid sapiat ostreum, quid mullus, optime nosti. Nihil tibi luxuria tua in futuros annos intactum reservavit. Atqui haec sunt, a quibus invitus divelleris! Quid est aliud quod tibi eripi doleas? 15. Amicos et patriam? Tanti enim illam putas, ut tardius coenes? Solem quoque, si posses, exstingueres. Quid enim unquam fecisti luce dignum? Confitere, non curiae te, non fori, non ipsius naturae rerum desiderio, tardiorem ad moriendum fieri. Invitus relinquis macellum, in quo nihil reliquisti. Mortem times: at quomodo illam media oblectatione contemnis? Vivere vis: scis enim. Mori times: quid porro ista vita? non mors est? 16. Caesar, quum illum transeuntem per Latinam viam, unus ex custodiarum agmine, demissa usque in pectus vetere barba, rogaret mortem: Nunc enim, inquit, vivis? Hoc istis respondendum est, quibus succursura mors est: Mori times. Nunc enim vivis? Sed ego, inquit, vivere volo, qui multa honeste facio. Invitus relinquo officia vitae, quibus fideliter et cum industria fungor. Quid? tu nescis unum esse ex vitae officiis, et mori? Nullum officium relinquis. 17. Non enim certus numerus, quem debebas explere, finitur. Nulla vita est non brevis. Nam si ad naturam rerum respexeris, etiam Nestoris et Statiliae brevis est: quae inscribi monumento suo iussit, annis se nonaginta novem vixisse. Vides aniculam gloriari senectute longa. Quis illam ferre potuisset, si contigisset centesimum implere? Quomodo fabula, sic vita; non quam diu, sed quam bene acta it, refert. Nihil ad rem pertinet, quo loco desinas. Quocunque voles, desine: tantum bonam clausulam impone

tra-
etu-
re-
vi-
uta-
in-
tibi
, sed
Nihil
haec
olor cor-
satis di-
unc esse,
distulit
Morieris,
te res et sa-
mortem, sed
ne proprium in-
cruciatus habet
illa faciunt. 7. Nam
nem. Nemo potest
amantissima nostri
aut tolerabilem aut
dolores consistunt in ma-
nervi, articulique, et
acerrime saevit, quum in
cito hae partes obstupe-
m doloris amittunt: 8. sive
hibitus cursu, et mutatus
et admonetque nos, per-
nor, quum desiit habere
et his quae nimis imple-
odagra et chiragra, et
vorumque, interquiescit,
etavit: omnium istorum
etus mora exstinguitur
se. 9. Dentium, oculo-

EPISTOLA LXXVIII.

De morbis suis, etiam in iuventute: et quae in iis sint s
Honesta, inquit, studia, itemque amici: sed remedior
medium, contemptus mortis. Eo vocat Lucilium; et
dolorem plura disserit, alta, animosa, vera.

Vexari te destillationibus crebris, ac febri quae longas destillationes et in consuetudinei ductas sequuntur, eo molestius mihi est, quia e tus sum hoc genus valetudinis: quod inter initi temsi. Poterat adhuc adolescentia iniurias fei se adversus morbos contumaciter gerere: d succubui, et eo perductus sum, ut ipse destill Ad summam maciem deductus, saepe impetun abrumpendae vitae: patris me indulgentissimi ctus retinuit. Cogitavi enim, non quam fortit mori possem, sed quam ille fortiter desiderar posset. 2. Itaque imperavi mihi ut viverem. Ali do enim et vivere, fortiter facere est. Qua tunc fuerint solatio, dicam: si prius hoc dixero ipsa quibus acquiescebam, medicinae vim hab In remedium cedunt honesta solatia: et qui animum erexit, etiam corpori prodest. Studi nostra saluti fuerunt. Philosophiae acceptur quod surrexi, quod convalui: illi vitam debeo, hil illi minus debeo. 3. Multum mihi contul ad bonam valetudinem amici, quorum adhorta bus, vigiliis, sermonibus allevabar. Nihil a Lucili virorum optime, aegrum reficit atque ad quam amicorum affectus: nihil aeque exspec nem mortis ac metum surripit. Non iudicaba quum illos superstites relinquerem, mori: put inquam, me victurum, non cum illis, sed per non effundere spiritum mihi videbar, sed tra 4. Haec mihi dederunt voluntatem adiuvandi patiendi omne tormentum. Alioqui miserrim quum animum moriendi proieceris, non h vendi. Ad haec ergo remedia te confer.

tibi quantum ambules, quantum exercearis, monstrabit: ne indulgeas otio, ad quod vergit iners valetudo: ut legas clarius, et spiritum, cuius iter et receptaculum laborat, exerceas: 5. ut naviges, et viscera molli iactatione concutias: quibus cibis utaris: vinum quando virium causa advoces, quando intermittas, ne irritet et exasperet tussim. Ego tibi illud praecipio, quod non tantum huius morbi, sed totius vitae remedium est: contemne mortem. Nihil triste est, quum huius metum effugimus. Tria haec in omni morbo gravia sunt, metus mortis, dolor corporis, intermissio voluptatum. 6. De morte, satis dictum est. Hoc unum dicam, non morbi hunc esse, sed naturae metum. Multorum mortem distulit morbus: et saluti illis fuit, videri perire. Morieris, non quia aegrotas, sed quia vivis. Ista te res et sanatum manet. Quum convalueris, non mortem, sed valetudinem effugies. — Ad illud nunc proprium incommodum revertamur. Magnos cruciatus habet morbus: sed hos tolerabiles intervalla faciunt. 7. Nam summi doloris intentio invenit finem. Nemo potest valde dolere, et diu. Sic nos amantissima nostri natura disposuit, ut dolorem aut tolerabilem aut brevem faceret. Maximi dolores consistunt in macerrimis corporis partibus: nervi, articulique, et quidquid aliud exile est, acerrime saevit, quum in arcto vitia concepit. Sed cito hae partes obstupescunt, et ipso dolore sensum doloris amittunt: 8. sive quia spiritus naturali prohibitus cursu, et mutatus in peius, vim suam qua viget admonetque nos, perdit: sive quia corruptus humor, quum desiit habere quo confluat, ipse se elidit, et his quae nimis implevit, excutit sensum. Sic podagra et chiragra, et omnis vertebrarum dolor nervorumque, interquiescit, uum illa quae torquebat hebetavit: omnium istorum ima verminatio vexat, impetus mora exstinguitur finis dolendi est, obtorpuisse. 9. Dentium, oculo-

rum, aurium dolor ob hoc ipsum acut quod inter angusta corporis nascitur: no hercule, quam capitis ipsius. Sed quo ir eo citius in alienationem stuporemque Hoc itaque solatium vasti doloris est, q est desinas illum sentire, si nimis sen autem est, quod imperitos in vexatione le habet: non assueverunt animo esse co tum illis cum corpore fuit. 10. Ideo vi prudens animum deducit a corpore, et meliore et divina parte versatur: cum ac fragili, quantum necesse est. Sed m inquis, carere assuetis voluptatibus, ab sitire, esurire. Haec prima abstinentia deinde cupiditas relanguescit, ipsis pe mus fatigatis, ac deficientibus. Inde stomachus: inde quorum fuit aviditas, desideria ipsa moriuntur. Non est aute carere eo, quod cupere desieris. 11. A nullus non intermittitur dolor, aut cert Adiice, quod licet et cavere venturum, imminenti remediis. Nullus enim non mittit, utique qui ex solito revertitur. est morbi patientia, si contemseris id mum minatur. Noli mala tua facere viora, et te querelis onerare: levis dolo illi opinio adiecerit. 12. Contra, si exho peris, ac dicere: „Nihil est, aut certe, e duremus, iam desinet;" levem illum, d cies. Omnia ex opinione suspensa sunt. tio tantum ad illam respicit, et luxuria, ad opinionem dolemus. Tam miser est qu *credit.* Detrahendas praeteritorum d *questiones* puto, et illa verba: „Nulli *peius!* Quos cruciatus, quanta mala p *me surrecturum* putavit! 13. Quoties *a meis!* quoties a medicis relictus! V

[redacted]

i non sic distrahuntur! Etiamsi sunt vera ista, ierunt. Quid iuvat praeteritos dolores retra-, et miserum esse, quia fueris? Quid, quod nemo nultum malis suis adiicit, et sibi ipse mentitur? de quod acerbum fuit, retulisse iucundum est. rale est, mali suï fine gaudere. Circumcidenda duo sunt, et futuri timor, et veteris incommodi oria: hoc ad me iam non pertinet, illud nondum. n ipsis positus difficultatibus dicat:

— *Forsan et haec olim meminisse iuvabit.*

contra illum pugnet animo. Vincetur, si cesse-vincet, si se contra dolorem suum intenderit. c hoc plerique faciunt, attrahunt in se ruinam, ɔbstandum est. Istud quod premit, quod impen-quod urget, si subducere te coeperis, sequetur et ius incumbet: si contra steteris, et obniti volue-repelletur. 15. Athletae quantum plagarum ore, ntum toto corpore excipiunt! Ferunt tamen omne ıentum gloriae cupiditate: nec tantum quia pu-ıt, ista patiuntur, sed ut pugnent. Exercitatio tormentum est. Nos quoque evincamus omnia, um praemium non corona, nec palma est, nec cen praedicationi nominis nostri silentium fa-s: sed virtus, et firmitas animi, et pax in cete-parta, si semel in aliquo certamine debellata ına est. — 16. „Dolorem gravem sentio!" Quidni ias, si illum muliebriter tuleris? Quemadmodum iciosior est hostis fugientibus, sic omne fortui-incommodum magis instat cedenti et averso. — grave est." Quid? nos ad hoc fortes sumus, ut portemus? Utrum vis longum esse morbum, an itatum et brevem? Si longus est, habet interca-nem, dat refectioni locum: multum temporis do-Necesse est ut exsurgat, et desinat. 17. Bre-ıorbus ac praeceps alterutrum faciet: aut ex-*etur*, *aut exstinguet*. Quid autem interest, , *an non sim?* In utroque finis dolendi est. Il-

lud quoque proderit, ad alias cogitationes a animum, et a dolore discedere. Cogita, qui ste, quid fortiter feceris: bonas partes tec tracta: memoriam in ea, quae maxime mir sparge. Nunc tibi fortissimus quisque, et vi loris, occurrat. Ille, qui dum varices exs praeberet, legere librum perseveravit. 18. non desiit ridere, quum hoc ipsum irati t omnia instrumenta crudelitatis experirentu vincetur dolor ratione, qui victus est risu? Q vis, nunc licet dicas, destillationes, et vim co tussis egerentem viscerum partes, et febre cordia ipsa torrentem, et sitim, et artus in di articulis exeuntibus tortos: plus est flamma, leus, et lamina, et, vulneribus ipsis intumesc quod illa renovaret et altius urgeret impress Inter haec tamen aliquis non gemuit: par Non rogavit: parum est. Non respondit: par Risit, et quidem ex animo: vis tu post hoc d deridere? — „Sed nihil, inquit, agere sinit qui me omnibus abduxit officiis.“ Corpus t letudo tenet, non animum. Itaque cursoris pedes, sutoris ac fabri manus impediet. Si tibi esse in usu solet; suadebis, docebis, au sces, quaeres, recordaberis. 20. Quid porr agere te credis, si temperans aeger sis? O morbum posse superari, vel certe sustiner mihi crede, virtuti etiam in lectulo locus. N tum arma et acies dant argumenta alacris an domitique terroribus: et in vestimentis vir f paret. Habes quod agas. Bene luctare cum si nihil te coëgerit, si nihil exoraverit, insi *dis* exemplum. O quam magna erat gloria *ria, si* spectaremur aegri! Ipse te specta *lauda.* — 21. Praeterea duo sunt genera vo *Corporales* morbus inhibet, non tamen to *si* verum aestimes, incitat. Magis iuv

tientem: gratior est esurienti cibus. Quidquid ex abstinentia contingit, avidius excipitur. Illas vero animi voluptates, quae maiores certioresque sunt, nemo medicus aegro negat: has quisquis sequitur, et bene intelligit, omnia sensuum blandimenta contemnit. 22. O infelicem aegrum! quare? quia non vino nivem diluit: quia non rigorem potionis suae, quam capaci scypho miscuit, renovat fracta insuper glacie: quia non ostrea illi Lucrina in ipsa mensa aperiuntur: quia non circa coenationem eius tumultus coquorum est, ipsos cum obsoniis focos transferentium. Hoc enim iam luxuria commenta est. Ne quis intepescat cibus, ne quid palato iam calloso parum ferveat, coenam culina prosequitur. 23. O infelicem aegrum! edet quantum concoquat. Non iacebit in conspectu aper, ut vilis caro a mensa relegatus, nec in repositorio eius pectora avium (totas enim videre fastidium est) congesta ponentur! Quid tibi mali factum est? coenabis tanquam aeger: immo aliquando tanquam sanus. Sed omnia ista facile perferemus, sorbitionem, aquam calidam, et quidquid aliud intolerabile videtur delicatis et luxu fluentibus, magisque animo quam corpore morbidis: tantum mortem desinamus horrere. 24. Desinemus autem, si fines bonorum ac malorum cognoverimus: ita demum nec vita taedio erit, nec mors timori. Vitam enim occupare satietas sui non potest, tot res varias, magnas, divinas percensentem: in odium illam sui adducere solet iners otium. Rerum naturam peragranti nunquam in fastidium veritas veniet: falsa satiabunt. Rursus, si mors accedit et vocat, licet immatura sit, licet mediam praecidat aetatem, perceptus longissime fructus est. Cognita est illi ex magna parte natura, scit tempore honesta non crescere. His necesse est videri omnem vitam brevem, qui illam voluptatibus vanis et ideo infinitis, metiuntur. 25. His te cogitationibus recrea, et interim epistolis nostris vacando: ve-

niet aliquod tempus, quod nos iterum iung sceat. Quantumlibet sit illud, longum facie utendi. Nam, ut Posidonius ait, unus dies eruditorum plus patet, quam imperiti longi tas. Interim hoc tene, hoc morde: adversi cumbere, laetis non credere, omnem fortunae in oculis habere: tanquam, quidquid potest ctura sit. Quidquid exspectatum est diu, levi

EPISTOLA LXXIX.

De Charybdi aliquid, Scylla, et Aetna. Tum, sa ter se pares esse; et ad sapientiam hortatur, eti non comitetur. Atqui comitabitur, vel post vita

Exspecto epistolas tuas, quibus mihi in cumitus Siciliae totius quid tibi novi oster omnia de ipsa Charybdi certiora. Nam Sc xum esse, et quidem non terribile naviganti me scio: Charybdis an respondeat fabulis, mihi desidero. Et si forte observaveris (di autem, ut observes) fac nos certiores, u tantum vento agatur in vortices, an omnis t aeque mare illud contorqueat: et an verum quid illo freti turbine arreptum est, per mu trahi conditum, et circa Tauromenitanum li gere. 2. Si haec mihi perscripseris, tunc ti mandare, ut in honorem meum Aetnam quo das: quam consumi, et sensim subsidere, e ligunt, quod aliquando longius navigantib ostendi. Potest hoc accidere, non quia m tudo desedit, sed quia ignis evanuit, et mi mens ac largus effertur: ob eandem caus quoque per diem segnior. 3. Neutrum aut dibile est, nec montem qui devoretur quoti nec ignem non manere eundem: qui non i est, sed in aliqua inferna valle conceptus et aliis pascitur: in ipso monte non ali bet, sed viam. In Lycia regio notissim stion incolae vocant, perforatum pluri

ı, quod sine ullo nascentium damno ignis innoxius :uit. 4. Laeta itaque regio est, et herbida, nil amis adurentibus, sed tantum vi remissa ac lan- da refulgentibus. Sed reservemus ista, tunc quae- ıri, quum tu mihi scripseris, quantum ab ipso ore ntis nives absint, quas ne aestas quidem solvit: ›o tutae sunt ab igne vicino. Non est autem, quod ım curam imputes mihi: morbo enim tuo daturus ıs, etiamsi nemo mandaret tibi, donec Aetnam de- ibas in tuo carmine, et hunc solennem omnibus ëtis locum attingas. 5. Quem quo minus Ovidius ıctaret, nihil obstitit, quod iam Virgilius impleve- t: ne Severum quidem Cornelium uterque deter- it. Omnibus praeterea feliciter hic locus se dedit: qui praecesserant, non praeripuisse mihi videntur ae dici poterant, sed aperuisse. Sed multum in- 'est, utrum ad consumtam materiam, an ad sub- tam accedas: crescit in dies, et inventuris inventa n obstant. 6. Praeterea, conditio optima est ul- ni. Parata verba invenit, quae aliter instructa vam faciem habent: nec illis manus iniicit, tan- am alienis: sunt enim publica. Iurisconsulti ne- nt, quidquam publicum usucapi. Aut ego te non vi, aut Aetna tibi salivam movet. Iam cupis ande aliquid, et par prioribus scribere. Plus enim erare modestia tibi tua non permittit: quae tanta te est, ut videaris mihi retracturus ingenii tui vi- ı, si vincendi periculum sit. Tanta tibi priorum 'erentia est. — 7. Inter cetera, hoc habet boni sa- ntia: nemo ab altero potest vinci, nisi dum ascen- ur. Quum ad summum perveneris, paria sunt: n est incremento locus, statur. Numquid sol ma- itudini *suae adiicit?* numquid luna ultra quam so- *procedit? Maria* non crescunt: mundus eundem *tum ac modum* servat. Extollere se, quae iu- *magnitudinem* implevere, non possunt. 8. Qui- *ıe fuerint* sapientes, pares erunt et aequales

propriam dotes: alius erit
', alius promtior in elo-
llud, de quo agitur, quod
t in omnibus. An Aetna
e ruere, an hoc excelsum
r vasti maris spatia detra-
iescio: virtutem non flam-
ducet. 9. Haec una maie-
proferri ultra, nec referri
elestium, stata magnitudo
mur educere. Iam multum
no, si verum fateri volo, non
nitas est, pessimis esse me-
rietur, qui suspicentur diem;
splendet! Licet contentus in-
bras, adhuc non fruitur bono
ius noster habebit quod gratu-
sus his tenebris, in quibus vo-
isu clara prospexit, sed totum
edditus coelo suo fuerit, quum
uem occupavit sorte nascendi.
m initia sua. Erit autem illic,
custodia exsolvatur, quum vitia
e ac levis in cogitationes divinas
s agere, Lucili carissime, in hoc
et pauci sciant, licet nemo videat.
virtutis est: etiam invitos comita-
admodum aliquando umbra ante-
equitur: ita gloria aliquando ante
que se praebet, aliquando in averso
serior, ubi invidia secessit. Quam-
ere Democritus! Vix recepit Socra-
amdiu Catonem civitas ignoravit!
ellexit, nisi quum perdidit. 12. Ru-
ac virtus lateret, nisi accepisset iniu-
olatur, effulsit. Numquid non sorti
git, et exsilium suum complexus est!

iis loquor, quos illustravit fortuna, dum vexat.
m multorum profectus in notitiam evasere post
i! quam multos fama non excepit, sed eruit! Vi-
Epicurum, quantopere non tantum eruditiores,
haec quoque imperitorum turba miretur. Hic
tus ipsis Athenis fuit, circa quas delituerat. 13.
:is itaque iam annis Metrodoro suo superstes, in
am epistola, quum amicitiam suam et Metrodo-
rata commemoratione cecinisset, hoc novissime
cit: „Nihil sibi et Metrodoro inter bona tanta
isse, quod ipsos illa nobilis Graecia non ignotos
m habuisset, sed paene inauditos.“ Numquid
non postea, quam esse desierat, inventus est?
quid non opinio eius emicuit? 14. Hoc Metro-
s quoque in quadam epistola confitetur: „Se et
urum non satis eminuisse: sed post, se et Epi-
m magnum paratumque nomen habituros apud
qui voluissent per eadem ire vestigia.“ Nulla
s latet: et latuisse, non ipsius est damnum. Ve-
qui conditam, et seculi sui malignitate compres-
, dies publicet. Paucis natus est, qui populum
tis suae cogitat. 15. Multa annorum millia,
ta populorum supervenient: ad illa respice.
msi omnibus tecum viventibus silentium livor
erit: venient qui sine offensa, sine gratia iudi-
. Si quod est pretium virtutis ex fama, nec hoc
it. Ad nos quidem nihil pertinebit posterorum
o: tamen etiam non sentientes colet, ac fre-
tabit. 16. Nulli non virtus, et vivo, et mortuo,
lit gratiam: si modo illam bona secutus est fide,
non exornavit et pinxit, sed idem fuit, sive ex
ntiato videbatur, sive imparatus ac subito. Ni-
imulatio proficit. Paucis imponit leviter extrin-
s *inducta facies*: veritas in omnem partem sui
er eadem est. Quae decipiunt, nihil habent so-
Tenue est mendacium: perlucet, si diligenter
eris.

EPISTOLA LXXX.

Vulgus ad spectaculum et ad stadium, sese ad studium et animum ivisse. Hunc colendum, non corpus: et facile id esse, si bona velis. Ad libertatem eundum; quod fit spretis calcatisque cupidinibus. In eo verum felicitatem, non in externo splendore esse.

Hodierno die non tantum meo beneficio mihi vaco, sed spectaculi, quod omnes molestos ad sphaeromachiam avocavit. Nemo irrumpit, nemo cogitationem meam impedit: quae hac ipsa fiducia procedit audacius. Non crepuit subinde ostium, non allevabatur velum. Licebit uni vadere; quod magis necessarium est per se eunti, et suam sequenti viam. Non ergo sequor priores? Facio: sed permitto mihi et invenire aliquid, et mutare, et relinquere. 2. Non servio illis, sed assentior. Magnum tamen verbum dixi, qui mihi silentium promittebam, et sine interpellatione secretum: ecce ingens clamor ex stadio profertur, et me non excutit mihi, sed in huius ipsius rei contentionem transfert. Cogito mecum, quam multi corpora exerceant, quam ingenia pauci: quantus ad spectaculum non fidele et lusorium fiat concursus, quanta sit circa artes bonas solitudo: quam imbecilli animo sint, quorum lacertos humerosque miramur. 3. Illud maxime revolvo mecum: si corpus perduci exercitatione ad hanc patientiam potest, qua et pugnos pariter et calces non unius hominis ferat, qua solem ardentissimum in ferventissimo pulvere sustinens aliquis, et sanguine suo madens diem ducat: quanto facilius animus corroborari possit, ut fortunae ictus invictus excipiat, ut proiectus, ut conculcatus exsurgat? 4. Corpus enim multis eget rebus, ut valeat: animus ex se crescit, se ipse alit, se exercet. Illi multo cibo, multa potione opus est, multo oleo, longa denique opera: tibi continget virtus sine apparatu, sine impensa. Quidquid facere te potest bonum, tecum est. Quid tibi opus est v sis bonus? velle. Quid autem melius potes ve

quam eripere te huic servituti, quae omnes premit, quam mancipia quoque conditionis extremae, et in his sordibus nata, omni modo exuere conantur? 5. Peculium suum, quod comparaverunt ventre fraudato, pro capite numerant: tu non concupisces quanticunque ad libertatem pervenire, qui te putas in illa natum? Quid ad arcam tuam respicis? emi non potest. Itaque in tabellas vanum coniicitur nomen libertatis: quam nec qui emerunt habent, nec qui vendiderunt. Tibi des oportet istud bonum, a te petas. Libera te primum metu mortis; illa nobis primum iugum imponit: deinde metu paupertatis. 6. Si vis scire quam nihil in illa mali sit, compara inter se pauperum et divitum vultus. Saepius pauper et fidelius ridet: nulla solicitudo in alto est: etiam si qua incidit cura, velut nubes levis transit. Horum qui felices vocantur, hilaritas ficta est, aut gravis et suppurata tristitia: et quidem gravior, quia interdum non licet palam esse miseros: sed inter aerumnas cor ipsum exedentes, necesse est agere felicem. 7. Saepius hoc exemplo mihi utendum est: nec enim ullo efficacius exprimitur hic humanae vitae mimus, qui nobis partes has, quas male agamus, assignat. Ille, qui in scena elatus incedit, et haec resupinus dixit,

En impero Argis; regna mihi liquit Pelops,
Qua Ponto ab Helles atque ab Ionio mari
Urgetur Isthmos:

servus est; quinque modios accipit, et quinque denarios. 8. Ille qui superbus, atque impotens, et fiducia virium tumidus ait,

Quodnisi quieris, Menelae, hac dextra occides:

diurnum accipit, in centunculo dormit. Idem de istis licet omnibus dicas, quos supra capita hominum, supraque turbam delicatos lectica suspendit: omnium istorum personata felicitas est. Contemnes os, si despoliaveris. Equum empturus, solvi iubes stum, detrahis vestimenta venalibus, ne qua vitia

corporis lateant: hominem involutum aestimas? 9. Mangones, quidquid est quod displiceat, aliquo lenocinio obscondunt. Itaque ementibus ornamenta ipsa suspecta sunt: sive crus alligatum, sive brachium adspiceres, nudari iuberes, et ipsum tibi corpus ostendi. Vides illum Scythiae Sarmatiaeve regem, insigni capitis decorum? Si vis illum aestimare, totumque scire qualis sit, fasciam solve. Multum mali sub illa latet. Quid de aliis loquor? si perpendere te voles, sepone pecuniam, domum, dignitatem: intus te ipse considera. Nunc qualis sis, aliis credis.

EPISTOLA LXXXI.

De homine ingrato exordium: tum quaestio, an grati esse debeamus adversus eum, qui ante iuvit, post nocuit? Subtiliter et diffuse hoc disputat, et varie distinguit.

Quereris incidisse te in hominem ingratum. Si hoc nunc primum, age aut fortunae, aut diligentiae tuae gratias. Sed nihil facere hoc loco diligentia potest, nisi te malignum. Nam si hoc periculum vitare volueris, non dabis beneficia: ita, ne apud alium pereant, apud te peribunt. Non respondeant potius, quam non dentur: et post malam segetem serendum est. Saepe quidquid perierat assidua infelicis soli sterilitate, unius anni restituit ubertas. 2. Est tanti, ut gratum invenias, experiri et ingratos. Nemo habet tam certam in beneficiis manum, ut non saepe fallatur: aberrent, ut aliquando haereant. Post naufragium maria tentantur: foeneratorem non fugat a foro decoctor. Cito inerti otio vita torpebit, si relinquendum est quidquid offendit. Te vero benigniorem haec ipsa res faciat. Nam cuius rei eventus incertus est, id, ut aliquando procedat, saepe tentandum est. 3. Sed de isto satis multa in iis libris locuti sumus, qui de Beneficiis inscribuntur: illud magis quaerendum videtur, quod non satis (ut existimo) explicatum est: „An is qui profuit nobis, si postea nocuit, paria fecerit, et nos debito solverit?" Adiic

si vis, et illud: „Multo plus postea nocuit, quam ante profuerat.“ Si rectam illam rigidi iudicis sententiam quaeris, alterum ab altero absolvet, et dicet: Quamvis iniuria praeponderet, tamen beneficiis donetur, quod ex iniuria superest. Plus nocuit? sed prius profuit; itaque habeatur et temporis ratio. 4. Iam illa manifestiora sunt, quam ut admoneri debeas, quaerendum esse, quam libenter profuerit, quam invitus nocuerit: quoniam animo et beneficia et iniuriae constant. Nolui beneficium dare: victus sum aut verecundia, aut instantis pertinacia, aut spe. Eo animo quidque debetur, quo datur: nec, quantum sit, sed a quali profectum voluntate, perpenditur. Nunc coniectura tollatur. 5. Et illud beneficium fuit, et hoc quod modum beneficii prioris excessit, iniuria est. Vir bonus utrosque calculos sic ponit, ut se ipse circumscribat: beneficio adiicit, iniuriae demit. Ille alter remissior iudex, quem esse me malo, iniuriae oblivisci debebit, officii meminisse. Hoc certe, inquit, iustitiae convenit, suum cuique reddere, beneficio gratiam, iniuriae talionem, aut certe malam gratiam. 6. Verum erit istud, quum alius iniuriam fecerit, alius beneficium dederit. Nam si idem est, beneficio vis iniuriae exstinguitur. Nam cui, etiamsi merita non antecessissent, oportebat ignosci, post beneficia laedenti plus quam venia debetur. Non pono utrique par pretium: pluris aestimo beneficium, quam iniuriam. Non omnes debere sciunt grati beneficium. Potest etiam imprudens, et rudis, et unus e turba, utique dum prope est ab accepto, reddere beneficium, et pensare: ignorat autem, quantum debeat. 7. Uni sapienti notum est, quanti res quaeque taxanda sit. Nam ille, de quo *loquebar modo, stultus,* etiamsi bonae voluntatis est, *aut minus quam* debet, aut tempore, aut quo non debet *loco, reddit:* id quod referendum est, effundit at*que abiicit.* Mira in quibusdam rebus verboru

proprietas est: et consuetudo sermonis antiqui
dam efficacissimis, et officia docentibus, notis s
Sic certe solemus loqui: Ille illi gratiam retulit
ferre, est ultro quod debebas afferre. 8. No
mus: Gratiam reddidit. Reddunt enim, et qui
scuntur, et qui inviti, et qui ubilibet, et qui per
Non dicimus: Reposuit beneficium, aut solvit
lum enim nobis placuit, quod aeri alieno con
verbum. Referre, est ad eum, a quo acceperis,
Haec vox significat voluntariam relationem.
retulit, ipse se appellavit. Sapiens omnia exa
bit secum, quantum acceperit, a quo, quando
quemadmodum. 9. Itaque negamus, quenquam
gratiam referre, nisi sapientem. Non magis
beneficium dare quisquam scit, nisi sapiens: h
licet, qui magis dato gaudet, quam alius ac
Hoc aliquis inter illa numerat, quae videmur
nata omnibus dicere: *παράδοξα* Graeci voca
ait: „Nemo ergo scit praeter sapientem referr
tiam? ergo nec quod debet creditori suo, rep
quisquam scit alius? nec quum emit aliquam
pretium venditori persolvere?" Sed ne nob
invidia, scito idem dicere Epicurum. 10. Me
rus certe ait, Solum sapientem referre gratiam
Deinde idem admiratur, quum dicimus: „Sol
piens scit amare, solus sapiens amicus est."
et amoris et amicitiae pars est, referre gratiam
mo hoc magis vulgare est, et in plures cadit,
vera amicitia. Deinde idem admiratur, quod
mus: „fidem nisi in sapiente non esse:" tan
non ipse idem dicat. An tibi videtur fidem h
qui referre gratiam nescit? 11. Desinant itaq
famare nos, tanquam incredibilia iactantes, et
apud sapientem esse ipsa honesta, apud vulg
mulacra rerum honestarum et effigies. Nemo
re gratiam scit, nisi sapiens. Stultus quoqu
cunque scit et quemadmodum potest, referat

lli potius, quam voluntas desit. Velle non di-ır. 12. Sapiens inter se omnia comparabit. Ma-ius opus, aut minus fit (quamvis idem sit) tempo-loco, causa. Saepe enim hoc non potuere divi-in domum infusae, quod opportune dati mille arii. Multum enim interest, donaveris, an suc-'eris: servaverit illum tua liberalitas, an instru-t. Saepe quod datur, exiguum est: quod sequi-ex eo, magnum. Quantum autem existimas in-sse, utrum aliquis de arca, quod praestabat, sum-t, an beneficium acceperit, ut daret? 13. Sed ne adem, quae satis scrutati sumus, revolvamur; in comparatione beneficii et iniuriae, vir bonus iu-ıbit quidem quod erit aequissimum: sed beneficio ebit, in hanc erit partem proclivior. Plurimum em momenti persona solet afferre in rebus eius-li. Dedisti mihi beneficium in servo, iniuriam sti in patre: servasti mihi filium, sed patrem abs-sti. 14. Alia deinceps, per quae procedit omnis latio, prosequetur, et si pusillum erit quod inter-dissimulabit. Etiamsi multum fuerit, si id do-i salva pietate ac fide poterit, remittet: id est, si ipsum tota pertinebit iniuria. Summa rei haec Facilis erit in commutando: patietur plus im-ari sibi. Invitus beneficium per compensationem riae solvet: in hanc partem inclinabit, huc ver-, ut cupiat debere gratiam, cupiat referre. 15. at enim, si quis beneficium libentius accipit, m reddit. Quanto hilarior est qui solvit, quam mutuatur; tanto debet laetior esse, qui se maxi-aere alieno accepti beneficii exonerat, quam qui piens quum maxime obligatur. Nam in hoc quo-falluntur ingrati, quod creditori quidem, praeter em, extra ordinem numerant: beneficiorum au-usum esse gratuitum putant. Et illa crescunt a: *tantoque plus* solvendum est, quanto tardius. *ngratus est,* qui beneficium reddit sine usura.

Itaque huius quoque rei habebitur ratio, quum conferentur accepta et expensa. Omnia facienda sunt, ut quam gratissimi simus. Nostrum enim in hoc bonum: quemadmodum iustitia non est, ut vulgo creditur, ad alios pertinens; maxima pars eius in se redit. Nemo non, quum alteri prodest, sibi profuit. 17. Non eo nomine dico, quod volet adiuvare adiutus, protegere defensus, quod bonum exemplum circuitu ad facientem revertitur: sicut mala exempla recidunt in auctores, nec ulla miseratio contingit his, qui patiuntur iniurias, quas posse fieri, faciendo docuerunt: sed quod virtutum omnium pretium in ipsis est. Non enim exercentur ad praemium: recte facti, fecisse merces est. 18. Gratus sum: non ut alius mihi libentius praestet, priori irritatus exemplo: sed ut rem iucundissimam ac pulcherrimam faciam. Gratus sum: non quia expedit, sed quia iuvat. Hoc ut scias ita esse, si gratum esse non licebit, nisi ut videar ingratus, si reddere beneficium non aliter quam per speciem iniuriae potero; aequissimo animo ad honestum consilium, per mediam infamiam, tendam. 19. Nemo mihi videtur pluris aestimare virtutem, nemo illi magis esse devotus, quam qui boni viri famam perdidit, ne conscientiam perderet. Itaque, ut dixi, maiore tuo, quam alterius bono, gratus es. Illi enim vulgaris et quotidiana res contigit, recipere quod dederat: tibi magna, et ex beatissimo animi statu profecta, gratum fuisse. 20. Nam si malitia miseros facit, virtus beatos, gratum autem esse virtus est: rem usitatam reddidisti, inaestimabilem consecutus es, conscientiam grati: quae nisi in animum divinum fortunatumque non pervenit. In contrarium autem huic affectum, summa infelicitas urget. Nemo, si ingratus est, non miser *erit: non* differo illum, statim miser est. Itaque in*rati esse* vitemus, non aliena causa, sed nostra. 21. *inimum* ex nequitia levissimumque ad alios re-

at: quod pessimum ex illa est, et (ut ita dicam) issimum, domi remanet, et premit habentem. ıadmodum Attalus noster dicere solebat: „Mali- ›sa maximam partem veneni sui bibit. Illud ve- m, quod serpentes in alienam perniciem profe- sine sua continent, non est huic simile: hoc, ha- ibus pessimum est." 22. Torquet ingratus se, et ›rat: odit quae accepit, quia redditurus est, et nuat: iniurias vero dilatat atque auget. Quid au- eo miserius, cui beneficia excidunt, haerent iniu- ! At contra sapientia exornat omne beneficium, ibi ipsa commendat, et se assidua eius commemo- ›ne delectat. Malis una voluptas est, et haec bre- dum accipiunt beneficia: ex quibus sapienti lon- gaudium manet, ac perenne. 23. Non enim illum pere, sed accepisse delectat: quod immortale est, ssiduum. Illa contemnit, quibus laesus est: nec riscitur per negligentiam, sed volens. Non vertit ia in peius: sed nec quaerit cui imputet casum, et ;ata hominum ad fortunam potius refert. Non ca- niatur verba, nec vultus: quidquid accidit, beni- interpretando levat: nec offensae potius, quam ficii meminit. 24. Quantum potest, in priore ac ore se memoria detinet; nec mutat animum ad- ıs bene meritos, nisi multum malefacta praece- : et manifestum etiam conniventi discrimen est: quoque in hoc dumtaxat, ut talis sit post maio- iniuriam, qualis ante beneficium. Nam quum be- io par est iniuria, aliquid in animo benevolentiae net. 25. Quemadmodum reus sententiis paribus ivitur, et semper quidquid dubium est, humani- ıclinat in melius: sic animus sapientis, ubi paria ficiis merita sunt, desinet quidem debere, sed non et velle debere: et hoc facit, quod qui post ta- ı novas solvunt. Nemo autem gratus esse potest, *ontemserit ista*, propter quae vulgus insanit. Si *'e vi sgratiam*; et in exsilium eundum est, et ef-

fundendus sanguis, et suscipienda egestas, et ip nocentia saepe maculanda, indignisque obiicien moribus. 26. Non parvo sibi constat homo gratu hil carius aestimamus, quam beneficium, quam(timus: nihil vilius, quum accepimus. Quaeris qu quod oblivionem acceptorum nobis faciat? Cup accipiendorum. Cogitamus non quid impetr sed quid impetrandum sit. Abstrahunt a rect(tiae, honores, potentia, et cetera, quae opinio stra cara sunt, pretio suo vilia. 27. Nescimus mare res: de quibus non cum fama, sed cum ı natura deliberandum est. Nihil habent ista ma cum, quo mentes in se nostras trahant, praete quod mirari illa consuevimus. Non enim quia c piscenda sunt, laudantur; sed concupiscuntur laudata sunt: et quum singulorum error public cerit, singulorum errorem facit publicus. Sed (admodum illa credimus, sic et in hoc fidei popu damus, nihil esse grato animo honestius. 28. C hoc urbes, omnes etiam ex barbaris regionibus g conclamabunt: in hoc bonis malisque conveniet.] qui voluptates laudent, erunt qui labores malint: qui dolorem maximum malum dicant, erunt (malum quidem appellent: divitias aliquis ad mum bonum admittet, alius illas dicet humanae vitae repertas: nihil esse eo locupletius, cui quo net fortuna non invenit. 29. In tanta iudiciorum (sitate, referendam bene merentibus gratiam, c uno tibi, quod aiunt, ore affirmabunt: in hoc tai cors turba consentiet, quum interim iniurias p neficiis reddimus. Et prima causa est, cur quis i tus sit, si satis gratus esse non potuit. Eo perduct furor, ut periculosissima res sit, beneficia in ali magna conferre. Nam quia putat turpe, non red(*non vult* esse, cui reddat. Tibi habe, quod acce *non repeto*, non exigo. Profuisse tutum sit. Nullu *odium* perniciosius, quam ex beneficii violati p

L. ANNAEI SENECAE

PHILOSOPHI

PERA OMNIA.

AD

OPTIMORUM LIBRORUM FIDEM

ACCURATE EDITA.

EDITIO STEREOTYPA.

TOMUS IV.

Insunt: ***Epistolae ad Lucilium, a LXXXII ad finem.***

LIPSIAE
SUMTIBUS ET TYPIS CAROLI TAUCHNITII.
1832.

[redacted]

[redacted]

L. ANNAEI SENECAE
D LUCILIUM
EPISTOLAE.

EPISTOLA LXXXII.

ntra delicias, et mollem vitam: itemque otium ignavum. Studiis id dedicandum esse: et praesertim philosophiae, quae muniat contra metus et externa omnia mala, contra ipsam mortem.

Desii iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deo- m sponsorem accepisti? Eum scilicet qui nemi- m fallit, animum, recti ac boni amatorem. In te pars tui melior est. Potest fortuna tibi iniuriam cere: quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu cias tibi. I, qua coepisti, et in isto te vitae habitu mpone, placide, non molliter. Male tibi esse ma- , quam molliter. Hoc sic accipe, quemadmodum populo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire lemus sic quorundam vitam laudari, quibus invi- tur: Molliter vivit. Hoc dicunt, malus est. 2. Pau- tim enim effeminatur animus, atque in similitudi- m otii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid go? viro non vel obrigescere satius est? Deinde licati timent mortem, cui vitam suam fecere simi- m. Multum interest inter otium, et conditivum. uid ergo, inquis? non satius est vel sic iacere, quam tis officiorum vorticibus volutari? Vtraque res le- lis est, et contractio et torpor. Puto, aeque qui

in odoribus iacet, mortuus est, quam qui rap co. 3. Otium sine literis mors est, et hom sepultura. Quid denique prodest secessis quam non trans maria nos solicitudinum cau sequantur? Quae latebra est, in quam non in tus mortis? Quae tam munita et in altum s vitae quies, quam non dolor territet? Quoc abdideris, mala humana circumstrepent. 4 extra sunt, quae circumeunt nos, quo aut fal urgeant: multa intus, quae etiam in media so exaestuant. Philosophia circumdanda est, gnabilis murus, quem fortuna multis machin situm non transit. In insuperabili loco stat qui externa deseruit, et arce se sua vindica illum omne telum cadit. Non habet, ut p fortuna longas manus: neminem occupat, i rentem sibi. 5. Itaque quantum possumus, resiliamus: quod sola praestabit sui natura gnitio. Sciat quo iturus sit, unde ortus: bonum, quod malum sit: quid petat, quid quae sit illa ratio, quae appetenda ac fugie cernat, qua cupiditatum mansuescit insani rum saevitia compescitur. Haec quidam puta etiam sine philosophia repressisse: sed q curos aliquis casus expertus est, exprimit confessio. 6. Magna verba excidunt, quum poposcit manum, quum mors propius accessi sis illi dicere: Facile provocabas mala absent dolor, quem tolerabilem esse dicebas: ec quam contra multa animose locutus es: sor gella, gladius micat:

Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore fi

7. Faciet autem illud firmum assidua medit non verba exercueris, sed animum, si contra te praeparaveris; adversus quam non exhor nec attollet, qui cavillationibus tibi persuad

t, mortem malum non esse. Libet enim, Lu-
'orum optime, ridere ineptias Graecas, quas
m, quamvis mirer, excussi. Zeno noster hac
tione utitur: Nullum malum gloriosum est:
utem gloriosa est: mors ergo non est malum.
fecisti! liberatus sum metu: post haec, non
bo porrigere cervicem! Non vis severius loqui,
orituro risum movere? Non mehercule facile
xerim, utrum ineptior fuerit, qui se hac inter-
one iudicavit mortis metum exstinguere: an
c tanquam ad rem pertineret, conatus est sol-
Nam et ipse interrogationem contrariam op-
:, ex eo natam, quod mortem inter Indifferen-
nimus, quae ἀδιάφορα Graeci vocant. 9. Nihil
, indifferens gloriosum est: mors autem glo-
n est: ergo mors non indifferens. Haec inter-
io vides ubi obrepat. Mors non est gloriosa,
rtiter mori gloriosum est: et quum dicit, In-
ens nihil gloriosum est: concedo tibi ita, ut di-
nihil gloriosum esse, nisi circa Indifferentia
iam indifferentia esse dico, id est nec bona, nec
morbum, dolorem, paupertatem, exsilium,
m: nihil horum per se gloriosum est, nihil ta-
ine his. 10. Laudatur enim non paupertas, sed
m non submittit, nec incurvat: laudatur non
um, sed qui hoc non doluit: laudatur non do-
d ille quem nihil coegit dolor. Nemo mortem
:, sed eum cui mors ante abstulit animum,
conturbavit. Omnia ista per se non sunt ho-
nec gloriosa: sed quidquid virtus ex illis adiit
vitque, honestum et gloriosum facit. 11. Illa
lio posita sunt: interest, utrum malitia illis an
manum admoverit. Mors enim illa, quae in
e gloriosa est, in Bruto statim turpis est et eru-
ıda. Hic est enim Brutus, qui quum periturus
ı *moras quaereret*, ad exonerandum ventrem

secessit, et evocatus ad mortem, iussusque prae
cervicem: Praebebo, inquit, ita vivam. Quae
mentia est fugere, quum retro ire non possis! P
bebo, inquit, ita vivam! Paene adiecit, vel sul
tonio. 12. O hominem dignum, qui vitae deder
Sed, ut coeperam dicere, vides ipsam morten
malum esse, nec bonum: Cato illa honestissime
est, turpissime Brutus. Omnis res, quod non h
decus, virtute addita sumit. Cubiculum lucidu
cimus: hoc idem obscurissimum est nocte: di
lucem infundit, nox eripit. Sic istis quae a
indifferentia ac media dicuntur, divitiis, viribu
mae, honoribus, regno: et contra, morti, exsilic
lae valetudini, doloribus, quaeque alia aut min
magis pertimuimus, aut malitia, aut virtus da
vel mali nomen. 13. Massa per se nec calida
frigida est. In fornacem coniecta concalui
aquam remissa refrixit. Mors honesta est, pe
quod honestum est. Id est virtus, et animus e
contemnens. Est et horum, Lucili, quae appel
Media, grande discrimen. Non enim sic mors
ferens est, quomodo, utrum capillos pares h
necne: mors inter illa est, quae mala quide
sunt, tamen habent mali speciem. 14. Sui am
et permanendi conservandique se insita vol
atque aspernatio dissolutionis: quia videtur
nobis bona eripere, et nos ex hac, cui assue
rerum copia educere. Illa quoque res morti no
nat, quod haec iam novimus: illa ad quae tra
sumus, nescimus qualia sint, et horremus i
Naturalis praeterea tenebrarum metus est, i
adductura mors creditur. 15. Itaque etiamsi i
rens mors, non tamen inter ea est quae facile n
possint: magna exercitatione durandus est a
ut conspectum eius accessumque patiatur.
contemni debet magis, quam solet. Multa e

ultorum ingeniis certatum est, ad
nfamiam. Descriptus est carcer in-
tua nocte oppressa regio, in qua in-
i,
cubans antro semesa cruento,
rans exsangues territat umbras.
a persuaseris, istas fabulas esse, nec
nctis superesse quod timeant, subit
6. Aeque enim timent, ne apud inferos
usquam. His adversantibus, quae no-
nga persuasio, fortiter pati mortem,
um sit, et inter maxima opera mentis
uae nunquam ad virtutem exsurget, si
m esse crediderit: exsurget, si putabit
se. 17. Non recipit rerum natura, ut
o animo accedat ad id quod malum iu-
veniet, et cunctanter: non est autem
uod ab invito et tergiversante fit. Nihil
quia necesse est. Adiice nunc, quod nihil
nisi cui totus animus incubuit atque af-
lla parte sui repugnavit. 18. Ubi autem
acceditur, aut peiorum metu, aut spe
ad quae pervenire tanti sit, devorata unius
ntia; dissident inter se iudicia facientis.
quod iubeat proposita perficere: illinc,
ahat, et ab re suspecta ac periculosa fuget.
diversa distrahitur. Si hoc est, perit gloria.
im concordi animo decreta peragit: non ti-
l facit.
e cede malis, sed contra audentior ito,
tua te fortuna sinet.
ibis audentior, si mala illa esse credideris.
dum hoc e pectore est: alioquin haesitabit
n moratura suspicio. Trudetur in id, quod
dum est. Nostri quidem videri volunt Ze-
nterrogationem veram esse, fallacem autem

alteram et falsam, quae illi opponitur. Ego non redigo ista ad legem dialecticam, et ad illos artificii veternosissimi nodos: totum genus istud exturbandum iudico, quo circumscribi se qui interrogatur, existimat, et ad confessionem perductus aliud respondet, aliud putat. 20. Pro veritate simplicius agendum est: contra metum fortius. Haec ipsa quae volvuntur ab illis, solvere malim et expandere, ut persuadeam, non ut imponam. In aciem educturus exercitum, pro coniugibus ac liberis mortem obiturum, quomodo exhortabitur? Do tibi Fabios, totum Reipublicae bellum in unam transferentes domum. Laconas tibi ostendo, in ipsis Thermopylarum angustiis positos, nec victoriam sperantes, nec reditum. Ille locus illis sepulcrum futurus est. 21. Quemadmodum exhortaris, ut totius gentis ruinam, obiectis corporibus excipiant, et vita potius quam loco cedant? Dices, Quod malum est, gloriosum non est. Mors gloriosa est: mors ergo non malum. O efficacem concionem! Quis post hanc dubitet se infestis ingerere mucronibus, et stans mori? At ille Leonidas quam fortiter illos allocutus est! „Sic," inquit, „commilitiones prandete, tanquam apud inferos coenaturi!" 22. Non in ore crevit cibus, non haesit in faucibus, non elapsus est manibus: alacres illi et ad prandium promiserunt, et ad coenam. Quid dux ille Romanus, qui ad occupandum locum milites missos, quum per ingentem hostium exercitum ituri essent, sic allocutus est: „Ire commilitones illo necesse est, unde redire non est necesse!" Vides quam simplex et imperiosa virtus sit. Quem mortalium circumscriptiones vestrae fortiorem facere, quem erectiorem possunt? 23. Frangunt animum: qui nunquam minus contrahendus est, et in minuta ac spinosa cogendus, quam quum aliquid grande componitur. Non trecentis, sed omnibus mortalibus mortis timor detrahi

debet. Quomodo illos docebis malum non esse? Quomodo opiniones totius aevi, quibus protinus infantia imbuitur, evinces? quod auxilium invenies? 24. Quid dices imbecillitati humanae? Quid dices, quo inflammati in media pericula irruant? Qua oratione hunc timendi consensum, quibus ingenii viribus obnixam contra te persuasionem humani generis avertes? Verba mihi captiosa componis, et interrogatiunculas nectis. Magnis telis magna portenta feriuntur. 25. Serpentem illam in Africa saevam, et Romanis legionibus bello ipso terribiliorem, frustra sagittis fundisque petierunt: ne pilo quidem vulnerabilis erat, quum ingens magnitudo pro vastitate corporis solida, ferrum, et quidquid humanae torserant manus, reiiceret. Molaribus demum fracta saxis est. Et adversus mortem tu tam minuta iacularis? Subula leonem excipis? Acuta sunt ista, quae dicis? Nihil est acutius arista. Quaedam inutilia et inefficacia ipsa subtilitas reddit.

EPISTOLA LXXXIII.

Vivendum, ut coram Deo inspectore et arbitro. Adiungit de sua tunc vita, temperantia, vigilantia. Iterum contra μικρολόγους, et qui minutis sermonibus aut cavillis sapientiam enervant. Docet ab ipso Zenone, contra ebrietatem disserente.

Singulos dies tibi meos, et quidem totos, indicari iubes. Bene de me iudicas, si nihil esse in illis putas, quod abscondam. Sic certe vivendum est, tamquam in conspectu vivamus: sic cogitandum, tamquam aliquis in pectus intimum inspicere possit. Et potest. Quid enim prodest, ab homine aliquid esse secretum? Nihil Deo clusum est. Interest animis nostris, et cogitationibus mediis intervenit. Sic, intervenit, dico, tamquam aliquando discedat. 2. Faciam ergo quod iubes, et quid agam, et quo ordine, libenter tibi scribam. Observabo me protinus: et quod est utilissi-

[redacted] [redacted]

[redacted]

L. ANNAEI SENECAE
D LUCILIUM
EPISTOLAE.

EPISTOLA LXXXII.

delicias, et mollem vitam: itemque otium ignavum. liis id dedicandum esse: et praesertim philosophiae, quae iat contra metus et externa omnia mala, contra ipsam lem.

i iam de te esse solicitus. Quem, inquis, deo- ponsorem accepisti? Eum scilicet qui nemi- fallit, animum, recti ac boni amatorem. In ars tui melior est. Potest fortuna tibi iniuriam : quod ad rem magis pertinet, non timeo ne tu tibi. I, qua coepisti, et in isto te vitae habitu one, placide, non molliter. Male tibi esse ma- iam molliter. Hoc sic accipe, quemadmodum alo solet dici, dure, aspere, laboriose. Audire us sic quorundam vitam laudari, quibus invi- : Molliter vivit. Hoc dicunt, malus est. 2. Pau- enim effeminatur animus, atque in similitudi- tii sui et pigritiae, in qua iacet, solvitur. Quid viro non vel obrigescere satius est? Deinde ti timent mortem, cui vitam suam fecere simi- Multum interest inter otium, et conditivum. rgo, inquis? non satius est vel sic iacere, quam fficiorum vorticibus volutari? Vtraque res le- st, et contractio et torpor. Puto, aeque qui

mine diligentiam professo ponatur, et verba examinante. Adiice nunc, quod si hoc intellexit Zeno, et nos intelligere voluit, ambiguitate verbi quaesivit locum fraudi: quod faciendum non est, ubi veritas quaeritur. Sed sane hoc senserit: quod sequitur, falsum est, ei qui soleat ebrius fieri, non committi sermonem secretum. 11. Cogita enim quam multis militibus, non semper sobriis, et imperator, et tribunus, et centurio, tacenda mandaverit. De illa C. Caesaris caede, illius dico, qui superato Pompeio rempublicam tenuit, tam creditum est Tillio Cimbro, quam C. Cassio. Cassius tota vita aquam bibit: Tillius Cimber et nimius erat in vino, et scordalus. In hanc rem iocatus est ipse: Ego, inquit, quemquam feram, qui vinum ferre non possum? 12. Sibi quisque nunc nominet eos, quibus scit et vinum male credi, et sermonem bene. Vnum tamen exemplum, quod occurrit mihi, referam, ne intercidat. Instruenda est enim vita exemplis illustribus. Non semper confugiamus ad vetera. L. Piso, urbis custos, ebrius, ex quo semel factus est, fuit. Maiorem partem noctis in convivio exigebat: usque in horam sextam fere dormiebat: hoc erat eius matutinum. 13. Officium tamen suum, quo tutela urbis continebatur, diligentissime administravit. Huic et divus Augustus dedit secreta mandata, quum illum praeponeret Thraciae, quam perdomuit: et Tiberius proficiscens in Campaniam, quum multa in urbe et suspecta relinqueret et invisa, puto quia illi bene cesserat Pisonis ebrietas, postea Cossum fecit urbis praefectum, virum gravem, moderatum, sed mersum vino, et madentem: adeo, ut ex senatu aliquando, in quem e convivio venerat, oppressus inexcitabili somno, tolleretur. 14. Huic tamen Tiberius multa sua manu scripsit, quae committenda ne ministris quidem suis iudicabat. Nullum Cosso aut privatum secretum, aut publicum

um est. Itaque declamationes istas de medio veamus: non est animus in sua potestate, ebrie-devinctus! Quemadmodum musto dolia ipsa untur, et omne quod in imo iacet, in summam m vis caloris eiectat: sic vino exaestuante, uid in imo iacet abditum, effertur, et prodit in am. 15. Onerati mero, quemadmodum non con-t cibum, vino redundante, ita ne secretum qui-quod suum alienumque est, pariter effundunt. uamvis hoc soleat accidere, ita et illud solet, m his, quos scimus libentius bibere, de rebus sariis deliberemus. Falsum est ergo hoc, quod cinii loco ponitur, ei qui soleat ebrius fieri, non endari tacitum. 16. Quanto satius est, aperte are ebrietatem, et vitia eius exponere? quae tolerabilis homo vitaverit, nedum perfectus ac as; cui satis est, sitim exstinguere: qui, etiamsi lo orta est hilaritas, aliena causa producta lon-tamen citra ebrietatem resistit. Nam de illo imus, an sapientis animus nimio vino turbetur, iat ebriis solita. 17. Interim si hoc colligere rum bonum non debere ebrium fieri, cur syllo-s agis? Dic quam turpe sit, plus sibi ingerere capiat, et stomachi sui non nosse mensuram: multa ebrii faciant, quibus sobrii erubescant: aliud esse ebrietatem, quam voluntariam insa-Extende in plures dies illum ebrii habitum: uid de furore dubitabis? Nunc quoque non est , sed brevior. 18. Refer Alexandri Macedonis plum, qui Clitum carissimum sibi ac fidelissi-inter epulas transfodit, et intellecto facinore voluit, certe meruit. Omne vitium ebrietas et dit, et detegit: obstantem malis conatibus ve-diam removet. Plures enim pudore peccandi, bona voluntate, prohibitis abstinent. Ubi pos-animum nimia vis vini, quidquid mali latebat,

emergit. 19. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. Tunc libidinosus ne cubiculum quidem exspectat, sed cupiditatibus suis quantum petierint, sine dilatione permittit: tunc impudicus morbum confitetur ac publicat: tunc petulans non linguam, non manum continet. Crescit insolenti superbia, crudelitas saevo, malignitas livido: omne vitium detexitur et prodit. 20. Adiice illam ignorationem sui, dubia et parum explanata verba, incertos oculos, gradum errantem, vertiginem capitis, tecta ipsa mobilia, velut aliquo turbine circumagente totam domum: stomachi tormenta, quum effervescit merum, ac viscera ipsa distendit. Tunc tamen utcunque tolerabile est, dum illi vis sua est: quid quum somno vitiatur, et, quae ebrietas fuit, cruditas facta est? 21. Cogita quas clades ediderit publica ebrietas. Haec acerrimas gentes bellicosasque hostibus tradidit: haec multorum annorum pertinaci bello defensa moenia patefecit: haec contumacissimos, et iugum recusantes, in alienum egit arbitrium: haec invictos acie mero domuit. Alexandrum, cuius modo feci mentionem, tot itinera, tot proelia, tot hiemes, per quas, victa temporum locorumque difficultate, transierat, tot flumina ex ignoto cadentia, tot maria tutum dimiserunt: intemperantia bibendi, et ille Herculaneus ac fatalis scyphus condidit. 22. Quae gloria est, capere multum? Quum penes te palma fuerit, et propinationes tuas strati somno ac vomitantes recusaverint, quum superstes toti convivio fueris, quum omnes viceris virtute magnifica, et nemo tam vini capax fuerit; vinceris a dolio. M. Antonium, magnum virum et ingenii nobilis, quae alia res perdidit, et in externos mores ac vitia non Romana traiecit, quam ebrietas, nec minor vini Cleopatrae amor? 23. Haec illum res hostem reipublicae, haec hostibus suis imparem reddidit, haec crudelem fecit, quum capita principum civitatis co

nanti referrentur, quum inter apparatissimas epulas luxusque regales ora ac manus proscriptorum recognosceret, quum vino gravis, sitiret tamen sanguinem. Intolerabile erat, quod ebrius faciebat, etiam si sobrius faceret: quanto intolerabilius, quod haec in ipsa ebrietate faciebat? 24. Fere vinolentiam crudelitas sequitur. Violatur enim exasperaturque sanitas mentis. Quemadmodum difficiles faciunt oculos diutini morbi, etiam ad minimam radii solis offensionem: ita ebrietates continuae efferant animos. Nam quum saepe apud se non sint, consuetudo insaniae durat; ac vitia, vino concepta, etiam sine illo valent. Dic ergo, quare sapiens non debeat ebrius fieri. 25. Deformitatem rei et importunitatem ostende rebus, non verbis: quod facillimum est. Proba, istas, quae voluptates vocantur, ubi transcenderint modum, poenas esse. Nam si illud argumentaberis, sapientem multo vino inebriari, et retinere rectum tenorem, etiam si temulentus sit: licet colligas, nec veneno poto moriturum, nec sopore sumto dormiturum, nec elleboro accepto, quidquid in visceribus haerebit, eiecturum deiecturumque. Sed si tentantur pedes, lingua non constat: quid est, quare illum existimes in parte sobrium esse, in parte ebrium?

EPISTOLA LXXXIV.

Stilum lectionemque alternanda esse. Lecta autem, in succum vertenda, et nostra facienda. Denique adhortatio ad sapientiam. Bona et utilia monita.

Itinera ista, quae segnitiam mihi excutiunt, et valetudini meae prodesse iudico, et studiis. Quare valetudinem adiuvent, vides: quum pigrum me, et negligentem corporis, literarum amor faciat, aliena opera exerceor. Studiis quare prosint, indicabo. A lectionibus non recessi. Sunt autem, ut existimo, necessariae: primum, ne sim me uno contentus: deinde, ut quum ab aliis quaesita cognovero, tum et de

inventis iudicem, et cogitem de inveniendis. Alit lectio ingenium: et studio fatigatum, non sine studio tamen, reficit. 2. Nec scribere tantum, nec tantum legere debemus: altera res contristabit, et vires exhauriet: de stilo dico: altera solvet ac diluet. Invicem hoc illo commeandum est, et alterum altero temperandum: ut, quidquid lectione collectum est, stilus redigat in corpus. Apes, ut aiunt, debemus imitari, quae vagantur, et flores ad mel faciendum idoneos carpunt: deinde quidquid attulere, disponunt, ac per favos digerunt: et, ut Virgilius noster ait,

— liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas.

3. De illis non satis constat, utrum succum ex floribus ducant, qui protinus mel sit: an quae collegerunt, in hunc saporem mixtura quadam, et proprietate spiritus sui, mutent. Quibusdam enim placet, non faciendi mellis scientiam esse illis, sed colligendi. Aiunt, inveniri apud Indos mel in arundinum foliis, quod aut ros illius coeli, aut ipsius arundinis humor dulcis et pinguior gignat: 4. in nostris quoque herbis vim eandem, sed minus manifestam et notabilem poni, quam persequatur et contrahat animal huic rei genitum. Quidam existimant, conditura et dispositione in hanc qualitatem verti, quae ex tenerrimis virentium florentiumque decerpserint: non sine quodam, ut ita dicam, fermento: quo in unum diversa coalescunt. 5. Sed ne ad aliud, quam de quo agitur, abducar, nos quoque apes debemus imitari, et quaecunque ex diversa lectione congessimus, separare. Melius enim distincta servantur. Deinde adhibita ingenii nostri cura et facultate, in unum saporem varia illa libamenta confundere: ut etiamsi apparuerit unde sumtum sit, aliud tamen esse, quam unde sumtum est, appareat. Quod in corpore nostro videmus sine ulla opera nostra facere naturam. 6. Alimenta

[redacted]

accepimus, quamdiu in sua qualitate perdu- et solida innatant stomacho, onera sunt: at ı ex eo quod erant, mutata sunt, tunc demum 'es et in sanguinem transeunt. Idem in his, qui- luntur ingenia, praestemus: ut quaecunque hau- ı, non patiamur integra esse, ne aliena sint. oquamus illa: alioquin in memoriam ibunt, non ;enium. 7. Assentiamur illis fideliter, et nostra mus, ut unum quiddam fiat ex multis: sicut unus :rus fit ex singulis, quum minores summas et lentes computatio una comprehendit. Hoc fa- ınimus noster: omnia quibus est adiutus, abs- ıt: ipsum tantum ostendat, quod effecit. 8. nsi alicuius in te comparebit similitudo, quem ratio tibi altius fixerit: similem esse te volo ıodo filium, non quomodo imaginem. Imago ıortua est. Quid ergo? non intelligetur, cuius ris orationem? cuius argumentationem? cuius ntias? Puto, aliquando ne intelligi quidem posse, gni Virgilii: nec enim omnibus, quae ex quo exemplari traxit, formam suam impressit, ut in tem illam competant. 9. Non vides quam mul- ı vocibus chorus constet? Unus tamen ex omni- ›nus redditur. Aliqua illic acuta est, aliqua gra- liqua media. Accedunt viris feminae, interpo- ır tibiae: singulorum illic latent voces, omnium ·ent. De choro dico, quem veteres philosophi ·ant. In commissionibus nostris plus cantorum ıam in theatris olim spectatorum fuit. 10. Quum s vias ordo canentium implevit, et cavea aenea- ıs cincta est, et ex pulpito omne tibiarum ge- rganorumque consonuit, fit concentus ex disso- Talem animum esse nostrum volo, ut multae in rtes, multa praecepta sint, multarum aetatum pla, sed in unum conspirata. Quomodo, inquis, ffici poterit? Assidua intentione: si nihil egeri-

mus, nisi ratione suadente. Hanc si audire volueris, dicet tibi: Relinque ista iamdudum, ad quae discurritur. 11. Relinque divitias, aut periculum possidentium, aut onus. Relinque corporis atque animi voluptates: molliunt et enervant. Relinque ambitum: tumida res est, vana, ventosa. Nullum habet terminum. Tam solicita est ne quem ante se videat, quam ne post se alium. Laborat invidia, et quidem duplici. Vides autem quam miser sit is, cui invidetur, si et invidet? 12. Intueris illas potentium domos, illa tumultuosa, rixa salutantium, limina? Multum habent contumeliarum, ut intres: plus, quum intraveris. Praeteri istos gradus divitum, et magno aggestu suspensa vestibula. Non in praerupto tantum istic stabis, sed in lubrico. Huc potius te ad sapientiam dirige, tranquillissimasque res, et simul amplissimas, pete. 13. Quaecunque videntur eminere in rebus humanis, quamvis pusilla sint, et comparatione humillimorum exstent, per difficiles tamen et arduos tramites adeuntur. Confragosa in fastigium dignitatis via est. At si conscendere hunc verticem libet, cui se fortuna submisit: omnia quidem sub te, quae pro excelsissimis habentur, adspicies, sed tamen venies ad summa per planum.

EPISTOLA LXXXV.

Sophismata improbat, et a seriis studiis ea arcet. Exempla quaedam dat, sed ad utilia traducit: et contra Peripateticos, Sapientem vacare affectibus debere. Deinde, Beatam vitam sibi sufficere: unam et aequalem esse, seu longam, seu brevem. Non etiam imminui ab externis, etsi mala aut damna incurrant: et Sapientem omnibus bene uti.

Peperceram tibi, et quidquid nodosi adhuc supererat, praeterieram: contentus quasi gustum tibi dare eorum, quae a nostris dicuntur, ut probetur virtus ad explendam beatam vitam sola satis efficax. Iubes me, quidquid est interrogationum aut nostrarum, aut

ad traductionem nostram excogitatarum, comprehendere: quod si facere voluero, non erit epistola, sed liber. Illud toties testor, hoc me argumentorum genere non delectari. Pudet in aciem descendere pro diis hominibusque susceptam, subula armatum. 2. Qui prudens est, et temperans est: qui temperans est, et constans: qui constans est, et imperturbatus est: qui imperturbatus est, sine tristitia est: qui sine tristitia est, beatus est: ergo prudens beatus est, et prudentia ad beatam vitam satis est. Huic collectioni hoc modo Peripateticorum quidam respondent, ut imperturbatum et constantem et sine tristitia sic interpretentur, tanquam imperturbatus dicatur, qui raro perturbatur et modice, non qui nunquam. 3. Item sine tristitia eum dici aiunt, qui non est obnoxius tristitiae, nec frequens nimiusve in hoc vitio. Illud enim humanam naturam negare, alicuius animum immunem esse tristitia: sapientem non vinci moerore, ceterum tangi: et cetera in hunc modum, sectae suae respondentia. Non hi tollunt affectus, sed temperant. Quantulum autem sapienti damus, si imbecillimis fortior est, et moestissimis laetior, et effrenatissimis moderatior, et humillimis maior? 4. Quid si miretur velocitatem suam laudans, ad claudos debilesque respiciens?

Illa vel intactae segetis per summa volaret
Gramina, nec cursu teneras laesisset aristas,
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret aequore plantas.

Haec est pernicitas per se aestimata, non quae tardissimorum collatione laudatur. Quid si sanum voces, leviter febricitantem? Non est bona valetudo, mediocritas morbi. 5. Sic, inquit, sapiens imperturbatus dicitur, quomodo apyrina dicuntur, non quibus nulla inest duritia granorum, sed quibus minor. Falsum est. Non enim diminutionem malorum in bono

viro intelligo, sed vacationem. Nulla debent esse, non parva. Nam si ulla sint, crescent, et interim impedient. Quomodo oculos maior et perfecta suffusio excaecat, sic modica turbat. 6. Si das aliquos affectus sapienti, impar illis erit ratio, et velut torrente quodam auferetur: praesertim quum illi non unum affectum, sed universum affectuum coetum relinquis, cum quo colluctetur. Plus potest quamvis mediocrium turba, quam posset unius magni violentia. Habet pecuniae cupiditatem, sed modicam: habet ambitionem, sed non concitatam: habet iracundiam, sed placabilem: habet inconstantiam, sed minus vagam ac mobilem: habet libidinem, non insaniam! 7. Melius cum illo ageretur, qui unum vitium integrum haberet, quam cum eo, qui leviora quidem, sed omnia. Deinde nihil interest, quam magnus sit affectus: quantuscunque est, parere nescit, consilium non accipit. Quemadmodum rationi nullum animal obtemperat, non ferum, non domesticum et mite: natura enim illorum est surda suadenti: sic non sequuntur, non audiunt affectus, quantulicunque sint. 8. Tigres leonesque nunquam feritatem exuunt, aliquando submittunt: et quum minime exspectaveris, exasperatur torvitas mitigata. Nunquam bona fide vitia mansuescunt. Deinde si ratio proficit, ne incipient quidem affectus. Si invita ratione coeperint, invita perseverabunt. Facilius est enim, initia illorum prohibere, quam impetum regere. 9. Falsa est itaque ista mediocritas et inutilis, eodemque loco habenda, quo, si quis diceret, modice insaniendum, modice aegrotandum. Sola virtus habet, non recipiunt animi mala, temperamentum: facilius sustuleris illa, quam rexeris. Numquid dubium est, quin vitia mentis humanae inveterata et dura, quae morbos vocamus, immoderata sint: ut avaritia, ut crudelitas, ut impotentia, ut impietas? Ergo immoderati sunt et affectus:

his enim ad illa transitur. 10. Deinde si das ali id iuris tristitiae, timori, cupiditati, ceterisque ›tibus pravis, non erunt in nostra potestate. Qua-? Quia extra nos sunt, quibus irritantur. Itaque escunt, prout magnas habuerint minoresve causas, ›ibus concitentur. Maior erit timor, si plus, quo terreatur, aut propius adspexerit: acrior cupidi-s, quo illam amplioris rei spes evocaverit. 11. Si nostra potestate non est, an sint affectus; ne illud ›idem est, quanti sint: si ipsis permisisti incipere, ım causis suis crescent, tantique erunt, quanti fient. ›fice nunc, quod ista, quantumvis exigua sint, in aius excedunt. Nunquam perniciosa servant mo-ım. Quamvis levia initia morborum, serpunt: et gra corpora, minima interdum mergit accessio. ›ud vero cuius dementiae est credere, quarum re-m extra nostrum arbitrium posita principia sunt, rum nostri esse arbitrii terminos? 12. Quomodo id finiendum satis valeo, ad quod prohibendum rem valui, quum facilius sit excludere, quam ad-issa comprimere? Quidam ita distinxerunt, ut di-rent: Temperans ac prudens positione quidem entis et habitu tranquillus est, eventu non est. am quantum ad habitum mentis suae, non pertur-tur, nec contristatur, nec timet: sed multae extrin-cus causae incidunt, quae illi perturbationem af-rant. 13. Tale est quod volunt dicere: Iracundum idem illum non esse, irasci tamen aliquando: et nidum quidem non esse, timere tamen aliquando: est, vitio timoris carere, affectu non carere. Quod recipitur, usu frequenti timor transit in vitium: et a in animum admissa, habitum illum ira carentis ›ui retexit. Praeterea, si non contemnit venientes trinsecus causas, et aliquid timet: quum fortiter ›ndum erit adversus tela, ignes, pro patria, legibus, ›ertate, cunctanter exibit, et animo recedente.

14. Non cadit autem in sapientem haec div
mentis. Illud praeterea iudico observandum, r
quae separatim probanda sunt, misceamus.
enim colligitur, unum bonum esse, quod hon
per se rursus, ad vitam beatam satis esse vir
Si unum bonum est, quod honestum, omnes
dunt ad beate vivendum sufficere virtutem: e c
rio non remittetur, si beatum sola virtus facit
bonum esse quod honestum est. 15. Xenocr
Speusippus putant beatum vel sola virtute fie
se: non tamen unum bonum esse quod honest
Epicurus quoque iudicat, quum virtutem habe
tum esse, sed ipsam virtutem non satis esse a
tam vitam, quia beatum efficiat voluptas, q
virtute est, non ipsa virtus. Inepta distinctio
enim negat, unquam virtutem esse sine vol
Ita si ei iuncta semper est atque inseparabi
sola satis est: habet enim secum voluptaten
qua non est, etiam quum sola est. 16. Illud
absurdum est, quod dicitur, beatum quidem fi
vel sola virtute; non futurum autem perfec
tum. Quod quemadmodum fieri possit, non r
Beata enim vita bonum in se perfectum habet
superabile: quod si est, perfecte beata est.
rum vita nihil habet maius aut melius, beata
vita divina est: nihil habet, in quod amplius
attolli. Praeterea, si beata vita nullius est in
omnis beata vita perfecta est, eademque est e
et beatissima. 17. Numquid dubitas, quin bea
summum bonum sit? Ergo si summum bonum
summe beata est. Quemadmodum summun
ctionem non recipit; (quid enim supra summun
ita ne beata quidem vita, quae sine summo bo
est. Quod si aliquem magis beatum induxer
multo magis innumerabilia discrimina summ
facies: quum summum bonum intelligam, quod

se gradum non habet. 18. Si est aliquis minus beatus quam alius, sequitur, ut hic alterius vitam beatioris magis concupiscat, quam suam. Beatus autem nihil suae praefert. Utrumlibet ex his incredibile est: aut aliquid beato restare, quod esse, quam quod est, malit: aut id illum non malle, quod illo melius est. Utique enim quo prudentior est, hoc magis se ad id quod est optimum, extendet, et id omni modo consequi cupiet. Quomodo autem beatus est, qui cupere etiamnunc potest, immo qui debet? Dicam quid sit, ex quo veniat hic error. 19. Nesciunt beatam vitam unam esse. In optimo illam statu ponit qualitas sua, non magnitudo. Itaque in aequo est longa et brevis, diffusa et angustior; in multa loca, multasque partes distributa, et in unum coacta. Qui illam numero aestimat, et mensura, et partibus, iam illi quod habet eximium, eripit. Quid autem est in beata vita eximium? Quod plena est. Finis, ut puta, edendi bibendique satietas est: hic plus edit, ille minus: quid refert? uterque iam satur est. Hic plus bibit, ille minus: quid refert? uterque non sitit. 20. Hic pluribus annis vixit, hic paucioribus: nihil interest, si tam illum multi anni beatum fecerunt, quam hunc pauci. Ille quem tu minus beatum vocas, non est beatus: non potest nomen imminui. Qui fortis est, sine timore est. qui sine timore est, sine tri[stitia est?]: qui sine tristitia est, beatus est. Nostro[illegible] interrogatio est. Adversus hanc sic re[illegible] conantur: „falsam nos rem, et controver[illegible] confessa inducere, eum qui fortis est, si[illegible] esse. 21. Quid ergo? inquit, fortis immi[illegible] mala non timebit? Istud dementis alienatique, [illegible] est. Ille vero, inquit, moderatissime ti[illegible] in totum extra metum non est." Qui haec [illegible] rsus in idem revolvuntur, ut illis virtutum [illegible] minora vitia. Nam qui timet quidem, sed

rarius et minus, non caret malitia, sed leviore ι tur. „At enim dementem puto, qui mala imm tia non extimescit.“ 22. Verum est quod dici mala sunt: sed si scit, mala illa non esse, et ι tantum turpitudinem malum iudicat; debebit s pericula adspicere, et aliis timenda contemnere. si stulti et amentis est, mala non timere: quo prudentior est, hoc timebit magis. „Ut vobis, ir videtur, praebebit se periculis fortis.“ Minime. timebit illa, sed vitabit: cautio illum decet, ι non decet. 23. „Quid ergo? inquis. Mortem, cula, ignes, alia tela fortunae non timebit?“ scit enim illa non esse mala, sed videri: omni humanae vitae formidines putat. Describe ca tatem, verbera, catenas, egestatem, et membr lacerationes, vel per morbum, vel per iniurian quidquid aliud attuleris, inter lymphaticos n numerat. Ista timidis timenda sunt. An id e mas malum, ad quod aliquando nostra spont niendum est? Quaeris, quid sit malum? Cedei quae mala vocantur, et illis libertatem suam de pro qua cuncta patienda sunt. 24. Perit lib nisi illa contemnimus, quae nobis iugum impo Non dubitaret quid conveniret forti viro, si sc quid esset fortitudo. Non est enim inconsult meritas, nec periculorum amor, nec formidabi appetitio: scientia est distinguendi quid sit ma et quid non sit. Diligentissima in tutela sui tudo est, et eadem patientissima eorum, quibus species malorum est. 25. „Quid ergo, si ferru tentatur cervicibus viri fortis, si pars subinde atque alia suffoditur, si viscera sua in sinu suo si ex intervallo, quo magis tormenta sentiat, re tur, et per adsiccata viscera recens dimittitur guis, non timere istum tu dices, non dolere?“ vero dolet; sensum enim hominis nulla exuit vi

sed non timet. Invictus ex alto dolores suos spectat. „Quaeris, quis tunc animus illi sit?“ Qui aegrum amicum adhortantibus. 26. Quod malum est, nocet: quod nocet, deteriorem facit: dolor et paupertas deteriorem non faciunt: ergo mala non sunt. „Falsum est, inquit, quod proponitur: non enim, si quid nocet, etiam deteriorem facit. Tempestas et procella nocet gubernatori, non tamen illum deteriorem facit.“ Quidam Stoici ita adversus hoc respondent: Deteriorem fieri gubernatorem tempestate ac procella, quia non possit id quod proposuit efficere, nec tenere cursum suum: deteriorem illum in arte sua non fieri, in opere fieri. 27. Quibus Peripateticus: „Ergo, inquit, et sapientem deteriorem faciet paupertas et dolor, et quidquid aliud tale fuerit: virtutem enim illi non eripiet, sed opera eius impediet.“ Hoc recte diceretur, nisi dissimilis esset gubernatoris conditio, et sapientis. Huic enim propositum est in vita agenda, non utique quod tentat, efficere, sed omnia recte facere: gubernatori propositum est, utique navem in portum perducere. 28. Artes ministrae sunt: praestare debent, quod promittunt: sapientia domina rectrixque est. Artes serviunt vitae, sapientia imperat. Ego aliter respondendum iudico, nec artem gubernatoris deteriorem ulla tempestate fieri, nec ipsam administrationem artis. Gubernator tibi non felicitatem promisit, sed utilem operam, et navis regendae scientiam. Haec eo magis apparet, quo illi magis aliqua fortuita vis obstitit. 29. Qui hoc potuit dicere: „Neptune, nunquam hanc navem, nisi rectam!“ arti satisfecit. Tempestas non opus gubernatoris impedit, sed successum. „Quid ergo? inquis. Non nocet gubernatori ea res, quae illum tenere portum vetat? quae conatus eius irritos efficit? quae aut refert illum, aut detinet, et exarmat?“ Non tanquam gubernatori, sed tanquam naviganti nocet.

Alioquin gubernatoris artem adeo non impedit, ut ostendat. Tranquillo enim, ut aiunt, quilibet gubernator est. 30. Navigio ista obsunt, non rectori eius, qua rector est. Duas personas habet gubernator: alteram communem cum omnibus, qui eandem conscenderunt navem, qua ipse quoque vector est: alteram propriam, qua gubernator est. Tempestas tanquam vectori nocet, non tanquam gubernatori. Deinde gubernatoris ars alienum bonum est; ad eos, quos vehit, pertinet: quomodo medici ars ad eos quos curat: sapientia commune bonum est, et eorum cum quibus vivit, et proprium ipsius. 31. Itaque gubernatori fortasse nocetur, cuius ministerium aliis promissum tempestate impeditur: sapienti non nocetur a paupertate, non a dolore, non ab aliis tempestatibus vitae. Non enim prohibentur opera eius omnia, sed tantum ad alios pertinentia: ipse semper in actu est, non in effectu. Tunc maximus, quum illi fortuna se opposuit: tunc ipsius sapientiae negotium agit, quam diximus et alienum bonum esse, et suum. 32. Praeterea ne aliis quidem tunc prodesse prohibetur, quum illum aliquae necessitates premunt. Propter paupertatem prohibetur docere, quemadmodum tractanda respublica sit: at illud docet, quemadmodum tractanda sit paupertas; per totam vitam opus eius extenditur. Ita nulla fortuna, nulla res, actus sapientis excludit. Id enim ipsum agit, quo alia agere prohibetur. Ad utrosque casus aptus est: bonorum rector, et malorum victor. 33. Sic, inquam, se exercuit, ut virtutem tam in secundis quam in adversis exhibeat: nec materiam eius, sed ipsam intueatur. Itaque nec paupertas illum, nec dolor, nec quidquam aliud quod imperitos avertit et praecipites agit, prohibet. Tu illum premi putas malis? Utitur. 34. Non ex ebore tantum Phidias sciebat facere simulacra; faciebat ex aere. Si marmor illi, si adhuc viliorem

materiam obtulisses, fecisset quale ex illa fieri optimum posset. Sic sapiens virtutem, si licebit, in divitiis explicabit; si minus, in paupertate: si poterit, in patria; si minus, in exsilio: si poterit, imperator; si minus, miles: si poterit, integer; si minus, debilis. Quamcunque fortunam acceperit, aliquid ex illa memorabile efficiet. 35. Certi sunt domitores ferarum, qui saevissima animalia et ad occursum expavefacientia hominem cogunt sub iugum: nec asperitatem excussisse contenti, usque in contubernium mitigant. Leonibus magister manum insertat, osculatur tigrim suus custos, elephantem minimus Aethiops iubet subsidere in genua, et ambulare per funem. Sic sapiens est artifex domandi mala. Dolor, egestas, ignominia, carcer, exsilium, et ubicunque horrenda, quum ad hunc pervenere, mansueta sunt.

EPISTOLA LXXXVI.

De villa Africani; aedificio et balneo, nec polito, nec lauto. Contra luxum sui aevi. In extremo, de oleis serendis, occasione villae.

In ipsa Scipionis Africani villa iacens haec tibi scribo, adoratis manibus eius et arca, quam sepulcrum esse tanti viri suspicor: animum quidem eius in coelum, ex quo erat, redisse persuadeo mihi: non quia magnos exercitus duxit, (hos enim et Cambyses furiosus, ac furore feliciter usus habuit) sed ob egregiam moderationem pietatemque, magis in illo admirabilem, quum reliquit patriam, quam quum defendit. Aut Scipio Romae deesse debebat, aut Romae libertas. 2. „Nihil, inquit, volo derogare legibus, nihil institutis. Aequum inter omnes cives ius sit: utere sine me beneficio meo, patria. Causa tibi libertatis fui, ero et argumentum. Exeo, si plus, quam tibi expedit, crevi." Quidni ego admirer hanc magnitudinem animi, qua in exsilium voluntarium secessit, et civitatem exoneravit? Eo perducta res

erat, ut aut libertas Scipioni, aut Scipio libertati faceret iniuriam. Neutrum fas erat. Itaque dedit locum legibus, et se Liternum recepit, tam suum exsilium reipublicae imputaturus, quam Hannibalis. 3. Vidi villam structam lapide quadrato, murum circumdatum silvae, turres quoque in propugnaculum villae utrimque subrectas: cisternam aedificiis ac viridibus subditam, quae sufficere in usum vel exercitus posset: balneolum angustum, tenebricosum, ex consuetudine antiqua. Non videbatur maioribus nostris caldum, nisi obscurum. 4. Magna ergo me voluptas subit, contemplantem mores Scipionis ac nostros. In hoc angulo ille Carthaginis horror, cui Roma debet, quod tantum semel capta est, abluebat corpus laboribus rusticis fessum: exercebat enim operae se, terramque (ut mos fuit priscis) ipse subigebat. Sub hoc ille tecto tam sordido stetit, hoc illum pavimentum tam vile sustinuit. 5. At nunc quis est, qui sic lavari sustineat? Pauper sibi videtur ac sordidus, nisi parietes magnis et pretiosis orbibus refulserunt; nisi Alexandrina marmora Numidicis crustis distincta sunt: nisi illis undique operosa et in picturae modum variata circumlitio praetexitur; nisi vitro absconditur camera: nisi Thasius lapis, quondam rarum in aliquo spectaculum templo, piscinas nostras circumdedit; in quas multa sudatione corpora exinanita demittimus; nisi aquam argentea epistomia fuderunt. 6. Et adhuc plebeias fistulas loquor: quid, quum ad balnea libertinorum pervenero? Quantum statuarum, quantum columnarum est nihil sustinentium, sed in ornamentum positarum, impensae causa! quantum aquarum per gradus cum fragore labentium! Eo deliciarum pervenimus, ut nisi gemmas calcare nolimus. In hoc balneo Scipionis minimae sunt, rimae magis quam fenestrae, muro lapideo exsectae, ut sine iniuria munimenti lumen admitterent.

nunc blattaria vocant balnea, si qua non ita
ı sunt, ut totius diei solem fenestris amplissi-
cipiant; nisi et lavantur simul et colorantur;
x solio agros et maria prospiciunt. Itaque
:oncursum et admirationem habuerant, quum
ırentur, haec in antiquorum numerum reiiciun-
uum aliquid novi luxuria commenta est, quo
e obrueret. 8. At olim et pauca erant balnea,
llo cultu exornata. Cur enim ornaretur res
antaria, et in usum, non oblectamentum, re-
! Non suffundebatur aqua, nec recens semper,
ex calido fonte, currebat: nec referre crede-
in quam perlucidâ sordes deponerent. Sed,
ni, quam iuvabat, illa balnea intrare obscura,
gali tectorio inducta, quae scires Catonem tibi
m, aut Fabium Maximum, aut ex Corneliis ali-
manu sua temperasse! 9. Nam hoc quoque no-
mi aediles fungebantur officio, intrandi ea loca
ɔopulum receptabant, exigendique munditias,
em ac salubrem temperaturam: non hanc, quae
inventa est, similis incendio; adeo quidem
victum in aliquo scelere servum, invitum la-
porteat. Nihil mihi videtur iam interesse, ar-
ɔalneum, an caleat. Quantae nunc aliqui ru-
tia damnant Scipionem, quod non in caldarium
latis specularibus diem admiserat! quod non
ita luce decoquebatur, et exspectabat, ut in
ı concoqueret! 10. O hominem calamitosum!
: vivere! Non saccata aqua lavabatur, sed sae-
bida, et quum plueret vehementius, paene lu-
a. Nec multum eius intererat, an sic lavarē-
eniebat enim, ut sudorem illic ablueret, non ut
ntum. Quas nunc quorundam futuras voces
! Non invideo Scipioni: vere in exsilio vixit,
; lavabatur. Immo si scias, non quotidie lava-
11. *Nam, ut* aiunt qui priscos mores urbis

tradiderunt, brachia et crura quotidie abl quae scilicet sordes opere collegerant: ceter nundinis lavabantur. Hoc loco dicet aliquis, mihi, immundissimos fuisse. Quid putas illc se? militiam, laborem, virum. Postquam balnea inventa sunt, spurciores sunt. 12. Des rus infamem et nimis notabilem deliciis H Flaccus, quid ait?

Pastillos Rufillus olet. —

Dares nunc Rufillum, perinde esset, ac si oleret, et Gorgonii loco esset, quem idem H Rufillo opposuit. Parum est sumere unguent bis die terque renovetur, ne evanescat in c Quid, quod iidem odore tanquam suo glor 13. Haec si tibi nimium tristia videbuntur, vil putabis: in qua didici ab Aegialo diligentissi trefamiliae (is enim nunc huius agri posses quamvis vetus arbustum posse transferri. I bis senibus discere necessarium est, quorui non olivetum alteri ponit: quod vidi illum a trimûm aut quadrimûm fastidiendi fructus a deponere. 14. Te quoque proteget illa, quae

Tarda venit, seris factura nepotibus umbra

ut ait Virgilius noster; qui non quid verissin quid decentissime diceretur, adspexit; nec ag docere voluit, sed legentes delectare. 15. N omnia alia transeam) hoc quod hodie mihi fuit reprehendere, adscribam:

Vere fabis satio est; tunc te quoque, Medica
Accipiunt sulci, et milio venit annua cura.

An uno tempore ista ponenda sint: et an ut verna sit satio, hinc aestimes licet. Iunius est, quo tibi scribo, iam proclivus in Iulium. dem die vidi fabam metentes, milium serent olivetum revertor, quod vidi duobus modis tum. Magnarum arborum truncos circumcisis

[redacted]

et ad unum redactis pedem, cum scapo suo transtulit, amputatis radicibus, relicto tantum capite ipso, ex quo illae pependerant. Hoc fimo tactum in scrobem demisit: deinde terram non aggessit tantum, sed calcavit et pressit. 17. Negat quidquam esse hac (ut ait) spissatione efficacius. Videlicet frigus excludit et ventum. Minus praeterea movetur: et ab hoc nascentes radices prodire patitur, ac solum apprehendere, quas necesse est teneras adhuc, et precario haerentes, levis quoque revellat agitatio. Parum autem arboris, antequam obruat, radit. Ex omni enim materia quae nudata est, ut ait, exeunt radices novae. 18. Non plures autem super terram eminere debet truncus, quam tres aut quatuor pedes: statim enim ab imo vestietur: nec magna pars, quemadmodum in olivetis veteribus, arida et retorrida erit. Alter ponendi modus hic fuit. Ramos fortes, nec corticis duri, quales esse novellarum arborum solent, eodem genere deposuit. Hi paulo tardius surgunt: sed cum tanquam a planta processerint, nihil habent in se horridum, nec triste. 19. Illud etiam nunc vidi, vitem ex arbusto suo annosam transferri: huius capillamenta quoque (si fieri potest) colligenda sunt, deinde liberalius sternenda vitis, ut etiam ex corpore radicescat. Et vidi non tantum mense Februario positas, sed etiam Martio exacto tenent et complexae sunt non suas ulmos; omnes autem istas arbores, quae (ut ita dicam) grandiscapiae sunt, ait aqua adiuvandas cisternina: quae si prodest, habemus pluviam in nostra potestate. Plura te docere non cogito: ne, quemadmodum Aegialus noster me sibi adversarium paravit, sic ego parem te mihi.

EPISTOLA LXXXVII.

Frugalitas Senecae, et externorum contemptus: admonitio ad alios, ut sic ipsi quoque faciant. Dissertatiunculae deinde,

quibus approbat, fortuita in bonis non esse: duntaxat commoda dici posse.

Naufragium, antequam navem adscenderem, feci: quomodo acciderit, non adiicio, ne et hoc putes inter Stoica paradoxa ponendum: quorum nullum esse falsum, nec tam mirabile quam prima facie videtur, quum volueris, approbabo, immo etiam si nolueris. Interim hoc me iter docuit, quam multa haberemus supervacua, et quam facile iudicio possemus deponere, quae si quando necessitas abstulit, non sentimus ablata. 2. Cum paucissimis servis, quos unum capere vehiculum potuit, sine ullis rebus, nisi quae corpore nostro continebantur, ego et Maximus meus biduum iam beatissimum agimus. Culcita in terra iacet, ego in culcita. Ex duabus penulis altera stragulum, altera opertorium facta est. De prandio nihil detrahi potuit: paratum fuit non magis hora, nusquam sine caricis, nusquam sine pugillaribus. 3. Illae, si panem habeo, pro pulmentario sunt: si non, pro pane. Quotidie mihi annum novum faciunt, quem ego faustum et felicem reddo bonis cogitationibus, et animi magnitudine: qui nunquam maior est, quam ubi aliena seposuit: et fecit sibi pacem, nihil timendo: fecit sibi divitias, nihil concupiscendo. Vehiculum, in quod impositus sum, rusticum est. Mulae vivere se ambulando testantur, mulio excalceatus non propter aestatem. 4. Vix a me obtineo, ut hoc vehiculum velim videri meum. Durat adhuc perversa recti verecundia. Quoties in aliquem comitatum lautiorem incidimus, invitus erubesco: quod argumentum est, ista, quae probo, quae laudo, nondum habere certam fidem et immobilem. Qui sordido vehiculo erubescit, pretioso gloriatur. Parum adhuc profeci, nondum audeo frugalitatem palam ferre, etiam nunc curo opiniones viatorum. 5. Contra totius generis humani opiniones mittenda vox erat·

„Insanitis, erratis, stupetis ad supervacua; neminem aestimatis suo. Quum ad patrimonium ventum est, diligentissimi computatores, sic rationem ponitis singulorum, quibus aut pecuniam crediturі estis, aut beneficia: (nam hoc quoque iam expensa fertis.) „ „Late possidet, sed multum debet: habet domum formosam, sed alienis nummis paratam: familiam nemo cito speciosiorem producet, sed nominibus non respondet. 6. Si creditoribus solverit, nihil illi supererit.“ “ Idem in reliquis quoque facere debebatis, excutere quantum proprii quisque habeat!“ Divitem illum putas, quia aurea supellex etiam in via eum sequitur, quia in omnibus provinciis arat, quia magnus kalendarii liber volvitur, quia tantum suburbani agri possidet, quantum invidiose in desertis Apuliae possideret: et quum omnia dixeris, pauper est. Quare? Quia debet. Quantum? inquis. Omnia: nisi forte iudices interesse, utrum aliquis ab homine, an a fortuna mutuum sumserit. 7. Quid ad rem pertinent mulae saginatae, unius omnes coloris? quid ista vehicula caelata?

— instrati ostro alipedes, pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.

Ista nec dominum meliorem possunt facere, nec mulam. M. Cato Censorius (quem tam reipublicae fuit nasci quam Scipionem: alter enim cum hostibus nostris bellum, alter cum moribus gessit) canterio vehebatur, et hipporeris quidem impositis, ut secum utilia portaret. 8. O quam cuperem illi nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem! Hic sine dubio cultior comitatiorque quam M. Cato videretur: hic, inter illos apparatus delicatos qui quummaxime dubitat, utrum se ad gladium locet, an ad cultrum. O quantum erat seculi decus, impera

torem triumphalem, censorium, (et quod super omnia haec est) Catonem, uno caballo esse contentum, et ne toto quidem! 9. Partem enim sarcinae, ab utroque latere dependentes, occupabant. Ita non omnibus obesis mannis, et asturconibus, et tollutariis praeferres unicum illum equum, ab ipso Catone defrictum? Video non futurum finem in ista materia ullum, nisi quem mihi ipse fecero. Hic itaque conticescam, quantum ad ista: quae sine dubio talia divinavit futura, qualia nunc sunt, qui primus appellavit impedimenta. 10. Nunc volo paucissimas adhuc interrogationes nostrorum tibi reddere, ad virtutem pertinentes, quam satisfacere vitae beatae contendimus. Quod bonum est, bonos facit: nam et in arte musica quod bonum est, facit musicum. Fortuita bonum non faciunt: ergo non sunt bona. Adversus hoc sic respondent Peripatetici, ut, quod primum proponimus, falsum esse dicant. 11. Ab eo, inquiunt, quod est bonum, non utique fiunt boni. In musica est aliquod bonum, tanquam tibia, aut chorda, aut organum aliquod aptatum ad usus canendi: nihil tamen horum facit musicum. Hic respondebimus: Non intelligitis, quomodo posuerimus, quod bonum est musico. Non enim id dicimus, quod instruit musicum, sed quod facit: tu ad supellectilem artis, non ad artem venis. 12. Si quid autem in ipsa arte musica bonum est, id utique musicum faciet. Etiamnunc facere id planius volo. Bonum in arte musica duobus modis dicitur: altero, quo effectus musici adiuvatur: altero, quo ars. Ad effectum pertinent instrumenta, tibiae, et organa, et chordae: ad artem ipsam non pertinent. Est enim artifex etiam sine istis; uti forsitan non potest arte. Hoc non est aeque duplex in homine. Idem enim bonum et hominis, et vitae. — 13. Quod contemtissimo cuique contingere ac turpissimo potest, bonum non est: opes autem et leno-

ni, et lanistae contingunt: ergo non sunt bona. Falsum est, inquiunt, quod proponitur. Nam et in grammatica, et in arte medendi, aut gubernandi, videmus bona humillimis quibusque contingere. Sed istae artes non sunt magnitudinem animi professae, non consurgunt in altum, nec fortuita fastidiunt. 14. Virtus extollit hominem, et supra cara mortalibus collocat: nec ea quae bona, nec ea quae mala vocantur, aut cupit nimis, aut expavescit. Chelidon, unus ex Cleopatrae mollibus, patrimonium grande possedit. Nuper Natalis, tam improbae linguae quam impurae, in cuius ore feminae purgabantur, et multorum heres fuit, et multos habuit heredes. Quid ergo? Utrum illum pecunia purum effecit, an ipse pecuniam impuravit? Quae sic in quosdam homines, quomodo denarius in cloacam cadit. 15. Virtus super ista consistit, suo aere censetur: nihil ex istis quomodolibet incurrentibus bonum iudicat. Medicina, et gubernatio, non interdicit sibi ac suis admirationem talium rerum. Qui non est vir bonus, potest nihilominus medicus esse: potest gubernator, potest grammaticus, tam mehercules quam coquus. Cui contigit habere non quaelibet, hunc non quemlibet dixeris. Qualia quisque habet, talis est. Fiscus tanti est, quantum habet: immo in accessionem eius venit quod habet. 16. Quis pleno sacculo ullum pretium ponit, nisi quod pecuniae in eo conditae numerus effecit? Idem evenit magnorum dominis patrimoniorum: accessiones illorum et appendices sunt. Quare ergo sapiens magnus est? Quia magnum animum habet. Verum est ergo, quod contemtissimo cuique contingit, bonum non esse. Itaque indolentiam nunquam bonam dicam. Habet illam cicada, habet pulex. 17. Ne quietem quidem, et molestia vacare, bonum dicam. Quid est otiosius verme? Quaeris, quae res sapientem faciat? quae Deum. Des

oportet illi aliquid divinum, aliquid coeleste, magnificum. Non in omnes bonum cadit, nec quemlibet possessorem patitur. Vide,

Et quid quaeque ferat regio, et quid quaeque recuset.
Hic segetes, illic veniunt felicius uvae:
Arborei foetus alibi, atque iniussa virescunt
Gramina. Nonne vides, croceos ut Tmolus odores,
India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
At Chalybes nudi ferrum? —

18. Ista in regiones descripta sunt, ut necessarium mortalibus esset inter ipsos commercium, si invicem alius ab alio aliquid peteret. Summum illud bonum et ipsum suam habet sedem. Non nascitur ubi ebur, nec ubi ferrum. Quis sit summi boni locus, quaeris? Animus. Hic nisi purus ac sanctus est, Deum non capit. — Bonum ex malo non fit: fiunt autem ex avaritia divitiae: ergo non sunt bonum. 19. Non est, inquit, verum, bonum ex malo non nasci. Ex sacrilegio enim et furto pecunia nascitur. Itaque malum quidem est sacrilegium et furtum: sed ideo, quia plura mala facit, quam bona. Dat enim lucrum, sed cum metu, solicitudine, tormentis et corporis et animi. Quisquis hoc dicit, necesse est recipiat, sacrilegium, sicut malum sit, quia multa mala facit, ita bonum quoque ex aliqua parte esse, quia aliquid boni facit. Quo quid fieri portentosius potest? 20. Quamquam sacrilegium, furtum et adulterium inter bona haberi, prorsus persuasimus. Quam multi furto non erubescunt! quam multi adulterio gloriantur! Nam sacrilegia minuta puniuntur, magna in triumphis feruntur. Adiice nunc, quod sacrilegium, si omnino ex aliqua parte bonum est, etiam honestum erit, et recte factum vocabitur: nostra enim actio est: quod nullius mortalium cogitatio recipit. Ergo bona nasci ex malo non possunt. 21. Nam si, ut dicitis, ob hoc unum sacrilegium malum est, quia multum

[redacted]

mali affert: si remiseris illi supplicia, si securitatem spoponderis, ex toto bonum erit. Atqui maximum scelerum supplicium in ipsis est. Erras, inquam, si illa ad carnificem aut ad carcerem differs. Statim puniuntur quum facta sunt, immo dum fiunt. Non nascitur itaque ex malo bonum, non magis quam ficus ex olea. Ad semen nata respondent: bona degenerare non possunt. 22. Quemadmodum ex turpi honestum non nascitur, ita ne ex malo quidem bonum: nam idem est honestum et bonum. Quidam ex nostris adversus hoc sic respondent: putemus pecuniam bonum esse undecunque sumtam, non tamen ideo ex sacrilegio pecunia est, etiamsi ex sacrilegio sumitur. Hoc sic intellige. In eadem urna et aurum est, et vipera. Si aurum ex urna sustuleris, quia illic et vipera est, non ideo mihi urna aurum dat, quia viperam habet, sed aurum dat, quum et viperam habeat. 23. Eodem modo ex sacrilegio lucrum fit: non qua turpe et sceleratum est sacrilegium, sed qua lucrum habet. Quemadmodum in illa urna vipera malum est, non aurum quod cum vipera iacet: sic in sacrilegio malum est scelus, non lucrum. Quibus opponitur: Dissimillima utriusque rei conditio est. Illic aurum possum sine vipera tollere: hic lucrum sine sacrilegio facere non possum. Lucrum istud non est appositum sceleri, sed immixtum. 24. Quod dum consequi volumus, in multa mala incidimus, id bonum non est. Dum divitias consequi volumus, in multa mala incidimus: ergo divitiae bonum non sunt. Duas, inquit, significationes habet propositio vestra; unam, dum divitias consequi volumus, in multa nos mala incidere: in multa autem mala incidimus et dum virtutem consequi volumus. Aliquis, dum navigat studii causa, naufragium fecit: aliquis captus est. 25. Altera significatio talis est: per quod in mala incidimus, id bonum non est. Huic

propositioni non erit consequens, per divitias 1
aut per voluptates in mala incidere: aut si per d
tias in multa mala incidimus, non tantum bonum
vitiae non sunt, sed malum sunt. Vos autem i
dicitis tantum, bonum non esse. 26. Praeterea, inq
conceditis divitias habere aliquid usus: inter c
moda illas numeratis. Atqui eadem ratione ne e
modum quidem erunt: per illas enim multa nobis
commoda eveniunt. His quidam hoc respond
Erratis, qui incommoda divitiis imputatis. Illae
minem laedunt. Aut sua cuique nocet stultitia,
aliena nequitia: sic, quemadmodum gladius, qui
minem occidit, occidentis telum est. Non ideo
vitiae tibi nocent, si propter divitias tibi noce
27. Posidonius (ut ego existimo) melius, qui
divitias esse causam malorum, non quia ipsae faci
aliquid, sed quia facturos irritant. Alia est e
causa efficiens, quae protinus necesse est noc
alia praecedens. Hanc praecedentem causam d
tiae habent. Inflant animos, superbiam pariunt,
vidiam contrahunt, et usque eo mentem alienant,
fama pecuniae nos, etiam nocitura, delectet. 28.
na autem omni carere culpa decet. Pura sunt,
corrumpunt animos, non solicitant: extollunt q
dem et dilatant, sed sine tumore. Quae bona su
fiduciam faciunt: divitiae audaciam. Quae b
sunt, magnitudinem animi dant: divitiae insol
tiam. Nihil autem aliud est insolentia, quam
cies magnitudinis falsa. Isto modo, inquis, eti
malum sunt divitiae, non tantum bonum non s
29. Essent malum, si per se nocerent, si (ut dixi)
berent efficientem causam: nunc praecedentem
bent, et quidem non irritantem tantum animos,
attrahentem. Speciem enim boni ostendunt ver
milem, ac plerisque credibilem. 30. Habet vir
quoque praecedentem causam, ad invidiam: mul

ı propter sapientiam, multis propter iustitiam
letur: sed nec ex se hanc causam habet, nec ve-
nilem. Contra enim verisimilior illa species
ninum animis obiicitur a virtute, quae illos in
rem et admirationem vocet. 31. Posidonius sic
rrogandum ait: Quae neque magnitudinem ani-
dant, nec fiduciam, nec securitatem, non sunt
a: divitiae autem, et bona valetudo, et similia
nihil horum faciunt: ergo non sunt bona. Hanc
rrogationem magis etiamnunc hoc modo inten-
32. Quae neque magnitudinem animo dant, nec
ciam, nec securitatem, contra autem insolentiam,
orem, arrogantiam creant, mala sunt: a fortuitis
m in haec impellimur: ergo non sunt bona. Hac,
ait, ratione ne commoda quidem ista erunt. 33.
ı est commodorum conditio, alia bonorum. Com-
lum est, quod plus usus habet quam molestiae:
um, sincerum esse debet, et ab omni parte inno-
n. Non est id bonum, quod plus prodest: sed
d tantum prodest. Propterea commodum et ad
malia pertinet, et ad imperfectos homines, et ad
ltos. Itaque potest ei esse incommodum mixtum:
commodum dicitur, a maiore sua parte aestima-
ı. Bonum ad unum sapientem pertinet, inviola-
ı esse oportet. Bonum animum habe. Unus tibi
us, sed Herculaneus, restat. 34. Ex malis bo-
ı non fit: ex multis paupertatibus divitiae fiunt:
o divitiae bonum non sunt. Hanc interrogatio-
ı nostri non agnoscunt. Peripatetici et fingunt
m, et solvunt. Ait autem Posidonius, hoc sophi-
ı per omnes dialecticorum scholas iactatum, sic ab
ipatro refelli. 35. Paupertas non per positionem,
per detractionem dicitur, vel (ut antiqui dixe-
t) per orbationem: Graeci dicunt κατὰ στέρησιν.
ı quod habeat, dicitur, sed quod non habeat. Ita-
ex multis inanibus nihil impleri potest; divitias

multae res faciunt, non multae inopiae. Aliter quam debes, paupertatem intelligis. 36. Paupertas est, non quae pauca possidet, sed quae multa non possidet. Ita non ab eo dicitur quod habet, sed ab eo quod ei deest. Facilius quod volo exprimerem, si Latinum verbum esset, quo ἀνυπαρξία significatur. Hanc paupertati Antipater assignat. Ego non video, quid aliud sit paupertas, quam parvi possessio. 37. De isto videbimus, si quando valde vacabit, quae sit divitiarum, quae paupertatis substantia: sed tunc quoque considerabimus, numquid satius sit paupertatem permulcere, divitiis demere supercilium, quam litigare de verbis, quasi iam de rebus iudicatum sit. Putemus nos ad concionem vocatos. 38. Lex de abolendis divitiis fertur: his interrogationibus suasuri aut dissuasuri sumus? his effecturi, ut populus Romanus paupertatem, fundamentum et causam imperii sui, requirat ac laudet? divitias autem suas timeat? ut cogitet has se apud victos reperisse? Hinc ambitum, et largitiones, et tumultus, in urbem sanctissimam temperantissimamque irrupisse? nimis luxuriose ostentari gentium spolia? quod unus populus eripuerit omnibus, facilius uni ab omnibus eripi posse? Haec satius est suadere, et expugnare affectus, non circumscribere. Si possumus, fortius loquamur: si minus, apertius.

EPISTOLA LXXXVIII.

Liberalia studia in bonis non esse, nec ad virtutem per se ducere. Singillatim hoc docet, in grammatica, musica, geometria, astronomia. Etsi tamen non ducunt, at tamen conducunt: id est, iuvant et praeparant. Tum divisio alia artium, in vulgares, ludicras, pueriles, liberales: et in istis, solam philosophiam esse, quae vere liberum faciat. Sola etiam de bonis malisque indagat, sola noscit. Sola igitur colenda, aut praecipue est: et ostendit, quam inutilia aut superflua philologi sectentur; quidam etiam philosophi.

De liberalibus studiis quid sentiam, scire deside

, Nullum suspicio, nullum in bonis numero, quod aes exit. Meritoria artificia sunt, hactenus utisi praeparant ingenium, non detinent. Tamdiu m istis immorandum est, quamdiu nihil animus re maius potest. Rudimenta sunt nostra, non ra. Quare liberalia studia dicta sint vides, quia nine libero digna sunt. Ceterum unum studium e liberale est, quod liberum facit, hoc est sapien-:, sublime, forte, magnanimum: cetera pusilla et rilia sunt. 2. An tu quidquam in istis esse creboni, quorum professores turpissimos omnium flagitiosissimos cernis? Non discere debemus ı, sed didicisse. Quidam illud de liberalibus diis quaerendum iudicaverunt, an virum bonum erent. Ne promittunt quidem, nec huius rei scienn affectant. Grammaticus circa curam sermonis satur, et si latius evagari vult, circa historias. ı ut longissime fines suos proferat, circa carmina. Quid horum ad virtutem viam sternit? Syllabaı enarratio, et verborum diligentia, et fabularum noria, et versuum lex ac modificatio? Quid ex his um demit, cupiditatem eximit, libidinem frae-? Ad geometriam transeamus, et ad musicam: niapud illas invenies, quod vetet timere, vetet cue: quae quisquis ignorat, alia frustra scit. Vidum utrum doceant isti virtutem, an non. Si non ent, nec tradunt quidem: si docent, philosophi t. 4. Vis scire, quam non ad docendam virtutem sederint? adspice quam dissimilia inter se omnium lia sint. Atqui similitudo esset idem docentium. i forte tibi Homerum philosophum fuisse persuat, quum, his ipsis quibus colligunt, negent. Nam lo Stoicum illum faciunt, virtutem solam proban-, et voluptates refugientem, et ab honesto ne imtalitatis quidem pretio recedentem: modo Epium, laudantem statum quietae civitatis, et inter

convivia cantusque vitam exigentis: modo Peripateticum, bonorum tria genera inducentem: modo Academicum, incerta omnia dicentem. 5. Apparet nihil horum esse in illo, cui omnia insunt: ista enim inter se dissident. Demus illis, Homerum philosophum fuisse. Nempe sapiens factus est, antequam carmina ulla cognosceret: ergo illa discamus, quae Homerum fecere sapientem. Hoc quidem me quaerere, utrum maior aetate fuerit Homerus an Hesiodus, non magis ad rem pertinet, quam scire an minor Hecuba fuerit, quam Helena, et quare tam male tulerit aetatem. 6. Quid, inquam, annos Patrocli et Achillis inquirere, ad rem existimas pertinere? Quaeris, Ulysses ubi erraverit, potius, quam efficias, ne nos semper erremus? Non vacat audire, utrum inter Italiam et Siciliam iactatus sit, an extra notum nobis orbem: neque enim potuit in tam angusto error esse tam longus. 7. Tempestates animi nos quotidie iactant, et nequitia in omnia Ulyssis mala impellit. Non deest forma quae solicitet oculos, non hostis: hinc monstra effera, et humano cruore gaudentia: hinc insidiosa blandimenta aurium: hinc naufragia, et tot varietates malorum. Hoc me doce, quomodo patriam amem, quomodo uxorem, quomodo patrem, quomodo ad haec tam honesta vel naufragus navigem. Quid inquiris, an Penelopa impudica fuerit, an verba seculo suo dederit, an Ulyssem illum esse quem videbat, antequam sciret, suspicata sit? 8. Doce me, quid sit pudicitia, et quantum in ea bonum: in corpore, an in animo posita sit. Ad musicum transeo. Doces me, quomodo inter se acutae ac graves voces consonent, quomodo nervorum disparem reddentium sonum fiat concordia. Fac potius, quomodo animus secum meus consonet, nec consilia mea discrepent. Monstras mihi, qui sint modi flebiles. Monstra potius, quomodo inter adversa non

emittam flebilem vocem. 9. Metiri me geometres docet latifundia. Potius doceat, quomodo metiar, quantum homini sit satis. Numerare docet me arithmetica, et avaritiae commodare digitos. Potius doceat, nihil ad rem pertinere istas computationes: non esse feliciorem, cuius patrimonium tabularios lassat: immo quam supervacua possideat: qui infelicissimus futurus est, si quantum habeat, per se computare cogatur. Quid mihi prodest, scire agellum in partes dividere, si nescio cum fratre dividere? 10. Quid prodest colligere subtiliter pedes iugeri, et comprehendere etiamsi quid decempedam effugit, si tristem me facit vicinus potens et aliquid ex meo abradens? Doces me, quomodo nihil perdam ex finibus meis? at ego discere volo, quomodo totos hilaris amittam. Paterno agro, inquit, et avito expellor. Quid? ante avum tuum quis istum agrum tenuit? Cuius, non dico hominis, sed populi fuerit, expedire potes? 11. Non dominus isto, sed colonus intrasti. Cuius colonus es? Si bene tecum agitur, heredis. Negant iurisconsulti quidquam usucapi, quod publicum est: publicum est hoc quod tenes, quod tuum dicis; publicum est, et quidem generis humani. O egregiam artem! Scis rotunda metiri: in quadratum redigis, quamcunque acceperis formam: intervalla siderum dicis: nihil est quod in mensuram tuam non cadat. Si artifex es, metire hominis animum. Dic quam magnus sit, dic quam pusillus sit. Scis quae recta sit linea: quid tibi prodest, si, quid in vita rectum sit, ignoras? 12. Venio nunc ad illum, qui coelestium notitia gloriatur,

Frigida Saturni quo sese stella receptet,
Quos ignis coeli Cyllenius erret in orbes.

Hoc scire quid proderit? ut sollicitus sim, quum Saturnus et Mars ex contrario stabunt, aut quum Mercurius vespertinum faciet occasum vidente Saturno? Potius hoc discam, ubicunque sunt ista, propitia

esse, non posse mutari. 13. Agit illa continuus ordo fatorum et inevitabilis cursus: per statas vices remeant. Effectus rerum omnium aut movent, aut notant. Sed sive quidquid evenit faciunt, quid immutabilis rei notitia proficiet? sive significant, quid refert providere, quod effugere non possis? Scias ista, nescias, fient.

Si vero solem rapidum stellasque sequentes
Ordine respicias, nunquam te crastina fallet
Hora, nec insidiis noctis capiere serenae.

14. Satis abundeque provisum est, ut ab insidiis tutus essem. Numquid me crastina non fallit hora? Fallit enim, quod nescienti evenit. Ego, quid futurum sit, nescio: quid fieri possit, scio. Ex hoc nihil desperabo: totum exspecto. Si quid remittitur, boni consulo. Fallit me hora, si parcit: sed ne sic quidem fallit. Nam quemadmodum scio omnia accidere posse, sic scio et, non utique casura. Utique secunda exspecto: malis paratus sum. — 15. In illo feras me necesse est non per praescriptum euntem. Non enim adducor, ut in numerum liberalium artium pictores recipiam, non magis, quam statuarios, aut marmorarios, aut ceteros luxuriae ministros. Aeque luctatores, et totam oleo ac luto constantem scientiam expello ex his studiis liberalibus: aut et unguentarios recipiam, et cocos, et ceteros voluptatibus nostris ingenia accommodantes sua. Quid enim, oro te, liberale habent isti ieiuni vomitores, quorum corpora in sagina, animi in macie et veterno sunt? 16. An liberale studium istud esse iuventuti nostrae credimus, quam maiores nostri rectam exercuerunt, hastilia iacere, sudem torquere, equum agitare, arma tractare? Nihil liberos suos docebant, quod discendum esset iacentibus. Sed nec hae nec illae docent, *aluntve* virtutem. Quid enim prodest equum regere, cursum eius fraeno temperare, affectibus effraena-

tissimis abstrahi? Quid prodest multos vincere luctatione vel caestu, ab iracundia vinci? — 17. Quid ergo? nihil liberalia nobis conferunt studia? Ad alia multum, ad virtutem nihil. Nam et hae viles ex professo artes, quae manu constant, ad instrumenta vitae plurimum conferunt, tamen ad virtutem non pertinent. Quare ergo liberalibus studiis filios erudimus? Non quia virtutem dare possunt, sed quia animum ad accipiendam virtutem praeparant. 18. Quemadmodum prima illa, ut antiqui vocabant, literatura, per quam pueris elementa traduntur, non docet liberales artes, sed mox praecipiendis locum parat: sic liberales artes non perducunt animum ad virtutem, sed expediunt. Quatuor ait esse Posidonius artium genera. Sunt vulgares et sordidae, sunt ludicrae, sunt pueriles, sunt liberales. Vulgares opificum, quae manu constant, et ad instruendam vitam occupatae sunt: in quibus nulla decoris, nulla honesti simulatio est. 19. Ludicrae sunt, quae ad voluptatem oculorum atque aurium tendunt. His annumeres licet machinatores, qui pegmata per se surgentia excogitant, et tabulata tacite in sublime crescentia, et alias ex inopinato varietates, aut dehiscentibus quae cohaerebant, aut his quae distabant, sua sponte coëuntibus, aut his quae eminebant, paulatim in se residentibus. His imperitorum feriuntur oculi, omnia subita (quia caussas non novere) mirantium. 20. Pueriles sunt, et aliquid habentes liberalibus simile, hae artes quas ἐγκυκλίους Graeci, nostri liberales vocant. Solae autem liberales sunt, immo (ut dicam verius) liberae, quibus curae virtus est. Quemadmodum, inquit, est animi aliqua pars philosophiae naturalis, est aliqua moralis, est aliqua rationalis, sic et haec quoque liberalium artium turba locum sibi in philosophia vindicat. Quum ventum est ad naturales quaestiones, geometriae te-

stimonio statur. 21. Ergo eius quam adiuvat, pars est? Multa adiuvant nos, nec ideo partes nostrae sunt: immo si partes essent, non adiuvarent. Cibus adiutorium corporis, nec tamen pars est. Aliquid nobis praestat geometriae ministerium: sic philosophiae necessaria est, quomodo ipsi faber: sed nec hic geometriae pars est, nec illa philosophiae. Praeterea, utraque fines suos habet. Sapiens enim caussas naturalium et quaerit et novit, quorum numeros mensurasque geometres persequitur et supputat. 22. Qua ratione constent coelestia, quae illis sit vis, quaeve natura, sapiens scit: cursus et recursus et observationes, per quas descendunt et allevantur, ac speciem interdum stantium praebent, quum coelestibus stare non liceat, colligit mathematicus. Quae caussa in speculo imagines exprimat, scit sapiens: illud tibi geometer potest dicere, quantum abesse debeat corpus ab imagine, et qualis forma speculi, quales imagines reddat. 23. Magnum esse solem philosophus probabit: quantus sit, mathematicus, qui usu quodam et exercitatione procedit: sed ut procedat, impetranda illi quaedam principia sunt. Non est autem ars sui iuris, cui precarium fundamentum est. Philosophia nil ab alio petit, totum opus a solo excitat. Mathematica (ut ita dicam) superficiaria est, in alieno aedificat, aliena accipit principia, quorum beneficio ad ulteriora perveniat: si per se iret ad verum, si totius mundi naturam posset comprehendere, dicerem multum collaturam mentibus nostris, quae tractatu coelestium crescunt, trahuntque aliquid ex illo. 24. Una re consummatur animus, scientia bonorum ac malorum immutabili, quae soli philosophiae competit. Nulla autem ars alia de bonis ac malis quaerit. Singulas lubet circumire virtutes. Fortitudo contemtrix timendorum est: terribilia, et sub iugum libertatem nostram

mittentia, despicit, provocat, frangit; numquid ergo hanc liberalia studia corroborant? 25. Fides sanctissimum humani pectoris bonum est, nulla necessitate ad fallendum cogitur, nullo corrumpitur praemio. „Ure, inquit, caede, occide, non prodam: sed quo magis secreta quaeret dolor, hoc illa altius condam.“ Numquid liberalia studia hos animos facere possunt? Temperantia voluptatibus imperat: alias odit atque abigit, alias dispensat, et ad sanum modum redigit, nec unquam ad illas propter ipsas venit. Scit optimum esse modum cupitorum, non quantum velis, sed quantum debeas, sumere. 26. Humanitas vetat superbum esse adversus socios, vetat avarum: verbis, rebus, affectibus comem se, facilemque omnibus praestat: nullum alienum malum putat, bonum autem suum id maxime, quod alicui bono futurum est, amat. Numquid liberalia studia hos mores praecipiunt? non magis quam simplicitatem, quam modestiam ac moderationem: non magis quam frugalitatem, ac parsimoniam: non magis quam clementiam, quae alieno sanguini tanquam suo parcit, et scit homini non esse homine prodige utendum. 27. Quum dicatis, inquit, sine liberalibus studiis ad virtutem non perveniri, quemadmodum negatis illa nil conferre virtuti? Quia nec sine cibo ad virtutem pervenitur, cibus tamen ad virtutem non pertinet. Ligna nihil navi conferunt, quamvis non fiat navis sine lignis. Non est, inquam, cur aliquid putes eius adiutorio fieri, sine quo non potest fieri. Potest quidem etiam illud dici, sine liberalibus studiis veniri ad sapientiam posse: quamvis enim virtus discenda sit, tamen non per haec discitur. 28. Quid est autem, quare existimem, non futurum sapientem eum qui literas nescit, quum sapientia non sit in literis? Res tradit, non verba: et nescio an certior memoria sit, quae nullum extra se subsidium habet.

Magna et spatiosa res est sapientia: vacuo illi loco opus est: de divinis humanisque discendum est: de praeteritis, de futuris, de caducis, de aeternis, de tempore: de quo uno vide quam multa quaerantur. 29. Primum, an per se sit aliquid: deinde, an aliquid ante tempus sit: si tempus cum mundo coepit, an et ante mundum, quia fuerit aliquid, fuerit et tempus. Innumerabiles quaestiones sunt de animo tantum: unde sit, qualis sit, quando esse incipiat, quamdiu sit: an aliunde alio transeat, et domicilium mutet, ad alias animalium formas aliasque coniectus: an non amplius quam semel serviat; et emissus vagetur in toto: 30. utrum corpus sit, an non sit: quid sit facturus, quum per nos aliquid facere desierit: quomodo libertate sua usurus, quum ex hac effugerit cavea: an obliviscatur priorum, et illic nosse se incipiat, postquam de corpore abductus in sublime secessit. Quamcunque partem rerum humanarum divinarumque comprehenderis, ingenti copia quaerendorum ac discendorum fatigaberis. 31. Haec tam multa, tam magna, ut habere possint liberum hospitium, supervacua ex animo tollenda sunt. Non dabit se in has angustias virtus. Laxum spatium res magna desiderat. Expellantur omnia: totum pectus illi vacet. At enim delectat artium notitia multarum. Tantum itaque ex illis retineamus, quantum est necessarium. An tu existimas reprehendendum, qui supervacua usu sibi comparat, et pretiosarum rerum pompam in domo explicat? non putas eum, qui occupatus est in supervacua literarum supellectile? Plus scire velle quam sit satis, intemperantiae genus est. 32. Quid, quod ista liberalium artium consectatio molestos, verbosos, intempestivos, sibi placentes facit, et ideo non discentes necessaria, quia supervacua didicerunt? Quatuor millia librorum Didymus grammaticus scripsit: miser, si tam

multa supervacua legisset. In his libris de patria Homeri quaeritur, in his de Aeneae matre vera: in his, libidinosior Anacreon, an ebriosior vixerit: in his, an Sappho publica fuerit: et alia, quae erant dediscenda, si scires. 33. I nunc, et longam esse vitam nega! Sed ad nostros quoque quum perveneris, ostendam multa securibus recidenda. Magno impendio temporum, magna alienarum aurium molestia laudatio haec constat: O hominem literatum! Simus hoc titulo rusticiore contenti: O virum bonum! Itane est? annales evolvam omnium gentium, et quis primus carmina scripserit, quaeram? quantum temporis inter Orphea intersit et Homerum, quum fastos non habeam, computabo? et Aristarchi notas, quibus aliena carmina compunxit, recognoscam? et aetatem in syllabis conteram? 34. Itane, in geometriae pulvere haerebo? Adeo mihi praeceptum illud salutare excidit: Tempori parce? Haec sciam? et quid ignorem? Appion grammaticus, qui sub C. Caesare tota circumlatus est Graecia, et in nomen Homeri ab omnibus civitatibus adoptatus, aiebat: Homerum utraque materia consummata, et Odyssea et Iliade, principium adiecisse operi suo, quo bellum Troianum complexus est. 35. Huius rei argumentum afferebat, quod duas literas in primo versu posuisset ex industria, librorum suorum numerum continentes. Talia sciat oportet, qui multa vult scire. Non vis cogitare, quantum temporis tibi auferat mala valetudo, quantum occupatio publica, quantum occupatio privata, quantum occupatio quotidiana, quantum somnus. Metire aetatem tuam: tam multa non capit. 36. De liberalibus studiis loquor? philosophi quantum habent supervacui! quantum ab usu recedentis! Ipsi quoque ad syllabarum distinctiones, et coniunctionum ac praepositionum proprietates descenderunt, et invidere grammaticis, invidere geo-

metris. Quidquid in illorum artibus supervacuum erat, transtulere in suam. Sic effectum est, ut diligentius scirent loqui, quam vivere. Audi, quantum mali faciat nimia subtilitas, et quam infesta veritati sit. 37. Protagoras ait, de omni re in utramque partem disputari posse, ex aequo. Et de hac ipsa, an omnis res in utramque partem disputabilis sit. Nausiphanes ait, ex his quae videntur esse, nihil magis esse, quam non esse. Parmenides ait, ex his quae videntur, nihil esse nisi universum. Zenon Eleates omnia negotia de negotio deiecit: ait nihil esse. Circa eadem fere Pyrrhonii versantur, et Megarici, et Eretrici, et Academici, qui novam induxerunt scientiam, nihil scire. 38. Haec omnia in illum supervacuum studiorum liberalium gregem coniice. Illi mihi non profuturam scientiam tradunt, hi spem omnis scientiae eripiunt: satius est supervacua scire, quam nihil. Illi non praeferunt lumen, per quod acies dirigatur ad verum: hi oculos mihi effodiunt. Si Protagorae credo, nihil in rerum natura est, nisi dubium: si Nausiphani, hoc unum certum est, nihil esse certi: si Parmenidi, nihil est praeter unum: si Zenoni, ne unum quidem. 39. Quid ergo nos sumus? quid ista quae nos circumstant, alunt, sustinent? Tota rerum natura umbra est, aut inanis, aut fallax. Non facile dixerim, utrum magis irascar illis, qui nos nihil scire voluerunt: an illis, qui ne hoc quidem nobis reliquerunt, nihil scire.

EPISTOLA LXXXIX.

Philosophiae et sapientiae discrimen: et illius divisio varia, partiumque iterum divisio, et descriptio. Monitum deinde, haec et talia ad mores atque animum referenda: et obiter in male divites invehitur, luxumque simul et avaritiam castigat.

Rem utilem desideras, et ad sapientiam properanti utique necessariam, dividi philosophiam, et in-

gens corpus eius in membra disponi. Facilius enim per partes in cognitionem totius adducimur. Utinam, quemadmodum universi mundi facies in conspectum venit, ita philosophia tota nobis posset occurrere, simillimum mundo spectaculum! Profecto enim omnes mortales in admirationem sui raperet, relictis his quae nunc magna, magnorum ignorantia, credimus. Sed quia contingere hoc non potest, sic erit a nobis adspicienda, quemadmodum mundi secreta cernuntur. 2. Sapientis quidem animus totam molem eius amplectitur, nec minus illam velociter obit, quam coelum acies nostra: nobis autem, quibus perrumpenda caligo est, et quorum visus in proximo deficit, singula quaeque ostendi facilius possunt, universi nondum capacibus. Faciam ergo quod exigis, et philosophiam in partes, non in frusta, dividam. Dividi enim illam, non concidi, utile est. Nam comprehendere, quemadmodum maxima, ita minima, difficile est. Describitur in tribus populus, in centurias exercitus. 3. Quidquid in maius crevit, facilius agnoscitur, si discessit in partes: quas, ut dixi, innumerabiles esse, et parvas, non oportet. Idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio: simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. Primum itaque, sicut videtur, tibi dicam, inter sapientiam et philosophiam quid intersit. Sapientia perfectum bonum est mentis humanae: philosophia sapientiae amor est et affectatio. Haec ostendit, quo illa pervenit. Philosophia unde dicta sit, apparet: ipso enim nomine fatetur. 4. Quidam sapientiam ita finierunt, ut dicerent eam divinorum et humanorum scientiam. Quidam ita: Sapientia est, nosse divina et humana, et horum caussas. Supervacua mihi videtur haec adiectio, quia caussae divinorum humanorumque partes sunt. Philosophiam quoque fuerunt qui aliter atque aliter definirent. Alii studium

illam virtutis esse dixerunt; alii studium cor
dae mentis. A quibusdam dicta est appetitio
rationis. Illud quasi constet, aliquid inter pl
phiam et sapientiam interesse. 5. Neque enii
potest, ut idem sit quod affectatur, et quod afl
Quomodo multum inter avaritiam et pecunia
terest, quum illa cupiat, haec concupiscatur:
ter philosophiam et sapientiam. Haec enim
effectus et praemium est: illa venit, ad han
Sapientia est, quam Graeci σοφίαν vocant. Hoc
quoque Romani utebantur, sicut philosophia
quoque utuntur. 6. Quod et togatae tibi antiqua
babunt, et inscriptus Dossenni monumento titı

Hospes resiste, et sophiam Dossenni lege.

Quidam ex nostris, quamvis philosophia studiu
tutis esset, et haec peteretur, illa peteret, tam
putaverunt illas distrahi posse. Nam nec ph
phia sine virtute est, nec sine philosophia virt
7. Philosophia studium virtutis est, sed per
virtutem: nec virtus autem esse sine studio s
test, nec virtutis studium sine ipsa. Non enim
admodum in his qui aliquid ex distanti loco
conantur, alibi est qui petit, alibi quod petitu
quemadmodum itinera quae ad urbes perducu
tra ipsas sunt. Ad virtutem venitur per ipsan
haerent ergo inter se philosophia virtusque. 8
losophiae tres partes esse dixerunt et maximi
rimi auctores: moralem, naturalem, et ratior
Prima componit animum, secunda rerum na
scrutatur, tertia proprietates verborum exig
structuram, et argumentationes, ne pro ver
surrepant. Ceterum inviti sunt, et qui in pa
philosophiam, et qui in plura diducerent. Q
ex Peripateticis quartam partem adiecerunt,
lem: quia quandam propriam exercitationem
deret, et circa aliam materiam occupata si

Quidam adiecerunt his partem, quam Graeci *οἰκονομικὴν* vocant, administrandae rei familiaris scientiam. Quidam et de generibus vitae locum separaverunt. Nihil autem horum in illa parte morali non reperitur. Epicurei duas partes philosophiae putaverunt esse, naturalem atque moralem: rationalem removerunt. Deinde quum ipsis rebus cogerentur ambigua secernere, falsa sub specie veri latentia coarguere, ipsi quoque locum, quem De iudicio et regula appellant, alio nomine rationalem induxerunt: sed eum accessionem esse naturalis partis existimant. 10. Cyrenaici naturalia cum rationalibus sustulerunt, et contenti fuerunt moralibus: sed hi quoque qui removent, aliter inducunt. In quinque enim partes moralia dividunt: ut una sit de fugiendis et expetendis, altera de affectibus, tertia de actionibus, quarta de caussis, quinta de argumentis. Caussae rerum ex naturali parte sunt: argumenta ex rationali, actiones ex morali. 11. Aristo Chius non tantum supervacuas esse dixit naturalem et rationalem, sed etiam contrarias: moralem quoque, quam solam reliquerat, circumcidit. Nam eum locum qui monitiones continet, sustulit, et paedagogi esse dixit, non philosophi; tanquam quidquam aliud sit sapiens, quam humani generis paedagogus. 12. Ergo quum tripartita sit philosophia, moralem eius partem primum incipiamus disponere. Quam in tria rursus dividi placuit: ut prima esset inspectio suum cuique distribuens, et aestimans quanto quidque dignum sit, maxime utilis. Quid enim est tam necessarium, quam pretia rebus imponere? Secunda de impetu: tertia de actionibus. 13. Primum enim est, ut quanti quidque sit, iudices: secundum, ut impetum ad illa capias ordinatum temperatumque: tertium, ut inter impetum tuum actionemque conveniat, ut in omnibus istis tibi ipsi *consentias*. Quidquid ex his tribus defuerit,

turbat et cetera. Quid enim prodest, intus aestimata habere omnia, si sis impetu nimius? Quid prodest impetus repressisse, et habere cupiditates in tua potestate, si in ipsa rerum actione tempora ignores, nec scias quando quidque, et ubi, et quemadmodum agi debeat? 14. Aliud est enim, dignitates et pretia rerum nosse: aliud articulos: aliud impetus refraenare, et ad agenda ire, non ruere. Tunc ergo vita sibi concors est, ubi actio non destituit impetum. Impetus ex dignitate rei cuiusque concipitur, perinde remissus acriorve, prout illa digna est peti. 15. Naturalis pars philosophiae in duo scinditur: corporalia, et incorporalia. Utraque dividuntur in suos, ut ita dicam, gradus. Corporum locus in hos primum, in ea quae faciunt, et quae ex his gignuntur: gignuntur autem elementa. Ipse elementi locus, ut quidam putant, simplex est: ut quidam, in materiam, et causam omnia moventem, et elementa dividitur. 16. Superest ut rationalem partem philosophiae dividamus. Omnis oratio aut continua est, aut inter respondentem et interrogantem divisa. Hanc διαλεκτικήν, illam ῥητορικήν placuit vocari. Haec verba curat, et sensus, et ordinem. Διαλεκτική in duas partes dividitur, in verba et significationes: id est, in res quae dicuntur, et vocabula quibus dicuntur. Ingens deinde sequitur utriusque divisio. Itaque hoc loco finem faciam:

— *et summa sequar fastigia rerum.*

Alioqui si voluero facere partium partes, quaestionum liber fiet. 17. Haec, Lucili virorum optime, quo minus legas non deterreo: dummodo quidquid legeris, ad mores statim referas. Illos compesce, marcentia in te excita, soluta constringe, contumacia doma, cupiditates tuas publicasque, quantum potes, vexa: et istis dicentibus, Quousque eadem? responde: „Ego debeo dicere, Quousque eadem peccabitis?

Remedia ante vultis, quam vitia desinere. Ego
·o eo magis dicam, et quia recusatis, perseverabo.
nc incipit medicina proficere, ubi in corpore alie-
:o dolorem tactus expressit. Dicam etiam invitis
ıfutura. Aliquando aliqua ad vos non blanda vox
ıiet: et quia verum singuli audire non vultis, pu-
;e audite. Quousque fines possessionum propaga-
is? ager uni domino, qui populum cepit, angustus
. Quousque arationes vestras porrigetis, ne pro-
ciarum quidem satione contenti circumscribere
ıediorum modum? 19. Illustrium fluminum per
vatum decursus, et amnes magni, magnarumque
ıtium termini, usque ad ostium a fonte, vestri
ıt. Hoc quoque parum est, nisi latifundiis vestris
ria cinxistis: nisi trans Hadriam, et Ionium,
;aeumque, vester villicus regnet: nisi insulae, du-
ı domicilia magnorum, inter vilissima rerum nu-
rentur. Quam vultis, late possidete: sit fundus,
ıd aliquando imperium vocabatur: facite vestrum
dquid potestis, dum plus sit alieni. Nunc vobis-
n loquor, quorum aeque spatiose luxuria, quam
rum avaritia diffunditur. 20. Vobis dico, Quous-
; nullus erit lacus, cui non villarum vestrarum fa-
;ia immineant? nullum flumen, cuius non ripas
lificia vestra praetexant? Ubicunque scatebunt
ıarum calentium venae, ibi nova diversoria luxu-
e excitabuntur. Ubicunque in aliquem sinum li-
curvabitur, vos protinus fundamenta iacietis, nec
ıtenti solo, nisi quod manu feceritis, maria agetis
rorsus 21. Omnibus licet locis tecta vestra splen
ınt, alicubi imposita montibus, in vastum terra-
ı marisque prospectum, alicubi ex plano in alti
inem montium educta: quum multa aedificaveri-
, quum ingentia; tamen et singula corpora estis,
ıarvula. Quid prosunt multa cubicula? in uno ia-
is. Non est vestrum, ubicunque non estis. Ad

vos deinde transeo, quorum profunda et insatiabilis gula, hinc maria scrutatur, hinc terras. Alia hamis, alia laqueis, alia retium variis generibus cum magno labore persequitur: nullis animalibus, nisi ex fastidio, pax est. 22. Quantulum enim ex istis epulis, quae per tot comparatis manus, fesso voluptatibus ore libatis? quantulum ex ista fera, periculose capta, dominus crudus ac nauseans gustat? quantulum ex tot conchyliis, tam longe advectis, per istum stomachum inexplebilem labitur? Infelices etiam, quod non intelligitis, vos maiorem famem habere, quam ventrem.“ Haec aliis dic: ut dum dicis, audias ipse. Scribe: ut dum scribis, legas; omnia ad mores et ad sedandam rabiem affectuum referens. Stude, non ut plus aliquid scias, sed ut melius.

EPISTOLA XC.

Philosophiae laus. Ea vitam formavit, consortia et imperia instituit, leges et iura dedit. An etiam artes vitae utiles, ut fabricam, marmorariam, metallariam, vestiariam, aliasque? Negat ipse, contra Posidonium, et inferiora haec maiestate illius esse; et multa horum supervacua. Non corporis, sed animi negotium illa gerit. Rudi etiam saeculo an fuere sapientes? Non, sed sapientibus similes, beneficio non doctrinae, sed naturae. Multa in his bona et scientiae aut vitae fructuosa.

Quis dubitare, mi Lucili, potest, quin Deorum immortalium munus sit, quod vivimus: philosophiae, quod bene vivimus? itaque tanto plus nos debere huic, quam Diis, quanto maius beneficium est bona vita, quam vita? Pro certo deberetur, nisi ipsam Dii philosophiam tribuissent: cuius scientiam nulli dederunt, facultatem omnibus. Nam si hanc quoque bonum vulgare fecissent, et prudentes nasceremur; sapientia quod in se optimum habet perdidisset; inter fortuita esset. Nunc enim hoc in illa pretiosum atque magnificum est, quod non obvenit, quod illam sibi quisque debet, quod non ab alio petitur. 2. Quid

haberes, quod in philosophia suspiceres, si beneficiaria res esset? Huius opus unum est, de divinis humanisque verum invenire: ab hac nunquam recedit iustitia, pietas, religio, et omnis alius comitatus virtutum consertarum, et inter se cohaerentium. Haec docuit colere divina, humana diligere, et penes Deos imperium esse, et inter homines consortium: quod aliquamdiu inviolatum mansit, antequam societatem avaritia distraxit, et paupertatis caussa etiam his, quos fecit locupletissimos, fuit. Desierunt enim omnia possidere, dum volunt propria. 3. Sed primi mortalium, quique ex his geniti, naturam incorrupti sequebantur, eandem habebant et ducem, et legem, commissi melioris arbitrio. Naturae est enim, potioribus deteriora submittere. Mutis quidem gregibus aut maxima corpora praesunt, aut vehementissima. Non praecedit armenta degener taurus, sed qui magnitudine ac toris ceteros mares vicit: elephantorum gregem excellentissimus ducit: inter homines, pro summo est optimus. 4. Animo itaque rector eligebatur, ideoque summa felicitas erat gentium, in quibus non poterat potentior esse, nisi melior. Tantum enim quantum vult potest, qui se, nisi quod debet, non putat posse. Illo ergo seculo, quod aureum perhibent, penes sapientes fuisse regnum Posidonius iudicat. Hi continebant manus, et infirmiores a validioribus tuebantur: suadebant, dissuadebantque, et utilia atque inutilia monstrabant. Horum prudentia, ne quid deesset suis, providebat; fortitudo arcebat pericula; beneficentia augebat ornabatque subiectos. 5. Officium erat imperare, non regnum. Nemo quantum posset adversus eos experiebatur, per quos coeperat posse. Nec erat cuiquam aut animus in iniuriam, aut caussa: quum bene imperanti bene pareretur, nihilque rex maius minari male parentibus posset, quam ut abiret e regno. Sed postquam, sur-

repentibus vitiis, in tyrannidem regna versa sunt, opus esse coepit legibus, quas et ipsas inter initia tulere sapientes. Solon, qui Athenas aequo iure fundavit, inter septem aevi sapientia notos. Lycurgum si eadem aetas tulisset, sacro illi numero accessisset octavus. 6. Zaleuci leges Charondaeque laudantur. Hi non in foro, nec in consultorum atrio, sed in Pythagorae tacito illo sanctoque secessu didicerunt iura, quae florenti tunc Siciliae, et per Italiam Graeciae ponerent. Hactenus Posidonio assentior; artes quidem a philosophia inventas, quibus in quotidiano usu vita utitur, non concesserim, nec illam fabricae asseram gloriam. Illa, inquit, sparsos et aut cavis tectos, aut aliqua rupe suffossa, aut exesae arboris trunco, docuit tecta moliri. 7. Ego vero philosophiam iudico non magis excogitasse has machinationes tectorum supra tecta surgentium, et urbium urbes prementium, quam vivaria piscium in hoc clausa, ut tempestatum pericula non adiret gula, et quamvis acerrime pelago saeviente, haberet luxuria portus suos, in quibus distinctos piscium greges saginaret. Quid ais? philosophia docuit homines habere clavem et seram? et quid aliud erat, avaritiae signum dare? Philosophia haec, cum tanto habitantium periculo, imminentia tecta suspendit? 8. Parum enim erat fortuitis tegi, et sine arte et difficultate naturale sibi invenire aliquod receptaculum! Mihi crede, felix illud seculum ante architectonas fuit. Ista nata sunt, iam nascente luxuria; in quadratum tigna decidere, et serra per designata currente, certa manu trabem scindere.

Nam primi cuneis scindebant fissile lignum.

Non enim tecta coenationi, epulum recepturae, parabantur: nec in hunc usum pinus aut abies deferebatur longo vehiculorum ordine, vicis intrementibus, ut ex illa lacunaria auro gravia penderent. 9. Fur-

cae utrimque suspensae fulciebant casam: spissatis ramalibus, ac fronde congesta, et in proclive disposita, decursus imbribus quamvis magnis erat. Sub his tectis habitavere securi. Culmus liberos texit: sub marmore atque auro servitus habitat. In illo quoque dissentio a Posidonio, quod ferramenta fabrilia excogitata a sapientibus viris iudicat. Isto enim modo dicat, licet, sapientes, per quos

Tunc laqueis captare feras, et fallere visco
Inventum, et magnos canibus circumdare saltus.

10. Omnia enim ista sagacitas hominum, non sapientia invenit. In hoc quoque dissentio, sapientes fuisse, qui ferri metalla et aeris invenerunt: quum incendio silvarum adusta tellus, in summo venas iacentes liquefacta fudisset. Ista tales inveniunt, quales colunt. Ne illa quidem tam subtilis quaestio mihi videtur, quam Posidonio: Utrum malleus in usu esse prius, an forcipes coeperint. Utraque invenit aliquis exercitati ingenii, acuti, non magni, nec elati, et quidquid aliud corpore incurvato, et animo humum spectante, quaerendum est. 11. Sapiens facilis victu fuit. Quidni? quum hoc quoque seculo esse quam expeditissimus cupiat? Quomodo, oro te, convenit, ut Diogenem mireris, et Daedalum? Uter ex his sapiens tibi videtur? qui serram commentus est, an ille, qui quum vidisset puerum cava manu bibentem aquam, fregit protinus exemtum e perula calicem, hac obiurgatione sui: Quamdiu homo stultus supervacuas sarcinulas habui! qui se complicuit in dolio, et in eo cubitavit? Hoc dic, utrum tandem sapientiorem putas, qui invenit quemadmodum in immensam altitudinem crocum latentibus fistulis exprimat; qui Euripos subito aquarum impetu implet, aut siccat; versatilia coenationum laquearia ita coagmentat, ut subinde alia facies atque alia succedat, et toties tecta, quoties fercula mutentur? an eum, qui et

aliis et sibi hoc monstrat, quam nihil nobis natura durum ac difficile imperaverit? 13. Posse nos habitare sine marmorario et fabro, posse nos vestitos esse sine commercio Serum, posse nos habere usibus nostris necessaria, si contenti fuerimus his, quae terra posuit in summo? Quem si audire humanum genus voluerit, tam supervacuum sciet sibi coquum esse, quam militem. Illi sapientes fuerunt, aut certe sapientibus similes, quibus expedita erat tutela corporis. 14. Simplici cura constant necessaria: in delicias laboratur. Non desiderabis artifices, si sequare naturam. Illa noluit esse districtos: ad quaecunque nos cogebat, instruxit. Frigus intolerabile est corpori nudo. Quid ergo? numquid non pelles ferarum, et aliorum animalium, a frigore satis abundeque defendere queunt? non corticibus arborum pleraeque gentes tegunt corpora? non avium plumae in usum vestis conseruntur? non hodieque magna Scytharum pars, tergis vulpium induitur ac murium, quae tactu mollia, et impenetrabilia ventis sunt? 15. Opus est tamen, calorem solis aestivi umbra crassiore propellere. Quid ergo? non vetustas multa abdidit loca, quae vel iniuria temporis, vel alio quolibet casu excavata in specum recesserunt? Quid ergo? non quamlibet virgeam cratem texuerunt manu, et vili obleverunt luto, deinde stipula aliisque silvestribus operuere fastigium, et pluviis per devexa labentibus hiemem transiere securi? 16. Quid ergo? non in defosso latent Syrticae gentes? quibus propter nimios solis ardores, nullum tegumentum satis repellendis caloribus solidum est, nisi ipsa arens humus. Non fuit tam inimica natura, ut, quum omnibus aliis animalibus facilem actum vitae daret, homo solus non posset sine tot artibus vivere. *Nihil* horum ab illa nobis imperatum est, nihil aegre *quaerendum*, ut possit vita produci. Ad parata nati su-

[redacted]

mus: nos omnia nobis difficilia facilium fastidio fecimus. 17. Tecta tegumentaque, et fomenta corporum, et cibi, et quae nunc ingens negotium facta sunt, obvia erant, et gratuita, et opera levi parabilia: modus enim omnium prout postulabat necessitas, erat: nos ista pretiosa, nos mira, nos magnis multisque conquirenda artibus fecimus. Sufficit ad id natura, quod poscit. A natura luxuria descivit: quae quotidie seipsam incitat, et tot seculis crescit, et ingenio adiuvat vitia. 18. Primo supervacua coepit concupiscere, inde contraria, novissime corpori animum addixit, et illius deservire libidini iussit. Omnes istae artes, quibus aut excitatur civitas, aut strepit, corporis negotium gerunt: cui omnia olim tanquam servo praestabantur, nunc tanquam domino parantur. Itaque hinc textorum, hinc fabrorum officinae sunt, hinc odores coquentium, hinc molles corporis motus docentium, mollesque cantus et infractos. 19. Recessit enim ille naturalis modus, desideria ope necessaria finiens: iam rusticitatis et miseriae est, velle quantum sat est. Incredibile est, mi Lucili, quam facile etiam magnos viros dulcedo orationis abducat a vero. Ecce Posidonius, ut mea fert opinio, unus ex iis qui plurimum philosophiae contulerunt, dum vult describere primum, quemadmodum alia torqueantur fila, alia ex molli solutoque ducantur: 20. deinde quemadmodum tela suspensis ponderibus rectum stamen extendat, quemadmodum subtemen insertum, quod duritiam utrimque comprimentis tramae remolliat, spathâ coire cogatur et iungi: textrini quoque artem a sapientibus dixit inventam, oblitus postea repertum hoc subtilius genus, in quo

Tela iugo iuncta est, stamen secernit arundo.
Inseritur medium radiis subtemen acutis,
Quod lato feriunt insecti pectine dentes.

21. Quid si contigisset illi videre has nostri temporis

telas, quibus vestis nihil celatura conficitur, in qua non dico nullum corpori auxilium, sed nullum pudori est? Transit deinde ad agricolas, nec minus facunde describit proscissum aratro solum, et iteratum, quo solutior terra facilius pateat radicibus. tum sparsa semina, et collectas manu herbas, ne quid fortuitum et agreste succrescat, quod necet segetem. Hoc quoque opus ait esse sapientium: tanquam non nunc quoque plurima cultores agrorum nova inveniant, per quae fertilitas augeatur. 22. Deinde non est contentus his artibus, sed in pistrinum sapientem submittit. Narrat enim, quemadmodum, rerum naturam imitatus, panem coepit facere. Receptas, inquit, in os fruges, concurrens inter se duritia dentium frangit, et quidquid excidit, ad eosdem dentes lingua refertur: tunc vero salivae miscetur, ut facilius per fauces lubricas transeat. Quum pervenit in ventrem, aqualiculi fervore concoquitur, tunc demum corpori accedit. 23. Hoc aliquis secutus exemplar, lapidem asperum aspero imposuit, ad similitudinem dentium, quorum pars immobilis motum alterius exspectat: deinde utriusque attritu grana franguntur, et saepius regeruntur, donec ad minutiam frequenter trita redigantur. Tunc farinam aqua sparsit, et assidua tractatione perdomuit, finxitque panem: quem primo cinis calidus, et fervens testa percoxit: deinde furni paulatim reperti, et alia genera, quorum fervor serviret arbitrio. 24. Non multum abfuit, quin sutrinum quoque inventum a sapientibus diceret. Omnia ista ratio quidem, sed non recta ratio commenta est. Hominis enim, non sapientis inventa sunt: tam mehercules quam navigia, quibus amnes, quibusque maria transimus, aptatis ad excipiendum ventorum impetum velis, et additis a tergo gubernaculis, quae huc atque illuc cursum navigii torqueant: exemplum a piscibus tractum est, qui

da reguntur, et levi eius in utrumque momento
ocitatem suam flectunt. 25. Omnia haec quidem,
uit, sapiens invenit: sed minora, quam ut ipse
ctaret, sordidioribus ministris dedit. Immo non
aliis excogitata ista sunt, quam a quibus hodie
curantur. Quaedam nostra demum prodisse
noria scimus: ut speculariorum usum, perlucente
a, clarum transmittentium lumen: ut suspensu-
balneorum, et impressos parietibus tubos, per
s circumfunderetur calor, qui ima simul et sum-
foveret aequaliter. 26. Quid loquar marmora,
bus templa, quibus domus fulgent? quid lapideas
les in rotundum ac leve formatas, quibus porticus
apacia populorum tecta suscipimus? Quid verbo-
notas, quibus quamvis citata excipitur oratio, et
eritatem linguae manus sequitur? Vilissimorum
ncipiorum ista commenta sunt: sapientia altius
et, nec manus edocet; animorum magistra est.
scire, quid illa eruerit, quidve effecerit? 27. Non
ecoros corporis motus, nec varios per tubam ac
am cantus, quibus exceptus spiritus, aut in exitu,
in transitu, formatur in vocem: non arma, nec
ros, nec bella: utilia molitur, paci favet, et genus
nanum ad concordiam vocat. Non est, inquam,
rumentorum ad usus necessarios opifex. Quid
tam parvula assignas? artificem vides vitae.
as quidem artes sub dominio habet. Nam cui vita,
vitae quoque ornamenta serviunt: ceterum ad
tum statum tendit; illo ducit, illo vias aperit.
Quae sint mala, quae videantur, ostendit: vani-
em exuit mentibus, dat magnitudinem solidam;
atam vero, et ex inani speciosam reprimit: nec
orari sinit, inter magna quid intersit et tumida:
us naturae notitiam, ac suae tradit. Quid sint
qualesque, declarat: quid inferi, quid lares et
ii: quid in secundam numinum formam animae

perpetuae, ubi consistant, quid agant, quid possint, quid velint. 29. Haec eius initiamenta sunt, per quae non municipale sacrum, sed ingens omnium deorum templum mundus iste reseratur: cuius vera simulacra, verasque facies cernendas mentibus protulit. Nam ad spectacula tam magna hebes visus est. Ad initia deinde rerum redit, et aeternam rationem toti inditam, et vim omnium seminum singula proprie figurantem. Tum de animo coepit inquirere, unde esset, ubi, quamdiu, in quot membra divisus. 30. Deinde a corporalibus se ad incorporalia transtulit, veritatemque et argumenta eius excussit: post haec, quemadmodum discernerentur vitae ac necis ambigua: in utraque enim falsa veris immixta sunt. Non abduxit, inquam, se, ut Posidonio videtur, ab istis artibus sapiens, sed ad illas omnino non venit. Nihil enim dignum inventu iudicasset, quod non erat dignum perpetuo usu iudicaturus. Ponenda non sumeret. Anacharsis, inquit, invenit rotam figuli, cuius circuitu vasa formantur. 31. Dein quia apud Homerum invenitur figuli rota, mavult videri versus falsos esse, quam fabulam. Ego nec Anacharsin huius rei fuisse auctorem contendo: et si fuit, sapiens quidem hoc invenit, sed non tanquam sapiens: sicut multa sapientes faciunt, qua homines sunt, non qua sapientes. Puta velocissimum esse sapientem: cursu omnes anteibit, qua velox est, non qua sapiens. Cuperem Posidonio aliquem vitrarium ostendere, qui spiritu vitrum in habitus plurimos format, qui vix diligenti manu effingerentur. 32. Haec inventa sunt, postquam sapientem invenire desivimus. Democritus, inquit, invenisse dicitur fornicem, ut lapidum curvatura paulatim inclinatorum medio saxo alligaretur. Hoc dicam falsum esse. Necesse est enim ante Democritum, et pontes, et portas fuisse, quarum fere summa curvantur. 33. Excidit porro vobis, eundem

ımocritum invenisse, quemadmodum ebur molli-
tur, quemadmodum decoctus calculus in smarag-
m converteretur, qua hodieque coctura inventi la-
les coctiles colorantur. Ista sapiens licet invene-
, non qua sapiens erat, invenit. Multa enim facit,
ae ab imprudentissimis aut aeque fieri videmus,
t peritius, aut exercitatius. 34. Quid sapiens in-
stigaverit, quid in lucem protraxerit, quaeris?
imum rerum naturam, quam non ut cetera anima-
. oculis secutus est, tardis ad divina. Deinde vitae
gem, quam ad universa direxit: nec nosse tantum,
d sequi docuit deos, et accidentia non aliter exci-
re, quam imperata. Vetuit parere opinionibus fal-
, et quanti quidque esset, vera aestimatione per-
ndit: damnavit mixtas poenitentiae voluptates.
. Et bona semper placitura laudavit, et palam fe-
:, felicissimum esse, cui felicitate opus non est:
tentissimum esse, qui se habet in potestate. Non
ea philosophia loquor, quae civem extra patriam
suit, extra mundum deos, quae virtutem donavit
luptati; sed de illa, quae nullum bonum putat, nisi
od honestum est; quae nec hominis, nec fortunae
ıneribus deleniri potest: cuius hoc pretium est, non
sse pretio capi. 36. Hanc philosophiam fuisse
o rudi seculo, quo adhuc artificia deerant, et ipso
u discebant utilia, non credo. Sicut autem fortu-
ta tempora, quum in medio iacerent beneficia na-
rae promiscue utenda, antequam avaritia atque
ıuria dissociavere mortales, et ad rapinam ex con-
rtio discurrere; non erant illi sapientes viri, etiam-
faciebant facienda sapientibus. 37. Statum qui-
m generis humani, non alium quisquam suspexe-
magis; nec si cui permittat Deus terrena forma-
et dare gentibus mores, aliud probaverit, quam
od apud illos fuisse memoratur, apud quos

— *nulli subigebant arva coloni,*

Nec signare quidem, aut partiri limite campum
Fas erat: in medium quaerebant, ipsaque tellus
Omnia liberius, nullo poscente, ferebat.

38. Quid hominum illo genere felicius? In commune rerum natura fruebantur: sufficiebat illa, ut parens, in tutelam omnium: haec erat publicarum opum secura possessio. Quidni ego illud locupletissimum mortalium genus dixerim, in quo pauperem invenire non posses? Irrupit in res optime positas avaritia: et dum seducere aliquid cupit, atque in suum vertere, omnia fecit aliena, et in angustum ex immenso redacta, paupertatem intulit, et multa concupiscendo, omnia amisit. 39. Licet itaque velit nunc occurrere et reparare quod perdidit; licet agros agris adiiciat, vicinum vel pretio pellat aeris, vel iniuria; licet in provinciarum spatium rura dilatet, et possessionem vocet per suam longam peregrinationem: nulla nos finium propagatio eo reducet, unde discessimus. Quum omnia fecerimus, multum habebimus: universum habebamus. Terra ipsa fertilior erat illaborata, et in usus populorum non diripientium larga. 40. Quidquid natura protulerat, id non minus invenisse, quam inventum monstrare alteri, voluptas erat: nec aut ulli superare poterat, aut deesse. Inter concordes dividebatur. Nondum valentior imposuerat infirmiori manum, nondum avarus abscondendo quod sibi iaceret, alium necessariis quoque excluserat: par erat alterius, ac sui, cura. 41. Arma cessabant, incruentaeque humano sanguine manus, odium omne in feras verterant. Illi, quos aliquod nemus densum a sole protexerat, qui adversus saevitiam hiemis, aut imbris, vili receptaculo tuti sub fronde vivebant, placidas transigebant sine suspirio noctes. Sollicitudo nos in nostra purpura versat, et acerrimis excitat stimulis: at quam mollem somnum illis dura tellus dabat! 42. Non impendebant caelata

ıaria: sed in aperto iacentes sidera superlabe- ır, et insigne spectaculum noctium; mundus in ceps agebatur, silentio tantum opus ducens. interdiu illis, quam noctu, patebat prospectus ı pulcherrimae domus: libebat intueri signa, ex a coeli parte vergentia, rursus ex occulto alia entia. 43. Quidni iuvaret vagari inter tam late ıa miracula? At vos ad omnem tectorum pavetis m, et inter picturas vestras si quid increpuit, is attoniti. Non habebant domos instar urbium. tus ac liber inter aperta flatus, et levis umbra ı aut arboris, et perlucidi fontes, rivique non :, nec fistula, nec ullo coacto itinere obsolefacti, ponte currentes, et prata sine arte formosa, in- aec agreste domicilium, rustica politum manu. : erat secundum naturam domus, in qua libebat are, nec ipsam, nec pro ipsa timentem: nunc ıa pars nostri metus, tecta sunt. 44. Sed quam- gregia illis vita fuerit, et carens fraude, non fue- piente, quando hoc iam in opere maximo no- est. Non tamen negaverim fuisse alti spiritus , et, ut ita dicam, a diis recentes. Neque enim ım est, quin meliora mundus nondum effetus rit. Quemadmodum autem omnibus indoles or fuit, et ad labores paratior: ita non erant in ı omnibus consummata. Non enim dat natura :em: ars est, bonum fieri. 45. Illi quidem non n, nec argentum, nec perlucidos lapides ima ter- ı faece quaerebant, parcebantque adhuc etiam ı animalibus: tantum aberat, ut homo hominem ratus, non timens, tantum spectaturus occide- Nondum vestis illis erat picta, nondum texeba- ırum: adhuc non eruebatur. Quid ergo? Igno- ı rerum innocentes erant. Multum autem in- :, utrum peccare aliquis nolit, an nesciat. 46. ıt *illis iustitia*, deerat prudentia, deerat tempe-

[redacted]

rantia ac fortitudo. Omnibus his virtutibus h similia quaedam rudis vita: virtus non contin; mo, nisi instituto et edocto, et ad summum exercitatione perducto. Ad hoc quidem, s hoc nascimur: et in optimis quoque antequa dias, virtutis materia, non virtus est.

EPISTOLA XCI.

Lugdunensis coloniae incendium triste, et subitum: e casione de inopinatis, et quae homini possunt accid nit ante oculos incerta et fluxa rerum fata: maxim missima minui, mutari, subduci, terraemotu, aquis, Omnia mortalia morte damnata esse. Ergo nec mini, nec infamiam, timenda.

Liberalis noster nunc tristis est, nuntiato dio, quo Lugdunensis colonia exusta est. hic casus quemlibet posset, nedum hominem suae amantissimum. Quae res efficit, ut firm animi sui quaerat, quam videlicet ad ea quae posse putabat, exercuit: hoc vero tam inop malum, et paene inauditum, non miror si sin fuit, quum esset sine exemplo. Multas enim tes incendium vexavit, nullam abstulit. Nam ubi hostili manu in tecta ignis immissus est, locis deficit: et quamvis subinde excitetur, men sic cuncta depascitur, ut nihil ferro reli 2. Terrarum quoque vix unquam tam gravis niciosus fuit motus, ut tota oppida everteret. quam denique tam infestum ull' exarsit ince ut nihil alteri superesset incendio. Tot pulch opera, quae singula illustrare urbes singulas p una nox stravit; et in tanta pace, quantum n quidem timeri potest, accidit. Quis hoc ubique armis quiescentibus, quum toto orbe rum diffusa securitas sit, Lugdunum, quod o batur in Gallia, quaeri? 3. Omnibus fortuna publice afflixit, quod passuri erant, timere pe

nulla res magna non aliquod habuit ruinae suae spatium: in hac, una nox interfuit inter urbem maximam, et nullam. Denique diutius illam tibi perisse, quam periit, narro. Haec omnia Liberalis nostri affectum inclinant, adversus sua firmum et erectum. Nec sine causa concussus est. Inexspectata plus aggravant: novitas adiicit calamitatibus pondus: nec quisquam mortalium non magis, quod etiam miratus est, doluit. 4. Ideo nihil nobis improvisum esse debet. In omnia praemittendus est animus: cogitandumque, non quidquid solet, sed quidquid potest fieri. Quid enim est, quod non fortuna quum voluit, ex florentissimo detrahat? quod non eo magis aggrediatur et quatiat, quo speciosius fulget? Quid illi arduum, quidve difficile est? Non una via semper, ne tota quidem incurrit: modo nostras in nos manus advocat, modo suis contenta viribus, invenit pericula sine auctore. 5. Nullum tempus exceptum est: in ipsis voluptatibus causae doloris oriuntur. Bellum in media pace consurgit, et auxilia securitatis in metum transeunt: ex amico inimicus, hostis ex socio. In subitas tempestates, hibernisque maiores, agitur aestiva tranquillitas. Sine hoste patimur hostilia: et cladis caussas, si alia deficiunt, nimia sibi felicitas invenit. Invadit temperatissimos morbus, validissimos phthisis, innocentissimos poena, secretissimos tumultus. 6. Eligit aliquid novi casus, per quod velut oblitis vires suas ingerat. Quidquid longa series, multis laboribus, multâ Deûm indulgentiâ struxit, id unus dies spargit ac dissipat. Longam moram dedit malis properantibus, qui diem dixit; hora, momentumque temporis, evertendis imperiis sufficere. Esset aliquod imbecillitatis nostrae solatium, rerumque nostrarum, si tam tarde perirent cuncta, quam fiunt: nunc incrementa lente exeunt, festinatur in damnum. 7. Nihil privatim, nihil pu-

blice stabile est: tam hominum, quam urbium, fata volvuntur. Inter placidissima terror exsistit, nihilque extra tumultuantibus caussis, mala, unde minime exspectabantur, erumpunt. Quae domesticis bellis steterant regna, quae externis, impellente nullo, ruunt. Quota quaeque felicitatem civitas pertulit! Cogitanda ergo sunt omnia, et animus adversus ea quae possunt evenire, firmandus. 8. Exsilia, tormenta, bella, morbos, naufragia meditare! Potest te patriae, potest patriam tibi casus eripere: potest te in solitudinem abiicere, potest hoc ipsum in quo turba suffocatur, fieri solitudo. Tota ante oculos sortis humanae conditio ponatur: nec quantum frequenter evenit, sed quantum plurimum potest evenire, praesumamus animo, si nolumus opprimi, nec ullis inusitatis velut novis obstupefieri. 9. In plenum cogitanda fortuna est: Quoties Asiae, quoties Achaiae urbes uno tremore ceciderunt? Quot oppida in Syria. quot in Macedonia devorata sunt? Cyprum quoties vastavit haec clades? quoties in se Paphus corruit! Frequenter nobis nuntiati sunt totarum urbium interitus: et nos, inter quos frequenter ista nuntiantur, quota pars omnium sumus? Consurgamus itaque adversus fortuita: et quidquid inciderit, sciamus non esse tam magnum, quam rumore iactetur. 10. Civitas arsit opulenta, ornamentumque provinciarum, quibus et inserta erat et excepta, uni tantum imposita, et huic non altissimo monti: omnium istarum civitatum, quas nunc magnificas ac nobiles audis, vestigia quoque tempus eradet. Non vides, quemadmodum in Achaia clarissimarum urbium iam fundamenta consumta sint, nec quidquam exstet, ex quo appareat illas saltem fuisse? Non tantum manufacta labuntur, non tantum humana arte atque industria posita vertit dies: iuga montium diffluunt, totae desedere regiones. Operta sunt fluctibus, quae procul

a conspectu maris stabant: vastavit ignis colles, per quos elucebat: erosit et quondam altissimos vertices; solatia navigantium ac speculas ad humilem arenam deduxit. Ipsius naturae opera vexantur: et ideo aequo animo ferre debemus urbium excidia. Casura omnia exstant: omnibus exitus manet: sive interna vis flatusque praeclusi ac violenti pondus, sub quo tenentur, excusserint; sive torrentium in abdito vis vastior obstantia effregerit; sive flammarum violentia compaginem soli ruperit; sive vetustas, a qua nihil tutum est, expugnaverit minutatim; sive gravitas coeli eiecerit populos, et situs deserta corruperit. Enumerare omnes fatorum vias, longum est. Hoc unum scio: omnia mortalium opera, mortalitate damnata sunt: inter peritura vivimus. 13. Haec ergo atque eiusmodi solatia admoveo Liberali nostro, incredibili quodam patriae suae amore flagranti: quae fortasse consumta est, ut in melius excitaretur. Saepe maiori fortunae locum fecit iniuria: multa ceciderunt, ut altius surgerent, et in maius. Timagenes, felicitati urbis inimicus, aiebat, Romae sibi incendia ob hoc unum dolori esse, quod sciret meliora resurrectura, quam arsissent. In hac quoque urbe verisimile est certaturos omnes esse, ut maiora certioraque, quam amisere, restituantur. 14. Sint utinam diuturna, et melioribus auspiciis in aevum longius condita! Nam huic coloniae ab origine sua centesimus annus est, aetas ne homini quidem extrema. A Planco deducta, in hanc frequentiam, loci opportunitate, convaluit: quae tamen gravissimos casus intra spatium humanae pertulit senectutis. Itaque formetur animus ad intellectum, patientiamque sortis suae, et sciat nihil inausum esse fortunae. 15. Adversus imperia illam idem habere iuris, quod adversus imperantes: adversus urbes idem posse, quod *adversus* homines. Nihil horum indi-

gnandum est. In eum intravimus mundum, in quo his legibus vivitur. Placet? pare. Non placet? quacunque vis, exi. Indignare, si quid in te iniqui proprie constitutum est: sed si haec imos summosque necessitas alligat, in gratiam cum fato revertere, a quo omnia resolvuntur. 16. Non est quod nos tumulis metiaris, et his monumentis, quae viam disparia praetexunt: aequat omnes cinis. Impares nascimur, pares morimur. Idem de urbibus, quod de urbium incolis, dico: tam Ardea capta, quam Roma est. Conditor ille iuris humani, non natalibus nos, nec nominum claritate distinxit, nisi dum sumus. Ubi vero ad finem mortalium ventum est: Discede, inquit ambitio: omnium quae terram premunt, siremps lex esto. 17. Ad omnia patienda pares sumus: nemo altero fragilior est, nemo in crastinum sui certior. Alexander Macedonum rex discere Geometriam, infelix! coeperat, sciturus quam pusilla terra esset, ex qua minimum occupaverat. Ita dico, infelix, ob hoc, quod intelligere debebat, falsum se gerere cognomen. Quis enim esse magnus in pusillo potest? Erant illa quae tradebantur, subtilia, et diligenti intentione discenda: non quae percipere posset vesanus homo, et trans Oceanum cogitationes suas mittens. 18. Facilia, inquit, me doce. Cui praeceptor, Ista, inquit, omnibus eadem sunt, aeque difficilia. Hoc puta rerum naturam dicere: Ista, de quibus quereris, omnibus eadem sunt: nulli dari faciliora possunt: sed quisquis volet, sibi ipsi illa reddet faciliora. Quomodo? aequanimitate. Et doleas oportet, et sitias, et esurias, et senescas, et si tibi longior contigerit inter homines mora, et aegrotes, et perdas aliquid, et pereas. Non est tamen quod istis, quae te circumstrepunt, credas: nihil horum malum est, nihil intolerabile, aut durum. 19. Ex consensu istis metus est. Sic mortem times, quomodo famam: quid au

tem stultius homine, verba metuente? Eleganter Demetrius noster solet dicere, eodem loco sibi esse voces imperitorum, quo ventre redditos crepitus. Quid enim, inquit, mea refert, sursum isti an deorsum sonent? Quanta dementia est vereri, ne infameris ab infamibus? Quemadmodum famam extimuistis sine causa: sic et illa, quae nunquam timeretis, nisi fama iussisset. 20. Numquid detrimenti faceret vir bonus, iniquis rumoribus aspersus? Nec morti quidem haec apud nos noceat: et haec malam molitionem habet. Nemo eorum, qui illam accusant, expertus est. Interim temeritas est, damnare quod nescias. At illud scis, quam multis utilis sit, quam multos liberet tormentis, egestate, querelis, suppliciis, taedio. Non sumus in ullius potestate, quum mors in nostra potestate sit.

EPISTOLA XCII.

Rationem in homine dominari, et huc omnia referri, et in ea perfecta beatam vitam esse. Externa leve aut nullum pondus habere. Voluptatem non facere ad beatam vitam. Et posse tamen sumi externa: quae secundum naturam sunt; sed iudicio: et hoc tunc in iis bonum esse, bene eligi. Nihilominus et sine iis, sola virtute beatum, imo beatissimum aliquem esse.

Puto, inter me teque convenit, externa corpori acquiri, corpus in honorem animi coli, in animo esse partes ministras, per quas movemur alimurque, propter ipsum principale nobis datas. In hoc principali est aliquid irrationale, est et rationale. Illud huic servit: hoc unum est, quod alio non refertur, sed omnia ad se perfert. Nam illa quoque divina ratio omnibus praeposita est, ipsa sub nullo est: et haec autem nostra eadem est, quia ex illa est. 2. Si de hoc inter nos convenit, sequitur ut de illo quoque conveniat, in hoc uno positam esse beatam vitam, ut in nobis ratio perfecta sit. Haec enim sola non sub-

mittit animum, stat contra fortunam: in quolibet rerum habitu se virtus servat. Id autem unum bonum est, quod nunquam defringitur. Is, inquam, beatus, quem nulla res minorem facit: tenet summa, et ne ulli quidem, nisi sibi, innixus. 3. Nam qui aliquo auxilio sustinetur, potest cadere. Si aliter est, incipient in nobis multum valere non nostra. Quis autem vult constare fortunâ, aut quis se prudens ob aliena miratur? Quid est beata vita? securitas et perpetua tranquillitas. Hanc dabit animi magnitudo, dabit constantia bene iudicati tenax. Ad hoc quomodo pervenitur? Si veritas tota perspecta est, si servatus est in rebus agendis ordo, modus, decor, et innoxia voluntas, aut benigna, intenta rationi, nec unquam ab illa recedens, amabilis simul, mirabilisque. 4. Denique, ut breviter tibi formulam scribam, talis animus sapientis esse viri debet, qualis Deum deceat. Quid potest desiderare is, cui omnia honesta contingunt? Nam si possunt aliquid non honesta conferre ad optimum statum, in iis erit beata vita, cum quibus non est. Et quid stultius, turpiusve, quam bonum rationalis animi ex irrationalibus nectere? Quidam tamen augeri summum bonum iudicant, quia parum plenum sit, fortuitis repugnantibus. 5. Antipater quoque, inter magnos sectae huius auctores, aliquid se tribuere dicit externis, sed exiguum admodum. Vides autem quale sit, die non esse contentum, nisi aliquis igniculus alluxerit. Quod potest in hac claritate solis habere scintilla momentum? Si non es sola honestate contentus, necesse est aut quietem adiici velis, quam ἡσυχίαν vocant Graeci, aut voluptatem. 6. Horum alterum utcunque recipi potest: vacat enim animus molestia, liber ad conspectum universi, nihilque illum avocat a contemplatione naturae: alterum illud, voluptas, bonum pecoris est. Adiicimus rationali irrationale, honesto inho

um. Magnam vitam facit titillatio corporis ḍ ergo dubitatis dicere, bene esse homini, si pabene est? Et hunc tu, non dico inter viros numesed inter homines, cuius summum bonum saposs ac coloribus ac sonis constat? 7. Excedat ex animalium numero pulcherrimo, ac diis secunmutis aggregetur animal pabulo laetum. Irraalis pars animi duas habet partes: alteram aniam, ambitiosam, impotentem, positam in affeibus: alteram humilem, languidam, voluptatideditam. Illam effraenatam, meliorem tamen, e fortiorem ac digniorem viro, reliquerunt: hanc ssariam beatae vitae putaverunt, enervem et ctam. 8. Huic rationem servire iusserunt, et runt animalis generosissimi bonum, demissum et bile. Praeterea mixtum, portentosumque, et ex rsis animalis non congruentibus membris. Nam, it Virgilius noster in Scylla,

rima hominis facies et pulchro pectore virgo
ube tenus: postrema immani corpore pistrix,
elphinum caudas utero commissa luporum.

: tamen Scyllae fera animalia iuncta sunt, horla, velocia: at isti sapientiam ex quibusnam comiere portentis? 9. Prima hominis pars est ipsa ıs: huic committitur inutilis caro, et fluida, et ptandis tantum cibis habilis, ut ait Posidonius. us illa divina in lubricum desinit, et superioripartibus venerandis atque coelestibus, animal ı ac marcidum attexitur. Illa utcunque alta s, nihil quidem ipsa animo praestabat, sed immenta removebat: voluptas ultro dissolvit, et e robur emollit. Quae invenietur tam discors · se iunctura corporum? 10. Fortissimae rei issima adstruitur, severissimae parum seria, tissimae intemperans usque ad incesta. Quid ? inquit: si virtutem nihil impeditura sit bona

valetudo, et quies, et dolorum vacatio; non petes illa? Quidni petam? non quia bona sunt, sed quia secundum naturam sunt, et quia bono a me iudicio sumuntur. Quod erit in illis tunc bonum? Hoc unum, bene eligi. 11. Nam quum vestem qualem decet sumo, quum ambulo ut oportet, quum coeno quemadmodum debeo: non coena, aut ambulatio, aut vestis bona sunt, sed meum in his propositum, servantis in quaque re rationi convenientem modum. Etiam nunc adiiciam: Mundae vestis electio appetenda est homini. Natura enim homo mundum et elegans animal est. 12. Itaque non est bonum per se munda vestis, sed mundae vestis electio: quia non in re bonum est, sed in electione: qua actiones nostrae honestae sunt, non ipsa quae aguntur. Quod de veste dixi, idem de corpore me existima dicere. Nam hoc quoque natura, ut quandam vestem, animo circumdedit: velamentum eius est. Quis autem unquam vestimenta aestimavit arcula? Nec bonum, nec malum vagina gladium facit. 13. Ergo de corpore quoque idem tibi respondeo: sumturum quidem me, si detur electio, et sanitatem et vires: bonum autem futurum iudicium de illis meum, non ipsa. „Est quidem, inquit, sapiens beatus: summum tamen illud bonum non assequitur, nisi illi et naturalia instrumenta respondeant. Ita miser quidem esse, qui virtutem habet, non potest; beatissimus autem non est, qui naturalibus bonis destituitur, ut valetudine, et membrorum integritate.“ 14. Quod incredibilius videtur, id concedis, aliquem in maximis et continuis doloribus non esse miserum, esse etiam beatum: quod levius est, negas, beatissimum esse. Atqui si potest virtus efficere, ne miser aliquis sit, facilius efficiet, ut beatissimus sit. Minus enim intervalli a beato ad beatissimum restat, quam a misero ad beatum. An quae *res* tantum valet, ut ereptum calamitatibus inter

beatos locet, non potest adiicere quod superest, ut beatissimum faciat? in summo deficit clivo? 15. Commoda sunt in vita et incommoda: utraque extra nos. Si non est miser vir bonus, quamvis omnibus prematur incommodis: quomodo non beatissimus, etsi aliquibus commodis deficitur? Nam quemadmodum incommodorum onere usque ad miserum non deprimitur, sic commodorum inopia non deducitur a beatissimo: sed tam sine commodis beatissimus est, quam non est sub incommodis miser. „An non potest illi eripi bonum suum, si potest minui?“ 16. Paulo ante dicebam, igniculum nihil conferre lumini solis: claritate enim eius, quidquid sine eo lucet, absconditur. Sed quaedam, inquit, soli quoque obstant. At solis vis et lux integra est, etiam inter opposita: et quamvis aliquid interiaceat, quod nos prohibeat eius adspectu, in opere est, cursu suo fertur. Quoties inter nubila luxit, non est sereno minor, nec tardior quidem: quoniam multum interest, utrum aliquid obstet tantum, an impediat. 17. Eodem modo virtuti opposita nihil detrahunt. Non est minor, sed minus fulget: nobis forsitan non aeque apparet ac nitet; sibi eadem est, et more solis obscuri, in occulto vim suam exercet. Hoc itaque adversus virtutem possunt calamitates, et damna, et iniuriae, quod adversus solem potest nebula. Invenitur qui dicat, sapientem corpore parum prospero usum, nec miserum esse, nec beatum. Hic quoque fallitur. Exaequat enim fortuita virtutibus, et tantundem tribuit honestis, quantum honestate carentibus. 18. Quid autem foedius, quid indignius, quam comparare veneranda contemtis? Veneranda enim sunt, fides, iustitia, pietas, fortitudo, prudentia: e contrario vilia sunt, quae saepe contingunt pleniora vilissimis, crus solidum, et lacertus, et dentes, et horum sanitas firmitasque. Deinde si sapiens, cui corpus molestum

est, nec miser habebitur, nec beatus, sed in medio relinquetur: vita quoque eius nec appetenda erit, nec fugienda. 19. Quid autem tam absurdum, quam sapientis vitam appetendam non esse? aut quid tam extra fidem, quam esse aliquam vitam nec appetendam, nec fugiendam? Deinde, si damna corporis miserum non faciunt, beatum esse patiuntur. Nam quibus potentia non est in peiorem transferendi statum, nec interpellandi quidem optimum. „Frigidum, inquit, aliquid, et calidum novimus: inter utrumque tepidum est. Sic aliquis beatus est, aliquis miser: aliquis nec miser, nec beatus.“ 20. Volo hanc contra nos positam imaginem excutere. Si tepido illi plus frigidi ingessero, fiet frigidum: si plus calidi affudero, fiet novissime calidum. At huic nec misero, nec beato, quantumcunque ad miserias adiecero, miser non erit, quemadmodum dicitis: ergo imago ista dissimilis est. Deinde trado tibi hominem, nec miserum, nec beatum. Huic adiicio caecitatem, non fit miser: adiicio debilitatem, non fit miser: adiicio dolores continuos et graves, non fit miser. 21. Quem tam multa mala in miseram vitam non transferunt, nec ex beata quidem educunt. Si non potest, ut dicitis, sapiens ex beato in miserum decidere, non potest in non beatum. Quare enim qui labi coepit, alicubi subsistat? Quae res non patitur illum ad imum devolvi, retinet in summo. „Quidni non possit beata vita rescindi?“ Nec remitti quidem potest: et ideo virtus ad illam per se ipsa satis est. „Quid ergo? inquit: sapiens non est beatior, qui diutius vixerit, quem nullus avocavit dolor, quam ille, qui cum mala fortuna semper luctatus est?“ 22. Responde mihi: numquid et melior est, et honestior? Si haec non sunt, nec beatior quidem est. Rectius vivat, oportet, ut beatius vivat: si rectius non potest, ne beatius quidem. Non intenditur virtus: ergo ne beata qui-

dem vita, quae ex virtute est. Virtus enim tantum bonum est, ut istas accessiones minutas non sentiat, brevitatem aevi, et dolorem, et corporum varias offensiones. Nam voluptas non est digna, ad quam respiciat. 23. Quid est in virtute praecipuum? futuro non indigere, nec dies suos computare, in quantolibet tempore aeterna consummare. Incredibilia nobis haec videntur, et supra humanam naturam excurrentia; maiestatem enim eius ex nostra imbecillitate metimur, et vitiis nostris nomen virtutis imponimus. Quid porro, non aeque incredibile videtur, aliquem in summis cruciatibus positum dicere, Beatus sum? Atqui haec vox in ipsa officina voluptatis est audita. 24. Beatissimum, inquit, hunc et ultimum diem ago, Epicurus: quum illum hinc urinae difficultas torqueret, hinc insanabilis exulcerati dolor ventris. Quare ergo incredibilia sunt ista apud eos, qui virtutem colunt: quum apud eos quoque reperiantur, apud quos voluptas imperat? Hi quoque degeneres et humillimae mentis aiunt, in summis doloribus, in summis calamitatibus, sapientem nec miserum futurum, nec beatum. Atqui hoc quoque incredibile est, immo incredibilius. 25. Non video enim, quomodo non in infimum agatur, e fastigio suo deiecta virtus. Aut beatum praestare debet, aut, si ab hoc depulsa est, non prohibebit fieri miserum. Stans non potest vinci. Aut vincatur oportet, aut vincat. „Diis, inquit, immortalibus solis et virtus et beata vita contingit: nobis umbra quaedam illorum bonorum et similitudo. Accedimus ad illa, non pervenimus.“ Ratio vero diis hominibusque communis: haec in illis consummata est, in nobis consummabilis. 26. Sed ad desperationem nos vitia nostra perducunt. Nam ille alter secundus, ut aliquis parum constans ad custodienda optima, cuius iudicium labat etiamnunc et incertum est, desiderat

oculorum atque aurium caeterorumque sensuum bonam valetudinem, et non foedum adspectum corporis, et habitu manentem suo, aetatis praeterea longius spatium. 27. Per hanc potest non poenitenda agitare: at imperfecto viro huic malitiae vis quaedam inest, qua animum habit mobilem: ad prava illum agit haerens malitia, et ea agitatio abest a bono. Non est adhuc bonus, sed in bonum fingitur. Cuicunque autem deest aliquid ad bonum, malus est.

Sed si cui virtus animusque in corpore praesens,
hic deos aequat; illo tendit, originis suae memor. 28. Nemo improbe eo conatur adscendere, unde descenderat. Quid est autem, cur non existimes, in eo divini aliquid exsistere, qui Dei pars est? Totum hoc quo continemur, et unum est, et Deus: et socii eius sumus, et membra. Capax est noster animus: perfertur illo, si vitia non deprimant. Quemadmodum corporum nostrorum habitus erigitur et spectat in coelum, ita animus, cui, in quantum vult, licet porrigi, in hoc a natura rerum formatus est, ut paria diis velit, et sic utatur suis viribus, ac se in spatium suum extendat. 29. Nam si aliena vi ad summa niteretur, magnus erat labor, ire in coelum: redit. Quum hoc iter nactus est, vadit audacter, et contemtor omnium, nec ad pecuniam respicit: aurum argentumque, illis in quibus iacuere tenebris dignissima, non ad hunc aestimat splendorem, quo imperitorum verberant oculos, et averterunt a coelo, ex quo illa secrevit cupiditas nostra et effodit. Scit, inquam, alibi positas esse divitias, quam quo congeruntur: animum impleri debere, non arcam. 30. Hunc imponere dominio omnium rerum licet, hunc in possessionem rerum naturae inducere, ut suarum possessionum Orientis Occidentisque terminus fiat, deorumque ritu cuncta possideat; quum opibus suis divites superne despiciat, quorum nemo tam laetus est

suo, quam tristis alieno. Quum se in hanc sublimitatem tulit, corporis quoque, velut oneris necessarii, non amator, sed procurator est: nec se illi cui impositus est, subiicit. 31. Nemo liber est, qui corpori servit. Nam ut alios dominos, quos nimia pro illo sollicitudo invenit, transeas, ipsius morosum imperium delicatumque est. Ab hoc, modo aequo animo exit, modo magno prosilit: nec, quis deinde reliquiis eius futurus sit exitus, quaerit: sed ut ex barba capillos detonsos negligimus, ita ille divinus animus egressurus hominem, quo receptaculum suum conferatur, ignis illud exurat, an ferae distrahant, an terra contegat, non magis ad se iudicat pertinere, quam secundas ad editum infantem. 32. Utrum proiectum aves differant, an consumatur

— *canibus data praeda marinis*,

quid ad illum? Qui tunc quoque, quum inter homines est, nullas minas timet: ullasne timebit post mortem minas eorum, quibus usque ad mortem timeri parum est? Non conterret, inquit, me, nec uncus, nec proiecti ad contumeliam cadaveris laceratio, foeda visuris. Neminem de supremo officio rogo: nulli reliquias meas commendo. Ne quis insepultus esset, rerum natura prospexit. Quem saevitia proiecerit, dies condet. Diserte Maecenas ait:

Nec tumulum curo. Sepelit natura relictos.

Alte cinctum putes dixisse. Habuit enim ingenium et grande et virile, nisi illud secum discinxisset.

EPISTOLA XCIII.

De morte Philosophi Metronactis, qui iuvenis obierit. Parum id refert: et vita non spatio, sed actu metienda est: quae si bona fuit, longa: denique nihil hic longum.

In epistola, qua de morte Metronactis philosophi querebaris, tanquam et potuisset diutius vivere, et debuisset, aequitatem tuam desiderari: quae tibi in omni persona, in omni negotio superest; in una re

deest, in qua omnibus. Multos inveni aequos adversus homines: adversus deos neminem. Obiurgamus quotidie fatum: Quare ille in medio cursu raptus est? quare ille non rapitur? Quare senectutem et sibi et aliis gravem extendit? 2. Utrum, obsecro te, aequius iudicas, te naturae, an tibi parere naturam? Quid autem interest, quam cito exeas, unde utique exeundum est? Non ut diu vivamus, curandum est, sed ut satis: nam ut diu vivas, fato opus est, ut satis, animo. Longa est vita, si plena est. Impletur autem, quum animus sibi bonum suum reddidit, et ad se potestatem sui transtulit. Quid illum octoginta anni iuvant, per inertiam exacti? Non vixit iste, sed in vita moratus est: nec sero mortuus est, sed diu. Octoginta annis vixit. 3. Interest, mortem eius ex quo die numeres! At ille obiit viridis: sed officia boni civis, boni amici, boni filii exsecutus est: in nulla parte cessavit. Licet eius aetas imperfecta sit, vita perfecta est. Octoginta annis vixit. Immo octoginta annis fuit: nisi forte sic vixisse eum dicis, quomodo dicuntur arbores vivere. Obsecro te, mi Lucili, hoc agamus, ut, quemadmodum pretiosa rerum, sic vita nostra non pateat multum, sed multum pendat. 4. Actu illam metiamur, non tempore. Vis scire, quid inter hunc intersit vegetum contemtoremque fortunae, functum omnibus vitae humanae stipendiis, atque in summum bonum eius evectum, et illum cui multi anni transmissi sunt? Alter post mortem quoque est, alter ante mortem periit. Laudemus itaque, et in numero felicium reponamus eum, cui quantulumcunque temporis contigit, bene collocatum est. Vidit enim veram lucem, non fuit unus e multis. Et vivit, et vixit, et viguit. 5. Aliquando sereno usus est: aliquando, ut solet, validi sideris fulgor per nubila emicuit. Quid quaeris, quamdiu vixerit? Vixit ad posteros usque: transiliit, et se in memoriam de-

dit. Nec ideo mihi plures annos accedere recusaverim: nihil tamen ad beatam vitam defuisse dicam, si spatium eius inciditur. Non enim ad eum diem me aptavi, quem ultimum mihi spes avida promiserat: sed nullum non tanquam ultimum adspexi. 6. Quid me interrogas, quando natus sim? an inter iuniores adhuc censear? habeo meum. Quemadmodum in minore corporis habitu potest homo esse perfectus: sic et in minore temporis modo potest esse vita perfecta. Aetas inter externa est. Quamdiu sim, alienum est: quamdiu vir bonus sim, meum est. Hoc a me exige, ne velut per tenebras aevum ignobile emetiar: ut agam vitam, non ut praetervehar. Quaeris quod sit amplissimum vitae spatium? Usque ad sapientiam vivere. 7. Qui ad illam pervenit, attigit non longissimum finem, sed maximum. Ille vero glorietur audacter, et diis agat gratias: interque eos sibi et rerum naturae imputet, quod fuit. Merito enim imputabit: meliorem illi vitam reddidit, quam acceperat. Exemplar boni viri posuit: qualis quantusque esset ostendit: si quid adiecisset, fuisset simile praeterito. Et tamen quousque vivimus? omnium rerum cognitione fruiti sumus. 8. Scimus a quibus principalis natura se attollat, quemadmodum ordinet mundum, per quas vices annum revocet, quemadmodum omnia quae usquam erant, cluserit, et seipsam sui finem fecerit. Scimus, sidera impetu suo vadere: praeter terram nihil stare, cetera continua velocitate decurrere. Scimus quemadmodum solem luna praetereat: quare tardior velociorem post se relinquat: quomodo lumen accipiat aut perdat: quae causa inducat noctem, quae reducat diem. 9. Illuc eundum est, ubi ista propius adspicias. „Nec hac spe, inquit sapiens ille, fortius exeo, quod patere mihi ad deos meos iter iudico. Merui quidem admitti, et iam inter illos fui: animumque illo meum

misi, et ad me illi suum miserunt. Sed tolle me de medio puta, et post mortem nihil ex homine restare: aeque magnum animum habeo, etiamsi nusquam transiturus excedo." — Non tam multis vixit annis, quam potuit. — 10. Et paucorum versuum liber est, et quidem laudandus, atque utilis: annales Tanusii scis quam non decorosi sint, et quid vocentur. Haec est vita quorundam longa, et quod Tanusii sequitur annales. Numquid feliciorem iudicas eum, qui summo die muneris, quam eum, qui medio occiditur? Numquid aliquem esse tam stulte cupidum vitae putas, ut iugulari in spoliario, quam in arena malit? Non maiore spatio alter alterum praecedimus. Mors per omnes it: qui occidit, consequitur occisum. Minimum est, de quo solicitissime agitur. Quid autem ad rem pertinet, quamdiu vites, quod evitare non possis?

EPISTOLA XCIV.

Dissertatio, utrum dogmatica, an paraenetica pars philosophiae utilior? et an altera sine altera sufficiat? Aristo priorem praefert, et solam admittit: alii et alteram adiungunt, ac magnos eius usus ostendunt.

Eam partem philosophiae, quae dat propria cuique personae praecepta, nec in universum componit hominem, sed marito suadet, quomodo se gerat adversus uxorem: patri, quomodo educet liberos: domino, quomodo servos regat: quidam solam receperunt, ceteras quasi extra nostram utilitatem vagantes reliquerunt: tanquam quis possit de parte suadere, nisi qui summam prius totius vitae complexus est. 2. Sed Aristo Stoicus e contrario hanc partem levem existimat, et quae non descendat in pectus usque: at illam non habentem praecepta, plurimum ait proficere; ipsaque decreta philosophiae, constitutionem esse summi boni, quam qui bene intellexit et didicit, quid in quaque re faciendum sit, sibi ipse

aecepit. Quemadmodum qui iaculari discit, destitum locum captat, et manum format ad dirigenda iae mittit: 3. quum hanc vim ex disciplina et exertatione percepit, quocunque vult, illa utitur: didit enim non hoc aut illud ferire, sed quodcunque luerit. Sic qui se ad totam vitam instruxit, non siderat particulatim admoneri, doctus in totum: n quomodo cum uxore aut cum filio viveret, sed omodo bene viveret. In hoc est, et quomodo cum ore ac liberis vivat. — 4. Cleanthes utilem quidem dicat et hanc partem, sed imbecillem, nisi ab unirso fluit, nisi decreta ipsa philosophiae et capita gnovit. In duas ergo quaestiones locus iste dividitur. Utrum utilis, an inutilis sit: et an solus vim bonum possit efficere, id est, utrum supervacuus , an omnes faciat supervacuos. — Qui hanc parm videri volunt supervacuam, hoc aiunt: Si quid ulis oppositum moratur aciem, removendum est: o quidem non abiecto operam perdidit, qui praepit; Sic ambulabis, illo manum porriges. Eodem odo, ubi aliqua res obcaecat animum, et ad officiom dispiciendum ordinem impedit, nihil agit, qui aecipit: Sic vives cum patre, sic cum uxore. 5. hil enim proficient praecepta, quamdiu menti err obfusus est: si ille discutitur, apparebit quid cuie debeatur officio. Alioquin doces illum, quid no faciendum sit, non sanum efficis. Pauperi, ut at divitem, monstras: hoc quomodo manente paurtate fieri potest? Ostendis esurienti, quid tanam satur faciat: fixam potius medullis famem dehe. Idem tibi de omnibus vitiis dico, ipsa removda sunt; non praecipiendum, quod fieri illis mantibus non potest. 6. Nisi opiniones falsas, quibus oramus, expuleris: nec avarus, quomodo utendum cunia sit, exaudiet; nec timidus, quomodo pericula ntemnat. *Efficias* oportet, ut sciat pecuniam ne

bonum, nec malum esse: ostendas illi miserrimos divites. Efficias, ut quidquid publice expavimus, sciat non esse tam timendum, quam fama circumfert, nec dolere quoque, nec mori. 7. Saepe in morte, quam pati lex est, magnum esse solatium, quod ad neminem redit: in dolore pro remedio futuram obstinationem animi, qui levius facit sibi, quidquid contumaciter passus est. Optimam doloris esse naturam, quod non potest nec qui extenditur, magnus esse; nec qui est magnus, extendi. Omnia fortiter accipienda, quae nobis mundi necessitas imperat. 8. His decretis quum illum in conspectum suae conditionis adduxeris, et cognoverit beatam vitam esse, non quae secundum voluptatem est, sed secundum naturam: quum virtutem unicum bonum hominis adamaverit; turpitudinem solum malum fugerit, reliqua omnia, divitias, honores, bonam valetudinem, vires, imperia, scierit esse mediam partem, nec bonis annumerandam, nec malis: monitorem non desiderabit ad singula, qui dicat: Sic incede, sic coena: hoc viro, hoc feminae, hoc marito, hoc caelibi convenit. 9. Ista enim qui diligentissime monent, ipsi facere non possunt. Haec paedagogus puero, haec avia nepoti praecipit: et irascendum non esse, magister iracundissimus disputat. Si ludum literarium intraveris, scies ista quae ingenti supercilio philosophi iactant, in puerili esse praescripto. Utrum manifesta deinde, an dubia praecipies? 10. Non desiderant manifesta monitores: praecipienti dubia, non creditur: supervacuum est ergo praecipere. Id adeo sic disce. Si id mones quod obscurum est et ambiguum, probationibus adiuvandum erit: si probaturus es, illa per quae probas, plus valent, satisque per se sunt. Sic amico utere, sic cive, sic socio. Quare? quia iustum est. Omnia ista mihi locus de iustitia tradit. 11. Illic invenio aequitatem per se expetendam, ne

metu nos ad illam cogi, nec mercede conduci: non esse iustum, cui quidquam in hac virtute placet, praeter ipsam. Haec quum persuasi mihi, et perbibi, quid ista praecepta proficiunt, quae eruditum docent? Praecepta dare scienti, supervacuum est: nescienti, parum. Audire enim debet, non tantum quid sibi praecipiatur, sed etiam quare. 12. Utrum, inquam, veras opiniones habenti de bonis malisque, sunt necessaria, an non habenti? Qui non habet, nihil a te adiuvabitur: aures eius contraria monitionibus tuis fama possedit. Qui habet exactum iudicium de fugiendis petendisque, scit quid sib' faciendum sit, etiam te tacente. Tota ergo pars ista philosophiae submoveri potest. 13. Duo sunt, propter quae delinquimus: Aut inest animo pravis opinionibus malitia contracta: aut etiam si non est falsis occupatus, ad falsa proclivis est, et cito specie, quo non oportet trahente, corrumpitur. Itaque debemus aut percurare mentem aegram, et vitiis liberare; aut vacantem quidem, sed ad peiora pronam, praeoccupare. Utrumque decreta philosophiae faciunt: ergo tale praecipiendi genus nihil agit. 14. Praeterea, si praecepta singulis damus, incomprehensibile opus est. Alia enim dare debemus foeneranti, alia colenti agrum, alia negotianti, alia regum amicitias sequenti, alia pares, alia inferiores amaturo. In matrimonio praecipias, quomodo vivat cum uxore aliquis quam virginem duxit, quomodo cum ea quae alicuius ante matrimonium experta est, quemadmodum cum locuplete, quemadmodum cum indotata. 15. An non putas aliquid esse discriminis inter sterilem et foecundam, inter profectiorem et puellam inter matrem et novercam? Omnes species complecti non possumus: atqui singulae propria exigunt. Leges autem philosophiae breves sunt, et omnia alligant. 16. Adiice nunc, quod sapientis praecepta finita esse

debent, et certa: si qua finiri non possunt, extra sapientiam sunt: sapientia rerum terminos novit. Ergo ista pars praeceptiva submovenda est: quia quod paucis promittit, praestare omnibus non potest: sapientia autem omnes tenet. 17. Inter insaniam publicam, et hanc quae medicis traditur, nihil interest, nisi quod haec morbo laborat, illa opinionibus falsis. Altera caussas furoris traxit ex valetudine, altera animi mala valetudo est. Si quis furioso praecepta det, quomodo loqui debeat, quomodo procedere, quomodo in publico se gerere, quomodo in privato; erit ipso, quem monebit, insanior. Scilicet bilis nigra curanda est, et ipsa furoris caussa removenda. Idem in hoc alio animi furore faciendum est. Ipse discuti debet: alioquin abibunt in vanum monentium verba. 18. Haec ab Aristone dicuntur. Cui respondebimus ad singula. Primum adversus illud quod ait, si quid obstat oculo et impedit visum, debere removeri. Fateor, huic non esse opus praeceptis ad videndum, sed remedio quo purgetur acies, et officientem sibi moram effugiat. 19. Natura enim videmus: cui usum sui reddit, qui removet obstantia. Quid autem cuique debeatur officio, natura non docet. Deinde cujus curata suffusio est, is non protinus quum visum recepit, aliis quoque potest reddere: malitia liberatus, et liberat. Non est opus exhortatione, nec consilio quidem, ut colorum proprietates oculus intelligat. A nigro album, etiam nullo monente, distinguet. Multis contra praeceptis eget animus, ut videat quid agendum sit in vita. 20. Quanquam oculos quoque aegros medicus non tantum curat, sed etiam monet. Non est, inquit, quod protinus imbecillam aciem committas improbo lumini: a tenebris primo ad umbrosa procede, deinde plus aude, et paulatim claram lucem pati assuesce. Non est quod post cibum studeas, non est quod ple-

nis oculis ac tumentibus imperes. Afflatum et vim frigoris in os occurrentis evitare: alia eiusmodi, quae non minus quam medicamenta proficiunt. 21. Adiicit remediis medicina consilium. Error, inquit, est caussa peccandi: hunc nobis praecepta non detrahunt, non expugnant opiniones de bonis ac malis falsas. Concedo, per se efficacia praecepta non esse ad evertendam pravam animi persuasionem: sed non ideo, ne aliis quidem adiecta, proficiunt? Primum memoriam renovant: deinde, quae in universo confusius videbantur, in partes divisa diligentius considerantur: 22. ac tu isto modo licet et consolationes dicas supervacuas, et exhortationes: atqui non sunt supervacuae: ergo ne monitiones quidem. Stultum est, inquit, praecipere aegro, quid facere tanquam sanus debeat, quum restituenda sanitas sit, sine qua irrita sunt praecepta. Quid, quod habent aegri sanique quaedam communia, de quibus admonendi sunt? tanquam, ne avide cibos appetant, ut lassitudinem vitent. Habent quaedam praecepta communia pauper et dives. 23. Sana, inquit, avaritiam, et nihil habebis, quod admoneas aut pauperem, aut divitem, si cupiditas utriusque considet. Quid, quod aliud est, non concupiscere pecuniam? aliud, uti pecunia scire? cuius avari modum ignorant, etiam non avari usum. Tolle, inquit, errores: supervacua praecepta sunt. Falsum est: puta enim avaritiam relaxatam: puta adstrictam esse luxuriam, temeritati fraenos iniectos, ignaviae subditum calcar: etiam remotis vitiis, quid et quemadmodum debeamus facere, discendum est. 24. Nihil, inquit, efficient monitiones, admotae gravibus vitiis. Ne medicina quidem morbos insanabiles vincit: tamen adhibetur aliis in remedium, aliis in levamentum. Ne ipsa quidem universae philosophiae vis, licet tota in hoc vires suas advocet, duram iam et veterem animis

extrahet pestem: sed non ideo nihil sanat, quia non omnia. Quid prodest, inquit, aperta monstrare? Plurimum: interdum enim scimus, nec attendimus. 25. Non docet admonitio, sed advertit, sed excitat, sed memoriam continet, nec patitur elabi. Pleraque ante oculos posita transimus: admonere, genus adhortandi est: saepe animus etiam aperta dissimulat: ingerenda est itaque illi notitia rerum notissimarum. Illa hoc loco in Vatinium Calvi repetenda sententia est: Factum esse ambitum, scitis: et hoc vos scire, omnes sciunt. Scis amicitias sancte colendas esse: sed non facis. 26. Scis improbum esse, qui ab uxore pudicitiam exigit, ipse alienarum corruptor uxorum. Scis ut illi nil cum adultero, sic nihil tibi esse debere cum pellice: et non facis. Itaque subinde reducendus es ad memoriam. Non enim reposita illa esse oportet, sed in promtu. Quaecunque salutaria sunt, saepe agitari debent, saepe versari: ut non tantum nota sint nobis, sed etiam parata. 27. Adiice nunc, quod aperta quoque, apertiora fieri solent. Si dubia sunt, inquit, quae praecipis, probationes adiicere debebis: ergo illae, non praecepta, proficient. Quid, quod etiam sine probationibus, ipsa monentis auctoritas prodest sic, quomodo iurisconsultorum valent responsa, etiamsi ratio non redditur. Praeterea, ipsa quae praecipiuntur, per se multum habent ponderis: utique si aut carmini intexta sunt, aut prosa oratione in sententiam coartata. 28. Sicut illa Catoniana: „Emas, non quod opus est, sed quod necesse est.“ „Quod non opus est, asse carum est.“ Qualia sunt illa, aut reddita oraculo, aut similia: „Tempori parce;“ „Te nosce.“ Numquid rationem exiges, quum tibi aliquis hos dixerit versus?

Iniuriarum remedium est oblivio.
Audentes fortuna iuvat.
Piger sibi ipse obstat.

29. Advocatum ista non quaerunt: affectus ipsos tangunt, et natura vim suam exercente proficiunt. Omnium honestarum rerum semina animi gerunt, quae admonitione excitantur: non aliter quam scintilla flatu levi adiuta, ignem suum explicat. Erigitur virtus, quum tacta est et impulsa. Praeterea quaedam sunt quidem in animo, sed parum promta; quae incipiunt in expedito esse, quum dicta sunt: quaedam diversis locis iacent sparsa, quae contrahere inexercitata mens non potest. 30. Itaque in unum conferenda sunt, et iungenda, ut plus valeant, animumque magis allevent. Aut, si praecepta nihil adiuvant, omnis institutio tollenda est: ipsa natura contenti esse debemus. Hoc qui dicunt, non vident alium ingenii esse mobilis et erecti, alium tardi et hebetis: utique alius alio ingeniosior est. Ingenii vis praeceptis alitur et crescit, novasque persuasiones adiicit innatis, et depravata corrigit. 31. Si quis, inquit, non habet recta decreta, quid illum admonitiones iuvabunt vitiis obligatum? Hoc scilicet, ut illis liberetur. Non enim exstincta in illo indoles naturalis est: sed obscurata, et oppressa. Sic quoque tentat resurgere, et contra prava nititur. Nacta vero praesidium, et adiuta praeceptis, convalescit: si tamen illam diutina pestis non infecit, nec enecuit. Hanc enim ne disciplina quidem philosophiae, toto impetu suo connixa, restituet. 32. Quid enim interest inter decreta philosophiae, et praecepta, nisi quod illa generalia praecepta sunt, haec specialia? Utraque res praecipit: sed altera in totum, particulatim altera. Si quis, inquit, recta habet et honesta decreta, hic ex supervacuo monetur. Minime: nam hic quoque doctus quidem est facere, quae debet: sed ad haec non satis prospicit. 33. Non enim tantum affectibus impedimur, quo minus probanda faciamus, sed *imperitia* inveniendi, quid quaeque res

exigat. Habemus interdum compositum animum: sed residem, et inexercitatum ad inveniendam officiorum viam, quam admonitio demonstrat. Expelle, inquit, falsas opiniones de bonis et malis: in locum autem earum veras repone: et nihil habebit admonitio quod agat. 34. Ordinatur ista sine dubio ratione animus, sed non ista tantum. Nam quamvis argumentis collectum sit, quae bona, quae mala sint: nihilominus habent praecepta partes suas: et prudentia, et iustitia officiis constant: officia praeceptis disponuntur. Praeterea, ipsum de bonis malisque iudicium confirmatur officiorum exsecutione, ad quam praecepta perducunt. Utraque enim inter se consentiunt: nec illa possunt praecedere, ut non haec sequantur; et haec ordinem sequuntur suum. 35. Unde apparet illa praecedere. Infinita, inquit, praecepta sunt. Falsum est: nam de maximis ac necessariis rebus non sunt infinita: tenues autem differentias habent, quas exigunt tempora, loca, personae. Sed his quoque dantur praecepta generalia. 36. Nemo, inquit, praeceptis curat insaniam: ergo nec malitiam quidem. Dissimile est: nam si insaniam sustuleris, sanitas reddita est: si falsas opiniones exclusimus, non statim sequitur dispectus rerum agendarum: et ut sequatur, tamen admonitio corroborabit rectam de bonis malisque sententiam. Illud quoque falsum est, nihil apud insanos proficere praecepta. Nam quemadmodum sola non prosunt, sic curationem adiuvant: et denuntiatio, et castigatio insanos coërcuit. De illis insanis nunc loquor, quibus mens mota est, non erepta. 37. Leges, inquit, ut faciamus quod oportet, non efficiunt: et quid aliud sunt, quam minis mixta praecepta? Primum omnium, ob hoc illae non persuadent, quia minantur: at haec non cogunt, sed exorant. Deinde leges a scelere deterrent: praecepta in officium adhortantur. His ad-

e, quod leges quoque proficiunt ad bonos mores: ique si non tantum imperant, sed docent. 38. In c re dissentio a Posidonio. Non probo, quod atonis legibus adiecta principia sunt. Legem im brevem esse oportet, quo facilius ab imperitis neatur: velut emissa divinitus vox sit: iubeat, non sputet. Nihil videtur mihi frigidius, nihil ineptius, am lex cum prologo. Mone, dic quid me velis fe- ise: non disco, sed pareo. Proficiunt: itaque malis ribus uti videbis civitates, usas malis legibus. 39. non apud omnes proficiunt. Ne philosophia qui- m: nec ideo inutilis, et formandis animis inefficax t. Quid autem philosophia, nisi vitae lex est? Sed temus non proficere leges: non ideo sequitur, ut monitiones quidem proficiant. Aut sic et consolationes nega proficere, dissuasionesque et adhor tiones, obiurgationes et laudationes. 40. Omnia a monitionum genera sunt: per ista ad perfectum imi statum pervenitur. Nulla res magis animis nesta induit, dubiosque et in pravum inclinabiles vocat ad rectum, quam bonorum virorum conver- tio. Paulatim enim descendit in pectora: et vim aeceptorum obtinet, frequenter audiri, adspici fre- ienter. Occursus mehercule ipse sapientium iuvat: est aliquid, quod ex magno viro vel tacente profi- as. 41. Nec tibi facile dixerim, quemadmodum osit sic ut illud intelligam, profuisse. Minuta aedam, ut ait Phaedon, animalia, quum mordent, n sentiuntur: adeo tenuis illis et fallens in peri- lum vis est. Tumor indicat morsum, et in ipso more nullum vulnus apparet. Idem tibi in con- rsatione virorum sapientium eveniet. Non depre- ndes, quemadmodum aut quando tibi prosit: pro- isse deprehendes. 42. Quorsum, inquit, hoc per- net? aeque praecepta bona, si saepe tecum sint, ofutura, quam bona exempla. Pythagoras ait,

alium animum fieri intrantibus templum, deorumque simulacra ex vicino cernentibus, et alicuius oraculi opperientibus vocem. Quis autem negaverit, feriri quibusdam praeceptis efficaciter etiam imperitissimos? 43. Velut his brevissimis vocibus, sed multum habentibus ponderis: Nihil nimis;

Avarus animus nullo satiatur lucro.
Ab alio exspectes, alteri quod feceris.

Haec cum ictu quodam audimus, nec ulli licet dubitare aut interrogare, Quare? adeo etiam sine ratione ipsa veritas ducit. Si reverentia fraenat animos, aut vitia compescit: cur non admonitio idem possit? 44. Si imponit pudorem castigatio: cur admonitio non faciat, etiamsi nudis praeceptis utitur? Illa vero efficacior est, et altius penetrat, quae adiuvat ratione, quod praecipit; quae adiicit, quare quidque faciendum sit, et quis facientem obedientemque praeceptis fructus exspectet. Si imperio proficitur, et admonitione proficitur: atqui proficitur imperio: ergo et admonitione. 45. In duas partes virtus dividitur, in contemplationem veri, et actionem: contemplationem institutio tradit, actionem admonitio. Virtutem et exercet, et ostendit recta actio: acturo autem si prodest qui suadet; et qui monet, proderit. Ergo si recta actio virtuti necessaria est, rectas autem actiones admonitio demonstrat, et admonitio necessaria est. Duae res plurimum roboris animo dant, fides veri, et fiducia: utramque admonitio facit. 46. Nam et creditur illi, et quum creditum est, magnos animus spiritus concipit, ac fiducia impletur: ergo admonitio non est supervacua. M. Agrippa, vir ingentis animi, qui solus ex his quos civilia bella claros potentesque fecerunt, felix in publicum fuit, dicere solebat, multum se huic debere sententiae: „Nam concordia parvae res crescunt, discordia ma-

ximae dilabuntur." 47. Hac se aiebat, et fratrem, et amicum optimum factum. Si eiusmodi sententiae, familiariter in animum receptae, formant eum: cur non haec pars philosophiae, quae talibus sententiis constat, idem possit? Pars virtutis disciplina constat, pars exercitatione: et discas oportet, et quod didicisti, agendo confirmes. Quod si ita est, non tantum scita sapientiae prosunt, sed etiam praecepta: quae affectus nostros velut edicto coërcent, et alligant. 48. Philosophia, inquit, dividitur in haec, scientiam, et habitum animi. Nam illam qui didicit, et facienda ac vitanda percepit, nondum sapiens est, nisi in ea quae didicit, animus eius tranfiguratus est. Tertia pars, ista praecipiendi, ex utroque est, et ex decretis, et ex habitu: itaque supervacua est ad implendam virtutem, quum duo illa sufficiant. 49. Isto ergo modo et consolatio supervacua est; nam haec quoque ex utroque est: et exhortatio, et suasio, et ipsa argumentatio. Nam et haec ab habitu animi compositi validique proficiscitur. Sed quamvis ista ex habitu animi veniant; optimus animi habitus et ex his est, et ex illis. Deinde istud quod dicis, iam perfecti viri est, ac summam consecuti felicitatis humanae. Ad hoc autem tarde pervenitur: interim etiam imperfecto, sed proficienti, demonstranda est in rebus agendis via. 50. Hanc forsitan etiam sine admonitione dabit sibi ipsa sapientia: quae iam eo perduxit animum, ut moveri nequeat, nisi in rectum. Imbecillioribus quidem ingeniis, necessarium est aliquem praeire: Hoc vitabis, hoc facies. Praeterea, si exspectat tempus, quo per se sciat, quid optimum factu sit: interim errabit, et errando impedietur, quo minus ad illud perveniat, quo possit se esse contentus: regi ergo debet, dum incipit posse se regere. 51. Pueri ad praescriptum discunt, digiti illorum tenentur, *et aliena* manu per literarum simulacra du-

cantur: deinde imitari iubentur proposita, et ad illa reformare chirographum: sic animus noster dum eruditur ad praescriptum, iuvatur. Haec sunt per quae probatur, hanc philosophiae partem supervacuam non esse. 52. Quaeritur deinde, an ad faciendum sapientem sola sufficiat. Huic quaestioni suum diem dabimus. — Interim omissis argumentis, nonne apparet nobis esse opus aliquo advocato, qui contra populi praecepta praecipiat? Nulla ad aures nostras vox impune perfertur: nocent qui optant, nocent qui exsecrantur. Nam et horum imprecatio falsos nobis metus inserit, et illorum amor male docet bene optando. 53. Mittit enim nos ad longinqua bona, et incerta et errantia, quum possimus felicitatem domo promere. Non licet, inquam, ire recta via. Trahunt in pravum parentes, trahunt servi: nemo errat uni sibi, sed dementiam spargit in proximos, accipitque invicem. Et ideo in singulis vitia populorum sunt, quia illa populus dedit. Dum facit quisque peiorem, factus est. 54. Didicit deteriora, deinde docuit: effectaque est ingens illa nequitia, congesto in unum, quod cuique pessimum scitur. Sit ergo aliquis custos, et aurem subinde pervellat, abigatque rumores, et reclamet populis laudantibus. Erras enim, si existimas nobiscum vitia nasci: supervenerunt, ingesta sunt. Itaque monitionibus crebris, opiniones quae nos circumsonant, compescamus. Nulli nos vitio natura conciliat: nos illa integros ac liberos genuit. 55. Nihil quidem quod avaritiam nostram irritaret, posuit in aperto: pedibus aurum et argentum subiecit, calcandumque ac premendum dedit, quidquid est, propter quod calcamur ac premimur. Illa vultus nostros erexit in coelum, et quidquid magnificum mirumque fecerat, videri a suspicientibus voluit: ortus occasusque, et properantis mundi volubilem cursum, interdiu terrena aperientem, nocte coelestia:

56. tardos siderum incessus, si compares toti; citatissimos, si cogites, quanta spatia nunquam intermissa velocitate circumeant: defectus solis et lunae, invicem obstantium. Alia deinceps digna miratu, sive per ordinem subeunt, sive subitis caussis mota prosiliunt, ut nocturni ignium tractus, et sine ullo ictu sonituque fulgores coeli patescentis, columnaeque ac trabes, et varia simulacra flammarum. 57. Haec supra nos natura disposuit: aurum quidem et argentum, et propter ista nunquam pacem agens ferrum, quasi male nobis committerentur, abscondit. Nos in lucem, propter quae pugnaremus, extulimus: nos et caussas periculorum nostrorum, et instrumenta, disiecto terrarum pondere, eruimus: nos fortunae mala nostra tradidimus, nec erubescimus summa apud nos haberi, quae fuerant ima terrarum. 58. Vis scire, quam falsus oculos tuos decipit fulgor? nihil est istis, quamdiu mersa et involuta coeno suo iacent, foedius, nihil obscurius. Quidni? quando per longissimorum cuniculorum tenebras extrahuntur: nihil est illis, dum fiunt, et a faece sua separantur, informius. Denique ipsos opifices intuere, per quorum manus sterile terrae genus et informe perpurgatur; videbis quanta fuligine oblinantur. Atqui ista magis inquinant animos, quam corpora: et in possessore eorum, quam in artifice, plus est sordium. 59. Necessarium itaque est admoneri, et habere aliquem advocatum bonae mentis, eque tanto fremitu tumultuque falsorum, unam denique audire vocem. Quae erit illa vox? ea scilicet, quae tibi tantis clamoribus ambitiosis exsurdato, salubria insusurret verba, quae dicat: Non est quod invideas istis, quos magnos felicesque populus vocat: non est quod tibi compositae mentis habitum et sanitatem plausus excutiat: 60. Non est quod tibi tranquillitatis tuae fastidium faciat ille, sub illis fascibus, purpura cultus:

non est quod feliciorem eum iudices, cui submovetur, quam te, quem lictor semita deiicit. Si vis exercere tibi utile, nulli autem grave imperium, submove vitia. Multi inveniuntur, qui ignem inferant urbibus, qui inexpugnabilia seculis, et per aliquot aetates tuta prosternant, qui aequum arcibus aggerem attollant, et muros in miram altitudinem adductos arietibus ac machinis quassent: 61. multi sunt, qui ante se agant agmina, et tergis hostium graves instent, et ad mare magnum perfusi caede gentium veniant: sed hi quoque, ut vincerent hostem, cupiditate victi sunt. Nemo illis venientibus restitit, sed nec ipsi ambitioni crudelitatique restiterant: tunc quum agere visi sunt alios, agebantur. Agebat infelicem Alexandrum furor aliena devastandi, et ad ignota mittebat. 62. An tu putas sanum, qui a Graeciae primum cladibus, in qua eruditus est, incipit: qui quod cuique optimum est, eripuit? Lacedaemona servire iubet, Athenas tacere. Non contentus tot civitatum strage, quas aut vicerat Philippus aut emerat, et alias alio loco proiicit, et toto orbe arma circumfert: nec substitit usquam lassa crudelitas; immanium ferarum modo, quae plus quam exigit fames, mordent. 63. Iam in unum regnum multa regna coniecit; iam Graeci Persaeque eundem timent; iam etiam a Dario liberae nationes iugum accipiunt: hic tamen ultra Oceanum solemque, indignatur ab Herculis Liberique vestigiis victoriam flectere, ipsi naturae vim parat. Non ille ire vult, sed non potest stare: non aliter, quam in praeceps deiecta pondera, quibus eundi finis est, iacuisse. 64. Ne Cn. quidem Pompeio externa bella aut domestica virtus aut ratio suadebat, sed insanus amor magnitudinis falsae; modo in Hispaniam et Sertoriana arma, modo ad colligendos piratas, ac maria pacanda vadebat. Hae praetexebantur caussae, ad continuandam poten-

tiam. Quid illum in Africam, quid in Septemtrionem, quid in Mithridatem, et Armeniam, et omnes Asiae angulos traxit? 65. Infinita scilicet cupido crescendi, quum sibi uni parum magnus videretur. Quid C. Caesarem in sua fata, pariter ac publica, immisit? Gloria et ambitio, et nullus supra ceteros eminendi modus. Unum ante se ferre non potuit, quum respublica supra se duos ferret. 66. Quid, tu C. Marium semel consulem (unum enim consulatum accepit, ceteros rapuit) quum Teutonicos Cimbrosque concideret, quum Iugurtham per Africae deserta sequeretur, tot pericula putas appetisse, virtutis instinctu? Marius exercitum, Marium ducebat ambitio. 67. Isti quum omnia concuterent, concutiebantur: turbinum more, qui rapta convolvunt, sed ipsi ante volvuntur, et ob haec maiore impetu incurrunt, quia nullum illis sui regimen est. Ideoque quum multis fuerunt mali, pestiferam illam vim, qua plerisque nocuerunt, ipsi quoque sentiunt. Non est quod credas, quenquam fieri aliena infelicitate felicem. 68. Omnia ista exempla, quae oculis atque auribus nostris ingeruntur, retexenda sunt, et plenum malis sermonibus pectus exhauriendum. Inducenda est in occupatum locum virtus: quae mendacia et contra verum placentia exstirpet, quae nos a populo, cui nimis credimus, separet, ac sinceris opinionibus reddat. 69. Haec est enim sapientia, in naturam converti, et eo restitui, unde publicus error expulerit. Magna pars sanitatis est, hortatores insaniae reliquisse, et ex isto coetu invicem noxio procul abiisse. Hoc ut esse verum scias, adspice, quanto aliter unusquisque populo vivat, aliter sibi. Non est per se magistra solitudo innocentiae, nec frugalitatem docent rura: sed ubi testis ac spectator abscessit, vitia subsidunt, quorum monstrari et conspici fructus est. 70. Quis eam, quam nulli osten-

deret, induit purpuram? quis posuit secretam in auro dapem? quis sub alicuius rusticae arboris proiectus umbra, luxuriae suae pompam solus explicuit? Nemo oculis suis lautus est, ne paucorum quidem et familiarium, sed apparatum vitiorum suorum pro modo turbae spectantis expandit. Itaque irritamentum est omnium, in quae insanimus, admirator et conscius. 71. Ne concupiscamus efficies, si ne ostendamus effeceris. Ambitio, et luxuria, et impotentia, scenam desiderant: sanabis ista, si absconderis. Itaque si in medio urbium fremitu collocati sumus, stet ad latus monitor, et contra laudatores ingentium patrimoniorum laudet parvo divitem, et usu opes metientem. 72. Contra illos, qui gratiam ac potentiam attollunt, otium ipse suspiciat traditum literis, et animum ab externis ad sua reversum. Ostendat ex constitutione vulgi beatos, in isto invidioso fastigio suo trementes et attonitos, longeque aliam de se opinionem habentes, quam ab aliis habetur. Nam quae aliis videntur excelsa, ipsis praerupta sunt. Itaque exanimantur, et trepidant, quoties despexerunt in illud magnitudinis suae praeceps. 73. Cogitant enim varios casus, et in sublimi maxime lubricos: tunc appetita formidant, et quae et illos graves aliis reddit, gravior ipsis felicitas incumbit. Tunc laudant otium lene et sui iuris: odio est fulgor, et fuga iam a rebus adhuc stantibus quaeritur: tunc demum videas philosophantes metu, et aegrae fortunae sana consilia. Nam quasi ista inter se contraria sint, bona fortuna, et mens bona: ita melius in malis sapimus; secunda rectum auferunt

EPISTOLA XCV.

Cohaeret haec ep. cum priore, quaeriturque, an igitur paraenetica sola sufficiat? cum praesertim ostenderit tantos eius et tam claros usus. Negat, et argumenta quae adferuntur ponit, ac refellit. Dogmaticam igitur laudat, et ab illo-

fonte manare praecepta, et vitam ea contineri ostendit. Florida miscet, et in luxum, libidinem, ambitum obiter excurrit.

Petis a me, ut id quod in diem suum dixeram debere differri, repraesentem, et scribam tibi, an haec pars philosophiae, quam Graeci παραινετικὴν vocant, nos praeceptivam dicimus, satis sit ad consummandam sapientiam. Scio te in bonam partem accepturum, si negavero. Eo magis promitto, et verbum publicum perire non patior: postea noli rogare, quod impetrare nolueris. Interdum enim obnixe petimus, id quod recusaremus, si quis offerret. 2. Haec sive levitas est, sive vernilitas, punienda est promittendi facilitate. Multa videri volumus velle, sed nolumus. Recitator historiam ingentem attulit, minutissime scriptam, arctissime plicatam, et magna parte perlecta: Desinam, inquit, si vultis. Acclamatur, Recita, recita, ab his qui illum obmutescere illico cupiunt. Saepe aliud volumus, aliud optamus: et verum ne diis quidem dicimus; sed dii aut non exaudiunt, aut miserentur. Ego me, omissa misericordia, vindicabo, et tibi ingentem epistolam impingam: quam tu si invitus leges, dicito: 3. Ego mihi hoc contraxi: teque inter illos numera, quos uxor magno ducta ambitu torquet: inter illos, quos divitiae per summum acquisitae sudorem, male habent: inter illos, quos honores, nulla non arte atque opera petiti, discruciant: et ceteros malorum suorum compotes. 4. Sed ut, omisso principio, rem ipsam aggrediar: Beata, inquiunt, vita constat ex actionibus rectis: ad actiones rectas praecepta perducunt: ergo ad beatam vitam praecepta sufficiunt. Non semper ad actiones rectas praecepta perducunt, sed quum obsequens ingenium est: aliquando frustra admoventur, si animum opiniones obsident pravae. 5. Deinde, etiamsi recte faciunt, *nesciunt facere se recte.* Non potest enim

quisquam nisi ab initio formatus, et tota ratione compositus, omnes exsequi numeros, ut sciat, quando oporteat, et in quantum, et cum quo, et quemadmodum. Quare non potest toto animo ad honesta conari, ne constanter quidem, aut libenter: sed respiciet, sed haesitabit. 6. Si honesta, inquit, actio ex praeceptis venit, ad beatam vitam praecepta abunde sunt: atqui est illud: ergo et hoc. His respondemus, Actiones honestas ex decretis fieri, non tantum praeceptis. Si aliae, inquit, artes contentae sunt praeceptis, contenta erit et sapientia: nam et haec ars vitae est. Atqui gubernatorem facit ille qui praecipit: Sic move gubernaculum, sic vela submitte, sic secundo vento utere, sic adverso resiste, sic dubium communemque tibi vindica. 7. Alios quoque artifices praecepta confirmant: ergo non hoc idem poterunt artifices vivendi? Omnes istae artes circa instrumenta vitae occupatae sunt, non circa totam vitam. Itaque multa illas inhibent extrinsecus et impediunt, spes, cupiditas, timor. At haec quae artem vitae professa est, nulla re, quo minus se exerceat, vetari potest. Discutit enim impedimenta, et tractat obstantia. 8. Vis scire quam dissimilis sit harum artium conditio, et huius? In illis excusatius est, voluntate peccare, quam casu: in hac, maxima culpa est, sponte delinquere. Quod dico, tale est. Grammaticus non erubescit soloecismum, si sciens facit: erubescit, si nesciens. Medicus si deficere aegrum non intelligit, quantum ad artem magis peccat, quam si se intelligere dissimulat. At in hac arte vivendi, turpior volentium culpa est. 9. Adiice nunc, quod artes quoque pleraeque, immo ex omnibus liberalissimae, habent decreta sua, non tantum praecepta: sicut medicina. Itaque alia est Hippocratis secta, alia Asclepiadis, alia Themisonis. Praeterea nulla ars contemplativa sine decretis suis est, quae

Graeci vocant δόγματα: nobis decreta licet appellare, vel scita, vel placita: quae in geometria et astronomia invenies. 10. Philosophia autem et contemplativa est, et activa: spectat, simulque agit. Erras enim, si illam putas tantum terrestres operas pro mittere: altius spirat. Totum, inquit, mundum scru tor, nec me intra contubernium mortale contineo, suadere vobis, ac dissuadere contenta: magna me vocant, supraque vos posita.

11. *Nam tibi de summa coeli ratione, deumque,*
Disserere incipiam, et rerum primordia pandam,
Unde omnis natura creet res, auctet, alatque,
Quoque eadem rursus natura peremta resolvat:

ut ait Lucretius. Sequitur ergo, ut quum contemplativa sit, habeat decreta sua. Quid, quod facienda quoque nemo rite obibit, nisi is cui ratio erit tradita, qua in quaque re omnes officiorum numeros exsequi possit: quos non servabit, qui in rem praecepta acceperit, non in omne. 12. Imbecilla sunt per se. et, ut ita dicam, sine radice, quae partibus dantur. Decreta sunt quae muniant, quae securitatem nostram, tranquillitatemque tueantur, quae totam vitam, totamque rerum naturam simul contineant. Hoc interest inter decreta philosophiae, et praecepta, quod inter elementa et membra. Haec ex illis dependent: illa et horum caussae sunt et omnium. 13. Antiqua, inquit, sapientia nihil aliud, quam facienda et vitanda, praecepit: et tunc longe meliores erant viri: postquam docti prodierunt, boni desunt. Simplex enim illa et aperta virtus in obscuram et solertem scientiam versa est, docemurque disputare, non vivere. 14. Fuit sine dubio, ut dicitis, vetus illa sapientia, quum maxime nascens, rudis: non minus quam ceterae artes, quarum in processu subtilitas crevit. Sed ne opus quidem adhuc erat remediis diligentibus. Nondum in tantum nequitia surrexerat,

nec tam late se sparserat; poterant vitiis simplicibus obstare remedia simplicia. Nunc necesse est tanto operosiora esse munimenta, quanto valentiora sunt, quibus petimur. 15. Medicina quondam paucarum fuit scientia herbarum, quibus sisteretur fluens sanguis, vulnera coirent paulatim: deinde in hanc pervenit tam multiplicem varietatem. Nec est mirum, tunc illam minus negotii habuisse, firmis adhuc, solidisque corporibus, et facili cibo, nec per artem voluptatemque corrupto. Qui postquam coepit, non ad tollendam, sed ad irritandam famem quaeri, et inventae sunt mille conditurae, quibus aviditas excitaretur: quae desiderantibus alimenta erant, onera sunt plenis. 16. Inde pallor, et nervorum vino madentium tremor, et miserabilior ex cruditatibus, quam ex fame macies: inde incerti labantium pedes, et semper qualis in ipsa ebrietate titubatio: inde in totam cutem humor admissus, distentusque venter, dum male assuescit plus capere, quam poterat: inde suffusio luridae bilis, et decolor vultus, tabesque in se putrescentium, et retorti digiti articulis obrigescentibus, nervorum sine sensu iacentium torpor, aut palpitatio corporum sine intermissione vibrantium. 17. Quid capitis vertigines dicam? quid oculorum auriumque tormenta, et cerebri aestuantis verminationes, et omnia, per quae exoneramur, internis ulceribus affecta? Innumerabilia praeterea febrium genera, aliarum impetu saevientium, aliarum tenui peste repentium, aliarum cum horrore et multa membrorum quassatione venientium? 18. Quid alios referam innumerabiles morbos, supplicia luxuriae? Immunes erant ab istis malis, qui nondum se deliciis solverant, qui sibi imperabant, sibi ministrabant. Corpora opere ac vero labore durabant, aut cursu defatigati, aut venatu, aut tellure versata: excipiebat illos cibus, qui nisi esurientibus placere non poterat.

ne nihil opus erat tam magna medicorum supelle, nec tot ferramentis, atque pyxidibus. 19. plex erat ex simplici caussa valetudo: multos bos multa fercula fecerunt. Vide, quantum reper unam gulam transiturarum permisceat lua, terrarum marisque vastatrix! Necesse est itainter se tam diversa dissideant, et hausta male rantur, aliis alio nitentibus. Nec mirum, quod nstans variusque ex discordi cibo morbus est: et ex contrariis naturae partibus in eundem coma redundant. 20. Inde tam nullo aegrotamus re, quam vivimus. Maximus ille medicorum, et s scientiae conditor, feminis nec capillos defluexit, nec pedes laborare. Atqui hae iam et cas destituuntur, et pedibus aegrae sunt. Non ata feminarum natura, sed vita est. Nam quum rum licentiam aequaverint, corporum quoque vim vitia aequaverunt. 21. Non minus pervigi-non minus potant, et oleo et mero viros provo-: aeque invitis ingesta visceribus per os red-, et vinum omne vomitu remetiuntur: aeque nirodunt, solatium stomachi aestuantis. Libidine nec maribus quidem cedunt, pati natae. Dii deaeque male perdant! adeo perversum comtae genus impudicitiae, viros ineunt. 22. Quid mirandum est, maximum medicorum, ac natuperitissimum, in mendacio prehendi, quum tot nae podagricae calvaeque sint? Beneficium sesui vitiis perdiderunt: et quia feminam exuerunt, natae sunt morbis virilibus. Antiqui medici iebant dare cibum saepius, et vino fulcire venas ntes: nesciebant sanguinem emittere, et diutiaegrotationem balneo sudoribusque laxare: neant crurum vinculo brachiorumque, latentem et in medio sedentem, ad extrema revocare. 23. erat necesse circumspicere multa auxiliorum

genera, quum essent periculorum paucissima. Nunc vero quam longe processerunt mala valetudinis! Has usuras voluptatum pendimus, ultra modum fasque concupitarum. Innumerabiles esse morbos non miraberis: coquos numera. Cessat omne studium: et liberalia professi, sine ulla frequentia, desertis angulis praesident. In rhetorum ac philosophorum scholis solitudo est: at quam celebres culinae sunt! quanta circa nepotum focos iuventus premit! 24. Transeo puerorum infelicium greges, quos post transacta convivia, aliae cubiculi contumeliae exspectant. Transeo agmina exoletorum, per nationes coloresque descripta, ut eadem omnibus levitas sit, eadem primae mensura lanuginis, eadem species capillorum, ne quis, cui rectior est coma, crispulis misceatur. Transeo pistorum turbam, transeo ministratorum, per quos signo dato ad inferendam coenam discurritur. Dii boni, quantum hominum unus venter exercet! 25. Quid? tu illos boletos, voluptarium venenum, nihil occulti operis iudicas facere, etiamsi praesentanei non fuerant? Quid? tu illam aestivam nivem non putas callum iecinoribus obducere? Quid? illa ostrea, inertissimam carnem, coeno saginatam, nihil existimas limosae gravitatis inferre? Quid? illud Sociorum garum, pretiosam malorum piscium saniem, non credis urere salsa tabe praecordia? 26. Quid? illa purulenta, et quae tantum non ab ipso igne in os transferuntur, iudicas sine noxa in ipsis visceribus exstingui? Quam foedi atque pestilentes ructus sunt! quantum fastidium sui exhalantibus crapulam veterem! Scias putrescere sumta, non concoqui. Memini fuisse quondam in sermone nobilem patinam, in quam quidquid apud lautos solet diem ducere, properans in damnum suum popina congesserat: 27. veneriae spondylique, et ostrea eatenus circumcisa, qua eduntur, interve-

sientibus distinguebantur echinis: torti destrictique sine ullis ossibus mulli constraverant. Piget iam esse singula: coguntur in unum sapores. In coena fit, quod fieri debet saturo in ventre. Exspecto iam, ut manducata ponantur. Quantulo autem hoc minus est, testas excerpere atque ossa, et dentium opera coquum fungi? 28. Grave est luxuriari per singula: omnia semel, et in eundem saporem versa, ponantur. Quare ego ad unam rem manum porrigam? Plura veniant simul: multorum ferculorum ornamenta coëant et cohaereant. Sciant protinus hi, qui iactationem ex istis peti et gloriam aiebant, non ostendi ista, sed conscientiae dari. Pariter sint, quae disponi solent, iure uno perfusa: nihil intersit, ostrea echinis, spondyli perturbati mullis concoctique ponantur. 29. Non esset confusior vomentium cibus. Quomodo ista perplexa sunt, sic ex istis non singulares morbi nascuntur, sed inexplicabiles, diversi, multiformes: adversus quos et medicina armare se coepit multis generibus, multis observationibus. Idem de philosophia dico. Fuit aliquando simplicior inter minora peccantes, et levi quoque cura remediabiles: adversum tantam morum eversionem, omnia conanda. 30. Et utinam sic denique lues ista vinceretur! Non privatim solum, sed publice furimus. Homicidia compescimus, et singulas caedes: quid bella, et occisarum gentium gloriosum scelus? Non avaritia, non crudelitas modum novit: et ista quamdiu furtim, et a singulis fiunt, minus noxia, minusque monstrosa sunt: ex senatusconsultis plebisque scitis saeva exercentur, et publice iubentur, vetita privatim. 31. Quae clam commissa capite luerent, eadem quia paludati fecere, laudamus. Non pudet homines, mitissimum genus, gaudere sanguine alterno, bella gerere, gerendaque liberis tradere: quum inter se etiam mutis ac feris pax sit? Adversus tam potentem expli-

citumque late furorem operosior philosophia facta est, et tantum sibi virium sumsit, quantum his, adversus quae parabatur, accesserat. 32. Expeditum erat, obiurgare indulgentes mero, et petentes delicatiorem cibum. Non erat animus ad frugalitatem magna vi reducendus, a qua paululum discesserat:

Nunc manibus rapidis opus est, nunc arte magistra.

Voluptas ab omni parte quaeritur: nullum intra se manet vitium. In avaritiam praeceps luxuria est: honestatis oblivio invasit: nihil turpe est, cuius placet pretium. 33. Homo, sacra res, homini iam per lusum et iocum occiditur: et quem erudiri ad inferenda accipiendaque vulnera nefas erat, is iam nudus inermisque producitur: satisque spectaculi ex homine, mors est. In hac ergo morum perversitate desideratur solito vehementius aliquid, quod mala inveterata discutiat. Decretis agendum est, ut revellatur penitus falsorum recepta persuasio. 34. His si adiunxerimus praecepta, consolationes, adhortationes, poterunt valere: per se inefficaces sunt. Si volumus habere obligatos, et malis, quibus iam tenentur, avellere; discant quid malum, quid bonum sit: sciant, omnia, praeter virtutem, mutare nomen, modo mala fieri, modo bona. 35. Quemadmodum primum militiae vinculum est religio, et signorum amor, et deserendi nefas: tunc deinde facile cetera exiguntur mandanturque iusiurandum adactis: ita in his, quos velis ad beatam vitam perducere, prima fundamenta iacienda sunt, et insinuanda virtus. Huius quadam superstitione teneantur: hanc ament: cum hac vivere velint, sine hac nolint. 36. Quid ergo? non quidam sine institutione subtili evaserunt probi, magnosque profectus assecuti sunt, dum nudis tantum praeceptis obsequuntur? Fateor: sed felix ingenium illis fuit, et salutaria in transitu rapuit. Nam ut dii immortales nullam didicere virtutem,

cum omni editi; et pars naturae eorum est, esse bonos: ita quidam ex hominibus egregiam sortiti indolem, in ea quae tradi solent, perveniunt sine longo magisterio; et honesta complexi sunt, quum primum audierunt: 37. unde ista tam rapacia virtutis ingenia, vel ex se fertilia. At illis aut hebetibus et obtusis, aut mala consuetudine obsessis, diu rubigo animorum effricanda est. Ceterum ut illos in bonum pronos citius educit ad summa, et hos imbecilliores adiuvabit, malisque opinionibus extrahet, qui illis philosophiae placita tradiderit: quae quam sint necessaria, licet videas. 38. Quaedam insident nobis, quae nos ad alia pigros, ad alia temerarios faciunt. Nec haec audacia reprimi potest, nec illa inertia suscitari, nisi caussae eorum eximantur, falsa admiratio, falsa formido. Haec nos quamdiu possident, dicas licet: Hoc patri praestare debes, hoc liberis, hoc amicis, hoc hospitibus. Tentantem avaritia retinebit. Sciet pro patria pugnandum esse: dissuadebit timor. Sciet pro amicis desudandum esse, ad extremum usque sudorem: sed deliciae vetabunt. 39. Sciet in uxorem gravissimum esse genus iniuriae, habere pellicem: sed illum libido in contraria impinget. Nihil ergo proderit dare praecepta, nisi prius amoveris obstantia praeceptis: non magis, quam proderit arma in conspectu posuisse, propiusque admovisse, nisi usurae manus expediuntur. Ut ad praecepta quae damus, possit animus ire, solvendus est. 40. Putemus aliquem facere, quod oportet. Non faciet assidue, non faciet aequaliter: nescit enim quare faciat. Aliqua vel casu, vel exercitatione, exibunt recta: sed non erit in manu regula, ad quam exigantur, cui credat recta esse quae fecit. Non promittet se talem in perpetuum, qui casu bonus est. Deinde, praestabunt tibi fortasse praecepta, ut quod oportet facias: non praestabunt, ut

quemadmodum oportet: et si hoc non praestant, ad virtutem non perducunt. 41. Faciet quod oportet monitus. Concedo: sed id parum est. Quoniam quidem non in facto laus est, sed in eo quemadmodum fiat. Quid est coena sumtuosa flagitiosius, et equestrem censum consumente? quid tam dignum censoria nota, si quis, ut isti ganeones loquuntur, sibi haec et genio suo praestet? et toties tamen sestertio aditiales coenae frugalissimis viris constiterunt. 42. Eadem res si gulae datur, turpis est: si honori, reprehensionem effugit. Non enim luxuria, sed impensa solennis est. Mullum ingentis formae (quare autem non pondus adiicio, et aliquorum gulam irrito? quatuor pondo et ad selibram fuisse aiebant) Tiberius Caesar missum sibi, quum in macellum deferri et venire iussisset; Amici, inquit, omnia me fallunt, nisi istum mullum aut Apicius emerit, aut P. Octavius. 43. Ultra spem illi coniectura processit. Licitati sunt: vicit Octavius, et ingentem consecutus est inter suos gloriam, quum quinque millibus HS emisset piscem, quem Caesar vendiderat, ne Apicius quidem emerat. Numerare tantum Octavio fuit turpe. Nam ille qui emerat, ut Tiberio mitteret, (quanquam illum quoque reprehenderim) admiratus est rem, qua putavit Caesarem dignum. 44. Amico aegro aliquis assidet: probamus. At hoc si hereditatis caussa facit, vultur est, cadaver exspectat. Eadem et turpia sunt, et honesta: refert, quare, aut quemadmodum fiant. Omnia autem honeste fient, si honesto nos addixerimus, idque unum in rebus humanis bonum iudicaverimus, quaeque ex eo sunt: cetera, in diem bona sunt. Ergo infigi debet persuasio, ad totam pertinens vitam: hoc est, quod decretum voco. 45. Qualis haec persuasio fuerit, talia erunt quae agentur, quae cogitabuntur: qualia autem haec fuerint, talis vita erit. In particulas sua-

', totum ordinanti parum est. M. Brutus in eo
', quem περὶ καθήκοντος inscripsit, dat multa
cepta et parentibus et liberis et fratribus. Haec
o faciet quemadmodum debet, nisi habuerit quo
rat. Proponamus oportet finem summi boni, ad
n nitamur, ad quem omne factum nostrum di-
ique respiciat: veluti navigantibus ad aliquod
s dirigendus est cursus. 46. Vita sine proposito,
i est. Quod si utique proponendum est, incipiunt
ssaria esse decreta. Illud, puto, concedes, nihil
turpius dubio et incerto ac timido, pedem modo
rente, modo producente. Hoc in omnibus rebus
det nobis, nisi eximantur, quae reprehendunt
nos ac detinent, et conari totos vetant. 47. Quo-
o sint dii colendi, solet praecipi. Accendere
em lucernam sabbathis prohibeamus: quoniam
lumine dii egent, et ne homines quidem delectan-
fuligine. Vetemus salutationibus matutinis fun-
et foribus assidere templorum: humana ambitio
officiis capitur. Deum colit, qui novit. Vete-
lintea et strigiles Iovi ferre, et speculum tenere
ni. Non quaerit ministros Deus: quidni? Ipse
ano generi ministrat: ubique et omnibus prae-
est. 48. Audiat licet, quemadmodum se gerere
crificiis debeat, quam procul resilire a molestiis
uperstitionibus: nunquam satis profectum erit,
qualem debet Deum, mente conceperit, omnia
entem, omnia tribuentem, beneficia gratis dan-
. Quae caussa est diis benefaciendi? natura.
it, si quis putat illos nocere velle: non possunt.
accipere iniuriam queunt, nec facere. Laedere
im laedique, coniunctum est. 49. Summa illa
ulcherrima omnium natura, quos periculo ex-
t, nec periculosos quidem fecit. Primus est deo-
cultus, deos credere: deinde, reddere illis maie-
em suam, reddere bonitatem, sine qua nulla ma-

iestas est. 50. Scire, illos esse qui praesident mundo, qui universa vi sua temperant, qui humani generis tutelam gerunt, interdum curiosi singulorum. Hi nec dant malum, nec habent: ceterum castigant quosdam, et coërcent, et irrogant poenas, et aliquando specie boni puniunt. Vis deos propitiare? bonus esto. Satis illos coluit, quisquis imitatus est. 51. Ecce altera quaestio, quomodo hominibus sit utendum. Quid agimus? quae damus praecepta? Ut parcatur sanguini humano? Quantulum est, ei non nocere, cui debeas prodesse? Magna scilicet laus est, si homo mansuetus homini est. Praecipiemus ut naufrago manum porrigat, erranti viam monstret, cum esuriente panem suum dividat? 52. Quando omnia quae praestanda sunt ac vitanda, dicam, quum possim breviter hanc formulam humani officii tradere? Omne hoc quod vides, quo divina atque humana conclusa sunt, unum est: membra sumus corporis magni. Natura nos cognatos edidit, quum ex iisdem et in eadem gigneret. 53. Haec nobis amorem indidit mutuum, et sociabiles fecit: illa aequum iustumque composuit: ex illius constitutione miserius est nocere, quam laedi: et illius imperio paratae sunt ad iuvandum manus. Iste versus et in pectore et in ore sit:

Homo sum, humani nihil a me alienum puto.

Habeamus in commune, quod nati sumus. Societas nostra lapidum fornicationi simillima est: quae casura, nisi invicem obstarent, hoc ipso sustinetur. 54. Post deos hominesque dispiciamus, quomodo rebus sit utendum. In supervacuum praecepta iactabimus, nisi illud praecesserit, qualem de quaque re habere debeamus opinionem, de paupertate, de divitiis, de gloria, de ignominia, de patria, de exsilio. Aestimemus singula, fama remota: et quaeramus quid sint, non quid vocentur. 55. Ad virtutes transeamus.

Praecipiet aliquis, ut prudentiam magni aestimemus, ut fortitudinem complectamur: temperantiam amemus: iustitiam, si fieri potest, propius etiam quam ceteras, nobis applicemus. Sed nihil agetur, si ignoramus, quid sit virtus: una sit, an plures: separatae an annexae: an qui unam habet, et ceteras habeat: quomodo inter se differant. 56. Non est necesse fabro de fabrica quaerere, quod eius initium, quis usus sit: non magis quam pantomimo, de arte saltandi. Omnes istae artes se sciunt: nihil deest. Non enim ad totam pertinent vitam: virtus et aliorum scientia est, et sui. Discendum de ipsa est, ut ipsa voluntas discatur: actio recta non erit, nisi recta fuerit voluntas. Ab hac enim est actio. 57. Rursus, voluntas non erit recta, nisi habitus animi rectus fuerit: ab hoc enim est voluntas. Habitus porro animi non erit in optimo, nisi totius vitae leges perceperit, et quid de quoque iudicandum sit, exegerit, nisi res ad verum redegerit. Non contingit tranquillitas, nisi immutabile certumque iudicium adeptis: ceteri decidunt subinde, et reponuntur, et inter omissa appetitaque alternis fluctuantur. 58. Caussa huius iactationis est, quod nihil liquet incertissimo regimine utentibus, fama. Si vis eadem semper velle, vera oportet velis. Ad verum sine decretis non pervenitur: continent vitam. Bona et mala, honesta et turpia, iusta et iniusta, pia et impia, virtutes ususque virtutum, rerum commodarum possessio, aestimatio ac dignitas, valetudo, vires, forma, sagacitas sensuum, haec omnia aestimatorem desiderant, quanti quidque in censum deferendum sit. 59. Falleris enim, et pluris quaedam, quam sunt, putas: adeoque falleris, ut, quae maxima inter vos habentur, divitiae, gratia, potentia, sestertio nummo aestimanda sint. Hoc nescies, nisi constitutionem ipsam, qua ista inter se aestimantur, in-

spexeris. Quemadmodum folia virere per se non possunt; ramum desiderant, cui inhaereant, ex quo trahant succum: sic ista praecepta si sola sunt, marcent: infigi volunt sectae. 60. Praeterea, non intelligunt hi qui decreta tollunt, eo ipso confirmari illa, quo tolluntur. Quid enim dicunt? Praeceptis satis vitam explicari, superflua esse decreta sapientiae, id est, dogmata. Atqui hoc ipsum quod dicunt, decretum est: tam hercule, quam si nunc ego dicerem, recedendum esse a praeceptis supervacuis, et in haec sola studium conferendum: hoc ipso, quo negarem curanda esse praecepta, praeciperem. 61. Quaedam admonitionem philosophiae desiderant, quaedam probationem: et quidem multa; quia involuta sunt, vixque summa diligentia ac summa subtilitate aperiuntur. Si probationes necessariae sunt; et decreta, quae veritatem argumentis colligunt. Quaedam aperta sunt, quaedam obscura. Aperta, quae sensu comprehenduntur, quae memoria: obscura, quae extra haec sunt. Ratio autem non impletur manifestis: maior eius pars pulchriorque in occultis est. 62. Occulta probationem exigunt, probatio non sine decretis est, necessaria ergo decreta sunt. Quae res communem sensum facit, eadem perfectum, certarum rerum persuasio: sine qua omnia in animo natant: necessaria ergo sunt decreta, quae dant animis inflexibile iudicium. 63. Denique quum monemus aliquem, ut amicum eodem habeat loco quo se, ut ex inimico cogitet posse fieri amicum, in illo amorem incitet, in hoc moderetur odium: adiicimus, Iustum est et honestum. Iustum autem honestumque decretorum nostrorum continet ratio: ergo haec necessaria est, sine qua nec illa sunt. 64. Sed utraque iungamus. Namque et sine radice inutiles rami sunt; et ipsae radices his, quae genuere, adiuvantur. Quantum utilitatis manus habeant, nescire nulli licet:

aperte iuvant: cor, illud quo manus vivunt, ex quo impetum sumunt, quo moventur, latet. Idem dicere de praeceptis possum; aperta sunt: decreta vero sapientiae in abdito. Sicut sanctiora sacrorum tantum initiati sciunt: ita in philosophia, arcana illa admissis receptisque in sacra ostenduntur: at praecepta, et alia huiusmodi, profanis quoque nota sunt. 65. Posidonius non tantum praeceptionem, (nihil enim nos hoc verbo uti prohibet) sed etiam suasionem, et consolationem, et exhortationem necessariam iudicat. His adiicit caussarum inquisitionem, quam cur aetiologiam dicere non audeamus, cum Grammatici, custodes Latini sermonis, suo iure ita appellent, non video. 66. Ait utilem futuram esse descriptionem cuiusque virtutis. Hanc Posidonius ethologiam vocat: quidam χαρακτηρισμὸν appellant, signa cuiusque virtutis et vitii ac notas reddentem, quibus inter se similia discriminentur. Haec res eandem vim habet, quam praecipere. Nam qui praecipit, dicit: Illa facies, si voles temperans esse. 67. Qui describit, ait, Temperans est, qui facit illa, qui illis abstinet. Quaeris, quid intersit? Alter praecepta virtutis dat, alter exemplar. Descriptiones has, et (ut publicanorum utar verbo) εἰκονισμοὺς ex usu esse confiteor. Proponamus laudanda: invenietur imitator. Putas utile, tibi dari argumenta, per quae intelligas nobilem equum, ne fallaris emturus, ne operam perdas in ignavo? 68. Quanto hoc utilius est, excellentis animi notas esse, quas ex alio in se transferre permittitur?

Continuo pecoris generosi pullus in arvis
Altius ingreditur, et mollia crura reponit.
Primus inire viam, et fluvios tentare minaces
Audet, et ignoto sese committere ponto.
Nec vanos horret strepitus: illi ardua cervix,
Argutumque caput, brevis alvus, obesaque terga:

Luxuriatque toris animosum pectus:
— Tum, si qua sonum procul arma dedere,
Stare loco nescit; micat auribus, et tremit artus,
Collectumque premens volvit sub naribus ignem.

69. Dum aliud agit Virgilius noster, descripsit virum fortem. Ego certe non aliam imaginem magno viro dederim. Si mihi Cato exprimendus inter fragores bellorum civilium impavidus, et primus incessens admotos iam exercitus Alpibus, civilique se bello ferens obvium: non alium illi assignaverim vultum, non alium habitum. Altius certe nemo ingredi potuit, quam qui simul contra Caesarem Pompeiumque se sustulit, et, aliis Caesarianas opes, aliis Pompeianas foventibus, utrumque provocavit, ostenditque aliquas esse reipublicae partes. 70. Nam parum est in Catone, dicere: *Nec vanos horret strepitus.* Quidni, quum veros vicinosque non horreat? quum contra decem legiones, et Gallica auxilia, et mixta barbarica arma civilibus, vocem liberam mittat, et Rempublicam hortetur, ne pro libertate decidat, sed omnia experiatur, honestius in servitutem casura, quam itura? Quantum in illo vigoris ac spiritus, quantum in publica trepidatione fiduciae est? 71. Scit se unum esse, de cuius statu non agatur: non enim quaeri, an liber Cato, sed an inter liberos sit. Inde periculorum gladiorumque contemtus. Libet admirantem invictam constantiam viri, inter publicas ruinas non labantis, dicere: *Luxuriatque toris animosum pectus.* Proderit non tantum quales esse soleant boni viri, dicere, formamque eorum et lineamenta deducere: sed quales fuerint narrare, et exponere Catonis illud ultimum ac fortissimum vulnus, per quod libertas emisit animam: 72. Laelii sapientiam, et cum suo Scipione concordiam: alterius Catonis domi forisque egregia facta: Tuberonis ligneos lectulos, quum in publicum sternerentur, haedinasque

'o stragulis pelles, et ante ipsius Iovis cellam pro-ısita convivis vasa fictilia. Quid aliud est, paupertem in Capitolio consecrare? Ut nullum aliud faum eius habeam, quo illum Catonibus inseram, hoc ırum credimus? 73. Censura fuit illa, non coena. quam ignorant homines cupidi gloriae, quid illa t, aut quemadmodum petenda! Illo die populus omanus multorum supellectilem spectavit, unius iratus est. Omnium illorum aurum argentumque actum est, et millies conflatum: at omnibus secu-ı Tuberonis fictilia durabunt.

EPISTOLA XCVI.

ntra querulos: et omnia a fato ac deo venire. Quid igitur indignamur? Pareamus istis, aut potius assentiamur.

Tamen tu indignaris aliquid, aut quereris, et non telligis, nihil esse in istis mali, nisi hoc unum, ıod indignaris et quereris? Si me interrogas, nihil ıto viro miserum, nisi aliquid esse in rerum natura ıtet miserum. Non feram me, quo die aliquid ferre ın potero. Male valeo? Pars fati est. Familia deıbuit? foenus offendit? domus crepuit? damna, ılnera, labores, metus incurrerunt? Solet fieri. oc parum est: debuit fieri. Decernuntur ista, non :cidunt. Si quid credis mihi, intimos affectus meos bi quum maxime detego: in omnibus quae adversa dentur et dura, sic formatus sum. 2. Non pareo eo, sed assentior: ex animo illum, non quia necesse ;t, sequor. Nihil unquam mihi incidet, quod tri-is incipiam, quod malo vultu: nullum tributum in-tus conferam. Omnia autem ad quae gemimus, ıae expavescimus, tributa vitae sunt. Horum, mi ucili, nec speraveris immunitatem, nec petieris. esicae te dolor inquietavit: epulae fuerunt parum ılces: detrimenta continua. Propius accedam; de ıpite timuisti. Quid! tu nesciebas haec te optare,

quum optares senectutem? Omnia ista in longa vita sunt, quomodo in longa via et pulvis et lutum et pluvia. 3. Sed volebam, inquis, vivere, carere tamen incommodis omnibus. Tam effeminata vox virum dedecet. Videris, quemadmodum hoc votum meum excipias: ego illud magno animo, non tantum bono facio. Neque dii, neque deae faciant, ut te fortuna in deliciis habeat! Ipse te interroga, si quis potestatem tibi Deus faciat, utrum velis vivere in macello, an in castris. Atqui vivere, mi Lucili, militare est. Itaque hi qui iactantur, et per operosa atque ardua sursum atque deorsum eunt, et expeditiones periculosissimas obeunt, fortes viri sunt, primoresque castrorum: isti quos publica quies, aliis laborantibus, molliter habet, turturillae sunt, tuti contumeliae caussa.

EPISTOLA XCVII.

Et nunc, et olim, fuisse malos. Exemplum a iudicio Clodiano, quod ille nummis et adulteriis corrupit. De vi deinde conscientiae; damnari ab ea mala, atque etiam puniri interno flagello aut morsu

Erras, mi Lucili, si existimas nostri seculi esse vitium, luxuriam et negligentiam boni moris, et alia, quae obiicit suis quisque temporibus. Hominum sunt ista, non temporum: nulla aetas vacavit a culpa. Et si aestimare licentiam cuiusque seculi incipias: pudet dicere, nunquam apertius, quam coram Catone, peccatum est. 2. Credat aliquis pecuniam esse versatam in eo iudicio, in quo reus erat Clodius ob id adulterium, quod cum Caesaris uxore in operto commiserat, violatis religionibus eius sacrificii, quod pro populo fieri dicitur, sic submotis extra conspectum omnibus viris, ut picturae quoque masculorum animalium contegantur. Atqui dati iudicibus nummi sunt: et quod hac etiamnunc pactione turpius est, stupra insuper matronarum et adolescentulorum no-

ı, salarii loco exacta sunt. 3. Minus crimine, absolutione, peccatum est. Adulterii reus, ›ria divisit: nec ante fuit de salute securus, similes sui iudices suos reddidit. Haec in eo o facta sunt, in quo, si nihil aliud, Cato testiım dixerat. Ipsa ponam verba Ciceronis, quia lem excedit: 4. „Accersivit ad se, promisit, essit, dedit. Iam vero, o dii boni, rem perdietiam noctes certarum mulierum, atque adoleılorum nobilium introductiones, nonnullis ius pro mercedis cumulo fuerunt.“ Non vacat ıtio queri, plus in accessionibus fuit. Vis selius uxorem? dabo illam. Vis divitis? Huius ıe tibi praestabo concubitum. 5. Adulterium ıceris, damna. Illa formosa, quam desideras, : illius tibi noctem promitto, nec differo: intra ›rendinationem fides promissi mei stabit. Plus stribuere adulteria, quam facere: illud est, mafamiliae denuntiare; hoc, illudere. Hi iudiıodiani a senatu petierant praesidium, quod rat nisi damnaturis necessarium: et impetrat. 6. „Itaque eleganter illis Catulus, absoeo: Quid vos, inquit, praesidium a nobis pete-! An, ne nummi vobis eriperentur?“ Inter hos ı iocos, impune tulit ante iudicium adulter, in o leno: qui damnationem peius effugit, quam t. Quidquam fuisse corruptius illis moribus ı, quibus libido non sacris inhiberi, non iudiciis ıt, quibus in ea ipsa quaestione, quae extra orı senatusconsulto exercebatur, plus quam quaeır admissum est? 7. Quaerebatur, an post adum aliquis posset tutus esse: apparuit, sine ado tutum esse non posse. Hoc inter Pompeium ›sarem, inter Ciceronem Catonemque commisst: Catonem, inquam, illum, quo sedente nega›pulus permisisse sibi postulare Florales iocos

nudandarum meretricum. Credis spectasse tunc severius homines, quam iudicasse? Et fient, et facta sunt ista: et licentia urbium, aliquando disciplina metuque, nunquam sponte considet. 8. Non est itaque quod credas, nunc plurimum libidini permissum esse, legibus minimum. Longe enim frugalior haec iuventus, quam illa, est, quum reus adulterium apud iudices negaret, iudices apud reum confiterentur: quum stuprum committeretur rei iudicandae caussa: quum Clodius, iisdem vitiis gratiosus quibus nocens, conciliaturas exerceret in ipsa caussae dictione. 9. Credat hoc quisquam? Qui damnabatur uno adulterio, absolutus est multis. Omne tempus Clodios, non omne Catones feret. Ad deteriora faciles sumus: quia nec dux potest, nec comes deesse: et res etiam ipsa sine duce, sine comite procedit: non pronum iter est tantum ad vitia, sed praeceps. Et, quod plerosque inemendabiles facit, omnium aliarum artium peccata artificibus pudori sunt, offenduntque deerrantem: vitae peccata delectant. 10. Non gaudet navigio gubernator everso, non gaudet aegro medicus elato, non gaudet orator, si patroni culpa reus cecidit: at contra, omnibus crimen suum voluptati est. Laetatur ille adulterio, in quod irritatus est ipsa difficultate: laetatur ille circumscriptione furtoque: nec ante illi culpa, quam culpae fortuna displicuit. Id prava consuetudine evenit. Alioqui ut scias, subesse animis, etiam in pessima abductis, boni sensum, nec ignorari turpe, sed negligi; omnes peccata dissimulant, et quamvis feliciter cesserint, fructu illorum utuntur, ipsa subducunt. 11. At bona conscientia prodire vult, et conspici: ipsas nequitia tenebras timet. Eleganter itaque ab Epicuro dictum puto: „Potest nocenti contingere ut *lateat*, latendi fides non potest." Aut si hoc modo *melius* hunc explicari posse iudicas sensum: Ideo

non prodest latere peccantibus, quia latendi etiamsi felicitatem habent, fiduciam non habent. Ita est: tuta scelera esse possunt: secura non possunt. 12. Hoc ego repugnare sectae nostrae, si sic expediatur, non iudico. Quare? Quia prima et maxima peccantium est poena, peccasse: nec ullum scelus, licet illud fortuna exornet muneribus suis, licet tueatur ac vindicet, impunitum est: quoniam sceleris, in scelere, supplicium est. Sed nihilominus et haec, et illa, secundae poenae premunt ac sequuntur: timere semper et expavescere, et securitati diffidere. 13. Quare ego hoc supplicio nequitiam liberem? quare non semper illam in suspenso relinquam? Illic dissentiamus cum Epicuro, ubi dicit, nihil iustum esse natura, et crimina vitanda esse, quia vitari metus non possit. Hic consentiamus, mala facinora conscientia flagellari, et plurimum illi tormentorum esse, eo quod perpetua illam solicitudo urget ac verberat, quod sponsoribus securitatis suae non potest credere. Hoc enim ipsum argumentum Epicuri est, natura nos a scelere abhorrere, quod nulli non etiam inter tuta timor est. 14. Multos fortuna liberat poena, metu neminem. Quare? quia infixa nobis eius rei aversatio est, quam natura damnavit. Ideo nunquam fides latendi fit etiam latentibus: quia coarguit illos conscientia, et ipsos sibi ostendit. Proprium autem est nocentium, trepidare. Male de nobis actum erat, quod multa scelera legem et iudicem effugiunt, et scripta supplicia: nisi illa naturalia et gravia de praesentibus solverent, et in locum patientiae timor cederet.

EPISTOLA XCVIII.

Solis internis bonis fidendum: alia omnia fugacia esse. Praeparandum itaque animum ad amissionem talium, et ad tolerandum.

Nunquam credideris felicem quemquam, ex feli-

citate suspensum. Fragilibus innititur, qui adventitio laetus est: exibit gaudium, quod intravit. At illud ex se ortum, fidele, firmumque est, et crescit, et ad extremum usque prosequitur: cetera, quorum admiratio est vulgo, in diem bona sunt. Quid ergo? non usui ac voluptati esse possunt? Quis negat? sed ita, si illa ex nobis pendent, non ex illis nos. Omnia quae fortunam intuentur, ita fructifera ac iucunda fiunt, si quis habens illa, se quoque habet, nec in rerum suarum potestate est. 2. Errant enim, mi Lucili, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam: materiam dat bonorum ac malorum, et initia rerum apud nos in malum bonumve exiturarum. Valentior enim omni fortuna animus est: in utramque partem ipse res suas ducit, beataeque ac miserae vitae sibi caussa est. Malus omnia in malum vertit, etiam quae specie optimi venerant: 3. rectus atque integer, corrigit prava fortunae; et dura atque aspera, ferendi scientia mollit: idemque et secunda grate excipit modesteque, et adversa constanter atque fortiter. Qui licet prudens sit, licet exacto faciat cuncta iudicio, licet nihil supra vires suas tentet: non contingit illi bonum integrum illud, et extra minas fortunae positum, nisi certus adversus incerta est. 4. Sive alios observare volueris (liberius enim inter aliena iudicium est) sive teipsum favore seposito; et senties hoc, et confiteberis, nil ex his optabilibus et caris utile esse, nisi te contra levitatem casus, rerumque casum sequentium, instruxeris: nisi illud frequenter et sine querela, inter singula damna dixeris: Diis aliter visum est. 5. Immo mehercule, ut carmen fortius ac iustius repetam, quo animum tuum magis fulcias, hoc dicito, quoties aliquid aliter quam cogitabas evenerit: Dii melius! Sic composito nihil accidet. Sic autem componetur, si, quid humanarum rerum varietas possit, cogitave-

rit, antequam senserit; 6. si et liberos, et coniugem, atque patrimonium sic habuerit, tanquam non utique semper habiturus: et tanquam non futurus ob hoc miserior, si habere desierit. Calamitosus est animus futuri anxius, et ante miserias miser, qui solicitus est, ut ea quibus delectatur, ad extremum usque permaneant. Nullo enim tempore conquiescet; et exspectatione futuri, praesentia, quibus frui poterat, amittet. In aequo est autem amissio rei, et timor amittendae. 7. Nec ideo praecipio tibi negligentiam. Quin vero metuenda declina; et quidquid consilio prospici potest, prospice: quodcunque laesurum est, multo ante quam accidat, speculare et adverte. In hoc ipsum tibi plurimum conferet fiducia, et ad tolerandum omnino obfirmata mens. Potest fortunam cavere, qui potest ferre; certe in tranquillo non tumultuatur. Nil est nec miserius nec stultius, quam praetimere. Quae ista dementia est, malum suum antecedere? 8. Denique, ut breviter includam quod sentio, et istos satageos, ac sibi molestos describam tibi: tam intemperantes in ipsis miseriis, quam sunt ante illas. Plus dolet quam necesse est, qui ante dolet quam necesse est. Eadem enim infirmitate dolorem non aestimat, qua non exspectat. Eadem intemperantia fingit sibi perpetuam felicitatem, fingit sibi crescere debere quaecunque contigerunt, non tantum durare: 9. et oblitus huius petauri, quo humana iactantur, sibi uni fortuitorum constantiam spondet. Egregie itaque videtur mihi Metrodorus dixisse in ea Epistola, qua sororem, amisso optimae indolis filio, alloquitur: „Mortale est omne mortalium bonum.“ De his loquitur bonis, ad quae concurritur. Nam illud verum bonum non moritur: certum est sempiternumque, sapientia et virtus: hoc unum contingit immortale mortalibus. 10. Ceterum tam improbi sunt, tamque obliti quo eant, quo illos singuli

dies trahant, ut mirentur aliquid se amittere, amissuri uno die omnia. Quidquid est, cui dominus inscriberis, apud te est, tuum non est: nihil firmum infirmo, nihil fragili aeternum et invictum est. Tam necesse est perire quam perdere. Et hoc ipsum, si intelligimus, solatium est, aequo animo perdere, quod pereundum est. 11. Quid ergo adversus has amissiones auxilii inveniemus? Hoc, ut memoria teneamus amissa, nec cum ipsis fructum excidere patiamur, quem ex illis percepimus. Habere, eripitur: habuisse, nunquam. Peringratus est, qui quum amiserit, pro accepto nihil debet. Rem nobis eripit casus, usum fructumque apud nos relinquit: quem nos iniquitate desiderii perdimus. 12. Dic tibi, Ex istis quae terribilia videntur, nihil est invictum. Singula vicere iam multi: ignem Mucius, crucem Regulus, venenum Socrates, exsilium Rutilius, mortem ferro adactam Cato: et nos vincamus aliquid. Rursus ista, quae ut speciosa et felicia trahunt vulgum, a multis et saepe contemta sunt. Fabricius divitias imperator reiecit, censor notavit: 13. Tubero paupertatem et se dignam et Capitolio iudicavit, quum fictilibus in publica coena usus, ostendit, debere his hominem esse contentum, quibus dii etiamnunc uterentur. Honores repulit pater Sextius, qui ita natus, ut rempublicam deberet capessere, latum clavum divo Iulio dante, non recepit. Intelligebat enim, quod dari posset, et eripi posse. Nos quoque aliquid et ipsi faciamus animose: simus inter exempla. 14. Quare deficimus? quare desperamus? quidquid fieri potuit, potest. Nos modo purgemus animum, sequamurque naturam, a qua aberranti cupiendum timendumque est, et fortuitis serviendum. Licet reverti in viam, licet in integrum restitui. Restituamur, ut possimus dolores, quocunque modo corpus invaserint, perferre, et fortunae dicere: Cum viro

tibi negotium est, quaere quem vincas. — 15. His sermonibus, et his similibus, lenitur illa vis ulceris: quam opto mehercules mitigari, et aut sanari, aut stare, et cum ipso senescere. Sed securus de ipso sum. De nostro damno agitur, quibus senex egregius eripitur. Nam ipse vitae plenus est, cui adiici nihil desiderat sua caussa, sed eorum quibus utilis est. Liberaliter facit, quod vivit. 16. Alius iam hos cruciatus finisset: hic tam turpe putat mortem fugere, quam ad mortem confugere. Quid ergo? non, si suadebit res, exibit? Quidni exeat? si nemo iam eo uti poterit? si nihil aliud, quam dolori operam dabit? Hoc est, mi Lucili, philosophiam in opere discere, et ad verum exerceri: 17. videre quid homo prudens animi habeat contra mortem, contra dolorem: quum illa accedat, hic premat. Quid faciendum sit, a faciente discendum est. Adhuc argumentis actum est, an possit aliquis dolori resistere, an mors magnos quoque animos admota submittere. Quid opus est verbis? in rem praesentem eamus. Nec mors illum contra dolorem facit fortiorem, nec dolor contra mortem. Contra utrumque sibi fidit: nec spe mortis patienter dolet, nec taedio doloris libenter moritur. Hunc fert, illam exspectat.

EPISTOLA XCIX.

Consolatoria in morte filii.

Epistolam, quam scripsi Marullo, quum filium parvulum amisisset, et diceretur molliter ferre, misi tibi. In qua non sum morem solitum secutus, nec putavi leniter illum debere tractari, quum obiurgatione esset quam consolatione dignior. Afflicto enim, et magnum vulnus male ferenti, paulisper cedendum est: exsatiet se, aut certe primum impetum effundat. Hi qui sibi lugere sumserunt, protinus castigentur, et discant, quasdam etiam lacrimarum

[redacted]

ineptias esse. — 2. Solatia exspectas? convicia accipe. Tam molliter tu fers mortem filii? quid faceres, si amicum perdidisses? Decessit filius incertae spei, parvulus: pusillum temporis periit. Caussas doloris conquirimus, et de fortuna etiam iniqui queri volumus: quasi non sit iustas querendi caussas praebitura. 3. At mehercule satis mihi iam videbaris animi habere, etiam adversus solida mala, nedum ad istas umbras malorum, quibus ingemiscunt homines moris caussa. Quod damnorum omnium maximum est, si amicum perdidisses, danda opera erat, ut magis gauderes quod habueras, quam moereres quod amiseras. Sed plerique non computant, quanta perceperint, quantumve gavisi sint. 4. Hoc habet inter reliqua mala dolor, quod non supervacuus tantum, sed ingratus est. Ergo quod habuisti talem amicum, periit opera? Tot annis, tanta coniunctione vitae, tam familiari studiorum societate, nihil actum est? Cum amico effers amicitiam? et quid doles amisisse, si habuisse non prodest? Mihi crede, magna pars ex illis, quos amavimus, licet ipsos casus abstulerit, apud nos manet. 5. Nostrum est quod praeteriit tempus: nec quidquam est loco tutiore, quam quod fuit. Ingrati adversus percepta, spe futuri, sumus: quasi non quod futurum est, si modo successerit nobis, cito in praeterita transiturum sit. Anguste fructus rerum determinat, qui tantum praesentibus laetus est. Et futura et praeterita delectant: haec, exspectatione; illa, memoria. Sed alterum pendet, et non fieri potest: alterum non potest non fuisse. 6. Quis ergo furor est, certissimo excidere? Acquiescamus his quae iam hausimus: si modo non perforato animo hauriebamus, et transmittente quidquid acceperat. Innumerabilia sunt exempla eorum, qui liberos iuvenes sine lacrimis extulerint: qui in senatum, aut in aliquod publicum officium a rogo

redierint, et statim aliud egerint: nec immerito. Nam primum, supervacuum est dolere, si nihil dolendo proficias. 7. Deinde iniquum est queri de eo, quod uni accidit, et omnibus restat. Deinde, desiderii stulta conquestio est, ubi minimum interest inter amissum et desiderantem. Eo itaque aequiore animo esse debemus, quod quos amisimus, sequimur. Respice celeritatem rapidissimi temporis: cogita brevitatem huius spatii, per quod citatissimi currimus: observa hunc comitatum generis humani, eodem tendentis, minimis intervallis distinctum, etiam ubi maxima videntur: quem putas periisse, praemissus est. 8. Quid autem dementius, quam quum idem tibi iter emetiendum sit, flere eum qui antecessit? Flet aliquis factum, quod non ignoravit futurum? aut si mortem in homine non cogitavit, sibi imposuit. Flet aliquis factum, quod aiebat non posse non fieri? Quisquis aliquem queritur mortuum esse, queritur hominem fuisse. Omnes eadem conditio devinxit: cui nasci contingit, mori restat. 9. Intervallis distinguimur, exitu aequamur. Hoc quod inter primum diem et ultimum iacet, varium et incertum est: si molestias aestimas, etiam puero longum: si velocitatem, etiam seni angustum. Nil non lubricum et fallax, et omni tempestate mobilius. Iactantur cuncta, et in contrarium transeunt, iubente fortuna: et in tanta volutatione rerum humanarum, nil cuiquam, nisi mors, certum. 10. Tamen de eo queruntur omnes, in quo uno nemo decipitur. Sed puer decessit. Nondum dico melius agi cum eo, qui vita defungitur: ad eum transeamus, qui consenuit. Quantulo vincit infantem? Propone profundi temporis vastitatem, et universum complectere: deinde hoc quod aetatem vocamus humanam, compara immenso: videbis, quam exiguum sit, quod optamus, quod extendimus. 11. Ex hoc quantum lacrimae, quan-

tum solicitudines occupant, quantum mors, ante quam veniat, optata: quantum valetudo, quantum timor, quantum teneri aut rudes aut inutiles anni? Dimidium ex hoc edormitur. Adiice labores, luctus, pericula: et intelliges, etiam in longissima vita minimum esse quod vivitur. Sed quis tibi concedat, non melius se habere eum, cui cito reverti licet, cui ante lassitudinem peractum est iter? 12. Vita nec bonum nec malum est: boni ac mali locus est. Ita nihil perdidit ille, nisi aleam in damnum certiorem. Potuit evadere modestus ac prudens, potuit sub cura tua in meliora formari: sed (quod iustius timetur) potuit fieri pluribus similis. Adspice illos iuvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria proiecit: adspice illos, qui suam alienamque libidinem exercent, mutuo impudici; quorum nullus sine ebrietate, nullus sine aliquo insigni flagitio dies exit: plus timeri quam sperari potuisse, manifestum erit. 13. Non debes itaque caussas doloris arcessere, nec levia incommoda indignando cumulare. Non hortor, ut nitaris et urgeas: non tam male de te iudico, ut tibi adversus haec totam putem virtutem advocandam. Non est dolor iste, sed morsus: tu illum dolorem facis. Sine dubio multum philosophia profecit, si puerum, nutrici adhuc quam patri notiorem, animo forti desideras. 14. Quid? nunc ergo duritiam suadeo, et in funere ipso erigere vultum volo, et animum ne contrahi quidem patior? Minime. Inhumanitas est ista, non virtus, funera suorum iisdem oculis quibus ipsos videre, nec commoveri ad primam familiarium divisionem. Puta autem me vetare: quaedam non sunt sui iuris. Excidunt etiam retinentibus lacrimae, et animum profusae levant. Quid ergo est? permittamus illis cadere, non imperemus. Fluant quantum affectus eiecerit, non quantum poscet imitatio. 15. Nihil vero moerori adiiciamus, nec illum

ad alienum augeamus exemplum. Plus ostentatio doloris exigit, quam dolor. Quotusquisque sibi tristis est? Clarius, quum audiuntur, gemunt: et taciti quietique, dum secretum est; quum aliquos viderint, in fletus novos excitantur. Tum capiti suo manus ingerunt, quod potuerant facere, nullo prohibente, liberius: tunc mortem comprecantur sibi, tunc lectulo devolvuntur. 16. Sine spectatore cessat dolor. Sequitur nos, ut in aliis rebus, ita in hac quoque hoc vitium, ad plurium exempla componi; nec quid oporteat, sed quid soleat, adspicere. A natura discedimus: populo nos damus, nullius rei bono auctori, et in hac re, sicut in omnibus, inconstantissimo. Videt aliquem fortem in luctu suo? impium vocat, et efferatum. Videt aliquem collabantem, et corpori affusum: effeminatum ait, et enervem. 17. Omnia itaque ad rationem revocanda sunt. Stultius vero nihil est, quam famam captare tristitiae, et lacrimas approbare: quas iudico sapienti viro alias permissas cadere, alias vi sua latas. Dicam quid intersit. Quum primum nos nuntius acerbi funeris perculit, quum tenemus corpus e complexu nostro in ignem transiturum, lacrimas naturalis necessitas exprimit: et spiritus ictu doloris impulsus, quemadmodum totum corpus quatit, ita oculos, quibus adiacentem humorem perpremit et expellit. 18. Hae lacrimae per elisionem cadunt, nolentibus nobis. Aliae sunt, quibus exitum damus, quum memoria eorum quos amisimus retractatur: et inest quiddam dulce tristitiae: quum occurrunt sermones eorum iucundi, conversatio hilaris, officiosa pietas, tunc oculi velut in gaudio relaxantur. His indulgemus, illis vincimur. Non est itaque, quod lacrimas propter circumstantes assidentesque aut contineas, aut exprimas: nec cessant, nec fluunt unquam tam turpiter, quam finguntur. 19. Eant sua sponte: ire autem possunt

placidis atque compositis. Saepe salva sapientis auctoritate fluxerunt, tanto temperamento, ut illis nec humanitas, nec dignitas deesset. Licet, inquam, naturae obsequi, gravitate servata. Vidi ego in funere suorum verendos, in quorum ore amor eminebat, remota omni lugentium scena. Nihil erat, nisi quod veris dabatur affectibus. Est aliquis et dolendi decor. Hic sapienti servandus est: et quemadmodum in ceteris rebus, ita et in lacrimis aliquid sat est. 20. Imprudentium ut gaudia, sic dolores exundavere. Aequo animo excipe necessaria. Quid incredibile, quid novum evenit? Quam multis cum maxime funus locatur? quam multis vitalia emuntur? quam multi post luctum tuum lugent? Quoties cogitaveris puerum fuisse, cogita et hominem, cui nihil certi promittatur, quem fortuna non utique perducit ad senectutem: unde visum est, dimittit. 21. Ceterum de illo frequenter loquere, et memoriam eius, quantum potes, celebra: quae ad te saepius revertetur, si erit sine acerbitate ventura. Nemo enim libenter tristi conversatur, nedum tristitiae. Si quos sermones eius, si quos quamvis parvuli iocos cum voluptate audieras, saepius repete: potuisse illum implere spes tuas, quas paterna mente conceperas, audacter affirma. Oblivisci quidem suorum, ac memoriam cum corporibus efferre, et effusissime flere, meminisse parcissime, inhumani animi est. 22. Sic aves, sic ferae foetus suos diligunt: quarum concitatus est amor, et paene rabidus, sed cum amissis totus exstinguitur. Hoc prudentem virum non decet: meminisse perseveret, lugere desinat. Illud nullo modo probo, quod ait Metrodorus, esse aliquam cognatam tristitiae voluptatem: hanc ipsam captandam in eiusmodi tempore. Ipsa Metrodori verba subscripsi: *Μιχθεῖσα ἡδονὴ ἀηδείᾳ τὶς γάρ ἐστί σοι μὲν ζητητέη κατὰ τοῦτον τὸν καιρόν*: de quibus non dubito, quid sis

urus. 23. Quid enim turpius, quam captare in luctu voluptatem, immo per luctum: et inter lamas quoque, quod iuvet, quaerere? Hi sunt qui is obiiciunt nimium rigorem, et infamant praeta nostra duritia, quod dicamus dolorem in anin aut admittendum non esse, aut cito expellen. Utrum tandem est aut incredibilius, aut inanius, non sentire amisso amico dolorem, an voatem in ipso dolore aucupari? 24. Nos quod cipimus honestum est: quum aliquid lacrimaaffectus effuderit, et, ut ita dicam, despumavenon esse tradendum animum dolori. Quid tu s? miscendam ipsi dolori voluptatem? Sic conmur crustulo pueros, sic infantium fletum infuso compescimus. Ne illo quidem tempore, quo s ardet, aut amicus exspirat, cessare pateris voatem, sed ipsum vis titillare moerorem. 25. m honestius dolor ab animo submovetur, an voas ad dolorem quoque admittitur? admittitur ? captatur, et quidem ex ipso. Est aliqua, in-, voluptas cognata tristitiae. Illud nobis licet re: vobis quidem non licet. Unum bonum nostis, ptatem; unum malum, dolorem. Quae potest r bonum et malum esse cognatio? Sed puta . Nunc potissimum eruitur, et ipsum dolorem tamur, an aliquid habeat iucundum circa se, et ptarium? 26. Quaedam remedia aliis partibus oris salutaria, velut foeda et indecora, adhiberi nequeunt: et quod alibi prodesset sine damno cundiae, id fit inhonestum loco vulneris. Non det luctum voluptate sanare? Severius ista plauranda est. Illud potius admone, nullum mali um ad eum qui perit, pervenire: nam si pervenon periit. Nulla, inquam, eum res laedit, qui us est: vivit, si laeditur. 27. Utrum putas illi s esse, *quod nullus est*, an quod est adhuc ali-

quis? Atqui nec ex eo potest ei tormentum quod non est: quis enim nullius sensus est? eo, quod est: effugit enim maximum mortis i modum, non esse. Illud quoque dicamus ei, fiat ac desiderat in aetate prima raptum: 12. quantum ad brevitatem aevi, si universo com et iuvenes et senes, in aequo sumus. Minus e nos ex omni aetate venit, quam quod minimum quis dixerit: quoniam quidem minimum aliqu est; hoc quod vivimus, proximum nihilo est: men (o dementiam nostram!) late disponitu Haec tibi scripsi, non tanquam exspectaturu remedium a me tam serum: liquet enim mihi cutum tecum, quidquid lecturus es: sed ut c rem illam exiguam moram, qua a te recessisti reliquum exhortarer, contra fortunam toller mos, et omnia eius tela, non tanquam possen re, sed tanquam utique essent ventura, prosp

EPISTOLA C.

De Papirio Fabiano philosopho iudicium, eiusque s

Fabiani Papirii libros, qui inscribuntur Ci legisse te cupidissime scribis: sed non resp exspectationi tuae. Deinde, oblitus de phil agi, compositionem eius accusas. Puta, ess dicis: et effundi verba, non fingi. Primum, ista res suam gratiam, et est decor proprius nis leniter lapsae. Multum enim interesse ex utrum exciderit, an fluxerit. Nunc in hoc q quod dicturus sum, ingens differentia est. 2. nus mihi non effundere videtur orationem, s dere; adeo larga est, et sine perturbatione, n cursu tamen, veniens. Illud plane fatetur e fert, non esse se tractatam, nec diu tortam. S *ut vis*, esse credamus: mores ille, non verba c *suit*; et animis scripsit ista, non auribus. P

so dicente non vacasset tibi partes intueri:
e summa rapuisset: et fere quae impetu pla-
sinus praestant ad manum relata. 3. Sed illud
; multum est, primo adspectu oculos occupas-
iamsi contemplatio diligens inventura est,
rguat. Si me interrogas, maior ille est qui
m abstulit, quam qui meruit. Et scio hunc
um esse: scio audacius sibi de futuro promit-
Oratio solicita philosophum non decet. Ubi
e erit fortis et constans, ubi periculum sui fa-
ui timet verba? Fabianus non erat negligens
ione, sed securus: itaque nihil invenies sordi-
4. Electa verba sunt, non captata: nec huius
more contra naturam suam posita et inversa;
ida tamen, quamvis sumantur e medio: sensus
os et magnificos habent, non coactos in sen-
n, sed latius ductos. Videbimus, quid parum
m sit, quid parum structum, quid non huius
is politurae: quum circumspexeris omnia, nul-
ebis angustias inanes. 5. Desit sane varietas
orum, et concisura aquarum cubiculis inter-
um, et pauperis cella, et quidquid aliud luxu-
n contenta decore simplici, miscet: quod dici
domus recta est. Adiice nunc, quod de com-
ne non constat. Quidam illam volunt esse ex
o comtam: quidam usque eo aspera gaudent,
m quae mollius casus explicuit, ex industria
ant, et clausulas abrumpant, ne ad exspecta-
spondeant. 6. Lege Ciceronem: compositio
a est: pedem servat, curata, lenta, et sine in-
mollis. At contra, Pollionis Asinii salebrosa
liens, et ubi minime exspectes, relictura. De-
apud Ciceronem omnia desinunt: apud Pollio-
dunt: exceptis paucissimis, quae ad certum
n, et ad unum exemplar, adstricta sunt. 7.
ia praeterea tibi videri dicis omnia, et parum

erecta: quo vitio carere eum iudico. Non su
milia illa, sed placida, et ad animi tenorem qu
compositumque formata, nec depressa, sed
Deest illis oratorius vigor, stimulique quos qu
et subiti ictus sententiarum: sed totum corpus
quamvis non sit comtum, honestum est. Non
oratio eius, sed debet dignitatem. Affer que
biano possis praeponere. 8. Dic Ciceronem,
libri ad philosophiam pertinentes, paene to
sunt, quot Fabiani. Cedam: sed non statim
lum est, si quid maximo minus est. Dic As
Pollionem. Cedam: et respondeamus: In re
eminere est, et post duos esse. Nomina adh
vium. Scripsit enim et dialogos, quos non
philosophiae annumerare possis, quam historia
ex professo philosophiam continentes libr
Huic quoque dabo locum: vide tamen, quam m
antecedat, qui a tribus vincitur, et tribus eloqu
simis. Sed non praestat omnia. Non est forti
tio eius, quamvis elata sit: non est violenta, ne
rens, quamvis effusa sit; non est perspicua, sed
Desideres, inquies, contra vitia aliquid asper
contra pericula animose, contra fortunam su
contra ambitionem contumeliose. 10. Volo
riam obiurgari, libidinem traduci, impotentiam
gi: sit aliquid oratorie acre, tragice grande, c
exile. Vis illum assidere pusillae rei, verbis
rerum se magnitudini addixit: eloquentiam,
umbram, non hoc agens, contrahit. Non erun
dubio singula circumspecta, nec in se collecta,
omne verbum excitabit ac punget: fateor: I
ibunt multa, nec ferient, et interdum otiosa pr
labetur oratio: sed multum erit in omnibus lo
ingens sine taedio spatium. Denique illud pra
bit, ut liqueat tibi, illum sensisse quae scripsit.
telliges actum hoc, ut tu scires quid illi plac

non ut ille placeret tibi. Ad profectum omnia tendunt, et ad bonam mentem: non quaeritur plausus. 12. Talia esse scripta eius, non dubito, etiamsi magis reminiscor quam teneo: haeretque mihi color eorum, non ex recenti conversatione familiariter, sed summatim, ut solet ex vetere notitia. Quum audirem certe illum, talia mihi videbantur: non solida, sed plena, quae adolescentem indolis bonae attollerent, et ad imitationem sui vocarent, sine desperatione vincendi. Quae mihi adhortatio videtur efficacissima. Deterret enim, qui imitandi cupiditatem modo fecit, spem abstulit. Ceterum verbis abundabat, sine commendatione partium singularum, in universum magnificus.

EPISTOLA CI.

De subita morte cuiusdam noti: qua occasione docet, nihil fidendum aut spondendum nobis. Omnia incerta, ideoque vitam bonam non differendam, longam autem non optandam. Quare exagitat Maecenatis turpissimum votum.

Omnis dies, omnis hora, quam nihil simus, ostendit, et aliquo argumento recenti admonet fragilitatis oblitos, quum aeterna meditantes respicere cogit ad mortem. Quid sibi istud principium velit, quaeris? Senecionem Cornelium, equitem Romanum splendidum et officiosum, noveras: ex tenui principio se ipse promoverat, et iam illi declivis erat cursus ad cetera. Facilius enim crescit dignitas, quam incipit. 2. Pecunia quoque circa paupertatem plurimam moram habet, dum ex illa ereptat. Hic etiam Senecio divitiis imminebat, ad quas illum duae res ducebant efficacissimae, et quaerendi, et custodiendi scientia: quarum vel altera locupletem facere potuisset. 3. Hic homo summae frugalitatis, non minus patrimonii quam corporis diligens, quum me ex consuetudine mane vidisset, quum per totum diem amico graviter affecto, et sine spe iacenti, usque in noctem as

sedisset, quum hilaris coenasset, genere valetudinis praecipiti abreptus, angina, vix compressum arctatis faucibus spiritum traxit in lucem. 4. Intra paucissimas ergo horas, postquam omnibus erat sani ac valentis officiis functus, decessit. Ille qui et terra et mari pecuniam agitabat, qui ad publica quoque nullum relinquens inexpertum genus quaestus, accesserat; in ipso actu bene cedentium rerum, in ipso procurrentis pecuniae impetu, raptus est.

Insere nunc, Meliboee, piros, pone ordine vites.

Quam stultum est aetatem disponere! Ne crastino quidem dominamur. 5. O quanta dementia est, spes longas inchoantium! Emam, aedificabo, credam, exigam, honores geram; tum demum lassam et plenam senectutem in otium referam. Omnia, mihi crede, etiam felicibus dubia sunt. Nihil sibi quisquam de futuro debet promittere: id quoque quod tenetur, per manus exit, et ipsam quam premimus horam, casus incidit. Volvitur tempus, rata quidem lege, sed per obscurum: quid autem ad me, an naturae certum sit, quod mihi incertum est? 6. Navigationes longas, et pererratis litoribus alienis, seros in patriam reditus proponimus, militiam, et castrensium laborum tarda manupretia, procurationes, officiorumque per officia processus: quum interim ad latus mors est. Quae quoniam nunquam cogitatur, nisi aliena, nobis subinde ingeruntur mortalitatis exempla, non diutius, quam dum miramur, haesura. 7. Quid autem est stultius, quam mirari id ullo die factum, quod omni potest fieri? Stat quidem terminus nobis, ubi illum inexorabilis fatorum necessitas fixit: sed nemo scit nostrum, quam prope versetur. Sic itaque formemus animum, tanquam ad extrema ventum sit: nihil differamus, quotidie cum vita paria faciamus. 8. Maximum vitae vitium est, quod imperfecta semper est; quod etiam aliquid ex illa differ-

Qui quotidie vitae suae summam manum imuit, non indiget tempore. Ex hac autem indigentimor nascitur, et cupiditas futuri, exedens anim. Nihil est miserius dubitatione venientium, rsum evadant. Quantum sit illud quod restat, quale, non collecta mens inexplicabili formidine tatur. 9. Quomodo effugiemus hanc volutation? Uno: si vita nostra non prominebit, si in se ligetur. Ille enim ex futuro suspenditur, cui irum est praesens. Ubi vero, quidquid mihi debui, ditum est, ubi stabilita mens scit, nihil interesse r diem et seculum: quidquid deinceps dierum reque venturum est, ex alto prospicit, et cum mulisu seriem temporum cogitat. Quid enim variemobilitasque casuum perturbabit, si certus sis adsus incerta? 10. Ideo, mi Lucili, propera vivere: et ulos dies singulas vitas puta. Qui hoc modo se avit, cui vita sua quotidie fuit tota, securus est. pe viventibus, proximum quodque tempus elabi-: subitque aviditas, et miserrimum atque misera omnia efficiens, metus mortis. Inde illud Maeatis turpissimum votum: quo et debilitatem non usat, et deformitatem, et novissime acutam cru-; dummodo inter haec mala spiritus prorogetur.

11. *Debilem facito manu,*
Debilem pede, coxa:
Tuber adstrue gibberum,
Lubricos quate dentes:
Vita dum superest, bene est.
Hanc mihi, vel acuta
Si sedeam cruce, sustine.

Quod miserrimum erat, si incidisset, optatur: et quam vita petitur supplicii mora. Contemtissim putarem, si vivere vellet usque ad crucem. Tu o, inquit, me debilites licet, dum spiritus in core fracto et inutili maneat: depraves licet, dum

monstroso et distorto temporis aliquid accedat: suffigas licet, et acutam sessuro crucem subdas. Est tanti, vulnus suum premere, et patibulo pendere districtum, dum differat id quod est in malis optimum, supplicii finem! Est tanti, habere animam, ut agam! 13. Quid huic optes, nisi deos faciles? Quid sibi vult ista carminis effeminati turpitudo? quid timoris dementissimi pactio? quid tam foeda vitae mendicatio? Huic putas unquam recitasse Virgilium,

Usque adeone mori miserum est?

Optat ultima malorum: et quae pati gravissimum est, extendi ac sustineri cupit. Qua mercede? scilicet, vitae longioris. 14. Quid autem huius vivere est? diu mori. Invenitur aliquis, qui malit inter supplicia tabescere, et perire membratim, et toties per stillicidia amittere animam, quam semel exhalare? Invenitur qui velit adactus ad illud infelix lignum, iam debilis, iam pravus, et in foedum scapularum ac pectoris tuber elisus, cui multae moriendi caussae etiam citra crucem fuerant, trahere animam tot tormenta tracturam? 15. Nega nunc magnum beneficium esse naturae, quod necesse est mori! Multi peiora pacisci adhuc parati sunt: etiam amicum prodere, ut diutius vivant: et liberos ad stuprum manu sua tradere, ut contingat lucem videre, tot consciam scelerum. Excutienda vitae cupido est: discendumque, nihil interesse quando patiaris quod quandoque patiendum est: quam bene vivas referre, non quamdiu: saepe autem in hoc esse bene, ne diu.

EPISTOLA CII.

Aliquid de immortalitate animae. Tum quaestiuncula: An claritas post mortem ad nos faciat. Disputat tenuiter primo et scholastice: tum in extremo adsurgit, et ad Deum ac caelestia animum ducit. Corpus hoc, sarcinam aut velamentum esse: sperni debere et exui, cum Deus et dies ille vocant.

Quomodo molestus est iucundum somnium vi-

denti, qui excitat: (aufert enim voluptatem, etiamsi falsam, effectum tamen verae habentem:) sic epistola tua mihi fecit iniuriam. Revocavit enim me cogitationi aptae traditum, et iturum, si licuisset, ulterius. Iuvabat de aeternitate animarum quaerere, immo meherculе credere. Credebam enim me facile opinionibus magnorum virorum, rem gratissimam promittentium magis, quam probantium. 2. Dabam me spei tantae. Iam eram fastidio mihi, iam reliquias aetatis infractae contemnebam, in immensum illud tempus, et in possessionem omnis aevi transiturus: quum subito experrectus sum, epistola tua accepta, et tam bellum somnium perdidi. Quod repetam, si te dimisero, et redimam. 3. Negas me epistola prima totam quaestionem explicuisse, in qua probare conabar id quod nostris placet, claritatem quae post mortem contingit, bonum esse. Id enim me non solvisse, quod opponitur nobis: Nullum, inquiunt, bonum ex distantibus: hoc autem ex distantibus constat. Quod interrogas, mi Lucili, eiusdem quaestionis est, loci alterius: et ideo non hoc tantum, sed alia quoque eodem pertinentia, distuleram. 4. Quaedam enim, ut scis, moralibus rationalia immixta sunt. Itaque illam partem rectam et ad mores pertinentem tractavi: Numquid stultum sit ac supervacuum, ultra extremum diem curas transmittere? an cadant bona nostra nobiscum, nihilque sit eius qui nullus est? an ex eo, quod quum erit, sensuri non sumus, antequam sit, aliquis fructus percipi aut peti possit? 5. Haec autem omnia ad mores spectant: itaque suo loco posita sunt. At quae a dialecticis contra hanc opinionem dicuntur, segreganda fuerunt, et ideo seposita sunt. Nunc quia omnia exigis, omnia quae dicunt persequar, deinde singulis occurram. At, nisi aliquid praedixero, intelligi non poterunt quae refellentur. Quid est, quod praedicere velim? 6. Quae-

dam continua esse corpora, ut hominem: quaedam composita, ut navem, domum, omnia denique quorum diversae partes iunctura in unum sunt coactae: quaedam ex distantibus, quorum adhuc membra separata sunt, tamquam exercitus, populus, senatus. Illi enim, per quos ista corpora efficiuntur, iure aut officio cohaerent, natura diducti et singuli sunt. Quid est, quod etiam nunc praedicere velim? 7. Nullum bonum putamus esse, quod ex distantibus constat. Uno enim spiritu unum bonum contineri ac regi debet, unum esse unius boni principale. Hoc si quando desideraveris, per se probatur: interim ponendum fuit, quia inde nostra tela mittuntur. 8. Dicitis, inquit, nullum bonum ex distantibus esse: claritas autem ista, bonorum virorum secunda opinio est. Nam quomodo fama non est unius sermo, nec infamia unius mala existimatio: sic nec claritas, uni bono placuisse. Consentire in hoc plures insignes et praestantes viri debent, ut claritas sit. Haec autem ex iudiciis plurium efficitur, id est, distantium. Ergo non est bonum. 9. Claritas, inquit, laus est a bonis bono reddita: laus oratio: oratio vox est, aliquid significans: vox autem, licet virorum sit bonorum, bonum non est. Neque enim quidquid vir bonus facit, bonum est. Nam et plaudit, et sibilat: sed nec plausum quisquam, nec sibilum, licet omnia eius admiretur et laudet, bonum dicit, non magis quam sternutamentum aut tussim. 10. Ergo claritas bonum non est. Ad summam, dicite nobis, utrum laudantis, an laudati bonum sit? Si laudantis bonum esse dicitis, tam ridiculam rem facitis, quam si affirmetis meum esse, quod alius bene valeat. Sed laudare dignos, honesta actio est: ita laudantis bonum est, cuius actio est, non nostrum qui laudamur. Atqui hoc quaerebatur. — 11. Respondebo nunc singulis cursim. Primum, an sit aliquid ex distantibus

bonum, etiam nunc quaeritur, et pars utraque sententias habet. Deinde, claritas desiderat multa suffragia: potest et unius boni viri iudicio esse contenta. 12. Nam omnes bonos bonus unus iudicat. Quid ergo? inquit; et fama erit unius hominis existimatio, et infamia unius malignus sermo? Gloriam quoque, inquit, latius fusam intelligo: consensum enim multorum exigit. Diversa horum conditio est, et illius. Quare? quia si de me bene vir bonus sentit, eodem loco sum, quo, si omnes boni idem sentirent. Omnes enim si me cognoverint, idem sentient. 13. Par illis idemque iudicium est: aeque vero insistitur ab his, qui dissidere non possunt. Ita pro eo est, ac si omnes idem sentiant: quia aliud sentire non possunt. Ad gloriam et famam non est satis unius opinio. Illic idem potest unius sententia, quod omnium: quia omnium si perrogetur, una erit: hic diversa dissimilium iudicia sunt, dissimiles affectus: dubia omnia invenias, levia, suspecta. 14. Putas tu posse sententiam unam omnium esse? non est unius una. Illis placet verum: veritatis una vis, una facies est: apud hos falsa sunt, quibus assentiuntur. Nunquam autem falsis constantia est: variantur et dissident. 15. Sed laus, inquit, nihil aliud quam vox est: vox autem bonum non est. Quum dicunt claritatem laudem esse bonorum, a bonis redditam: iam non ad vocem referunt, sed ad sententiam. Licet enim vir bonus taceat, sed aliquem iudicet dignum laude, laudatus est. Praeterea, aliud est laus, aliud laudatio. Haec et vocem exigit. Itaque nemo dicit laudem funebrem, sed laudationem, cuius officium oratione constat. 16. Quum dicimus aliquem laude dignum, non verba illi benigna hominum, sed iudicia promittimus. Ergo laus etiam taciti est bene sentientis, ac bonum virum apud se laudantis. Deinde, ut dixi, ad animum refertur laus, non ad verba; quae concep-

ptam laudem egerunt, et in notitiam plurium emittunt. Laudat, qui laudandum esse iudicat. Quum tragicus ille apud nos ait: Magnificum esse laudari a laudato viro; laude digno, ait. 17. Et quum aeque antiquus poëta ait: Laus alit artes; non laudationem dicit, quae corrumpit artes. Nihil enim aeque et eloquentiam, et omne aliud studium auribus deditum vitiavit, quam popularis assensio. Fama utique vocem desiderat, claritas non. Potest enim citra vocem contingere, contenta iudicio: plena est, non tantum inter tacentes, sed etiam inter reclamantes. 18. Quid intersit inter claritatem et gloriam, dicam. Gloria multorum iudiciis constat, claritas bonorum. Cuius, inquit, bonum est claritas, id est, laus bono a bonis reddita? utrum laudati, an laudantis? Utriusque: meum qui laudor, quia natura me amantem omnium genuit; et bene fecisse gaudeo, et gratos me invenisse virtutum interpretes laetor. Hoc plurium bonum est, quod grati sunt, sed et meum. Ita enim animo compositus sum, ut aliorum bonum meum iudicem, utique eorum, quibus ipse sum boni caussa. 19. Est illud laudantium bonum: virtute enim geritur: omnis autem virtutis actio bonum est. Hoc contingere illis non potuisset, nisi ego talis essem. Itaque utriusque bonum est, merito laudari, tam mehercule, quam bene iudicasse, iudicantis bonum est, et eius, secundum quem iudicatum est. Numquid dubitas, quin iustitia et habentis bonum sit, et eius cui debitum solvit? Merentem laudare, iustitia est: igitur utriusque bonum est. 20. Cavillatoribus istis abunde responderimus. Sed non debuit hoc nobis esse propositum, arguta disserere, et philosophiam in has angustias ex sua maiestate detrahere. Quanto satius est, ire aperta via et recta, quam sibi ipsi flexus disponere, quos cum magna molestia debeas relegere? Neque enim quidquam aliud istae disputa-

tiones sunt, quam inter se perite captantium lusus. 21. Dic potius, quam naturale sit, in immensum mentem suam extendere. Magna et generosa res est humanus animus: nullos sibi poni nisi communes et cum Deo terminos patitur. Primum, humilem non accipit patriam: Ephesum aut Alexandriam, aut si quod est etiamnunc frequentius incolis, latius tectis solum. Illi patria est, quodcunque suprema et universa circuitu suo cingit: 22. hoc omne convexum, intra quod iacent maria cum terris, intra quod aër humanis divina secernens etiam coniungit, intra quod disposita tot numina in actus suos excubant. Deinde, arctam aetatem sibi dari non sinit. Omnes, inquit, anni mei sunt. Nullum seculum magnis ingeniis clusum est, nullum non cogitationi pervium tempus. Quum venerit dies ille qui mixtum hoc divini humanique secernat, corpus hoc, ubi inveni, relinquam: ipse me diis reddam. 23. Nec nunc sine illis sum, sed gravi terrenoque detineor. Per has mortalis aevi moras, illi meliori vitae longiorique proluditur. Quemadmodum novem mensibus nos tenet maternus uterus, et praeparat non sibi, sed illi loco in quem videmur emitti, iam idonei spiritum trahere, et in aperto durare: sic per hoc spatium, quod ab infantia patet in senectutem, in alium naturae maturescimus partum. 24. Alia origo nos exspectat, alius rerum status. Nondum coelum, nisi ex intervallo, pati possumus. Proinde intrepidus horam illam decretoriam prospice: non est animo suprema, sed corpori. Quidquid circa te iacet rerum, tanquam hospitalis loci sarcinas specta: transeundum est. Excutit redeuntem natura, sicut intrantem. Non licet plus efferre, quam intuleris: immo etiam ex eo, quod in vitam attulisti, pars magna ponenda est. 25. Detrahetur tibi haec circumiecta, novissimum velamentum tui, cutis: detrahetur caro

et suffusus sanguis, discurrensque per totum: detrahentur ossa nervique, firmamenta fluidorum ac labentium. Dies iste, quem tanquam extremum reformidas, aeterni natalis est. Depone onus! quid cunctaris, tanquam non prius quoque, relicto, in quo latebas, corpore, exieris? 26. Haeres et reluctaris: tum quoque magno nisu matris expulsus es. Gemis, ploras: et hoc ipsum flere, nascentis est. Sed tunc debebat ignosci. Rudis et imperitus omnium veneras: ex maternorum viscerum calido mollique fomento emissum, afflavit aura liberior. Deinde offendit durae manus tactus: tenerque adhuc, et nullius rei gnarus obstupuisti inter ignota. Nunc tibi non est novum, separari ab eo, cuius ante pars fueris: aequo animo membra iam supervacua dimitte, et istud corpus inhabitatum diu, pone. 27. Scindetur, obruetur, abolebitur. Quid contristaris? ita solet fieri. Pereunt semper velamenta nascentium. Quid ista sic diligis, quasi tua? Istis opertus es. Veniet qui te revelet dies, et ex contubernio foedi atque olidi ventris educat. Hinc nunc quoque tu quantum potes, subvola: utique etiam necessariis, quae cohaerebunt, alienus. Iam hinc, altius aliquid sublimiusque meditare. Aliquando naturae tibi arcana retegentur, discutietur ista caligo, et lux undique clara percutiet. 28. Imaginare tecum, quantus ille sit fulgor, tot sideribus inter se lumen miscentibus. Nulla serenum umbra turbabit: aequaliter splendebit omne coeli latus: dies et nox, aëris infimi vices sunt. Tunc in tenebris vixisse dices, quum totam lucem totus adspexeris: quam nunc, per angustissimas oculorum vias, obscure intueris, et tamen admiraris tam procul. 29. Quid tibi videbitur divina lux, quum illam suo loco videris? Haec cogitatio nihil sordidum animo subsidere sinit, nihil humile, nihil crudele. Deos omnium rerum esse testes ait.

illis nos approbari, illis in futurum parari iubet, et aeternitatem proponere; quam qui mente concepit, nullos horret exercitus, non terretur tuba, nullis ad timorem minis agitur. 30. Quidni non timeat, qui mori sperat? si is quoque, qui tamdiu animum iudicat manere, quamdiu retinetur corporis vinculo; exsolutum, statim spargi; id agit, ut etiam post mortem utilis esse possit. Quamvis enim ipse ereptus sit oculis, tamen

Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos.

Cogita, quantum nobis exempla bona prosint: scies magnorum virorum non minus praesentiâ esse utilem memoriam.

EPISTOLA CIII.

Malitia et insidiae inter se hominum. Tu tamen non eadem facito, aut repone: sed mitis in omnes et benevolus esto.

Quid ista circumspicis, quae tibi possunt fortasse evenire, sed possunt et non evenire? incidentium dico ruinam. Aliqua nobis incidunt, non insidiantur: illa potius vide, illa devita, quae nos observant, quae captant pares. Sunt casus, etiamsi graves, naufragium facere, vehiculo everti: ab homine homini quotidianum periculum. Adversus hoc te expedi, hoc intentis oculis intuere. Nullum enim malum frequentius, nullum pertinacius, nullum blandius. 2. Tempestas minatur, antequam surgat: crepant aedificia, antequam corruant: praenuntiat fumus incendium: subita est ex homine pernicies, et eo diligentius tegitur, quo propius accedit. Erras, si istorum, tibi qui occurrunt, vultibus credis: hominum effigies habent, animos ferarum: nisi quod illarum perniciosior est primus incursus, quos transire non queunt. 3. Nunquam enim illas ad nocendum nisi necessitas iniicit: aut fame, aut timore coguntur ad pugnam: homini perdere hominem libet. Tu

tamen ita cogita, quod ex homine periculum sit, ut cogites, quod sit hominis officium. Alterum intuere, ne laedaris; alterum, ne laedas. Commodis omnium laeteris, movearis incommodis: et memineris quae praestare debeas, quae cavere. 4. Sic vivendo quid consequeris? Non, ut ne noceant; sed ne fallant. Quantum autem potes, in philosophiam secede. Illa te visu suo proteget: in huius sacrario eris aut tutus, aut tutior. Non arietant inter se, nisi in eodem ambulantes. Quid autem? ipsam philosophiam non debebis iactare. Multis fuit periculi caussa, insolenter tractata, et contumaciter. Vitia tibi detrahat, non aliis exprobret: non abhorreat a publicis moribus: nec hoc agat, ut quidquid non facit, damnare videatur. Licet sapere sine pompa, sine invidia.

EPISTOLA CIV.

De invaletudine sua, de cura et caritate in se uxoris. Locum se mutasse, ut recrearetur: et hinc de peregrinatione pulcherrima dissertatio. Non esse eam a se utilem, nisi animo talis efficiatur. Ille emendetur, affectus recidantur: omnia tunc loca iucunda. Peregrinatio etiam alia pulcherrima, ad priscos et magnos viros ire, illos cogitatione intueri atque imitari. Hoc vitia tollit, virtutes inserit: atque istuc Lucilium vocat.

In Nomentanum meum fugi, quid putas? urbem? immo febrem, et quidem surrepentem. Iam manum mihi iniecerat: protinus itaque parari vehiculum iussi, Paullina mea retinente. Medicus initia esse dicebat, motis venis, sed incertis, et naturalem turbantibus modum. Exire perseveravi. Illud mihi in ore erat domini mei Gallionis: qui quum in Achaia febrem habere coepisset, protinus navem adscendit, clamitans, non corporis esse, sed loci morbum. 2. Hoc ego Paullinae meae dixi, quae mihi valetudinem meam commendat. Nam quum sciam spiritum illius in meo verti: incipio, ut illi consulam, mihi consulere: et quum me fortiorem senectus ad multa reddi

derit, hoc beneficium aetatis amitto. Venit enim mihi in mentem, in hoc sene et adolescentem esse, cui parcitur. Itaque quoniam ego ab illa non impetro, ut me fortius amet: impetrat illa a me, ut me indulgentius amem. Indulgendum est enim honestis affectibus: 3. et interdum etiam si premunt caussae, spiritus in honorem suorum vel cum tormento revocandus, et in ipso ore retinendus est; quum bono viro vivendum sit, non quamdiu iuvat, sed quamdiu oportet. Ille qui non uxorem, non amicum tanti putat, ut diutius in vita commoretur, qui perseverat mori, delicatus est. Hoc quoque imperet sibi animus, ubi utilitas suorum exigit, nec tantum, si vult mori, sed si coepit, intermittat, et suis se commodet. 4. Ingentis animi est, aliena caussa ad vitam reverti: quod magni viri saepe fecerunt. Sed hoc quoque summae humanitatis existimo, senectutem suam, cuius maximus fructus est securior sui tutela, et vitae usus animosior, attentius conservare, si scias alicui tuorum esse dulce, utile, optabile. Habet praeterea in se non mediocre ista res gaudium, et mercedem. Quid enim iucundius, quam uxori tam carum esse, ut propter hoc tibi carior fias? 5. Potest itaque Paullina mea non tantum suum mihi timorem imputare, sed etiam meum. Quaeris ergo, quomodo mihi consilium profectionis cesserit? Ut primum gravitatem urbis excessi, et illum odorem culinarum fumantium, quae motae quidquid pestiferi vaporis obruerant, cum pulvere effundunt, protinus mutatam valetudinem sensi. 6. Quantum deinde adiectum putas viribus, postquam vineas attigi? In pascuum emissus, cibum meum invasi. Repetivi ergo iam me. Non permansit marcor ille corporis dubii, et male cogitantis: incipio toto animo studere. Non multum ad hoc locus confert, nisi se sibi praestet animus, qui secretum et in occupationibus mediis, si volet,

habebit. 7. At ille qui regiones eligit, et otium captat, ubique quo distringatur inveniet. Nam Socratem quaerenti cuidam, quod nihil sibi peregrinationes profuissent, respondisse ferunt: Non immerito hoc tibi evenit: tecum enim peregrinabaris. O quam bene cum quibusdam ageretur, si a se aberrarent! 8. Nunc primum seipsos sollicitant, corrumpunt, territant. Quid prodest mare traiicere, et urbes mutare? Si vis ista, quibus urgeris, effugere, non alibi sis oportet, sed alius. Puta venisse te Athenas, puta Rhodon: elige arbitrio tuo civitatem: quid ad rem pertinet, quos illa mores habeat? Tuos afferes. 9. Divitias iudicabis bonum? Torquebit te paupertas; et (quod est miserrimum) falsa. Quamvis enim multum possideas, tamen quia aliquis plus habet, tanto tibi videberis defici, quanto vinceris. Honores iudicas bonum? Male te habebit ille consul factus, ille etiam refectus: ringeris, quoties aliquem in fastis saepius legeris. Tantus erit ambitionis furor, ut nemo tibi post te videatur, si aliquis ante te fuerit. 10. Maximum malum iudicabis mortem: quum in illa nihil sit mali, nisi, quod ante ipsam est, timeri. Exterrebunt te non tantum pericula, sed suspiciones: vanis semper agitaberis. Quid enim proderit,

— evasisse tot urbes
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostes?

Ipsa pax timores subministrabit. Ne tutis quidem habebitur fides, consternata semel mente: quae ubi consuetudinem pavoris improvidi fecit, etiam ad tutelam salutis suae inhabilis est. 11. Non enim vitat, sed fugit: magis autem periculis patemus aversi. Gravissimum iudicabis malum, aliquem ex his quos amabis amittere: quum interim hoc tam ineptum erit, quam flere, quod arboribus amoenis et domum tuam ornantibus decidant folia. Quidquid te delectat, aeque vide, ut videris dum virent. Utique

ıd alio die casus excutiet. 12. Sed quemadmo- ı frondium iactura facilis est, quia renascuntur: istorum quos amas, quosque oblectamenta vitae ıs esse, damnum: quia reparantur, etiamsi non ıscantur. Sed non erunt iidem! Ne tu quidem n eris. Omnis dies, omnis hora te mutat: sed in ı rapina facilius apparet: hic latet, quia non ex rto fit. 13. Alii auferuntur: at ipsi nobis furto lucimur. Horum nihil cogitabis, nec remedia ıeribus oppones, sed ipse tibi seres solicitudinum ısas, alia sperando, alia desperando? Si sapis, rum alteri misceas: nec speraveris sine despera- e, nec desperaveris sine spe. Quid per se pro- ıe peregrinatio cuiquam potuit? 14. Non volu- es illa temperavit, non cupiditates refraenavit, iras repressit, non indomitos amoris impetus it, nulla denique animo mala eduxit, non iudi- n dedit, non excussit errorem: sed, ut puerum ıta mirantem, ad breve tempus rerum aliqua no- te detinuit. Ceterum inconstantiam mentis, quae maxime aegra est, lacessit, mobiliorem levio- que reddit ipsa iactatio. 15. Itaque quae petie- : cupidissime loca, cupidius deserunt, et avium lo transvolant, citiusque quam venerant, abeunt. ·grinatio notitiam dabit gentium, novas tibi ıtium formas ostendet, inusitata spatia campo- , et irriguas perennibus aquis valles, et alicuius ıinis sub observatione naturam: sive, ut Nilus, ivo incremento tumet; sive, ut Tigris, eripitur ıculis, et acto per occulta cursu, integrae magni- ni redditur; 16. sive, ut Maeander, poëtarum ıium exercitatio et ludus, implicatur crebris an- tibus, et saepe in vicinum alveo suo admotus, quam sibi influat, flectitur; ceterum neque me- ·m faciet, neque saniorem. Inter studia versan- est, et inter auctores sapientiae, ut quaesita

discamus, nondum inventa quaeramus. Sic eximendus animus ex miserrima servitute, in libertatem asseritur. 17. Quamdiu quidem nescieris, quid fugiendum, quid petendum, quid necessarium, quid supervacuum, quid iustum, quid honestum sit: non erit hoc peregrinari, sed errare. Nullam tibi opem feret iste discursus: peregrinaris enim cum affectibus tuis, et mala te tua sequuntur. Utinam quidem sequerentur! longius abessent. Nunc fers illa, non ducis. Itaque ubique te premunt, et paribus incommodis urunt. 18. Medicina aegro, non regio, quaerenda est. Fregit aliquis crus, aut extorsit articulum? non vehiculum navemque conscendit, sed advocat medicum, ut fracta pars iungatur, ut luxata in locum reponatur. Quid ergo? animum tot locis fractum et extortum credis locorum mutatione posse sanari? Maius est istud malum, quam ut gestatione curetur. Peregrinatio non facit medicum, non oratorem: nulla ars loco discitur. 19. Quid ergo! sapientia rerum omnium maxima in itinere colligetur? Nullum, mihi crede, iter est, quod te extra cupiditates, extra iras, extra metus sistat: aut si quod esset, agmine facto, gens illuc humana pergeret. Tamdiu ista urgebunt mala, macerabuntque per terras ac maria vagum, quamdiu malorum gestaris caussas. Fugam tibi non prodesse miraris? Tecum sunt quae fugis. Te igitur emenda, onera tibi detrahe et desideria: saltem intra modum contine. 20. Omnem ex animo erade nequitiam. Si vis peregrinationes habere iucundas, tuum comitem sana. Haerebit tibi avaritia, quamdiu avaro sordidoque convixeris: haerebit tumor, quamdiu cum superbo conversaberis: nunquam saevitiam in tortoris contubernio pones: incendent libidines tuas adulterorum sodalitia. Si velis vitiis exui, longe a vitiorum exemplis recedendum est. 21. Avarus, corruptor, saevus,

fraudulentus, multum nocituri si prope a te fuissent, intra te sunt. Ad meliores transi; cum Catonibus vive, cum Laelio, cum Tuberone: quodsi convivere etiam Graecis iuvat, cum Socrate, cum Zenone versare. Alter te docebit mori, si necesse erit: alter, antequam necesse erit. Vive cum Chrysippo, cum Posidonio. 22. Hi tibi tradent divinorum humanorumque notitiam. Hi iubebunt in opere esse: nec tantum scite loqui, et in oblectationem audientium verba iactare, sed animum indurare, et adversus minas erigere. Unus est enim huius vitae fluctuantis et turbidae portus, eventura contemnere, stare fidenter, aperte tela fortunae adverso pectore excipere, non latitantem, nec tergiversantem. 23. Magnanimos nos natura produxit: et ut quibusdam animalibus ferum dedit, quibusdam subdolum, quibusdam pavidum, ita nobis gloriosum et excelsum spiritum, quaerentem ubi honestissime, non ubi tutissime vivat; simillimum mundo: quem quantum mortalibus passibus licet, sequitur aemulaturque. Profert se, laudari et adspici credit. Dominus omnium est, supra omnia est. 24. Itaque nulli se rei submittit: nihil illi videtur grave, nihil asperum, quod virum incurvet.

Terribiles visu formae, letumque labosque:

minime quidem, si quis rectis oculis intueri illa possit, et tenebras perrumpere. Multa per noctem habita terrori, dies vertit ad risum.

Terribiles visu formae, letumque labosque,

egregie Virgilius noster. 25. Non re dixit terribiles esse, sed visu: id est, videri, non esse. Quid, inquam, in istis est tam formidabile, quam fama vulgavit? Quid est, obsecro te, Lucili, cur timeat laborem vir, mortem homo? Totiens mihi occurrunt isti, qui non putant fieri posse quidquid facere non possunt, et aiunt nos loqui maiora, quam quae natura

humana sustineat. At quanto ego de illis melius existimo? Ipsi quoque haec possunt facere, sed nolunt. 26. Denique quem unquam ista destituere tentantem? Cui non faciliora apparuere in actu? Non quia difficilia sunt, non audemus: sed quia non audemus, difficilia sunt. Si tamen exemplum desideratis, accipite Socratem perpessitium senem, per omnia aspera iactatum; invictum tamen et paupertate, quam graviorem illi domestica onera faciebant, et laboribus, quos militares quoque pertulit, et quibus ille domi exercitus, sive uxorem eius spectes moribus feram, lingua petulantem, sive liberos indociles, et matri quam patri similiores. 27. Sic fere aut in bello fuit, aut in tyrannide, aut in libertate, bellis ac tyrannis saeviore. Viginti et septem annis pugnatum est: post finita arma, triginta tyrannis noxae dedita est civitas, ex quibus plerique inimici erant. Novissima damnatio est sub gravissimis nominibus impleta. Obiecta est et religionum violatio, et iuventutis corruptela, quam immittere in deos, in patres, in rempublicam dictus est: post haec carcer, et venenum. 28. Haec usque eo animum Socratis non moverunt, ut ne vultum quidem moverint. Illam mirabilem laudem, et singularem, usque ad extremum servavit: non hilariorem quisquam, non tristiorem Socratem vidit: aequalis fuit in tanta inaequalitate fortunae. 29. Vis alterum exemplum? accipe hunc M. Catonem recentiorem, cum quo et infestius fortuna egit, et pertinacius. Cui quum omnibus locis obstitisset, novissime et in morte: ostendit tamen virum fortem posse invita fortuna vivere, invita mori. Tota illi aetas aut in armis est exacta civilibus, aut in aetate concipiente iam civile bellum. Et hunc licet dicas non minus, quam Socratem, in servitute vixisse: nisi forte Cn. Pompeium, et Caesarem, et Crassum putas libertatis socios fuisse

30. Nemo mutatum Catonem, toties mutata republica, vidit: eundem se in omni statu praestitit. In praetura, in repulsa, in accusatione, in provincia, in concione, in exercitu, in morte, denique in illa reipublicae trepidatione, quum illinc Caesar esset decem legionibus pugnacissimis subnixus, totis externarum gentium praesidiis; hinc Cn. Pompeius, satis unus adversus omnia. Quum alii ad Caesarem inclinarent, alii ad Pompeium, solus Cato fecit aliquas et reipublicae partes. 31. Si animo complecti volueris illius imaginem temporis, videbis illinc plebem et omnem erectum ad res novas vulgum: hinc optimates et equestrem ordinem, quidquid erat in civitate sancti et lecti: duos in medio relictos, Rempublicam et Catonem. Miraberis, inquam, quum animadverteris

Atridem, Priamumque, et saevum ambobus Achillem.

32. Utrumque enim improbat, utrumque exarmat. Hanc fert de utroque sententiam. Ait se, si Caesar vicerit, moriturum: si Pompeius, exsulaturum. Quid habebat quod timeret, qui ea sibi et victo et victori constituerat, quae constituta esse ab hostibus iratissimis poterant? Periit itaque ex decreto suo. Vides posse homines labores pati? Per medias Africae solitudinis pedes duxit exercitum. 33. Vides posse tolerare sitim? et in collibus arentibus, sine ullis impedimentis victi exercitus reliquias trahens, inopiam humoris loricatus tulit: et quoties aquae fuerat occasio, novissimus bibit. Vides honorem et notam posse contemni? Eodem quo repulsus est die, in comitio pila lusit. Vides posse non timeri potentiam superiorum? et Pompeium et Caesarem, quorum nemo alterum offendere audebat, nisi ut alterum demereretur, simul provocavit. 34. Vides tam mortem posse contemni quam exsilium? Et exsilium sibi indixit et mortem, et interim bellum. Possumus

itaque adversus ista tantum habere animi: libeat modo subducere iugo collum. In primis autem respuendae sunt voluptates: enervant, et effeminant, et multum petunt. Multum autem a fortuna petendum est. Deinde spernendae opes: auctoramenta sunt servitutum. Aurum et argentum, et quidquid aliud felices domos onerat, relinquatur. Non potest gratis constare libertas. Hanc si magno aestimas, omnia parvo aestimanda sunt.

EPISTOLA CV.

Brevia, sed utilia, praecepta ad securitatem.

Quae observanda tibi sint, ut tutior vivas, dicam. Tu tamen sic audias censeo ista praecepta, quomodo si tibi praeciperem, qua ratione bonam valetudinem in Ardeatino tuereris. Considera, quae sint quae hominem in perniciem hominis instigent: invenies spem, invidiam, odium, metum, contemtum. 2. Ex omnibus istis, adeo levissimum est contemtus, ut multi in illo remedii caussa delituerint. Quem quis contemnit, calcat sine dubio, sed transit. Nemo homini contemto pertinaciter, nemo diligenter nocet. Etiam in acie iacens praeteritur: cum stante pugnatur. 3. Spem improborum vitabis, si nihil habueris, quod cupiditatem alienam et improbam irritet, si nihil insigne possederis. Concupiscuntur enim insignia, etiamsi parum nota sunt. Sic vero invidiam effugies, si te non ingesseris oculis, si bona tua non iactaveris, si scieris in sinu gaudere. 4. Odium autem ex offensa sic vitabis, neminem lacessendo gratuito: a quo te sensus communis tuebitur. Fuit enim hoc multis periculosum. Quidam odium habuerunt, nec inimicum. Illud, ne timearis, praestabit tibi et fortunae mediocritas, et ingenii lenitas: quam te esse homines scient, quem offendere sine periculo possint. Reconciliatio tua et facilis sit, et certa.

neri autem tam domi molestum est, quam foris:
ı a servis, quam a liberis. 5. Nulli non ad nocen-
n satis virium est. Adiice nunc, quod, qui time-
, timet. Nemo potuit terribilis esse secure. Con-
ntus superest: cuius modum in sua potestate ha-
, qui illum sibi adiunxit. qui contemnitur, quia
uit, non quia debuit. Huius incommodum et ar-
bonae discutiunt, et amicitiae eorum, qui apud
uem potentem potentes sunt. Quibus applicari
edict, non implicari: ne pluris remedium, quam
iculum constet. 6. Nihil tamen aeque proderit,
m quiescere, et minimum cum aliis loqui, pluri
m secum. Est quaedam dulcedo sermonis, quae
pit, et blanditur, et non aliter quam ebrietas aut
or secreta producit. Nemo, quod audierit, ta-
it: nemo, quantum audierit, loquetur. Qui rem
tacuerit, non tacebit auctorem. 7. Habet unus-
sque aliquem, cui tantum credit, quantum ipsi
ditum est: ut garrulitatem suam custodiat, et
tentus sit unius auribus, populum faciet. Sic
d modo secretum erat, rumor est. Securitatis
gna portio est, nihil inique facere. 8. Confusam
m et perturbatam impotentes agunt: tantum me-
nt, quantum nocent: nec ullo tempore vacant.
pident enim, quum fecerunt, haerent, conscien-
aliud agere non patitur, ac subinde respicere ad
cogit. Dat poenas, quisquis exspectat: quisquis
em meruit, exspectat. 9. Tutum aliqua res in
la conscientia praestat, nulla securum. Putat
n se, etiamsi non deprehenditur, posse deprehen-
et inter somnos movetur, et quoties alicuius sce-
loquitur, de suo cogitat. Non satis illi oblitera-
videtur, non satis tectum. Nocens habuit ali-
ando latendi fortunam; nunquam fiduciam.

EPISTOLA CVI.

Tenuis et Chrysippea quaestio, an Bonum sit corpus? In extremo aliquid contra argutias.

Tardius rescribo ad epistolas tuas: non quia districtus occupationibus sum: hanc excusationem cave audias: vaco, et omnes qui volunt, vacant. Neminem res sequuntur: ipsi illas amplexantur, et argumentum esse felicitatis occupationem putant. Quid ergo fuit, quare non protinus rescriberem ei, de quo quaerebas? 2. Veniebat in contextum operis mei: scis enim moralem philosophiam velle complecti, et omnes ad eam pertinentes quaestiones explicare. Itaque dubitavi, utrum differrem te, an, donec suus isti rei veniret locus, ius tibi extra ordinem dicerem: humanius visum est, tam longe venientem non detinere. 3. Itaque et hoc ex illa serie rerum cohaerentium excerpam, et si qua erunt huiusmodi, non quaerenti tibi ultro mittam. Quae sint haec, interrogas? Quae scire magis iuvat, quam prodest: sicut hoc, de quo quaeris, bonum an corpus sit. 4. Bonum prodest: facit enim: quod facit, corpus est: bonum agitat animum, et quodammodo format et continet: quae ergo propria sunt corporis, ea corporis bona sunt: corpora ergo sunt, et quae animi sunt. Nam et hic corpus est. Bonum hominis necesse est corpus sit, quum ipse corporalis. 5. Mentior, nisi et quae alunt illud, et quae valetudinem eius vel custodiunt vel restituunt, corpora sunt: ergo et bonum eius corpus est. Non puto te dubitaturum, an affectus corpora sint, ut aliud quoque, de quo non quaeris, infulciam: tanquam ira, amor, tristitia. Si dubitas, vide an vultum nobis mutent, an frontem adstringant, an faciem diffundant, an ruborem evocent, an fugent sanguinem. 6. Quid ergo? tam manifestas corpori notas credis imprimi, nisi a corpore? Si affectus corpora sunt, et morbi animorum, et avaritia,

crudelitas, indurata vitia, et in statum inemendabilem adducta: ergo et malitia, et species eius omnes, malignitas, invidia, superbia. Ergo et bona. Primum quia contraria istis sunt: deinde, quia eadem tibi indicia praestabunt. 7. An non vides, quantum oculis det vigorem fortitudo? quantam intentionem prudentia? quantam modestiam et quietem reverentia? quantam serenitatem laetitia? quantum rigorem severitas? quantam remissionem veritas? 8. Corpora ergo sunt, quae colorem habitumque corporum mutant, quae in illis regnum suum exercent. Omnes autem quas retuli virtutes, bona sunt, et quidquid ex illis est. Numquid est dubium, an id quo quid tangi potest, corpus sit?

Tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res, ut ait Lucretius. 9. Omnia autem ista quae dixi, non mutarent corpus, nisi tangerent: ergo corpora sunt. Etiamnunc, cui tanta vis est, ut impellat et cogat et retineat et iubeat, corpus est. Quid ergo? non timor retinet? non audacia impellit? non fortitudo immittit, et impetum dat? non moderatio refraenat ac revocat? non gaudium extollit? non tristitia adducit? 10. Denique quidquid facimus, aut malitiae aut virtutis gerimus imperio: quod imperat corpori, corpus est: quod vim corpori affert, corpus. Bonum corporis corporale est: bonum hominis, et corporis bonum est: itaque corporale est. Quoniam, ut voluisti, morem gessi tibi, nunc ipse dicam mihi, quod dicturum esse te video. 11. Latrunculis ludimus: in supervacuis subtilitas teritur. Non faciunt bonos ista, sed doctos. Apertior res est, sapere: immo simplicior. Paucis opus est ad mentem bonam literis. Sed nos ut cetera in supervacuum diffundimus, ita philosophiam ipsam. Quemadmodum omnium rerum, sic literarum quoque intemperantia laboramus: non vitae, sed scholae discimus.

EPISTOLA CVII.

Solatur Lucilium et erigit, in fuga servorum. Ista et alia in vitam incidere: ideoque non inopinata esse debere. Patienda igitur.

Ubi illa prudentia tua? ubi in dispiciendis rebus subtilitas? ubi magnitudo? Tam pusilla te angunt! servi occupationes tuas occasionem fugae putaverunt. Si amici deciperent, (habeant enim sane nomen, quod illis Epicurus noster imposuit, et vocentur) quota pars abesset rebus tuis? Desunt illi, qui et operam tuam conterebant, et te aliis molestum esse credebant. 2. Nihil horum insolitum, nihil inexspectatum est. Offendi rebus istis tam ridiculum est, quam queri, quod spargaris in publico, aut inquineris in luto. Eadem vitae conditio est, quae balnei, turbae, itineris: quaedam intermittentur, quaedam incident. Non est delicata res, vivere. Longam viam ingressus es: et labaris oportet, et arietes, et cadas, et lasseris, et exclames, O mors! id est, mentiaris. Alio loco comitem relinques, alio efferes, alio timebis. Per eiusmodi offensas emetiendum est confragosum hoc iter. 3. Mori me vult? praeparetur animus contra omnia. Sciat se venisse, ubi patiatur fulmen; sciat se venisse, ubi

Luctus et ultrices posuere cubilia curae,
Pallentesque habitant morbi, tristisque senectus.

In hoc contubernio vita degenda est. Effugere ista non potes, contemnere potes: contemnes autem, si saepe cogitaveris, et futura praesumseris. 4. Nemo non fortius ad id cui se diu composuerat, accessit, et duris quoque, si praemeditata erant, obstitit. At contra imparatus, etiam levissima expavit. Id agendum est, ne quid nobis inopinatum sit: et quia omnia novitate graviora sunt, haec cogitatio assidua praestabit, ut nulli sis malo tiro. 5. Servi te reliquerunt! Alium compilaverunt, alium accusaverunt,

im occiderunt, alium prodiderunt, alium calcaunt, alium veneno, alium criminatione petierunt: idquid dixeris, multis accidit. Deinceps quae lta et varia sunt, in nos diriguntur. Quaedam in fixa sunt, quaedam vibrant, et cum maxime vent, quaedam ad alios perventura nos stringunt. Nihil miremur eorum, ad quae nati sumus: quae o nulli querenda, quia paria sunt omnibus. Ita o, paria sunt; nam etiam quod effugit aliquis, pati uit. Aequum autem ius est, non quo omnes usi t, sed quod omnibus latum est. Imperetur aetas animo, et sine querela mortalitatis tributa idamus. Hiems frigora adducit: algendum est. itas calores refert: aestuandum est. 7. Intempe- coeli valetudinem tentat: aegrotandum est. Et nobis loco occurret, et homo perniciosior feris nibus. Aliud aqua, aliud ignis eripiet. Hanc re- conditionem mutare non possumus: id possu-s, magnum sumere animum, et viro bono dignum, fortiter fortuita patiamur, et naturae consentia-. 8. Natura autem hoc, quod vides, regnum muonibus temperat. Nubilo serena succedunt: turtur maria, quum quieverunt: flant invicem venti: tem dies sequitur: pars coeli consurgit, pars mer-r: contrariis rerum aeternitas constat. Ad hanc em animus noster aptandus est: hanc sequatur, e pareat; et quaecunque fiunt, debuisse fieri pu- nec velit obiurgare naturam. 9. Optimum est i, quod emendare non possis: et Deum, quo aure cuncta proveniunt, sine murmuratione comita- Malus miles est, qui imperatorem gemens sequi- Quare impigri atque alacres excipiamus impe-, nec deseramus hunc operis pulcherrimi cursum, quidquid patimur, intextum est: et sic alloquar Iovem, cuius gubernaculo moles ista dirigitur, madmodum Cleanthes noster versibus disertissi-

mis alloquitur. Quos mihi in nostrum sermonem mutare permittitur, Ciceronis viri dissertissimi exemplo. Si placuerint, boni consules: si displicuerint, scies me in hoc secutum Ciceronis exemplum

Duc me parens, celsique dominator poli,
Quocunque placuit. Nulla parendi mora est;
Assum impiger. Fac nolle: comitabor gemens:
Ducunt volentem fata, nolentem trahunt;
Malusque patiar, quod pati licuit bono.

Sic vivamus, sic loquamur. Paratos nos inveniat atque impigros fatum. Hic est magnus animus, qui se Deo tradidit: at contra ille pusillus ac degener, qui obluctatur, et de ordine mundi male existimat, et emendare mavult deos, quam se.

EPISTOLA CVIII.

Quomodo philosophi legendi, vel audiendi sint? Cum dilectu, et ea maxime excerpenda et imbibenda, quae faciant ad vitam. Oblectamenta qui quaerunt, frustra sunt: tu emendationem. Nec id difficile. Natura enim ipsa vocat ad Honestum. Semina eius et fomites in animo nostro sunt: surgunt et excitantur, cum doctor et irritator accessit. A suo exemplo, cum apud Attalum disceret.

Id de quo quaeris, ex his est, quae scire, tantum eo, ut scias, pertinet. Sed nihilominus, quia pertinet, et properas, nec vis exspectare libros, quos quum maxime ordine continentes totam moralem philosophiae partem, statim expediam. Illud tamen prius scribam, quemadmodum tibi ista cupiditas discendi, qua flagrare te video, dirigenda sit, ne ipsa se impediat. 2. Nec passim carpenda sunt, nec avide invadenda universa: per partes pervenitur ad totum. Aptari onus viribus debet: nec plus occupari, quam cui sufficere possumus. Non quantum vis, sed quantum capis, hauriendum est. Bonum tantum habe animum: capies, quantum voles. Quo plus recipit animus, hoc se magis laxat. 3. Haec nobis praeci-

pere Attalum memini, quum scholam eius obsideremus, et primi veniremus, et novissimi exiremus, ambulantem quoque illum ad aliquas disputationes evocaremus, non tantum paratum discentibus, sed obvium. Idem, inquit, et docenti, et discenti debet esse propositum: ut ille prodesse velit, hic proficere. Qui ad philosophorum scholas venit, quotidie secum aliquid boni ferat: aut sanior domum redeat, aut sanabilior. 4. Redibit autem; ea enim philosophiae vis est, ut non solum studentes, sed etiam conversantes iuvet. Qui in solem venit, licet non in hoc venerit, colorabitur: qui in unguentaria taberna resederunt, et paulo diutius commorati sunt, odorem secum loci ferunt: et qui apud philosophum fuerunt, traxerint aliquid necesse est, quod prodesset etiam negligentibus. 5. Attende quid dicam: negligentibus, non repugnantibus. Quid ergo? non novimus quosdam, qui multis apud philosophum annis persederint, et ne colorem quidem duxerint? Quidni noverim? pertinacissimos quidem, et assiduos: quos ego non discipulos philosophorum, sed inquilinos voco. 6. Quidam veniunt ut audiant, non ut discant: sicut in theatrum voluptatis caussa ad delectandas aures, oratione, vel voce, vel fabulis ducimur. Magnam hanc auditorum partem videbis, cui philosophi schola diversorium otii fit. Non id agunt, ut aliqua illic vitia deponant, ut aliquam legem vitae accipiant, ad quam mores suos exigant, sed ut oblectamento aurium perfruantur. 7. Aliqui tamen et cum pugillaribus veniunt, non ut res excipiant, sed verba: quae tam sine profectu alieno discant, quam sine suo audiant. Quidam ad magnificas voces excitantur, et transeunt in affectum dicentium, alacres vultu et animo: nec aliter concitantur, quam solent Phrygii tibicinis sono semiviri, et ex imperio furentes. Rapit illos instigatque rerum pulchritudo, non

verborum inanium sonitus. 8. Si quid acriter contra mortem dictum est, si quid contra fortunam contumaciter, iuvat protinus quae audias facere. Afficiuntur illi, et sunt quales iubentur, si illa animo forma permaneat, si non impetum insignem protinus populus honesti dissuasor excipiat. Pauci illam, quam conceperant, mentem domum perferre potuerunt. Facile est auditorem concitare ad cupiditatem recti. 9. Omnibus enim natura fundamenta dedit, semenque virtutum: omnes ad omnia ista nati sumus: quum irritator accessit, tunc illa animi bona velut sopita excitantur. Non vides, quemadmodum theatra consonent, quoties aliqua dicta sunt, quae publice agnoscimus, et consensu vera esse testamur?

Desunt inopiae multa, avaritiae omnia.

In nullum avarus bonus est, in se pessimus.

10. Ad hos versus ille sordidissimus plaudit, et vitiis suis fieri convicium gaudet. Quanto magis hoc indicas evenire, quum a philosopho ista dicuntur: quum salutaribus praeceptis versus inseruntur, efficacius eadem illa demissuri in animum imperitorum? Nam (ut dicebat Cleanthes) quemadmodum spiritus noster clariorem sonum reddit, quum illum tuba per longi canalis angustias tractum, potentiorem novissimo exitu effudit: sic sensus nostros clariores carminis arcta necessitas efficit. 11. Eadem negligentius audiuntur, minusque percutiunt, quamdiu soluta oratione dicuntur: ubi accessere numeri, et egregium sensum adstrinxere certi pedes, eadem illa sententia velut lacerto excussa torquetur. De contemtu pecuniae multa dicuntur, et longissimis orationibus hoc praecipitur, ut homines in animo, non in patrimonio putent esse divitias: eum esse locupletem, qui paupertati suae aptatus est, et parvo se divitem fecit: magis tamen feriuntur animi, quum carmina eiusmodi dicta sunt:

Is minimo eget mortalis, qui minimum cupit.
Quod vult habet, qui velle quod satis est potest.

12. Quum haec atque eiusmodi audimus, ad confessionem veritatis adducimur. Illi enim, quibus nihil satis est, admirantur, acclamant, odium pecuniae indicant. Hunc illorum affectum ubi videris, urge, hoc preme, hoc onera, relictis ambiguitatibus, et syllogismis, et cavillationibus, et ceteris acuminis irriti ludicris. Dic in avaritiam, dic in luxuriam. Quum profecisse te videris, et animos audientium affeceris, insta vehementius. 13. Verisimile non est, quantum proficiat talis oratio remedio intenta, et tota in bonum audientium versa. Facillime enim tenera conciliantur ingenia ad honesti rectique amorem. Adhuc docilibus leviterque corruptis iniicit manum veritas, si advocatum idoneum nacta est. Ego certe, quum Attalum audirem, in vitia, in errores, in mala vitae perorantem, saepe misertus sum generis humani, et illum sublimem altioremque humano fastigio credidi. 14. Ipse regem se esse dicebat: sed plus quam regnare mihi videbatur, cui liceret censuram agere regnantium. Quum vero commendare paupertatem coeperat, et ostendere, quam, quidquid usum excederet, pondus esset supervacuum et grave ferenti: saepe exire e schola pauperi libuit. Quum coeperat voluptates nostras traducere, laudare castum corpus, sobriam mensam, puram mentem, non tantum ab illicitis voluptatibus, sed etiam supervacuis: libebat circumscribere gulam et ventrem. 15. Inde mihi quaedam permansere, Lucili. Magno enim in omnia impetu veneram: deinde ad civitatis vitam reductus, ex bene coeptis pauca servavi. Inde ostreis boletisque in omnem vitam renuntiatum est. Haec enim non cibi, sed oblectamenta sunt, ad edendum saturos cogentia: quod gratissimum est edacibus, et se ultra quam capiunt far-

cientibus, facile descensura, facile reditura. 16. Inde in omnem vitam unguento abstinemus: quoniam optimus odor in corpore est. Non luxum dat vini stomachus. Inde in omnem vitam balneum fugimus. Decoquere corpus, atque exinanire sudoribus, inutile simul delicatumque credimus. Cetera proiecta redierunt: ita tamen, ut, quorum abstinentiam interrupi, modum servem, et quidem abstinentiae proximiorem, nescio an difficiliorem: quoniam quaedam abscinduntur facilius animo, quam temperantur. 17. Quoniam coepi tibi exponere, quantum maiori impetu ad philosophiam iuvenis accesserim, quam senex pergam, non pudebit fateri, quem mihi amorem Pythagorae iniecerit Sotion. Docebat, quare ille animalibus abstinuisset, quare postea Sextius. Dissimilis utrique caussa erat, sed utrique magnifica. Hic homini satis alimentorum citra sanguinem esse credebat, et crudelitatis consuetudinem fieri, ubi in voluptatem esset adducta laceratio. 18. Adiiciebat, contrahendam materiam esse luxuriae: colligebat, bonae valetudini contraria esse alimenta varia, et nostris aliena corporibus. At Pythagoras omnium inter omnia cognationem esse dicebat, et aliorum commercium in alias atque alias formas transeuntium. Nulla (si illi credas) anima interit, nec cessat quidem, nisi tempore exiguo, dum in aliud corpus transfunditur. 19. Videbimus, per quas temporum vices, et quando pererratis pluribus domiciliis, in hominem revertatur: interim sceleris hominibus ac parricidii metum fecit, quum possint in parentis animam inscii incurrere, et ferro morsuve violare: in quo cognatus aliquis spiritus hospitaretur. 20. Haec quum exposuisset Sotion, et implesset argumentis suis, Non credis, inquit, animas in alia corpora atque alia describi, et migrationem esse, quam dicimus esse mortem? Non credis in his pecudibus ferisve,

aqua mersis, illum quondam hominis animum 'ari? Non credis nihil perire in hoc mundo, sed tare regionem? nec tantum coelestia per certos uitus verti, sed animalia quoque per vices ire, et nos per orbem agi? Magni ista crediderunt viri. Itaque iudicium quidem tuum sustine: ceterum ıia tibi integra serva. Si vera sunt ista, absti- ıse animalibus innocentia est: si falsa, frugalitas Quod istic crudelitatis tuae damnum est? Ali- ıta tibi leonum et vulturum eripio. His instin- ı, abstinere animalibus coepi: et anno peracto tantum facilis erat mihi consuetudo, sed dulcis. Agiliorem mihi animum esse credebam: nec tibi ie affirmaverim an fuerit. Quaeris, quomodo de- im? In Tiberii Caesaris principatum iuventae pus inciderat: alienigena tum sacra moveban- ; sed inter argumenta superstitionis ponebatur rundam animalium abstinentia. Patre itaque ı rogante, qui non calumniam timebat, sed philo- hiam oderat, ad pristinam consuetudinem redii: difficulter mihi, ut inciperem melius coenare, ıuasit. 23. Laudare solebat Attalus culcitram, e resisteret corpori: tali utor etiam senex, in qua igium apparere non possit. Haec retuli, ut pro- ım tibi, quam vehementes haberent tirunculi im- ıs primos ad optima quaeque, si quis exhortare- illos, si quis impelleret. Sed aliquid praecipien- n vitio peccatur, qui nos docent disputare, non ıre; aliquid discentium, qui propositum afferunt praeceptores suos, non animum excolendi, sed ınium. 24. Itaque quae philosophia fuit, facta ologia est. Multum autem ad rem pertinet, quo posito ad quam rem accedas. Qui grammaticus ırus, Virgilium scrutatur, non hoc animo legit d egregium,

— *Fugit irreparabile tempus*:

vigilandum est: nisi properamus, relinquimu nos, agiturque velox dies: inscii rapimur. Or futurum disponimus, et inter praecipitia le mus. 25. Sed ut observet, quoties Virgilius leritate temporum dicit, hoc uti verbo illum, l

Optima quaeque dies miseris mortalibus aevi
Prima fugit: subeunt morbi, tristisque senec
Et labor, et durae rapit inclementia mortis.

Ille qui ad philosophiam spectat, haec eade debet, abducit. Nunquam Virgilius, inquit, d cit ire, sed fugere; quod currendi genus con simum est: et optimos quosque primos rapi. ergo cessamus nos ipsi concitare, ut velocita pidissimae rei possimus aequare? 26. Melior tervolant, deteriora succedunt. Quemadmo amphora primum quod est sincerissimum efflu vissimum quodque turbidumque subsidit: sic tate nostra, quod optimum, in primo est. Id riri in aliis potius patimur, ut nobis faecem r mus. Inhaereat istud animo, et tanquam oraculo placeat:

Optima quaeque dies miseris mortalibus a
Prima fugit. —

27. Quare optima? quia restat quod incert Quare optima? Quia iuvenes possumus disce sumus facilem animum, et adhuc tractabilem, liora convertere: quia hoc tempus idoneum e ribus, idoneum agitandis per studia ingeniis ercendis per opera corporibus. Quod supere gnius et languidius est, et propius a fine. toto hoc agamus animo, et omissis ad quae mus, in rem unam laboremus: ne hanc tempo nicissimi celeritatem, quam retinere non po relicti demum intelligamus. 28. Primus quisq quam optimus dies placeat, et redigatur in n Quod fugit, occupandum est. Hoc non cogi

qui grammatici oculis carmen istud legit, ideo optimum quemque primum esse diem, quia subeunt morbi, quia senectus premit, et adhuc adolescentiam cogitantibus supra caput est: sed ait, Virgilium semper una ponere morbos et senectutem. Non mehercule immerito: senectus enim insanabilis morbus est. 29. Praeterea, inquit, hoc senectuti cognomen imposuit, tristem illam vocat:

— *subeunt morbi, tristisque senectus.*

Non est quod mireris, ex eadem materia suis quemque studiis apta colligere. In eodem prato bos herbam quaerit, canis leporem, ciconia lacertum. Quum Ciceronis librum de Republica prehendit hinc philologus aliquis, hinc grammaticus, hinc philosophiae deditus: alius alio curam suam mittit. 30. Philosophus admiratur, contra iustitiam dici tam multa potuisse. Quum ad hanc eandem lectionem philologus accessit, hoc subnotat, duos Romanos reges esse, quorum alter patrem non habet, alter matrem: nam de Servii matre dubitatur: Anci pater nullus; Numae nepos dicitur. Praeterea notat, eum quem nos dictatorem dicimus, et in historiis ita nominari legimus, apud antiquos magistrum populi vocatum. 31. Hodieque id exstat in Auguralibus libris: et testimonium est, quod qui ab illo nominatur, magister equitum est. Aeque notat, Romulum perisse solis defectione. Provocationem ad populum etiam a regibus fuisse. Id ita in Pontificalibus libris aliqui putant, et Fenestella. Eosdem libros quum grammaticus explicuit, primum *reapse* dici ab Cicerone, id est, reipsa, in commentarium refert; nec minus *sepse*, id est, seipse. 32. Deinde transit ad ea, quae consuetudo seculi mutavit: tanquam quod ait Cicero, Quoniam sumus ab ipsa calce eius interpellatione revocati: hanc quam nunc in circo cretam vocamus,

calcem antiqui dicebant. Deinde Ennianos colli versus, et in primis illos de Africano scriptos:

— Cui nemo civis neque hostis
Quivit pro factis reddere opraepretium.

33. Ex eo se ait intelligere, apud antiquos non t tum auxilium significasse operam, sed opera. enim neminem potuisse Scipioni neque civem, que hostem reddere operae pretium. Felicem inde se putat, quod invenerit, unde visum sit Virg dicere:

— Quem super ingens
Porta tonat coeli. —

34. Ennium hoc ait Homero surripuisse; Ennio \ gilium. Est enim apud Ciceronem in his ipsis Republica hoc Epigramma:

Si fas endo plagas coelestum ascendere cuiquam
Mi soli coeli maxima porta patet.

Sed ne et ipse, dum aliud ago, in philologum grammaticum dilabar, illud admoneo, auditioi philosophorum, lectionemque, ad propositum be vitae trahendam: non ut verba prisca aut ficta ca mus, et translationes improbas figurasque dice sed ut profutura praecepta, et magnificas voces, animosas, quae mox in rem transferantur. 35. ista discamus, ut quae fuerunt verba, sint op Nullos autem peius mereri de omnibus mortali iudico, quam qui philosophiam velut aliquod ar cium venale didicerunt: qui aliter vivunt, quam vendum esse praecipiunt. Exempla enim sei inutilis disciplinae circumferunt, nulli non vi quod insequuntur, obnoxii. Non magis mihi po quisquam prodesse talis praeceptor, quam guber tor in tempestate nauseabundus. 36. Tenendum rapiente luctu, gubernaculum, luctandum cum i mari, eripienda sunt vento vela: quid me potest iuvare rector navigii attonitus et vomitans? Qua

maiore putas vitam tempestate iactari, quam ullam ratem? Non est loquendum, sed gubernandum. Omnia quae dicunt, quae turba audiente iactant, aliena sunt: dixit illa Plato, dixit Zeno, dixit Chrysippus, et Posidonius, et ingens agmen tot ac talium. 37. Quomodo probare possint sua esse, monstrabo: faciant quae dixerint. Quoniam quae volueram ad te perferri, iam dixi, nunc desiderio tuo satisfaciam, et in alteram epistolam integrum quod exegeras transferam: ne ad rem spinosam, et auribus erectis curiosisque audiendam, lassus accedas.

EPISTOLA CIX.

Quaestiuncula, an sapiens sapienti, et quomodo, prosit? Caussa dubitandi, quia omnia summa in sapiente, nec adiectioni locus. Respondet tamen prodesse, et distincte exsequitur. In fine detestatur argutias inutiles.

An sapiens sapienti prosit, scire desideras. Dicimus plenum omni bono esse sapientem, et summa adeptum: quomodo prodesse aliquis possit summum bonum habenti, quaeritur. Prosunt inter se boni: exercent enim virtutes, et sapientiam in suo statu continent. Desiderat uterque aliquem, cum quo conferat, cum quo quaerat. 2. Peritos luctandi, usus exercet: musicum, qui paria didicit, monet. Opus est et sapienti, agitatione virtutum. Ita quemadmodum ipse se movet, sic movetur ab alio sapiente. 3. Quid sapiens sapienti proderit? Impetum illi dabit, occasiones actionum honestarum commonstrabit. Praeter haec, aliquas suas cogitationes exprimet, docebit quae invenerit. Semper enim sapienti restabit quod inveniat, et quo animus eius excurrat. 4. Malus malo nocet; facit peiorem, iram, metum incitando, tristitiae assentiendo, voluptates laudando: et tunc maxime laborant mali, ubi plurium vitia miscuere, et in unum collata nequitia est: ergo ex contrario, bonus bono proderit. Quomodo? inquis. 5.

Gaudium illi afferet, fiduciam confirmabit, ex conspectu mutuae tranquillitatis crescet utriusque laetitia. Praeterea, quarundam illi rerum notitiam tradet. Non enim omnia sapiens scit: etiamsi sciret, breviores vias rerum aliquis excogitare possit, et has indicare, per quas facilius totum opus circumfertur. Proderit sapienti sapiens: non scilicet tantum suis viribus, sed ipsius quem adiuvat. Potest quidem ille etiam relictus sibi, explicare partes suas. 6. Utetur propria velocitate: sed nihilominus adiuvat etiam, qui currentem hortatur. Non prodest tantum sapiens sapienti, sed sibi ipsi. Hoc scias: detrahe illi vim propriam, et ille nihil agit. Uno modo dicas licet, non esse in melle dulcedinem. Nam ipse ille qui est, esse debet ita aptatus lingua palatoque ad huiusmodi gustum, ut ille tali sapore capiatur, non offendatur. 7. Sunt enim quidam, quibus morbi vitio mel amarum videatur. Oportet utrumque talem esse, ut et ille prodesse possit, et huic profuturo idonea materia sit. In summum, inquit, producto calorem calefieri supervacuum est: et in summum producto bonum supervacuum est, quod prosit. Numquid instructus omnibus rebus agricola, ab alio instrui quaerit? Numquid armatus miles quantum in aciem exituro satis est, amplius arma desiderat? Ergo nec sapiens. Satis enim vitae instructus, satis armatus est. 8. Ad haec respondeo. Qui in summo est calore, ei non opus est adiecto, ut summum teneat. Ipse se, inquit, calor continet. Primum multum interest inter ista, quae comparas. Calor enim unus est: prodesse varium est. Deinde calor non adiuvatur adiectione caloris, ut caleat: sapiens non potest in habitu suae mentis stare, nisi amicos aliquos similes sui admisit, cum quibus virtutes suas communicet. 9. Adiice nunc, quod omnibus inter se virtutibus amicitia est. Itaque prodest, qui vir-

tutes alicuius pares suis amat, amandasque invicem praestat. Similia delectant: utique ubi honesta sunt, et probare ac probari sciunt. Etiamnunc. Sapientis animum perite movere nemo alius potest, nisi sapiens: sicut hominem movere rationaliter non potest, nisi homo. Quomodo ergo ad rationem movendam ratione opus est: sic, ut moveatur ratio perfecta, opus est ratione perfecta. 10. Prodesse dicuntur, et qui media nobis largiuntur, pecuniam, gratiam, incolumitatem, alia in usus vitae cara aut necessaria: in his dicetur etiam stultus sapienti prodesse. Prodesse autem est, animum secundum naturam movere virtute sua, aut eius qui movebitur. Hoc non sine ipsius quoque, qui proderit, bono fiet. Necesse est enim, alienam virtutem exercendo, exerceat et suam. 11. Sed ut removeas ista, quae aut summa bona sunt, aut summorum efficientia, nihilominus prodesse inter se sapientes possunt. Invenire enim sapientem, sapienti per se res petenda est: quia natura bonum omne carum est bono: et sic quisque conciliatur bono, quemadmodum sibi. Necesse est, ex hac quaestione, argumenti caussa, in alteram transeam. 12. Quaeritur enim, an deliberaturus sit sapiens: an in consilium aliquem advocaturus: quod facere illi necessarium est, quum ad haec civilia et domestica venitur, et (ut ita dicam) mortalia. In his sic illi opus est alieno consilio, quomodo medico, quomodo gubernatori, quomodo advocato, et litis ordinatori. Proderit ergo sapiens aliquando sapienti: suadebit enim: sed in illis quoque magnis ac divinis, ut diximus, communiter honesta tractando, et animos cogitationesque miscendo, utilis erit. 13. Praeterea secundum naturam est, et amicos complecti, et amicorum actu, ut suo proprioque, laetari. Nam si hoc non fecerimus, ne virtus quidem nobis permanebit, quae in exercendo

sensu valet. Virtus autem suadet praesentia bene collocare, in futurum consulere, deliberare, et intendere animum: facilius intendet explicabitque qui aliquem sibi assumserit. 14. Quaerit itaque aut perfectum virum, aut proficientem, vicinumque perfecto. Proderit autem ille perfectus, si consilium communi prudentia iuverit. Aiunt, homines plus in alieno negotio videre, quam in suo: hoc illis evenit, quos amor sui excaecat, quibusque dispectum utilitatis, timor in periculis excutit. Incipiet sapere securior, et extra metum positus. Sed nihilominus quaedam sunt, quae etiam sapientes in alio, quam in se, diligentius vident. 15. Praeterea illud dulcissimum honestissimumque, idem velle atque idem nolle, sapiens sapienti praestabit. Egregium opus pari iugo ducet. Persolvi quod exegeras, quanquam in ordine rerum erat, quas moralis philosophiae voluminibus complectimur. Cogita, quod soleo frequenter tibi dicere: In istis nos nihil aliud quam acumen exercere. Toties enim illo revertor: Quid ista me res iuvat? fortiorem faciet, iustiorem, temperatiorem? Nondum exerceri vacat: adhuc medico mihi opus est. 16. Quid me doces scientiam inutilem? Magna promisisti: exigua video. Dicebas intrepidum fore, etiamsi circa me gladii micarent, etiamsi mucro tangeret iugulum: dicebas securum fore, etiamsi circa me flagrarent incendia, etiamsi subitus turbo toto navem meam mari raperet. Haec mihi praesta tu, ut voluptatem, ut gloriam contemnam: postea docebis implicita solvere, ambigua distinguere, obscura perspicere: nunc doce, quod necesse est.

EPISTOLA CX.

Genios singulis datos: quos faventes habere, qui bonam mentem habeat. Vota nostra et iudicia improba esse, res non ex vero aestimantium. Vana optari, vana timeri. Re-

medium utriusque a philosophia. Luxum denique producit, et castigat, Attali egregia oratione.

Ex Nomentano meo te saluto, et iubeo habere mentem bonam, hoc est, propitios deos omnes: quos habet placatos et faventes, quisquis sibi se propitiavit. Sepone in praesentia, quae quibusdam placent: unicuique nostrûm paedagogum dari deum, non quidem ordinarium, sed hunc inferioris notae, ex eorum numero, quos Ovidius ait de plebe deos. Ita tamen hoc seponas volo, ut memineris, maiores nostros, qui crediderunt hoc, Stoicos fuisse: singulis enim et Genium et Iunonem dederunt. 2. Postea videbimus, an tantum diis vacet, ut privatorum negotia procurent: interim illud scito, sive assignati sumus, sive neglecti, et fortunae dati, nulli te posse imprecari quidquam gravius, quam si imprecatus fueris, ut se habeat iratum. Sed non est, quare cuiquam, quem dignum poena putaveris, optes, ut infestos deos habeat: habet, inquam, etiamsi videtur eorum cura et favore produci. 3. Adhibe diligentiam tuam, et intuere, quid sint res nostrae, non quid vocentur: et scies plura mala contingere nobis, quam accidere. Quoties enim felicitatis caussa et initium fuit, quod calamitas vocabatur? Quoties magna gratulatione excepta res gradum sibi struxit in praeceps, et aliquem iam eminentem allevavit etiamnunc, tanquam ibi adhuc staret, unde tuto caderet? 4. Sed ipsum illud cadere non habet in se mali quidquam, si exitum spectes, ultra quem natura neminem deiicit. Prope est rerum omnium terminus, prope est, inquam, et illud unde felix eiicitur, et illud unde infelix emittitur. Nos utraque extendimus, et longa, spe ac metu facimus. Sed si sapis, omnia humana conditione metire: simul et quod gaudes, et quod times contrahe. 5. Est autem tanti, nihil diu gaudere, ne quid diu timeas. Sed quare istuc malum ad-

stringo? Non est quod quidquam timendum putes. Vana sunt ista quae nos movent, quae attonitos habent. Nemo nostrum quid veri esset, excussit, sed metum alter alteri tradidit. Nemo ausus est ad id quo perturbatur accedere, et naturam ac bonum timoris sui nosse. Itaque res falsa et inanis habet adhuc fidem, quia non coarguitur. 6. Tanti putemus oculos intendere: iam apparebit, quam brevia, quam incerta, quam tuta timeantur. Talis est animorum nostrorum confusio, qualis Lucretio visa est:

Nam veluti pueri trepidant, atque omnia caecis
In tenebris metuunt: ita nos in luce timemus.

Quid ergo? Non omni puero stultiores sumus, qui in luce timemus? Sed falsum est, Lucreti: non timemus in luce. Omnia nobis fecimus tenebras: nihil videmus, nec quid noceat, nec quid expediat. 7. Tota vita incursitamus, nec ob hoc resistimus, aut circumspectius pedem ponimus. Vides autem quam sit furiosa res, in tenebris impetus. At mehercule id agimus, ut longius revocandi simus: et quum ignoremus quo feramur, velociter tamen illo quo intendimus, ire perseveramus. Sed lucescere, si velimus, potest. Uno autem modo potest, si quis hanc humanorum divinorumque notitiam acceperit: 8. si illâ se non perfuderit, sed infecerit: si eadem, quamvis sciat, retractaverit, et ad se saepe retulerit: si quaesierit quae sint bona, quae sint mala; quibus hoc sit falso nomen adscriptum: si quaesierit de honestis, de turpibus, de providentia. Nec intra haec humani ingenii sagacitas sistitur. Prospicere et ultra mundum libet, quo feratur, unde surrexerit, in quem exitum tanta rerum velocitas properet. 9. Ab hac divina contemplatione abductum animum in sordida et humilia pertraximus, ut avaritiae serviret, ut relicto mundo terminisque eius, et dominis cuncta versantibus, terram rimaretur, et quaereret quid ex illa

mali effoderet, non contentus oblatis. Quidquid nobis bono futurum erat, deus et parens noster in proximo posuit. Non exspectavit inquisitionem nostrum: ultro dedit: nocitura altissime pressit. 10. Nihil nisi de nobis queri possumus. Ea quibus periremus, nolente rerum natura et abscondente, protulimus. Addiximus animum voluptati: cui indulgere, initium omnium malorum est. Tradidimus ambitioni et famae, ceteris aeque vanis et inanibus. Quid ergo nunc te hortor ut facias? Nihil novi: nec enim novis malis remedia quaeruntur: sed hoc primum, ut tecum ipse dispicias, quid sit necessarium, quid supervacuum. 11. Necessaria tibi ubique occurrent: supervacua et semper, et toto animo quaerenda sunt. Non est autem quod te nimis laudes, si contemseris aureos lectos, et gemmeam supellectilem: quae est enim virtus, supervacua contemnere? Tunc te ad mirare, quum contemseris necessaria. Non magnam rem facis, quod vivere sine regio apparatu potes: quod non desideras milliarios apros, nec linguas phoenicopterorum, et alia portenta luxuriae, iam tota animalia fastidientis, et certa membra ex singulis eligentis. 12. Tunc te admirabor, si non contemseris etiam sordidum panem: si tibi persuaseris, herbas, ubi necesse est, non pecori tantum, sed homini nasci: si scieris cacumina arborum explementum esse ventris, in quem sic pretiosa congerimus, tanquam recepta servantem. Sine fastidio implendus est. Quid enim ad rem pertinet, quid accipiat, perditurus quidquid acceperit? Delectant te disposita, quae terra marique capiuntur, alia eo gratiora, si recentia perferuntur ad mensam, alia, si diu pasta et coacta pinguescere, fluunt, ac vix saginam continent suam. 13. Delectat te nitor horum, arte quaesitus. At mehercule ista solicite scrutata, varieque condita, quum subierint ventrem, una atque eadem foeditas occu-

pabit. Vis ciborum voluptatem contemnere? exitum specta. Attalum memini cum magna admiratione omnium haec dicere: „Diu mihi, inquit, imposuere divitiae. Stupebam, ubi aliquid ex illis alio atque alio loco fulserat: existimabam similia esse, quae laterent, his quae ostenderentur. 14. Sed in quodam apparatu vidi totas opes urbis, caelatas ex auro et argento, et his, quae pretium auri argentique vicerunt, exquisitos colores, et vestes ultra non tantum nostrum, sed ultra finem hostium advectas. Hinc puerorum perspicuos cultu atque forma greges, hinc feminarum, et alia quae res suas recognoscens summi imperii fortuna protulerat. 15. Quid hoc est, inquam, aliud quam irritare cupiditates hominum per se incitatas? Quid sibi vult ista pecuniae pompa? ad discendam avaritiam convenimus. At mehercules minus cupiditatis istinc effero, quam attuleram. Contemsi divitias, non quia supervacuae, sed quia pusillae sunt. Vidistine, quam intra paucas horas ille ordo, quamvis lentus dispositusque, transierit? Hoc totam vitam nostram occupabit, quod totum diem occupare non potuit? 16. Accessit illud quoque. Tam supervacuae mihi visae sunt habentibus, quam fuerant spectantibus. Hoc itaque ipsi mihi dico, quoties tale aliquid praestrinxerit oculos meos, quoties occurrit domus splendida, cohors culta servorum, lectica formosis imposita calonibus: Quid miraris? quid stupes? Pompa est. Ostenduntur istae res, non possidentur: et dum placent, transeunt. Ad veras potius te converte divitias: disce parvo esse contentus: et illam vocem magnus atque animosus exclama: 17. Habeamus aquam, habeamus polentam, Iovi ipsi de felicitate controversiam faciamus! Faciamus, oro te, etiamsi ista defuerint. Turpe est, beatam vitam in auro et argento reponere: aeque turpe est in aqua et polenta. Quid

ergo faciam, si ista non fuerint? Quaeris, quod sit remedium inopiae? famem fames finit. Alioqui quid interest, magna sint, an exigua, quae servire te cogunt? quid refert quantum sit, quod tibi possit negare fortuna? 18. Haec ipsa aqua et polenta in alienum arbitrium cadit: liber est autem, non in quem parum licet fortunae, sed in quem nihil. Ita est: nihil desideres oportet, si vis Iovem provocare, nihil desiderantem." Haec nobis Attalus dixit: natura omnibus edixit. Quae si voles frequenter cogitare, id ages, ut sis felix, non ut videaris: et ut tibi videaris, non aliis.

EPISTOLA CXI.

Cavillos, vanam et humilem philosophiam esse: veram illam de moribus, firmam, altam. Huc eundum.

Quid vocentur Latine sophismata, quaesisti a me. Multi tentaverunt illis nomen imponere, nullum haesit: videlicet, quia res ipsa non recipiebatur a nobis, nec in usu erat, nomini quoque repugnatum est. Aptissimum tamen videtur mihi, quo Cicero usus est: Cavillationes vocat. Quibus quisquis se tradidit, quaestiunculas quidem vafras nectit: ceterum ad vitam nihil proficit, neque fortior fit, neque temperantior, neque elatior. At ille qui philosophiam in remedium suum exercuit, ingens fit animo, plenus fiduciae, inexsuperabilis, et maior adeunti. 2. Quod in magnis evenit montibus, quorum proceritas minus apparet longe intuentibus; quum accesseris, tunc manifestum fit, quam in arduo summa sint: talis est, mi Lucili, verus, et rebus, non artificiis, philosophus. In edito stat admirabilis, celsus, magnitudinis verae. 3. Non exsurgit in plantas, nec summis ambulat digitis, eorum more qui mendacio staturam adiuvant, longioresque quam sunt, videri volunt: contentus est magnitudine sua. Quidni contentus sit eo usque

[redacted]

crevisse, quo manum fortuna non porrigit? Ergo et supra humana est. Par sibi in omni statu rerum, sive secundo cursu vita procedit, sive fluctuatur per adversa ac difficilia. 4. Hanc constantiam cavillationes istae, de quibus paulo ante loquebar, praestare non possunt. Ludit istis animus, non proficit: et philosophiam a fastigio deducit in planum. Nec te prohibuerim aliquando ista agere, sed tunc, quum voles nihil agere. Hoc tamen habent in se pessimum: dulcedinem quandam sui faciunt, et animum specie subtilitatis inductum tenent, ac remorantur: quum tanta rerum moles vacet, quum vix tota vita sufficiat, ut hoc unum discas, vitam contemnere. Quid regere? inquis. Secundum opus est. Nam nemo illam bene rexit, nisi qui contemserat.

EPISTOLA CXII.

Desperat de amico reformando, vetere annorum et vitiorum.

Cupio mehercule amicum tuum formari, ut desideras, et institui: sed valde durus capitur, immo potius, quod est molestius, valde mollis capitur, et consuetudine mala ac diutina fractus. Volo tibi ex nostro artificio exemplum referre. Non quaelibet insitionem vitis patitur. Si vetus et exesa est, si infirma gracilisque, aut non recipiet surculum, aut non alet, nec applicabit sibi, nec in qualitatem eius naturamque transibit. 2. Itaque solemus supra terram praecidere: ut, si non responderit, tentari possit secunda fortuna, et iterum repetita infra terram inseratur. Hic de quo scribis et mandas, non habet vires. Indulsit vitiis: simul et emarcuit, et induruit. Non potest recipere rationem, non potest nutrire. At cupit ipse. Noli credere: non dico illum mentiri tibi: putat se cupere. 3. Stomachum illi fecit luxuria: cito tamen cum illa redibit in gratiam. Sed dicit se offendi vita sua. Non negaverim. Quis enim

non offenditur? Homines vitam suam et amant simul, et oderunt. Tunc itaque de illo feremus sententiam, quum fidem nobis fecerit, invisam iam sibi esse luxuriam. Nunc illis male convenit.

EPISTOLA CXIII.

Quaestio, An virtutes sint animalia? Stoice asserit esse: itemque vitia, et affectus. Dein a talibus avocat, et ad utilia vitae vocat.

Desideras tibi scribi a me, quid sentiam de hac quaestione iactata apud nostros: An iustitia, an fortitudo, prudentia, ceteraeque virtutes, animalia sint. Hac subtilitate effecimus, Lucili carissime, ut exercere ingenium inter irrita videamur, et disputationibus nihil profuturis otium terere. Faciam quod desideras, et quid nostris videatur, exponam. Sed me a alia sententia profiteor esse. 2. Puto quaedam esse, quae decent phaecasiatum palliatumque. Quae sint ergo, quae antiquos moverint, dicam. Animum constat animal esse: quum ipse efficiat, ut simus animalia, et quum ab illo animalia nomen hoc traxerint. Virtus autem nihil aliud est, quam animus quodammodo se habens: ergo animal est. Deinde: Virtus agit aliquid: agi autem nihil sine impetu potest: si impetum habet, qui nulli est, nisi animali, animal est. Si animal est, inquit, virtus, habet ipsam virtutem. Quidni? habet seipsam. 3. Quomodo sapiens omnia per virtutem gerit, sic virtus per se. Ergo, inquit, et omnes artes animalia sunt, et omnia quae cogitamus, quaeque mente complectimur. Sequitur ut multa animalium millia habitent in his angustiis pectoris, et singuli multa simus animalia, aut multa habeamus animalia. Quaeris, quid adversus ista respondeatur? Unaquaeque res ex istis animal erit, multa animalia non erunt. 4. Quare? Dicam, si mihi accommodaveris subtilitatem et intentionem tuam. Singula animalia singulas debent ha-

bere substantias: ista omnia unum animum habent. Itaque singula esse possunt, multa esse non possunt. Ego et animal sum et homo, non tamen duos esse dices. Quare? Quia separati esse debent. Ita dico, alter ab altero debet esse diductus, ut duo sint. Quidquid unum multiplex est, sub unam cadet naturam: itaque unum est. 5. Et animus meus animal est, et ego animal sum, duo tamen non sumus. Quare? Quia animus mei pars est. Tunc aliquid per se numerabitur, quum per se stabit: ubi vero alterius membrum erit, non poterit videri aliud. Quare? Dicam, quia quod aliud est, suum oportet esse, et proprium, et totum, et intra se absolutum. 6. Ego in alia esse me sententia professus sum. Non enim tantum virtutes animalia erunt, si hoc recipitur: sed opposita quoque illis vitia et affectus, tanquam ira, timor, luctus, suspicio. Ultra res ista procedet. Omnes sententiae, omnes cogitationes animalia erunt: quod nullo modo recipiendum est. Non enim quidquid ab homine fit, homo est. Iustitia quid est? inquit. Animus quodammodo se habens. 7. Itaque si animus animal est, et iustitia. Minime: haec enim habitus animi est, et quaedam vis. Idem animus in varias figuras convertitur, et non toties animal aliud est, quoties aliud facit: nec illud quod fit ab animo, animal est. Si iustitia animal est, si fortitudo, si ceterae virtutes: utrum desinunt animalia esse subinde, ac rursus incipiunt, an semper sunt? Desinere virtutes non possunt: ergo multa animalia, immo innumerabilia in hoc animo versantur. Non sunt, inquit, multa: quia ex uno religata sunt, et partes unius ac membra sunt. 8. Talem ergo faciem animi nobis proponimus, qualis est hydrae, multa habentis capita, quorum unumquodque per se pugnet, per se noceat. Atqui nullum ex illis capitibus animal est, sed animalis caput: ceterum ipsa unum animal est

Nemo in Chimaera leonem esse animal dixit, aut draconem: haec partes erant eius: partes non sunt animalia. Quid est, quo colligas iustitiam animal esse? 9. Agit, inquit, aliquid, et prodest: quod autem agit aliquid, et prodest, impetum habet: quod autem impetum habet, animal est. Verum est, si suum impetum habet: suum autem non habet, sed animi. Omne animal donec moriatur, id est quod coepit: homo donec moriatur, homo est: equus item, et canis: transire in illud non possunt. Iustitia, id est, animus quodammodo se habens, animal est. Credamus. 10. Deinde animal est fortitudo, id est, animus quodammodo se habens. Quis animus? Ille qui modo iustitia erat? Tenetur in priore animali: in aliud animal ei transire non licet. In eo illi, in quo primum esse coepit, perseverandum est. Praeterea unus animus duorum animalium esse non potest, multo minus plurium. Si iustitia, fortitudo, temperantia, ceteraeque virtutes animalia sunt: quomodo unum animum habebunt? Singulos habeant oportet, aut non sunt animalia. 11. Non potest unum corpus plurium animalium esse: hoc et ipsi fatentur. Iustitiae quod est corpus? animus. Fortitudinis quod est corpus? idem animus. Atqui unum corpus esse duorum animalium non potest. Sed idem animus, inquit, iustitiae habitum induit, et fortitudinis, et temperantiae. Hoc fieri posset, si, quo tempore iustitia esset, fortitudo non esset: quo tempore fortitudo esset, temperantia non esset. Nunc vero omnes virtutes simul sunt. 12. Ita quomodo erunt singula animalia, quum unus animus sit, qui plus quam unum animal non potest facere? Denique nullum animal pars est alterius animalis: iustitia autem pars est animi: non est ergo animal. Videor mihi in re confessa perdere operam. Magis enim indignandum de isto, quam disputandum est. Nullum animal alterius

pars est. Circumspice omnium corpora: nulli non et color proprius est, et figura sua, et magnitudo. 13. Inter cetera, propter quae mirabile divini artificis ingenium est, hoc quoque existimo, quod in tanta copia rerum nunquam in idem incidit: etiam quae similia videntur, quum contuleris, diversa sunt. Tot fecit genera foliorum, nullum non sua proprietate signatum; tot animalia: nulli similitudo cum altero convenit. Utique aliquid interest. Exegit a se, ut quae alia erant, et dissimilia essent, et imparia. Virtutes, ut dicitis, omnes pares sunt: ergo non sunt animalia. Nullum non animal per se aliquid agit. 14. Virtus autem per se nihil agit, sed cum homine. Omnia animalia aut rationalia sunt, ut homines, ut dii; aut irrationalia, ut pecora. Virtutes utique rationales sunt: atqui nec homines sunt, nec dii: ergo non sunt animalia. Omne rationale animal nihil agit, nisi plurimum specie alicuius rei irritatum est, deinde impetum cepit, deinde assensio confirmavit hunc impetum. Quid sit assensio, dicam. 15. Oportet me ambulare: tunc demum ambulo, quum hoc mihi dixi, et approbavi hanc opinionem meam. Oportet me sedere: tunc demum sedeo. Haec assensio in virtute non est. Puta enim prudentiam esse: quomodo assentietur? Oportet me ambulare. Hoc natura non recipit: prudentia enim ei, cuius est, prospicit, non sibi. Nam nec ambulare potest, nec sedere: ergo assensionem non habet: quod assensionem non habet, rationale animal non est. 16. Virtus si animal est, rationale est: rationale autem non est, ergo nec animal. Si virtus animal est: virtus autem bonum est: omne bonum animal est. Hoc nostri fatentur. Patrem servare, bonum est: et sententiam prudenter in senatu dicere, bonum est: et iuste decernere, bonum est. Ergo et patrem servare, animal est: et prudenter dicere, animal est. Er-

e res excedet, ut risum tenere non possis. Pru-
er tacere bonum est: coenare bene, bonum est:
t tacere et coenare, animal est. 17. Ego meher
titillare non desinam, et ludos mihi ex istis sub-
us ineptiis facere. Iustitia et fortitudo si ani-
a sunt, certe terrestria sunt. Omne animal ter
'e alget, esurit, sitit: ergo iustitia alget, fortitu-
surit, clementia sitit. Quid porro non interro
illos, quam figuram habeant ista animalia, ho-
s, an equi, an ferae? Si rotundam illis, qualem
dederint formam: quaeram, an et avaritia, et
ria, et dementia aeque rotundae sint? Sunt enim
sae animalia. 18. Si has quoque corrotundave-
etiamnunc interrogabo, an prudens ambulatio
al sit, nec ne? Confiteantur necesse est. Deinde
it, ambulationem esse animal, et quidem rotun-
. Ne putes autem me primum ex nostris, non ex
scripto loqui, sed meae sententiae esse: inter
nthem, et discipulum eius Chrysippum, non con-
t quid sit ambulatio. Cleanthes ait, spiritum
a principali usque in pedes permissum: Chry-
is, ipsum principale. 19. Quid est ergo, cur non
s Chrysippi exemplo sibi quisque se vindicet, et
tot animalia, quot mundus ipse non potest ca-
derideat? Non sunt, inquit, virtutes multa ani-
a, et tamen animalia sunt. Nam quemadmodum
ris et poëta est et orator, et tamen unus: sic vir-
istae animalia sunt, sed multa non sunt. Idem
nimus et iustus, et prudens, et fortis, ad singu-
irtutes quodammodo se habens. 20. Sublata est
stio: convenit nobis. Nam et ego interim fa-
animum animal esse: postea visurus, quam de
re sententiam feram. Actiones eius animalia
nego. Alioquin et omnia verba erunt animalia,
mes versus. Nam si sermo prudens bonum est:
m autem omne animal est: sermo ergo animal

est. Prudens versus, bonum est: bonum autem omne animal est: versus ergo animal est. Itaque,

Arma virumque cano,

animal est: quod non possunt rotundum dicere, quum sex pedes habeat. 21. Textorium, inquis, totum mehercule istud est, quod quummaxime agitur. Dissilio risu, quum mihi propono soloecismum animal esse, et barbarismum, et syllogismum, et aptas illis facies, tanquam pictor, assigno. Haec disputamus, attractis superciliis, fronte rugosa! Non possum hoc loco dicere illud Caecilianum: *O tristes ineptias!* Ridiculae sunt. Quin itaque potius aliquid utile nobis ac salutare tractamus, et quaerimus quomodo ad virtutes venire possimus, quae nos ad illas via adducat. 22. Doce me, non an fortitudo animal sit: sed nullum animal felix esse sine fortitudine, nisi contra fortuita convaluit, et omnes casus antequam exciperet, meditando praedomuit. Quid est fortitudo? Munimentum humanae imbecillitatis inexpugnabile: quod qui circumdedit sibi, securus in hac vitae obsidione perdurat. Utitur enim suis viribus, suis telis. Hoc loco tibi Posidonii nostri sententiam referre volo: Non est quod unquam fortunae armis putes esse te tutum: tuis pugna contra ipsam: fortuita non armant. 23. Itaque contra hostes instructi, contra ipsam inermes sunt. Alexander quidem Persas, et Hyrcanos, et Indos, et quidquid gentium usque in Oceanum extendit Oriens, vastabat, fugabatque: sed ipse modo occiso amico, modo amisso, iacebat in tenebris, alias scelus, alias desiderium suum moerens; victor tot regum atque populorum, irae tristitiaeque succubuit. Id enim egerat, ut omnia potius haberet in potestate, quam affectus. 24. O quam magnis homines erroribus tenentur, qui ius dominandi trans maria cupiunt permittere: felicissimosque se iudicant, si multas per milites provincias obtinent, et

novas veteribus adiungunt, ignari quod sit illud ingens parque diis regnum! Imperare sibi maximum imperium est. Doceas me, quam sacra res sit iustitia, alienum bonum spectans, nihil ex se petens, nisi usum sui. Nihil sit illi cum ambitione famaque: sibi placeat. Hoc ante omnia sibi quisque persuadeat, Me iustum esse gratis oportet. 25. Parum est: adhuc illud persuadet sibi, Me in hanc pulcherrimam virtutem ultro etiam impendere iuvet: ut tota cogitatio a privatis commodis quam longissime aversa sit. Non est quod spectes, quod sit iustae rei praemium maius, quam iustum esse. Illud adhuc tibi affige, quod paulo ante dicebam: nihil ad rem pertinet, quam multi aequitatem tuam noverint. Qui virtutem suam publicari vult, non virtuti laborat, sed gloriae. Non vis esse iustus sine gloria? At mehercules saepe iustus esse debebis cum infamia. Et tunc, si sapis, mala opinio bene parta delectat.

EPISTOLA CXIV.

Eloquentiam alias aliam esse, et placere: uti mores publici sunt, severi, soluti, fracti. Ab animo colorem illam sumere: idque exemplo Maecenatis docet. Illum igitur curandum et formandum esse: a quo sensus, et verba deinde recta. Obiter contra luxuriam.

Quare quibusdam temporibus provenerit corrupti generis oratio, quaeris, et quomodo in quaedam vitia inclinatio ingeniorum facta sit, ut aliquando inflata explicatio vigeret, aliquando infracta, et in morem cantici ducta? Quare alias sensus audaces, et fidem egressi placuerint, alias abruptae sententiae et suspiciosae, in quibus plus intelligendum est, quam audiendum? Quare aliqua aetas fuerit, quae translationis iure uteretur inverecunde? 2. Hoc, quod audire vulgo soles, quod apud Graecos in proverbium cessit: talis hominibus fuit oratio, qualis vita. Quemadmodum autem uniuscuiusque actio dicenti similis

est, sic genus dicendi aliquando imitatur publicos mores. Si disciplina civitatis laboravit, et se in delicias dedit, argumentum est luxuriae publicae, orationis lascivia: si modo non in uno aut in altero fuit, sed approbata est, et recepta. Non potest alius esse ingenio, alius animo color. 3. Si ille sanus est, si compositus, gravis, temperans, ingenium quoque siccum ac sobrium est: illo vitiato, hoc quoque afflatur. Non vides, si animus elanguit, trahi membra, et pigre moveri pedes? si ille effeminatus est, in ipso incessu apparere mollitiem? si ille acer est et velox, concitari gradum? si furit, aut (quod furori simile est) irascitur, turbatum esse corporis motum, nec ire, sed ferri? Quanto hoc magis accidere ingenio putas, quod totum animo permixtum est? Ab illo fingitur, illi paret, inde legem petit. 4. Quomodo Maecenas vixerit, notius est, quam ut narrari nunc debeat: quomodo ambulaverit, quam delicatus fuerit, quam cupierit videri, quam vitia sua latere noluerit. Quid ergo? non oratio eius aeque soluta est, quam ipse discinctus? non tam insignita illius verba sunt, quam cultus, quam comitatus, quam domus, quam uxor? Magni ingenii vir fuerat, si illud egisset via rectiore, si non vitasset intelligi, si non etiam in oratione difflueret. 5. Videbis itaque eloquentiam ebrii hominis involutam, et errantem, et licentiae plenam. Maecenas de cultu suo: Quid turpius, Amne, silvisque ripa comantibus, Vides ut alveum lintribus arent, versoque vado remittant hortos. — Quid, si quis feminae cirro crispatae, et labris columbatur, Incipitque suspirans, ut cervice laxa feratur nec more. — Tyranni irremediabilis factio rimantur epulis, lagenaque tentant domos, et saepe mortem exigunt. — 6. Genium festo vix suo testem, tenuisve Cereris fila et crepacem molam, focum mater aut uxor investiunt. — Non statim haec quum legeris, hoc tibi occurret,

hunc esse qui solutis tunicis in urbe semper incesserit? Nam etiam quum absentis partibus Caesaris fungeretur, signum a discincto petebatur. Hunc esse qui in tribunali, in rostris, in omni publico coetu sic apparuerit, ut pallio velaretur caput, exclusis utrimque auribus, non aliter quam in Mimo divitis fugitivi solent? 7. Hunc esse cui, quummaxime civilibus bellis strepentibus, et solicita urbe et armata, comitatus hic fuerit in publico: spadones duo, magis tamen viri quam ipse? Hunc esse qui uxorem millies duxit, quum unam habuerit? Haec verba tam improbe structa, tam negligenter abiecta, tam contra consuetudinem omnium posita, ostendunt, mores quoque non minus novos et pravos, et singulares fuisse. 8. Maxima laus illi tribuitur mansuetudinis: pepercit gladio, sanguine abstinuit: nec ulla alia re, quid posset, quam licentia ostendit. Hanc ipsam laudem suam corrupit istis orationis portentosissimae deliciis. Apparet enim mollem fuisse, non mitem. Hoc istae ambages compositionis, hoc verba transversa, hoc sensus magni quidem saepe, sed enervati dum exeunt, cuivis manifestum facient. Motum illi felicitate nimia caput: quod vitium hominis esse interdum, interdum temporis solet. 9. Ubi luxuriam late felicitas fudit, luxus primum corporum esse diligentior incipit; deinde supellectili laboratur; deinde in ipsas domos impenditur cura, ut in laxitatem ruris excurrant, ut parietes advectis trans maria marmoribus fulgeant, ut tecta varientur auro, ut lacunaribus pavimentorum respondeat nitor; deinde ad coenas lautitia transfertur, et illic commendatio ex novitate et soliti ordinis commutatione captatur, ut ea quae claudere coenam solent, prima ponantur; ut quae advenientibus dabantur, exeuntibus dentur. 10. Quum assuevit animus fastidire quae ex more sunt, et illi pro sordidis solita sunt;

[redacted] [redacted]

etiam in oratione quod novum est, quaerit: et modo antiqua verba atque exoleta revocat et profert: modo fingit, et ignota deflectit: modo id quod nuper increbuit, pro cultu habetur, audax translatio, ac frequens. Sunt qui sensus praecidant, et hinc gratiam sperent, si sententia pependerit, et audienti suspicionem sui fecerit: 11. sunt qui illos detineant, et porrigant: sunt qui non usque ad vitium accedant (necesse est enim hoc facere, aliquid grande tentanti) sed qui ipsum vitium ament. Itaque ubicunque videris orationem corruptam placere, ibi mores quoque a recto descivisse, non erit dubium. Quomodo conviviorum luxuria, quomodo vestium, aegrae civitatis indicia sunt: sic orationis licentia (si modo frequens est) ostendit animos quoque, a quibus verba exeunt, procidisse. 12. Mirari quidem non debes corrupta excipi, non tantum a corona sordidiore, sed ab hac turba quoque cultiore. Togis enim inter se isti, non iudiciis distant. Hoc magis mirari potes, quod non tantum vitiosa, sed et vitia laudantur. Nam illud semper factum est: nullum sine venia placuit ingenium. Da mihi quemcunque vis magni nominis virum. Dicam, quid illi aetas sua ignoverit, quid in illo sciens dissimulaverit. 13. Multos dabo, quibus vitia non nocuerint: quosdam, quibus profuerint. Dabo, inquam, maximae famae et inter miranda propositos: quos si quis corrigit, delet. Sic enim vitia virtutibus immixta sunt, ut illas secum tractura sint. Adiice nunc, quod oratio certam regulam non habet. Consuetudo illam civitatis, quae nunquam in eodem diu stetit, versat. Multi ex alieno seculo petunt verba: duodecim tabulas loquuntur: Gracchus illis, et Crassus, et Curio, nimis culti et recentes sunt: ad Appium usque, et ad Coruncanum redeunt. 14. Quidam contra, dum nihil nisi tritum et usitatum volunt, in sordes incidunt. Utrumque di-

verso genere corruptum est, tam mehercules, quam si vellent splendidis uti, ac sonantibus, et poëticis; necessaria, et in usu posita vitare: tam hunc dicam peccare, quam illum. Alter se iusto plus colit, alter se iusto plus negligit: ille et crura, hic nec alas quidem vellit. Ad compositionem transeamus. Quot genera tibi dabo in hac, quibus peccetur? 15. Quidam praefractam et asperam probant: disturbant de industria, si quid placidius effluxit: nolunt sine salebra esse iuncturam; virilem putant et fortem, quae aurem inaequalitate percutiat. Quorundam non est compositio: modulatio est: adeo blanditur, et molliter labitur. Quid de illa loquar, in qua verba differuntur, et diu exspectata vix ad clausulas redduntur? Quid de illa in exitu lenta, qualis Ciceronis est, devexa, et molliter desinens, nec aliter quam solet, ad morem suum pedemque respondens? 16. Non tantum in genere sententiarum vitium est, si aut pusillae sunt et pueriles, aut improbae, et plus ausae quam pudore salvo licet: sed si floridae sunt, et nimis dulces, si in vanum exeunt, et sine effectu, nihil amplius quam sonant. Haec vitia unus aliquis inducit, sub quo tunc eloquentia est: ceteri imitantur, et alter alteri tradunt. Sic Sallustio vigente, amputatae sententiae, et verba ante exspectatum cadentia, et obscura brevitas, fuere pro cultu. 17. Arruntius vir rarae frugalitatis, qui historias belli Punici scripsit, fuit Sallustianus, et in illud genus nitens. Est apud Sallustium: Exercitum argento fecit: id est, pecunia paravit. Hoc Arruntius amare coepit: posuit illud omnibus paginis. Dicit quodam loco: Fugam nostris fecere. Alio loco: Hiero Rex Syracusanorum, bellum facit. Et alio loco: Quae audita Panormitanos dedere Romanis fecere. Gustum tibi dare volui: totus his contexitur liber. 18. Quae apud Sallustium rara fuerunt, apud hunc crebra sunt,

et paene continua, nec sine caussa. Ille enim in haec incidebat: at hic illa quaerebat. Vides autem quid sequatur, ubi alicui vitium pro exemplo est. Dixit Sallustius: Aquis hiemantibus. Arruntius in primo libro belli Punici ait: Repente hiemavit tempestas. Et alio loco, quum dicere vellet frigidum annum fuisse, ait: Totus hiemavit annus. Et alio loco: Inde sexaginta onerarias, leves, praeter militem et necessarios nautarum, hiemante Aquilone misit. 19. Non desinit omnibus locis hoc verbum infulcire. Quodam loco Sallustius dicit: Inter arma civilia aequi boni famas petit. Arruntius non temperavit, quo minus primo statim libro poneret: ingentes esse famas de Regulo. Haec ergo et huiusmodi vitia, quae alicui impressit imitatio, non sunt indicia luxuriae, nec animi corrupti. Propria enim esse debent, et ex ipso nata, ex quibus tu aestimes alicuius affectus. Iracundi hominis iracunda oratio est: commoti nimis incitata, delicati tenera et fluxa. 20. Quod vides istos sequi, qui aut vellunt barbam, aut intervellunt; qui labra pressius tondent et abradunt, servata et submissa cetera parte, qui lacernas coloris improbi sumunt, qui perlucentem togam, qui nolunt facere quidquam quod hominum oculis transire liceat: irritant illos, et in se advertunt; volunt vel reprehendi, dum conspiciantur. Talis est oratio Maecenatis, omniumque aliorum, qui non casu errant, sed scientes volentesque. Hoc a magno animi malo oritur. 21. Quomodo in vino non ante lingua titubat, quam mens cessit oneri, et inclinata vel perdita est: ita ista oratio (quid aliud quam ebrietas?) nulli molesta est, nisi animus labat. Ideo ille curetur: ab illo sensus, ab illo verba exeunt, ab illo nobis est habitus, vultus, incessus. Illo sano ac valente, oratio quoque robusta, fortis, virilis est: si ille procubuit, et cetera sequuntur ruinam.

— Rege incolumi, mens omnibus una est:
Amisso, rupere fidem.

22. Rex noster est animus. Hoc incolumi, cetera manent in officio, parent et obtemperant: quum ille paulum vacillavit, simul dubitant. Quum vero cessit voluptati, artes quoque eius, actusque marcent, et omnis ex languido fluxoque conatus est. Quoniam hac similitudine usus sum, perseverabo. Animus noster modo rex est, modo tyrannus. Rex, quum honesta intuetur, salutem sibi commissi corporis curat, et illi nihil imperat turpe, nihil sordidum: ubi vero impotens, cupidus, delicatus est, transit in nomen detestabile ac dirum, et fit tyrannus. 23. Tunc illum excipiunt affectus impotentes, instantque: qui initio quidem gaudet, ut solet populus largitione nocitura frustra plenus, et quae non potest haurire, contrectat. Quum vero magis ac magis vires morbus exedit, et in medullas nervosque descendere deliciae: conspectu eorum, quibus se nimia aviditate inutilem reddidit, laetus, pro suis voluptatibus habet spectaculum alienarum, subministrator libidinum testisque, quarum sibi usum ingerendo abstulit; 24. nec illi tam gratum est abundare iucundis, quam acerbum, quod non omnem illum apparatum per gulam ventremque transmittit, non cum omni exoletorum feminarumque turba convolutatur: moeretque, quod magna pars suae felicitatis exclusa corporis angustiis, cessat. Numquid enim, mi Lucili, hic furor est, quod nemo nostrûm mortalem se cogitat? quod nemo imbecillum? immo quod nemo nostrûm unum esse se cogitat? 25. Adspice culinas nostras, et concursantes inter tot ignes coquos nostros: unum videri putas ventrem, cui tanto tumultu comparatur cibus! Adspice veterana nostra, et plena multorum seculorum vindemiis horrea: unum putas videri ventrem, cui tot consulum regionumque vina cluduntur?

Adspice quot locis vertatur terra, quot millia colonorum arent, fodiant: unum putas videri ventrem, cui et in Sicilia, et in Africa seritur! 26. Sani erimus, et modica concupiscemus, si unusquisque se numeret: metiatur simul corpus, sciatque, nec multum capere, nec diu posse. Nihil tamen aeque tibi profuerit ad temperantiam omnium rerum, quam frequens cogitatio brevis aevi, et huius incerti. Quidquid facies, respice ad mortem.

EPISTOLA CXV.

Contra eos qui nimis in sermone aut stilo anxii sint: minuti hoc animi esse. Cum fiducia scribendum loquendumque, sine quaesito ornatu. Quem in animo potius specta. O qualis ille, ubi Virtutes eum excoluerunt! omnes in amorem rapiat, si conspici possit. At externus iste splendor falsus, aut nihili est: item aurum omne et pecunia, quae miramur. Non faciunt haec felices, aut securos; imo et miseros, et miserandos.

Nimis anxium esse te circa verba et compositionem, mi Lucili, nolo: habeo maiora quae cures. Quaere quid scribas, non quemadmodum: et hoc ipsum, non ut scribas, sed ut sentias: ut illa quae senseris, magis applices tibi, et veluti signes. Cuiuscunque orationem videris solicitam et politam, scito animum quoque non minus esse pusillis occupatum. 2. Magnus ille remissius loquitur, et securius: quaecunque dicit, plus habent fiduciae, quam curae. Nosti complures iuvenes, barba et coma nitidos, de capsula totos: nihil ab illis speraveris forte, nihil solidum. Oratio cultus animi est: si circumtonsa est, et fucata, et manu facta, ostendit illum quoque non esse sincerum, et habere aliquid fracti. 3. Non est ornamentum virile concinnitas. Si nobis animum boni viri liceret inspicere, o quam pulchram faciem, quam sanctam, quam ex magnifico placidoque fulgentem videremus, hinc iustitia, illinc fortitudine, hinc temperantia prudentiaque lucentibus!

Praeter has frugalitas, et continentia, et tolerantia, et liberalitas, comitasque, et (quis credat?) in homine rarum humanitas bonum, splendorem illi suum af funderent. 4. Tum providentia, tum elegantia, et ex istis magnanimitas eminentissima, quantum, dii boni! decoris illi, quantum ponderis, gravitatisque adderent: quanta esset cum gratia auctoritas! Nemo illum amabilem, qui non simul venerabilem diceret. Si quis viderit hanc faciem altiorem fulgentioremque, quam cerni inter humana consuevit, nonne velut numinis occursu obstupefactus resistat, et, ut fas sit vidisse, tacitus precetur? 5. Tum evocante ipsa vultus benignitate productus, adoret ac supplicet: et diu contemplatus multum exstantem, supraque mensuram solitorum inter nos adspici, elatam, oculis miti quidem, sed nihilominus vivido igni flagrantibus, tunc demum illam Virgilii nostri vocem verens atque attonitus emittat:

O quam te memorem, virgo? namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem sonat. O dea certe!
Sis felix, nostrumque leves, quaecunque, laborem.

6. Aderit, levabitque, si colere eam voluerimus. Colitur autem non taurorum opimis corporibus contrucidatis, nec auro argentoque suspenso, nec in thesauros stipe infusa, sed pia et recta voluntate. Nemo, inquam, non amore eius arderet, si nobis illam videre contingeret. Nunc enim multa obstrigillant, et aciem nostram aut splendore nimio repercutiunt, aut obscure retinent. Sed si quemadmodum visus oculorum quibusdam medicamentis acui solet, et repurgari: 7. sic et nos, si aciem animi liberare impedimentis voluerimus, poterimus perspicere virtutem, etiam obrutam corpore, etiam paupertate opposita, et humilitate et infamia obiacentibus. Cernemus, inquam, pulchritudinem illam, quamvis sordido obtectam. Rursus aeque malitiam, et aerumnosi ani-

mi veternum perspiciemus, quamvis multus circa divitiarum radiantium splendor impediat, et intuentem hinc bonorum, illinc magnarum potestatum falsa lux verberet. 8. Tunc intelligere nobis licebit, quam contemnenda miremur, simillimi pueris, quibus omne ludicrum in pretio est. Parentibus quippe, nec minus fratribus, praeferunt parvo aere emta monilia Quid ergo inter nos et illos interest, ut Aristo ait, nisi quod nos circa tabulas et statuas insanimus, carius inepti? Illos reperti in litore calculi laeves, et aliquid habentes varietatis, delectant; nos ingentium maculae columnarum: 9. sive ex Aegyptiis arenis, sive ex Africae solitudinibus advectae, porticum aliquam vel capacem populi coenationem ferunt. Miramur parietes tenui marmore inductos: quum sciamus quale sit, quod absconditur, oculis nostris imponimus. Et quum auro tecta perfundimus, quid aliud quam mendacio gaudemus? Scimus enim sub illo auro foeda ligna latitare. Nec tantum parietibus aut lacunaribus ornamentum tenue praetenditur: omnium istorum quos incedere altos vides, bracteata felicitas est. 10. Inspice, et disces sub ista tenui membrana dignitatis, quantum mali lateat. Haec ipsa res tot magistratus, tot iudices detinet, quae magistratus et iudices facit, pecunia; quae ex quo in honore esse coepit, verus rerum honor cecidit: mercatoresque et venales invicem facti, quaerimus, non quale sit quidque, sed quanti. Ad mercedem pii sumus, ad mercedem impii. Honesta, quamdiu aliqua illis spes inest, sequimur: in contrarium transituri, si plus scelera promittant. 11. Admirationem nobis parentes auri argentique fecerunt: et teneris infusa cupiditas altius sedit, crevitque nobiscum. Deinde totus populus in alia discors, in hoc convenit: hoc suspiciunt, hoc suis optant, hoc diis velut rerum humanarum maximum, quum grati vi-

deni volunt, consecrant. Denique eo mores redacti sunt, ut paupertas maledicto probroque sit, contemta divitibus, invisa pauperibus. 12. Accedunt deinde carmina poëtarum, quae affectibus nostris facem subdant, quibus divitiae velut unicum vitae decus ornamentumque laudantur. Nihil illis melius nec dare videntur dii immortales posse, nec habere.

Regia solis erat sublimibus alta columnis,
Clara micante auro.

13. Eiusdem currum adspice.

Aureus axis erat, temo aureus, aurea summae
Curvatura rotae, radiorum argenteus ordo.

Denique quod optimum videri volunt seculum, aureum appellant. Nec apud tragicos desunt, qui lucro innocentiam, salutem, opinionem bonam mutant.

14. *Sine me vocari pessimum, ut dives vocer.*
An dives, omnes quaerimus: nemo, an bonus:
Non quare, et unde: quid habeas, tantum rogant.
Ubique tanti quisque, quantum habuit, fuit.
Quid habere nobis turpe sit, quaeris? nihil.
Aut dives opto vivere, aut pauper mori.
*Bene moritur, qui, dum moritur, ** lucrum facit*
15. *Pecunia ingens generis humani bonum,*
Cui non voluptas matris, aut blandae potest
Par esse prolis, non sacer meritis parens.
Tam dulce si quid Veneris in vultu micat,
Merito illa amores coelitum atque hominum movet

Quum hi novissimi versus in tragoedia Euripidis pronuntiati essent, totus populus ad eiiciendum et actorem et carmen consurrexit uno impetu: donec Euripides in medium ipse prosiluit, petens, ut exspectarent, viderentque quem admirator auri exitum faceret. 16. Dabat in illa fabula poenas Bellerophontes, quas in sua quisque dat. Nulla enim avaritia sine poena est, quamvis satis sit ipsa poenarum. O quantum lacrimarum, o quantum laborum exigit!

quam misera desideratis, quam misera partis est! Adiice quotidianas solicitudines, quae pro modo habendi quemque discruciant. Maiore tormento pecunia possidetur, quam quaeritur. Quantum damnis ingemiscunt, quae et magna incidunt, et maiora videntur! Denique ut nihil illis fortuna detrahat, quidquid non acquiritur, damnum est. 17. At felicem illum homines, et divitem vocant, et consequi optant, quantum ille possidet. Fateor. Quid ergo? tu ullos esse conditionis peioris existimas, quam qui habent et miseriam, et invidiam? Utinam qui divitias appetituri essent, cum divitibus deliberarent! utinam honores petituri, cum ambitiosis, et summum adeptis dignitatis statum! Profecto vota mutassent: quum interim illi nova suscipiunt, qui priora damnaverant. Nemo enim est cui felicitas sua, etiamsi cursu venit, satisfaciat. 18. Queruntur et de consiliis, et de processibus suis: maluntque semper, quae reliquerunt. Itaque hoc tibi philosophia praestabit, quo equidem nihil maius existimo: nunquam te poenitebit tui. Ad hanc tam solidam felicitatem, quam tempestas nulla concutiat, non perducent te apte verba contexta, et oratio fluens leniter. Eant ut volent, dum animo compositio sua constet, dum sit magnus, et opinionum securus, et ob ipsa quae aliis displicent, sibi placens, qui profectum suum vitâ aestimet, et tantum scire se iudicet, quantum non cupit, quantum non timet.

EPISTOLA CXVI.

Contra Peripateticos, exscindendos affectus, non temperandos esse: neque a natura induci. A mollitie sententiam adversam nasci.

Utrum satius sit, modicos habere affectus, an nullos, saepe quaesitum est. Nostri illos expellunt: Peripatetici temperant. Ego non video, quomodo salubris esse aut utilis possit ulla mediocritas mor-

Noli timere. Nihil eorum, quae tibi non vis
ıri, eripio: facilem me, indulgentemque praebe-
ebus, ad quas tendis, et quas aut vitae necessa-
, aut utiles, aut iucundas putes: detraham vi-
ı. 2. Nam quum tibi cupere interdixero, velle
nittam: ut eadem illa intrepidus facias, ut cer-
e consilio, ut voluptates illas magis sentias.
lni? ad te magis perventurae sunt, si illis impe-
s, quam si servies. Sed naturale est, inquis, ut
derio amici torquear, datus lacrimis tam iuste
ntibus. Naturale est opinionibus hominum tan-
t adversis contristari: quare non permittas mihi
c tam honestum malae opinionis metum? Nullum
ım est sine patrocinio: nulli non initium est ve-
ındum et exorabile, sed ob hoc latius funditur.
Ion obtinebis ut desinant, si incipere permiseris.
ecillis est primo omnis affectus, deinde ipse se
itat, et vires, dum procedit, parat: excluditur
ius, quam expellitur. Quis negat omnes affe-
a quodam quasi naturali fluere principio? Curam
is nostri natura mandavit: sed huic ubi nimium
ıliseris, vitium est. Voluptatem natura necessa-
rebus admiscuit, non ut illam peteremus, sed ut
sine quibus non possumus vivere, gratiora nobis
s faceret accessio: si suo veniat iure, luxuria
4. Ergo intrantibus resistamus: quia facilius,
ixi, non recipiuntur quam exeunt. Aliquatenus,
ıis, dolere, aliquatenus timere permitte! Sed
l *aliquatenus* longe producitur, nec ubi vis, acci-
finem. Sapienti non solicite custodire se tutum
et lacrimas suas et voluptates, ubi volet, sistet.
is quia non est regredi facile, optimum est omni-
on progredi. Eleganter mihi videtur Panaetius
ondisse adolescentulo cuidam quaerenti, An sa-
s amaturus esset? 5. „De sapiente, inquit, vi-
mus: mihi et tibi, qui adhuc a sapiente longe ab-

sumus, non est committendum, ut incidamus in rem commotam, impotentem, alteri emancipatam, vilem sibi. Sive enim nos respexit, humanitate eius irritamur; sive contemsit, superbia accendimur. Aeque facilitas amoris, quam difficultas nocet: facilitate capimur, cum difficultate certamus. Itaque conscii nobis imbecillitatis nostrae, quiescamus. Nec vino infirmum animum committamus, nec formae, nec adulationi, nec ullis rebus blande trahentibus." 6. Quod Panaetius de amore quaerenti respondit, hoc ego de omnibus dico. Quantum possumus nos, a lubrico recedamus: in sicco quoque parum fortiter stamus. Occurres hoc loco mihi illa publica contra Stoicos voce: Nimis magna promittitis, nimis dura praecipitis. Nos homunciones sumus, omnia nobis negare non possumus. Dolebimus, sed parum: concupiscemus, sed temperate: irascemur, sed placabimur. 7. Scis quare non possumus ista? Quia nos posse non credimus. Immo mehercules, aliud est in re. Vitia nostra, quia amamus, defendimus, et malumus excusare illa, quam excutere. Satis natura homini dedit roboris, si illo utamur, si vires nostras colligamus, ac totas pro nobis, certe non contra nos concitemus. Nolle in caussa est: non posse praetenditur.

EPISTOLA CXVII.

Quaestiuncula, An, cum sapientia bonum sit, etiam sapere sit bonum? Stoici istud vulgo negant: alii asserunt, et ipse istis pronior. Denique amolitur haec supervacua, et ad formationem morum serio vocat.

Multum mihi tibique negotii concinnabis, et, dum nescis, in magnam me litem ac molestiam impinges, qui mihi tales quaestiunculas ponis, in quibus ego nec dissentire a nostris salva gratia, nec consentire salva conscientia possum. Quaeris, an verum sit, quod Stoicis placet, Sapientiam bonum esse, sapere bonum non esse? Primum exponam, quid Stoicis

videatur: tum dicere sententiam audebo. Placet nostris, quod bonum est, esse corpus: quia quod bonum est, facit: quidquid facit, corpus est. 2. Quod bonum est, prodest: faciat autem aliquid oportet, ut prosit: si facit, corpus est. Sapientiam bonum esse dicunt: sequitur, ut necesse sit illam corporalem quoque dicere. At sapere non putant eiusdem conditionis esse. Incorporale est et accidens alteri, id est, sapientiae: itaque nec facit quidquam, nec prodest. Quid ergo? inquiunt: non dicimus, Bonum est sapere: sapere dicimus, referentes ad id ex quo pendet, id est, ad ipsam sapientiam. 3. Adversus hos quid ab aliis respondeatur, audi, antequam ego incipio secedere, et in alia parte considere. Isto modo, inquiunt, nec beate vivere bonum est. Velint nolint, respondendum est, beatam vitam bonum esse, et beate vivere bonum non esse. Etiamnunc quoque nostris illud opponitur. Vultis sapere? ergo expetenda res est, sapere: si expetenda res est, bonum est. 4. Coguntur nostri verba torquere, et unam syllabam expetendo interponere, quam sermo noster inseri non sinit. Ego illam, si pateris, adiungam. Expetendum est, inquiunt, quod bonum est: expetibile quod nobis contingit: quum bonum consecuti sumus, non petitur tanquam bonum, sed petito bono accedit. Ego non idem sentio, et nostros iudico in hoc descendere, quia iam primo vinculo tenentur, et mutare illis formulam non licet. 5. Multum dare solemus praesumtioni omnium hominum. Apud nos veritatis argumentum est, aliquid omnibus videri tanquam deos esse, inter alia sic colligimus, quod omnibus de diis opinio insita est: nec ulla gens usquam est adeo extra leges moresque proiecta, ut non aliquos deos credat. Quum de animarum aeternitate disserimus, non leve momentum apud nos habet consensus hominum, aut timentium inferos, aut co-

lentium aethera. 6. Utor hac publica persuasione: neminem invenies, qui non putet et sapientiam bonum, et sapere. Non faciam quod victi solent, ut provocem ad populum: nostris incipiemus armis confligere. Quod accidit alicui, utrum extra id cui accidit est, an in eo cui accidit? Si in eo est cui accidit, tam corpus est, quam illud cui accidit. Nihil enim accidere sine tactu potest: quod tangit, corpus est. 7. Si extra est, postquam acciderat, recessit: quod recessit, motum habet: quod motum habet, corpus est. Speres me dicturum, non esse aliud cursum, aliud currere: nec aliud calorem, aliud calere: nec aliud lucem, aliud lucere. Concedo ista alia esse, sed non sortis alterius. Si valetudo indifferens est, et valere indifferens est. Si forma indifferens est, et formosum esse indifferens est. 8. Si iustitia bonum est, et iustum esse bonum est. Si turpitudo malum est, et turpem esse malum est, tam mehercules quam, si lippitudo malum est, et lippire malum est. Hoc ut scias, neutrum esse sine altero potest. Quod sapit, sapiens est: quod sapiens est, sapit. Adeo non potest dubitari, an quale illud sit, tale hoc sit, ut quibusdam utrumque unum videatur atque idem. Sed illud libenter quaesierim: Quum omnia aut bona sint, aut mala, aut indifferentia, sapere in quo numero sit? 9. Bonum negant esse. Malum utique non est: sequitur, ut medium sit. Id autem medium atque indifferens vocamus, quod tam malo contingere quam bono potest: tanquam pecunia, forma, nobilitas. Hoc, ut sapiat, contingere nisi bono non potest: ergo indifferens non est. Atqui ne malum quidem est, quod contingere malo non potest: ergo bonum est. Quod nisi bonus non habet, bonum est: sapere non nisi bonus habet: ergo bonum est. 10. Accidens est, inquit, sapientiae. *Hoc* ergo quod vocas sapere, utrum facit sapientiam,

an patitur? Sive facit illud, sive patitur, utroque modo corpus est. Nam et quod fit, et quod facit, corpus est. Si corpus est, bonum est: unum enim deerat illi, quo minus bonum esset, quod incorporale erat. Peripateticis placet, nihil interesse inter sapientiam et sapere, quum in utrolibet eorum et alterum sit. Numquid enim quenquam existimas sapere, nisi qui sapientiam habet? 11. Numquid quenquam qui sapiat, non putas habere sapientiam? Dialectici veteres ista distinguunt: ab illis divisio usque ad Stoicos venit. Qualis sit haec, dicam. Aliud est ager, aliud agrum habere. Quidni? quum habere agrum ad habentem, non ad agrum pertineat. Sic aliud est sapientia, aliud sapere. Puto concedes, duo esse haec, id quod habetur, et eum qui habet: habetur sapientia: habet, qui sapit. Sapientia est mens perfecta, vel ad summum optimumque perducta: ars enim vitae est. 12. Sapere quid est? Non possum dicere, mens perfecta, sed id quod contingit perfectam mentem habenti. Ita alterum est, mens bona: alterum, quasi habere mentem bonam. Sunt, inquit, naturae corporum: tanquam, hic homo est, hic equus: has deinde sequuntur motus animorum enuntiativi corporum. Hi habent proprium quiddam, et a corporibus seductum: tanquam, video Catonem ambulantem: hoc sensus ostendit, animus credit. 13. Corpus est quod video, cui et oculos, et animum intendi. Dico deinde, Cato ambulat: non corpus quidem est quod nunc loquor, sed enuntiativum quiddam de corpore: quod alii effatum vocant, alii enuntiatum, alii edictum. Sic quum dicimus sapientiam, incorporale quiddam intelligimus: quum dicimus, Sapit: de corpore loquimur. Plurimum autem interest, utrum illud dicas, an de illo. 14. Putemus in praesentia ista duo esse: nondum enim quid mihi videatur, pronuntio: quid prohibet, quo minus

[redacted]

aliud quidem sit, sed nihilominus bonum? Dicet paulo ante, aliud esse agrum, aliud habere agru Quidni? in alia enim natura est qui habet, in a quod habetur. Illa terra est, hic homo est. At hoc de quo agitur, eiusdem naturae sunt utraque, qui habet sapientiam, et ipsa quae habetur. Praeterea illic aliud est quod habetur, alius qui h bet: hic in eodem est, et quod habetur, et qui hab Ager iure possidetur: sapientia natura. Illa abal nari potest, et alteri tradi: haec non discedit a mino. Non est itaque quod compares inter se d similia. Coeperam dicere, posse ista duo esse, tamen utraque bona. Sapientia et sapiens duo su et utrumque bonum esse concedis. 16. Quomo nihil obstat, quo minus et sapientia bonum sit, habens sapientiam: sic nihil obstat, quo minus et pientia bonum sit, et habere sapientiam, id est, pere. Ego in hoc volo sapiens esse, ut sapi Quid ergo? non est id bonum, sine quo nec illud num est? Vos certe dicitis, sapientiam, si sine detur, accipiendam non esse. Quis est usus sapi tiae? Sapere: hoc est in illa pretiosissimum: quo tracto, supervacua fit. 17. Si tormenta mala su torqueri malum est: adeo quidem, ut illa non s mala, si quod sequitur, detraxeris. Sapientia ha tus perfectae mentis est: sapere, usus perfectae m tis. Quomodo potest usus eius bonum non es quae sine usu bonum non est? Interrogo te, an pientia sit expetenda? Fateris. Interrogo, an u sapientiae sit expetendus? Fateris. Negas enim illam recepturum, si uti ea prohibearis. Quod petendum est, bonum est. 18. Sapere, sapient usus est: quomodo eloquentiae, loqui: quomodo o lorum, videre: ergo sapere sapientiae usus est. U autem sapientiae expetendus est: sapere ergo e tendum est: si expetendum est, bonum est.

ipse me damno, qui illos imitor dum accuso, et verba apertae rei impendo. Cui enim dubium potest esse, quin, si aestus malum est, et aestuare malum sit? si algor malum est, malum sit algere? si vita bonum est, et vivere bonum est. 19. Omnia ista circa sapientiam, non in ipsa sunt: at nobis in ipsa commorandum est; etiamsi quid evagari libet, amplos habet illa spatiososque secessus. De deorum natura quaeramus, de siderum elementis, de his tam variis stellarum discursibus: an ad illarum motus nostra moveantur corpora, an corporibus omnium, animisque illinc impetus veniat. An et haec quae fortuita dicuntur, certa lege constricta sint, nihilque in hoc mundo repentinum, aut expers ordinis volutetur. 20. Ista iam a formatione morum recesserunt: sed levant animum, et ad ipsarum quas tractant rerum magnitudinem attollunt. Haec vero de quibus paulo ante dicebam, minuunt, et deprimunt, nec ut putas exacuunt, sed extenuant. Obsecro vos, cur tam necessariam curam maioribus melioribusque debitam, in re nescio an falsa, certe inutili, terimus? 21. Quid mihi profuturum est scire, an aliud sit sapientia, aliud sapere? Quid mihi profuturum est scire, illud bonum esse? Temere me geram: subibo huius voti aleam: tibi sapientia, mihi sapere contingat: pares erimus. Potius id age, ut mihi viam monstres, qua ad ista perveniam. Dic mihi quid vitare debeam, quid appetere: quibus animum labantem studiis firmem: quemadmodum quae me ex transverso feriunt aguntque, procul a me repellam. 22. Quomodo par esse tot malis possim: quomodo istas calamitates removeam, quae ad me irruperunt: quomodo illas, ad quas ego irrupi. Doce, quomodo feram aerumnam sine gemitu meo, felicitatem sine alieno: quomodo ultimum necessarium vitae terminum non expectem, sed ipsemet, quum visum erit, profugiam. Ni-

hil mihi videtur turpius, quam optare mortem. Nam si vis vivere, quid optas mori? Si non vis, quid deos rogas, quod tibi nascenti dederunt? 23. Nam ut quandoque moriaris, etiam invito positum est: ut quum voles, in tua manu est. Alterum tibi necesse est, alterum licet. Turpissimum his diebus principium diserti mehercules viri legi: Ita, inquit, quamprimum moriar! Homo demens, optas rem tuam: Ita quamprimum moriar! Fortasse inter has voces senex factus es. Alioqui quid in mora est? Nemo te tenet: evade qua visum est. 24. Elige quamlibet rerum naturae partem, qua tibi praeberi exitum iubeas. Haec nempe sunt elementa, quibus hic mundus administratur, aqua, terra, spiritus. Omnia ista tam causae vivendi sunt, quam viae mortis. Ita quamprimum moriar! Quamprimum istud, quod esse vis? quem illi diem ponis? Citius fieri quam optas, potest. Imbecillae mentis ista sunt verba, et hac detestatione misericordiam captantis. 25. Non vult mori, qui optat. Deos vitam roga, et salutem: si mori placuit, hic mortis est fructus, optare desinere. Haec, mi Lucili, tractemus, his formemus animum. Haec est sapientia, hoc est sapere, non disputatiunculis inanibus subtilitatem vanissimam agitare. Tot quaestiones tibi fortuna posuit. Nondum illas solvisti: iam cavillaris. Quam stultum est, quum signum pugnae acceperis, ventilare? Remove ista lusoria arma, decretoriis opus est. 26. Dic qua ratione nulla animum tristitia, nulla formido perturbet: qua ratione hoc secretarum cupiditatum pondus effundam. Agatur aliquid. Sapientia bonum est, sapere non est bonum. Sic sit: negemus, sapere bonum esse: ut hoc totum studium derideatur, tanquam operatum supervacuis. Quid si scires etiam illud quaeri, an bonum sit futura sapientia? 27. Quid enim dubii est, oro te, an nec messem futuram iam sen-

tiant horrea, nec futuram adolescentiam pueritia viribus aut ullo robore intelligat? Aegro interim nihil ventura sanitas prodest, non magis, quam currentem luctantemque post multos secuturum sensus otium reficit. Quis nescit hoc ipso non esse bonum id quod futurum est, quia futurum est? Nam quod bonum est, utique prodest: nisi praesentia, prodesse non possunt. 28. Si non prodest bonum non est utique: si prodest, iam est. Futurus sum sapiens: hoc bonum erit, quum fuero: interim non est. Prius aliquid esse debet, deinde quale esse. Quomodo, ore te, quod adhuc nihil est, iam bonum est? Quomodo autem tibi magis vis probari, non esse aliquid, quam si dixero, futurum est? Nondum enim venisse apparet, quod venit. 29. Ver secuturum est: scio nunc hiemem esse. Aestas secutura est: scio aestatem non esse. Maximum argumentum habeo nondum praesentis, futurum esse. Sapiam, spero: sed interim non sapio. Si illud bonum haberem, iam hoc carerem malo. Futurum est, ut sapiam: ex hoc licet nondum me sapere intelligas. Non possum simul et in illo bono, et in hoc malo esse. Duo ista non coëunt, nec apud eundem sunt una, bonum et malum. 30. Transcurramus solertissimas nugas, et ad illa quae nobis aliquam opem sunt latura, properemus. Nemo qui obstetricem parturienti filiae solicitus accersit, edictum et ludorum ordinem perlegit. Nemo qui ad incendium domus suae currit, tabulam latruncularium perspicit, ut sciat quomodo alligatus exeat calculus. 31. At mehercules omnia tibi undique nuntiantur, et incendium domus, et periculum liberorum, et obsidium patriae, et bonorum direptio: adiice istis naufragium, motusque terrarum, et quidquid aliud timeri potest. Inter ista districtus, rebus, nihil aliud quam animum oblectantibus, vacas? Quid inter sapientiam et sapere intersit, inquiris? Nodos

nectis ac solvis, tanta mole impendente capiti tuo! 32. Non tam benignum ac liberale tempus natura nobis dedit, ut aliquid ex illo vacet perdere: et vide, quam multa etiam diligentissimis pereant. Aliud valetudo sua cuique abstulit, aliud suorum: aliud necessaria negotia, aliud publica occupaverunt: vitam nobiscum dividit somnus. Ex hoc tempore tam angusto, et rapido, et nos auferente, quid iuvat maiorem partem mittere in vanum? 33. Adiice nunc, quod assuescit animus delectare se potius, quam sanare: et philosophiam oblectamentum facere, quum remedium sit. Inter sapientiam et sapere quid intersit, nescio: scio mea non interesse, sciam ista, an nesciam. Dic mihi, quum, quid inter sapientiam et sapere intersit, didicero, sapiam? Cur ergo potius inter vocabula me sapientiae detines, quam inter opera? Fac me fortiorem, fac me securiorem, fac fortunae parem, fac superiorem. Possum autem superior esse, si fecero omne quod disco.

EPISTOLA CXVIII.

Inanes epistolas nolle se scribere: potius monitorum utilium uberes: et iam facit. Suadet sua, non aliena tractare; a Fortuna nihil petere, nec ab ea pendere. Verum bonum quaerendum: et quid illud sit, definitum. Itemque quid ab Honesto differat. Omne bonum, secundum naturam esse: nec tamen quidquid secundum naturam, bonum.

Exigis a me frequentiores epistolas. Rationes conferamus: solvendo non eris. Convenerat quidem, ut tua priora essent; tu scriberes, ego rescriberem. Sed non ero difficilis: bene credi tibi scio: itaque in antecessum dabo. Nec faciam, quod Cicero vir disertissimus facere Atticum iubet, ut etiamsi rem nullam habebit, quod in buccam venerit, scribat. 2. Nunquam potest deesse quod scribam, ut omnia illa quae Ciceronis implent epistolas, transeam: quis candidatus laboret, quis alienis, quis suis viribus

ugnet, quis consulatum fiducia Caesaris, quis Pompeii, quis ab se petat: quam durus sit foenerator aecilius, a quo minoris centesimis propinqui numium movere non possunt. Sua satius est mala, uam aliena tractare: se excutere, et videre, quam ultarum rerum candidatus sit, et non suffragari. Hoc est, mi Lucili, egregium, hoc securum ac liberum, nihil petere, et tota fortunae comitia transe. Quam putas esse iucundum, tribubus vocatis; uum candidati in templis suis pendeant, et alius ummos pronuntiet, alius per sequestrum agat, alius orum manus osculis conterat, quibus designatus ontingendam manum negaturus est, omnes attoni-, vocem praeconis exspectant; stare otiosum, et pectare illas nundinas, nec ementem quidquam, nec endentem? 4. Quanto hic maiore gaudio fruitur, ui non praetoria aut consularia comitia securus inietur, sed magna illa, in quibus alii honores anniersarios petunt, alii perpetuas potestates, alii belrum eventus prosperos triumphosque, alii divitias, lii matrimonia ac liberos, alii salutem suam suoumque! Quanti animi res est, solum nihil petere, ulli supplicare, et dicere: Nihil mihi tecum, fortua: non facio mei tibi copiam. Scio apud te Catones epelli, Vatinios fieri: nihil rogo. Hoc est privatam acere fortunam. 5. Libet ergo haec invicem scriere, et hanc integram semper egerere materiam, ircumspicientibus tot millia hominum inquieta: qui t aliquid pestiferi consequantur, per mala nituntur n malum, petuntque mox fugienda, aut etiam fastiienda. Cui enim assecuto satis fuit, quod optanti imium videbatur? 6. Non est, ut existimant homies, avida felicitas, sed pusilla: itaque neminem saiat. Tu ista credis excelsa, quia longe ab illis iaes: ei vero, qui ad illa pervenit, humilia sunt. Menior, nisi adhuc quaerit adscendere. Istud quod tu

[redacted]

summum putas, gradus est. Omnes autem male habet ignorantia veri. Tanquam ad bona feruntur, decepti rumoribus. 7. Deinde mala esse, aut inania, aut minora, quam speraverint, adepti, ac multa passi vident: maiorque pars miratur ex intervallo fallentia, et vulgo magna pro bonis sunt. Hoc ne nobis quoque eveniat, quaeramus quid sit bonum. Varia eius interpretatio fuit. Finivit hoc alius alio modo, alius illud aliter expressit. 8. Quidam ita finiunt: Bonum est, quod invitat animos, quod ad se vocat Huic statim opponitur: Quid si invitat quidem, sed in perniciem? Scis quam multa mala, blanda sint. Verum et verisimile inter se differunt ita: Quod bonum est, vero iungitur: non est enim bonum, nisi verum est. At quod invitat ad se, et allicere facit, verisimile est: subrepit, sollicitat, attrahit. 9. Quidam ita finierunt: Bonum est, quod appetitionem sui movet, vel quod impetum animi tendentis ad se movet. Et huic idem opponitur: multa enim impetum animi movent, quae petuntur petentium malo. Melius illi, qui sic finierunt: Bonum est, quod ad se impetum animi secundum naturam movet: et ita demum petendum est, quum coepit esse expetendum. Iam et honestum est: hoc enim perfecte est petendum. 10. Locus ipse me admonet, ut, quid intersit inter bonum honestumque, dicam. Aliquid inter se habent mixtum et inseparabile: nec potest bonum esse, nisi cui aliquid honesti inest: et honestum utique bonum est. Quid ergo inter duo interest? Honestum est perfectum bonum, quo beata vita completur, cuius contactu alia quoque bona fiunt. Quod dico, tale est. Sunt quaedam neque bona, neque mala: tanquam militia, legatio, iurisdictio. 11. Haec quum honeste administrata sunt, bona esse incipiunt, et ex dubio in bonum transeunt. Bonum societate honesti fit, honestum per se bonum est. Bonum ex

honesto fluit, honestum ex se est. Quod bonum est, malum esse potuit: quod honestum est, nisi bonum esse non potuit. Hanc quidam finitionem reddiderunt: Bonum est, quod secundum naturam est. Attende quid dicam. Quod bonum est, et secundum naturam est: non protinus quod secundum naturam est, et bonum est. 12. Multa quidem naturae consentiunt: sed tam pusilla sunt, ut non conveniat illis boni nomen. Levia enim sunt, et contemnenda: nullum etiam minimum contemnendum bonum. Nam quamdiu exiguum est, bonum non est: quum bonum esse coepit, non exiguum est. Unde aliquid cognoscitur bonum? Si perfecte secundum naturam est. 13. Fateris, inquis, quod bonum est, secundum naturam esse: haec eius proprietas est. Fateris et alia secundum naturam quidem esse; sed bona non esse. Quomodo ergo illud bonum est, quum haec non sint? Quomodo ad aliam proprietatem pervenit, quum utrique praecipuum illud commune sit, secundum naturam esse? Ipsa scilicet magnitudine. Nec hoc novum est, quaedam crescendo mutari. 14. Infans fuit, factus est pubes: alia eius proprietas fit: ille irrationalis est, hic rationalis. Quaedam incremento non tantum in maius exeunt, sed in aliud. Non fit, inquit, aliud, quod maius fit. Utrum lagenam an dolium impleas vino, nihil refert: in utroque proprietas vini est. Exiguum mellis pondus, et magnum, sapore non differt. Diversa ponis exempla: in istis enim eadem qualitas est: quamvis augeantur, manent. 15. Quaedam amplificata in suo genere, in sua proprietate perdurant: quaedam post multa incrementa, ultima demum vertit adiectio, et novam illis, aliamque, quam in qua fuerant, conditionem imprimit. Unus lapis fecit fornicem, ille qui latera inclinata cuneavit, et interventu suo vinxit. Summa adiectio quare plurimum facit, vel exigua? Quia non

deretur, sed finitum. Eodem modo aliquid d
ter secari cogitavimus: novissime crescente d
tate, insecabile inventum est. Sic ab eo, qu
et aegre movebatur, processimus ad immobile
dem ratione aliquid secundum naturam fuit:
aliam proprietatem magnitudo sua transtulit,
num fecit.

EPISTOLA CXIX.

De divitiis spernendis, deque continentia et temper

Quoties aliquid inveni, non exspecto, doi
cas, In commune: ipse mihi dico. Quid sit qu
venerim, quaeris? Sinum laxa, merum lucru
Docebo quomodo fieri dives celerrime possis,
valde cupis audire. Nec immerito: ad maxi
divitias compendiariâ ducam. Opus erit tam
creditore. Ut negotiari possis, aes alienum
oportet: sed nolo per intercessorem mutueris
proxenetae nomen tuum iactent. 2. Paratu
creditorem dabo, Catonianum illum: a te m
sumes. Quantulumcunque est, satis erit, si
quid deerit, id a nobis petierimus. Nihil eni
Lucili, interest, utrum non desideres, an h
Summa rei in utroque est eadem: non torqu
Nec illud praecipio, ut aliquid naturae neges

rigore refrigeretur alieno, ad naturam nihil pertinet. Illa hoc unum iubet, sitim exstingui. 4. Utrum sit aureum poculum, an crystallinum, an murrhinum, an Tiburtinus calix, an manus concava, nihil refert. Finem omnium rerum specta, et supervacua dimittes. Fames me appellat: ad proxima quaeque extendatur manus: ipsa mihi commendabit, quodcunque comprehendero. Nihil contemnit esuriens. Quid sit ergo, quod me delectaverit, quaeris? 5. Videtur mihi egregie dictum: Sapiens divitiarum naturalium est quaesitor acerrimus. Inani me, inquis, lance muneras. Quid est istud in commune? Iam ego paraveram fiscos: circumspiciebam in quod me mare negotiaturus immitterem, quod publicum agitarem, quas accerserem merces. Decipere est istud, docere paupertatem, quum divitias promiseris. Ita tu pauperem iudicas, cui nihil deest? Suo, inquis, et patientiae suae beneficio, non fortunae. 6. Ideo ergo illum non iudicas divitem, quia divitiae eius desinere non possunt? Utrum malis habere multum, an satis? Qui multum habet, plus cupit; quod est argumentum, nondum illum satis habere: qui satis habet, consecutus est, quod nunquam diviti contingit, finem. 7. An has ideo non putas esse divitias, quia propter illas nemo proscriptus est? quia propter illas nulli venenum filius, nulli uxor impegit? quia in bello tutae sunt? quia in pace otiosae? quia nec habere illas periculosum est, nec operosum disponere? An parum habet, qui tantum non alget, non esurit, non sitit? Plus Iupiter non habet. 8. Nunquam parum est, quod satis est: nunquam multum est, quod satis non est. Post Darium et Indos pauper est Alexander Macedo: quaerit quod suum faciat, scrutatur maria ignota, in Oceanum classes mittit novas, et, ut ita dicam, mundi claustra perrumpit. Quod naturae satis est, homini non est. Inventus est qui concupi-

sceret aliquid post omnia. Tanta est caecitas mentium, et tanta initiorum suorum unicuique, quum processit, oblivio. 9. Ille modo ignobilis anguli non sine controversia dominus, de tanto fine terrarum per suum rediturus orbem tristis est. Neminem pecunia divitem fecit: immo contra, nulli non maiorem sui cupiditatem incussit. Quaeris, quae sit huius rei caussa? Plus incipit habere posse, qui plus habet. 10. Ad summam, quem voles mihi ex his, quorum nomina cum Crasso Licinioque numerantur, in medium licet protrahas: afferat censum, et quidquid habet, et quidquid sperat, simul computet: iste, si mihi credis, pauper est; si tibi, potest esse. At hic, qui se ad id quod natura exigit, composuit, non tantum extra sensum est paupertatis, sed extra metum. 11. Sed ut scias, quam difficile sit res suas ad naturalem modum coarctare, hic ipse quem circa naturam diximus, quem tu vocas pauperem, habet aliquid et supervacui. At excaecant populum, et in se convertunt opes, si numerati multum ex aliqua domo effertur, si multum auri tecto quoque eius illinitur, si familia aut corporibus electa, aut spectabilis cultu est. 12. Omnium istorum felicitas in publicum spectat: ille quem nos et populo et fortunae subduximus, beatus introrsum est. Nam quod ad illos pertinet, apud quos falso divitiarum nomen invasit occupata paupertas: sic divitias habent, quomodo habere dicimur febrem, quum illa nos habeat. E contrario dicere solemus: Febris illum tenet. Eodem modo dicendum est: Divitiae illum tenent. 13. Nihil ergo monuisse te malim, quam hoc, quod nemo monetur satis: ut omnia naturalibus desideriis metiaris, quibus aut gratis satis fiat, aut parvo. Tantum miscere vitia desideriis noli. Quaeris, quali mensa, quali argento, quam paribus ministeriis, et levibus, afferatur cibus? Nihil praeter cibum natura desiderat.

Num tibi, quum fauces urit sitis, aurea quaeris
Pocula? num esuriens fastidis omnia praeter
Pavonem rhombumque?

14. Ambitiosa non est fames: contenta desinere est: quo desinat, non nimis curat. Infelicis luxuriae ista tormenta sunt. Quaerit quemadmodum post saturitatem quoque esuriat; quemadmodum non impleat ventrem, sed farciat; quemadmodum sitim prima potione sedatam revocet. Egregie itaque Horatius negat ad sitim pertinere, quo poculo aqua, aut quam eleganti manu ministretur. 15. Nam si pertinere ad te iudicas, quam crinitus puer, et quam perlucidum tibi poculum porrigat, non sitis. Inter reliqua, hoc nobis natura praestitit praecipuum, quod necessitati fastidium excussit. Recipiunt supervacua delectum. Hoc parum decens, illud parum laudatum, oculos hoc meos laedit. Id actum est ab illo mundi conditore, qui nobis vivendi iura descripsit, ut salvi essemus, non delicati. 16. Ad salutem omnia parata sunt, et in promtu: deliciis omnia misere ac solicite comparantur. Utamur ergo hoc naturae beneficio inter magna numerando: et cogitemus, nullo nomine melius illam meruisse de nobis, quam quia, quidquid ex necessitate desideratur, sine fastidio sumitur.

EPISTOLA CXX.

Boni notitia quomodo ad nos venerit? observatione, et collatione: natura etiam ducente. Venit et ex contrario: id est, vitii detestatione. Describit Sapientem, et vulgo petenda aut timenda calcantem, etiam ipsam mortem. Denique unum semper, et sibi constantem.

Epistola tua per plures quaestiunculas vagata est, sed in una constitit, et hanc expediri desiderat: Quomodo ad nos boni honestique notitia pervenerit. Haec duo apud alios diversa sunt, apud nos tantum divisa. Quid sit hoc, dicam. Bonum putant esse aliqui, *quod utile est.* Itaque hoc et divitiis, et equo,

et vino, et calceo nomen imponunt: tanta illos boni vilitas, et adeo usque ad sordid dit. 2. Honestum putant, cui ratio recti o stat: tanquam, pie curatam patris senectut tam amici paupertatem, fortem expeditio dentem moderatamque sententiam. Ista du facimus, sed ex uno. Nihil est bonum, nisi nestum est: quod honestum est, utique bon pervacuum iudico adiicere, quid inter ista nis sit, quum saepe dixerim. Hoc unum di hil nobis bonum videri, quo quis et male u 3. Vides autem, divitiis, nobilitate, viribu multi male utantur. Nunc ergo ad id rev quo desideras dici: Quomodo ad nos prima nestique notitia pervenerit. Hoc nos doce non potuit: semina nobis scientiae dedit, non dedit. Quidam aiunt nos in notitiam quod est incredibile, virtutis alicui spe occurrisse. Nobis videtur observatio co rerum saepe factarum inter se collatio: giam nostri intellectus et honestum et cant. 4. Hoc verbum quum latini gram tate donaverint, ego damnandum non civitatem suam redigendum. Utar e tanquam recepto, sed tanquam usitat haec analogia, dicam. Noveramus co tem: ex hac collegimus esse aliquam e veramus corporis vires: ex his colle animi robur. Aliqua benigna facta, a aliqua fortia, nos obstupefecerant: h tanquam perfecta mirari. 5. Suber vitia, quae species alicuius conspicui celabat: haec dissimulavimus. Natu laudanda: nemo non gloriam ultra v his ergo speciem ingentis boni traxi Pyrrhi regis aurum repulit, maius

as opes posse contemnere. Idem, medico romittente venenum se regi daturum, morhum, caveret insidias. 6. Eiusdem animi o non vinci, veneno non vincere. Admirati gentem virum, quem non regis, non contra romissa flexissent, boni exempli tenacem: ficillimum est, in bello innocentem: qui alise crederet etiam in hostes nefas: qui in aupertate, quam sibi decus fecerat, non aligit divitias quam venenum. Vive, inquit, meo, Pyrrhe, et gaude, quod adhuc doleoricium non posse corrumpi. 7. Horatius olus implevit pontis angustias, adimique a i reditum, dummodo iter hosti auferretur, t tam diu restitit prementibus, donec revulsa uina tigna sonuerunt. Postquam respexit, periculum esse patriam periculo suo sensit: si quis vult, inquit, sic euntem sequi: dedit praeceps: 8. et non minus solicitus in illo lveo fluminis, ut armatus, quam ut salvus etento armorum victricium decore, tam tut, quam si ponte venisset. Haec et huiusta imaginem nobis ostendere virtutis. Aduod mirum fortasse videatur: mala interdum honesti obtulerunt, et optimum ex contrat. Sunt enim, ut scis, virtutibus vitia confiperditis quoque ac turpibus recti similitudo Sic mentitur prodigus liberalem: quum pluntersit, utrum quis dare sciat, an servare ne-Multi, inquam, sunt, Lucili, qui non donant, iciunt. Non voco ego liberalem, pecuniae tum. Imitatur negligentia facilitatem, tefortitudinem. Haec nos similitudo coëgit e, et distinguere specie quidem vicina, re lurimum inter se dissidentia. Dum obsereos, quos insignes egregium opus fecerat,

coepimus annotare, quis rem aliquam generoso animo fecisset et magno impetu. 10. Sed semel hunc vidimus in bello fortem, in foro timidum; animose paupertatem ferentem, humiliter infamiam: factum laudavimus, contemsimus virum. Alium vidimus adversus amicos benignum, adversus inimicos temperatum, et publica et privata sancte ac religiose administrantem: non deesse ei, et in his quae toleranda erant, patientiam, et in his quae agenda, prudentiam. Vidimus ubi tribuendum esset, plena manu dantem: ubi laborandum, pertinacem et obnoxium, et lassitudinem corporis animo sublevantem. 11. Praeterea idem erat semper, et in omni actu par sibi, iam non consilio bonus, sed more eo perductus, ut non tantum recte facere posset, sed nisi recte facere non posset. Intelleximus in illo perfectam esse virtutem: hanc in partes divisimus. Oportebat cupiditates refraenari, metus comprimi, facienda provideri, reddenda distribui: 12. comprehendimus temperantiam, fortitudinem, prudentiam, iustitiam, et suum cuique dedimus officium. Ex quo ergo virtutem intelleximus? Ostendit illam nobis ordo eius, et decor, et constantia, et omnium inter se actionum concordia, et magnitudo super omnia efferens sese. Hinc intellecta est illa beata vita, secundo defluens cursu, arbitrii sui tota. Quomodo ergo hoc ipsum nobis apparuit? Dicam. 13. Nunquam vir ille perfectus adeptusque virtutem, fortunae maledixit: nunquam accidentia tristis excepit; civem esse se universi et militem credens, labores velut imperatos subiit. Quidquid inciderat, non tanquam malum aspernatus est, et in se casu delatum, sed quasi delegatum sibi. Hoc qualecunque est, inquit, meum est: asperum est, durum est: in ipso navemus operam. 14. Necessario itaque magnus apparuit, qui nunquam malis ingemuit, nunquam de fato suo que-

stus est, fecit multis intellectum sui, et non aliter quam in tenebris lumen effulsit: advertitque in se omnium animos, quum esset placidus et lenis, et humanis divinisque rebus pariter aequus. Habebat perfectum animum, ad summam sui adductus, supra quam nihil est nisi mens Dei, ex qua pars et in hoc pectus mortale defluxit: 15. quod nunquam magis divinum est, quam ubi mortalitatem suam cogitat, et scit in hoc natum hominem, ut vita defungeretur. nec domum esse hoc corpus, sed hospitium, et quidem breve hospitium, quod relinquendum est, ubi te gravem esse hospiti videas. Maximum, inquam, mi Lucili, argumentum est animi ab alteriori venientis sede, si haec in quibus versatur, humilia iudicat, et angusta, si exire non metuit. Scit enim quo exiturus sit, qui, unde venerit, meminit. 16. Non videmus, quam multa nos incommoda exagitant, quam male nobis conveniat hoc corpus? Nunc de ventre, nunc de capite, nunc de pectore ac faucibus querimur: alias nervi nos, alias pedes vexant: nunc deiectio, nunc destillatio: aliquando superest sanguis, aliquando deest: hinc atque illinc tentamur, et expellimur. Hoc evenire solet in alieno habitantibus. 17. At nos, corpus tam putre sortiti, nihilominus aeterna proponimus, et in quantum potest aetas humana protendi, tantum spe occupamus, nulla contenti pecunia, nulla potentia. Quid hac re fieri impudentius, quid stultius potest? Nihil satis est morituris, immo morientibus. Quotidie enim propius ab ultimo stamus, et illo, unde nobis cadendum est, hora nos omnis impellit. Vide in quanta caecitate mens nostra sit! 18. Hoc quod futurum dico, cummaxime fit, et pars eius magna iam facta est. Nam quod viximus tempus, eo loco est, quo erat antequam viximus. Erramus autem, qui ultimum timemus diem: quum tantundem in mortem singuli conferant. Non

est, honeste se atque industrie gerat: ceterum horum quae circa ipsum sunt, suum iudicat, s commodatis utitur, peregrinus et properans. (aliquem huius viderimus constantiae, quidni su nos species non usitatae indolis, utique si han dixi, magnitudinem veram esse ostendebat ae(tas? Veri tenor permanet, falsa non durant. 20. dam alternis Vatinii, alternis Catones sunt: et ı parum illis severus est Curius, parum pauper F cius, parum frugi et contentus vili Tubero: : Licinium divitiis, Apicium coenis, Macenatem ciis provocant. Maximum indicium est malae tis, fluctuatio, et inter simulationem virtutum, remque vitiorum, assidua iactatio.

21. — *habebat saepe ducentos,*

Saepe decem servos: modo reges atque tetrarc
Omnia magna, loquens: modo, sit mihi m
tripes, et
Concha salis puri, et toga, quae defendere fri
Quamvis crassa, queat. Decies centena dedis
Huic parco paucis contento: quinque diebus
Nil erat in loculis.

22. Omnes isti tales sunt, qualem hunc describi ratius, nunquam eundem, nec similem quidem

rapit. 23. Sic maxime coarguitur animus imprudens: alius prodit atque alius, et (quo turpius nihil iudico) impar sibi est. Magnam rem puta, unum hominem agere. Praeter sapientem autem nemo unum agit: ceteri multiformes sumus. Modo frugi tibi videbimur et graves, modo prodigi et vani. Mutamus subinde personam, et contrariam ei sumimus, quam exuimus. Hoc ergo a te exige, ut qualem institueris praestare te, talem usque ad exitum serves. Effice, ut possis laudari: si minus, ut agnosci. De aliquo, quem vidisti heri, merito dici potest: His quis est? Tanta mutatio est.

EPISTOLA CXXI.

Aliquid pro argutiis praetendit: tum proponit, An omnibus animalibus constitutionis suae sensus? id est, sponte et natura eant, quo debent et sunt facta. Dicit esse, et exemplis rationibusque varie docet.

Litigabis, ego video, quum tibi hodiernam quaestiunculam, in qua satis diu haesimus, exposuero. Iterum enim clamabis, Hoc quid ad mores? Sed exclama, dum tibi primum alios opponam, cum quibus litiges, Posidonium et Archidemum. Hi iudicium accipient, deinde dicam. 2. Non quidquid morale est, bonos mores facit. Aliud ad hominem alendum pertinet, aliud ad exercendum, aliud ad vestiendum, aliud ad docendum, aliud ad delectandum. Omnia tamen ad hominem pertinent, etiamsi non omnia meliorem eum faciunt. Mores alia aliter attingunt. Quaedam illos corrigunt et ordinant, quaedam naturam eorum et originem scrutantur. 3. Quum quaeritur, quare hominem natura produxerit, quare praetulerit animalibus ceteris, longe me iudicas mores reliquisse? Falsum est. Quomodo enim scies, qui habendi sint, nisi, quid homini sit optimum, inveneris? nisi naturam eius inspexeris? Tunc demum intelliges, quid faciendum tibi quid vitandum sit.

quum didiceris, quid naturae tuae debeas. Ego, inquis, volo discere, quomodo minus cupiam, minus timeam. 4. Superstitionem mihi excute: doce leve esse vanumque hoc, quod felicitas dicitur: unam illi syllabam facillime accedere. Desiderio tuo satisfaciam, et virtutes exhortabor, et vitia converberabo, licet aliquis nimium immoderatumque in hac parte me iudicet, non desistam persequi nequitiam, et affectus efferatissimos inhibere, et voluptates ituras in dolorem compescere, et votis obstrepere. 5. Quidni? quum maxima malorum optaverimus, et ex gratulatione natum sit quidquid obloquimur. Interim permitte mihi, ea, quae paulo remotiora videntur, excutere. Quaerebamus, an esset omnibus animalibus constitutionis suae sensus? Sensum autem esse, ex eo maxime apparet, quod membra apte et expedite movent, non aliter quam in hoc erudita. Nulli non partium suarum agilitas est. Artifex instrumenta sua tractat ex facili: rector navis scit gubernaculum flectere: 6. pictor colores, quos ad reddendam similitudinem multos variosque ante se posuit, celerrime denotat, et inter ceram opusque facili vultu ac manu commeat. Sic animal in omnem usum sui mobile. Mirari solemus saltandi peritos, quod in omnem significationem rerum et effectuum parata illorum est manus, et verborum velocitatem gestus assequitur. Quod illis ars praestat, his natura. 7. Nemo aegre molitur artus suos, nemo in usu sui haesit: ad hoc edita, protinus faciunt. Cum hac scientia prodeunt, instituta nascuntur. Ideo, inquit, partes suas animalia apte movebunt, quia, si aliter moverint, dolorem sensura sunt. Ita, ut vos dicitis, coguntur, metusque illa in rectum, non voluntas movet; quod est falsum. Tarda enim sunt, quae necessitate impelluntur. Agilitas, spontaneus motus est. 8. Adeo autem non adigit illa ad hoc doloris timor, ut in na-

turalem motum etiam dolore prohibente nitantur. Sic infans, qui stare meditatur, et ferre se assuescit, simul tentare vires suas coepit, cadit: et cum fletu toties resurgit, donec se per dolorem ad id, quod natura poscit, exercuit. Animalia quaedam tergi durioris inversa tamdiu se torquent, ac pedes exserunt, et obliquant, donec ad locum reponantur. 9. Nullum tormentum sentit supinata testudo. Inquieta est tamen desiderio naturalis status: nec ante desinit niti, quatere se, quam in pedes constitit. Ergo omnibus constitutionis suae sensus est, et inde membrorum tam expedita tractatio: nec ullum maius indicium habemus, cum hac illa ad vivendum venire notitia, quam quod nullum animal ad usum sui rude est. 10. Constitutio est, inquit, ut vos dicitis, principale animi quodam modo se habens erga corpus. Hoc tam perplexum et subtile, et vobis quoque vix enarrabile, quomodo infans intelligit? Omnia animalia dialectica nasci oporteret, ut istam finitionem magnae parti hominum togatorum obscuram intelligant. Verum erat quod opponis, si ego ab animalibus constitutionis finitionem intelligi dicerem. 11. Nam ipsa constitutio facilius natura intelligitur, quam enarratur. Itaque infans ille, quid sit constitutio, non novit: constitutionem suam novit: et quid sit animal nescit, animal esse se sentit. Praeterea ipsam constitutionem suam crasse intelligit, et summatim, et obscure. Nos quoque animum habere nos scimus: quid sit animus, ubi sit, qualis sit, et unde, nescimus. 12. Qualis ad nos pervenit animi nostri sensus, quamvis naturam eius ignoremus, ac sedem, talis ad omnia animalia constitutionis suae sensus. Necesse est enim id sentiant, per quod alia quoque sentiunt: necesse est sensum eius habeant, cui parent, a quo reguntur. 13. Nemo non ex nobis intelligit, esse aliquid, quod impetus suos moveat: quid

sit illud, ignorat. Et conatum sibi esse scit: quid sit, aut unde sit, nescit. Sicut infantibus, sic quoque animalibus, principalis partis suae sensus est non satis dilucidus, non expressus. 14. Dicitis, inquit, omne animal primum constitutioni suae conciliari: hominis autem constitutionem rationalem esse: et ideo conciliari hominem sibi, non tanquam animali, sed tanquam rationali. Ea enim parte sibi carus est homo, qua homo est. Quomodo ergo infans conciliari constitutioni rationali potest, quum rationalis nondum sit? Unicuique aetati sua constitutio est: alia infanti, alia puero, alia seni. 15. Omnes enim constitutioni conciliantur, in qua sunt. Infans sine dentibus est: huic constitutioni suae conciliatur. Enati sunt dentes: huic constitutioni conciliatur. Nam et illa herba, quae in segetem frugemque ventura est, aliam constitutionem habet tenera, et vix eminens sulco, aliam quum convaluit, et molli quidem culmo, sed qui ferat onus suum, constitit, aliam quum flavescit, et ad aream spectat, et spica eius induruit: in quamcunque constitutionem venit, eam tuetur, in eam componitur. Alia est aetas infantis, pueri, adolescentis, senis: ego tamen idem sum, qui et infans fui, et puer, et adolescens. Sic quamvis alia atque alia cuique constitutio sit, conciliatio constitutionis suae eadem est. Non enim puerum mihi aut iuvenem, aut senem, sed me natura commendat. Ergo infans ei constitutioni suae conciliatur, quae tunc infanti est, non quae futura iuveni est. 17. Neque enim, si aliquid illi maius, in quod transeat, restat, non hoc quoque, in quo nascitur, secundum naturam est. Primum sibi ipsi conciliatur animal: debet enim aliquid esse, ad quod alia referantur. Voluptatem peto. Cui? mihi. Ergo mei curam ago. Dolorem refugio. Pro quo? pro me. Ergo mei curam ago. Si omnia propter curam mei facio, ante omnia

est mei cura. Haec animalibus inest cunctis: nec inseritur, sed innascitur. 18. Producit foetus suos natura, non abiicit: et quia tutela certissima ex proximo est, sibi quisque commissus est. Itaque ut in prioribus dixi, tenera quoque animalia e materno utero vel quoquo modo effusa, quid sit infestum ipsis, protinus norunt, et mortifera devitant: umbram quoque transvolantium reformidant, obnoxia avibus rapto viventibus. Nullum animal ad vitam prodit sine metu mortis. 19. Quemadmodum, inquit, editum animal intellectum habere aut salutaris aut mortiferae rei potest? Primum quaeritur, an intelligat, non quemadmodum intelligat. Esse autem illis intellectum, ex eo apparet, quod nihil amplius, si intellexerint, faciant. Quid est, quare pavonem, quare anserem gallina non refugiat, quum tanto minorem, et ne notum quidem sibi, accipitrem fugiat? Quare pulli felem timent, canem non timent? 20. Apparet, illis inesse scientiam nocituri, non experimento collectam: nam antequam possint experiri, cavent. Deinde, ne hoc casu existimes fieri, nec metuunt alia quam debent, nec unquam obliviscuntur huius tutelae et diligentiae. Aequalis est illis a pernicioso fuga. Praeterea, non fiunt timidiora vivendo. Ex quo quidem apparet, non usu illa ad hoc pervenire, sed naturali amore salutis suae. Et tardum est et varium, quod usus docet: quidquid natura tradit, et aequale est omnibus, et statim. 21. Si tamen exigis, dicam quomodo omne animal perniciosa intelligere conetur. Sentit se carne constare: itaque sentit, quid sit, quo secari caro, quo uri, quo obteri possit. Quae sunt animalia armata ad nocendum, horum speciem trahit inimicam et hostilem. Inter se ista coniuncta sunt. Simul enim conciliatur saluti suae quidque: et quae iuvant, illa petit; *laesura formidat.* Naturales a contrariis aspernationes

sunt. Sine ulla cogitatione, quae hoc dicit, sine consilio fit, quidquid natura praecipit. 22. Non vides, quanta subtilitas sit apibus ad figenda domicilia? quanta dividui laboris obeundi concordia? Non vides, quam nulli mortalium imitabilis sit illa araneae textura? quanti operis sit, fila disponere? alia in rectum immissa firmamenti loco, alia in orbem currentia ex denso rara, quae minora animalia, in quorum perniciem illa tenduntur, velut retibus implicata teneant. 23. Nascitur ars ista, non discitur. Itaque nullum est animal altero doctius. Videbis aranearum pares telas, par in favis angulorum omnium foramen. Incertum est et inaequale, quidquid ars tradit: ex aequo venit, quod natura distribuit. Haec nihil magis, quam tutelam sui, et eius peritiam tradidit: ideoque etiam simul incipiunt et discere et vivere. Nec est mirum, cum eo nasci illa, sine quo frustra nascerentur. 24. Primum hoc instrumentum illis natura contulit ad permanendum in conciliatione et caritate sui. Non poterant salva esse, ni vellent. Nec hoc per se profuturum erat: sed sine hoc nulla res profuisset. Sed in nullo deprehendes vilitatem sui, ne negligentiam quidem. Tacitis quoque et brutis, quamvis in cetera torpeant, ad vivendum solertia est. Videbis, quae aliis inutilia sunt, sibi ipsa non deesse.

EPISTOLA CXXII.

Luxuriae esse, adversa moribus facere: aliter coenare, bibere, dormire, surgere: et tales aliquot Antipodas facete describit.

Detrimentum iam dies sensit: resiluit aliquantulum: ita tamen, ut liberale adhuc spatium sit, si quis cum ipso, ut ita dicam, die surgat, officiosior, meliorque, quam si quis illum exspectet, ut luce prima exeat. Turpis, qui alto sole semisomnis iacet, cuius vigilia medio die incipit: et adhuc multis hoc ante-

lucanum est. Sunt qui officia lucis noctisque pervertunt, nec ante diducunt oculos hesterna graves crapula, quam appetere nox coepit. 2. Qualis illorum conditio dicitur, quos natura, ut ait Virgilius, sedibus nostris subditos e contrario posuit,

Nosque ubi primus equis oriens afflavit anhelis,
Illis sera rubens accendit lumina vesper:

talis horum contraria omnibus non regio, sed vita est. Sunt quidam in eadem urbe antipodes, qui, ut M. Cato ait, nec orientem unquam solem viderunt, nec occidentem. 3. Hos tu existimas scire, quemadmodum vivendum sit, qui nesciunt quando? et hi mortem timent, in quam se vivi condiderunt: tam infausti ominis, quam nocturnae aves sunt? Licet in vino unguentoque tenebras suas exigant, licet epulis, et in multa quidem fercula discretis, totum perversae vigiliae tempus diducant: non convivantur, sed iusta sibi faciunt: mortuis certe interdiu parentatur. 4. At mehercules nullus agenti dies longus est. Extendamus vitam: huius et officium, et argumentum, actus est. Circumscribatur nox, et aliquid ex illa in diem transferatur. Aves, quae conviviis comparantur, ut immotae facile pinguescant, in obscuro continentur: ita sine ulla exercitatione iacentibus, tumor pigrum corpus invadit, et super membra iners sagina succrescit. Ita istorum corpora, qui se tenebris dicaverunt, foeda visuntur. 5. Quippe suspectior illis, quam morbo pallentibus, color est: languidi et evanidi albent, et in vivis caro morticina est. Hoc tamen minimum in illis malorum dixerim: quanto plus tenebrarum in animo est! Ille in se stupet, ille caligat, invidet caecis. Quis unquam oculos tenebrarum causa habuit? Interrogas, quomodo haec animo pravitas fiat, aversandi diem, et totam vitam in noctem transferendi? Omnia vitia contra naturam pugnant: omnia debitum ordinem deserunt.

6. Hoc est luxuriae propositum, gaudere perversis: nec tantum discedere a recto, sed quam longissime abire, deinde etiam e contrario stare. Isti non videntur tibi contra naturam vivere, qui ieiuni bibunt, qui vinum recipiunt inanibus venis, et ad cibum ebrii transeunt? Atqui frequens hoc adolescentium vitium est, qui vires excolunt, ut in ipso paene balnei limine, inter nudos bibant, immo potent, et sudorem, quem moverunt potionibus crebris ac ferventibus, subinde distringant. 7. Post prandium aut coenam bibere, vulgare est: hoc patresfamiliae rustici faciunt, et verae voluptatis ignari. Merum illud delectat, quod non innatat cibo, quod libere penetrat ad nervos: illa ebrietas iuvat, quae in vacuum venit. Non videntur tibi contra naturam vivere, qui commutant cum feminis vestem? Non vivunt contra naturam, qui exspectant, ut pueritia splendeat tempore alieno? 8. Quid fieri crudelius, vel miserius potest? nunquam vir erit, ut diu virum pati possit? et quum illum contumeliae sexus eripuisse debuerat, ne aetas quidem eripiet? Non vivunt contra naturam, qui hieme concupiscunt rosam? fomentoque aquarum calentium et calorum apta mutatione, bruma lilium, florem vernum, exprimunt? Non vivunt contra naturam, qui pomaria in summis turribus serunt? 9. quorum silvae in tectis domorum ac fastigiis nutant, inde ortis radicibus, quo improbe cacumina egissent? Non vivunt contra naturam, qui fundamenta thermarum in mare iaciunt, nec delicate natare ipsi sibi videntur, nisi calentia stagna fluctu ac tempestate feriantur? Quum instituerunt omnia contra naturae consuetudinem velle, novissime in totum ab illa desciscunt. Lucet: somni tempus est. Quies est: nunc exerceamur, nunc gestemur, nunc prandeamus. Iam lux propius accedit: tempus est coenae. Non oportet id facere, quod populus: res sordida est, trita ac

'ulgari via vivere. Dies publicus relinquatur: pro- ırium nobis ac peculiare mane fiat. Isti vero mihi lefunctorum loco sunt. Quantulum enim a funere ıbsunt, et quidem acerbo, qui ad faces et cereos vi- 'unt? Hanc vitam agere eodem tempore multos me- ninimus: inter quos et Atilium Butam praetorium, :ui post patrimonium ingens consumtum, Tiberius ıaupertatem confitenti, Sero, inquit, experrectus es. Recitabat Montanus Iulius carmen, tolerabilis poë- a, et amicitia Tiberii notus, et frigore. Ortus et oc- :asus libentissime inserebat. Itaque quum indigna- etur quidam illum tota die recitasse, et negaret ac- edendum ad recitationes eius, Natta Pinarius ait: 2. Numquid liberalius possum agere? Paratus sum llum audire ab ortu ad occasum. Quum hos versus ecitasset:

Incipit ardentes Phoebus producere flammas,
Spargere se rubicunda dies; iam tristis hirundo
Argutis reditura cibos immittere nidis
Incipit, et molli partitos ore ministrat:

'arus eques Romanus L. Vinicii comes, coenarum ›onarum assectator, quas improbitate linguae mere- ıatur, exclamavit: Incipit Buta dormire. 13. Deinde juum subinde recitasset:

Iam sua pastores stabulis armenta locarunt,
Iam dare sopitis nox nigra silentia terris
Incipit:

dem Varus inquit: Quid dicit? iam nox est: ibo, t Butam salutabo. Nihil erat notius hac eius vita n contrarium circumacta: quam, ut dixi, multi eo- lem tempore egerunt. 14. Caussa autem est ita vi- 'endi quibusdam, non quia aliquid existiment noctem psam habere iucundius, sed quia nihil iuvat obvium, t gravis malae conscientiae lux est: et omnia con-

cupiscenti aut contemnenti, prout magno aut parvo emta sunt, fastidio est lumen gratuitum. Praeterea, luxuriosi vitam suam esse in sermonibus, dum vivunt, volunt. Nam si tacetur, perdere se putant operam. Itaque male habent, quoties faciunt, quod excidat fama. 15. Multi bona comedunt, multi amicas habent: ut inter istos nomen invenias, opus est non tantum luxuriosam rem, sed notabilem facere. In tam occupata civitate, fabulas vulgaris nequitia non invenit. Pedonem Albinovanum narrantem audieramus (erat autem fabulator elegantissimus) habitasse se supra domum Sp. Papinii. Is erat ex hac turba lucifugarum. Audio, inquit, circa horam tertiam noctis flagellorum sonos: quaero, quid faciat? Dicitur rationes accipere. 16. Audio circa horam sextam noctis clamorem concitatum: quaero, quid sit? Dicitur vocem exercere. Quaero circa octavam horam noctis, quis sit ille sonus rotarum? Velle gestari dicitur. Circa lucem discurritur, pueri vocantur, cellarii, coqui tumultuantur. Quaero, quid sit? Dicitur mulsum et alicam poposcisse, a balneo exisse. 17. Excedebat, inquit, coena eius diem? Minime. Valde enim frugaliter vivebat, nihil consumebat nisi noctem. Itaque crebro dicentibus illum quibusdam avarum et sordidum: Vos, inquit, illum et lychnobium dicetis. Non debes admirari, si tantas invenis vitiorum proprietates: varia sunt, et innumerabiles habent facies: comprehendi eorum genera non possunt. Simplex recti cura est; multiplex pravi, et quantumvis novas declinationes capit. 18. Idem moribus evenit. Naturam sequentium, faciles sunt, soluti sunt, exiguas differentias habent: ab his distorti plurimum, et omnibus et inter se dissident. Caussa tamen praecipua mihi videtur huius morbi, vitae communis fastidium. Quomodo cultu se a ceteris distinguunt, quomodo elegantia coenarum, mun-

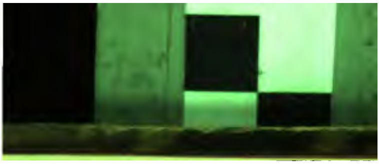
ditiis vehiculorum, sic volunt separare etiam temporum dispositione. Nolunt solita peccare, quibus peccandi praemium infamia est. 19. Hanc petunt omnes isti, qui, ut ita dicam, retro vivunt. Ideo, Lucili, tenenda nobis via est, quam natura praescripsit, nec ab illa declinandum. Illam sequentibus, omnia facilia et expedita sunt: contra illam nitentibus, non alia vita est, quam contra aquam remigantibus.

EPISTOLA CXXIII.

Tenuem aut vilem victum decreto animi, et fame, bonum optandumque fieri. Hoc usurpandum etiam divitibus: quis scit an non opus habituris? Consuetudo, et alieni mores, ne abducant. Sperne iudicia aut voces alienas.

Itinere confectus incommodo magis quam longo, in Albanum meum nocte multa perveni. Nihil habeo paratum, nisi me. Itaque in lecto lassitudinem pono: hanc coqui, hanc pistoris moram boni consulo. Mecum enim de hoc ipso loquor, quam nihil sit grave, quod leviter excipias: quam indignandum nihil, nisi ipse indignando adstruas. Non habet panem meus pistor: sed habet villicus, sed habet atriensis, sed habet colonus. 2. Malum panem, inquis. Exspecta, bonus fiet: etiam illum tenerum tibi et siligineum fames reddet. Ideo non est ante edendum, quam illa imperet. Exspectabo ergo: nec ante edam, quam aut bonum panem habere coepero, aut malum fastidire desiero. Necessarium est, parvo assuescere. Multae difficultates locorum, multae temporum, etiam locupletibus et instructis a diis optantem prohibent et occurrunt. 3. Quidquid vult, habere nemo potest: illud potest, nolle quod non habet: rebus oblatis hilaris uti. Magna pars libertatis est, bene moratus venter et contumeliae patiens. Aestimari non potest, quantam voluptatem capiam ex eo, quod lassitudo mea sibi ipsi acquiescit. Non unctiones, non

balneum, non ullum aliud remedium quam temporis quaero. Nam quod labor contraxit, quies tollit: hoc qualiscunque coena dissolvit, quae aditiali iucundior erit. 4. Aliquando enim experimentum animi sumsi subitum: hoc enim est simplicius et verius. Nam ubi se praeparavit, et indixit sibi patientiam, non aeque apparet, quantum habeat verae firmitatis. Illa sunt certissima argumenta, quae ex tempore dedit, si non tantum aequus molesta, sed placidus adspexit: si non excanduit, non litigavit; si quod dari deberet, ipse sibi non desiderando supplevit, et cogitavit, aliquid consuetudini suae, sibi nihil deesse. 5. Multa quam supervacua essent, non intelleximus, nisi quum deesse coeperunt. Utebamur enim illis, non quia debebamus, sed quia habebamus. Quam multa autem paramus, quia alii paraverunt? quia apud plerosque sunt? Inter caussas malorum nostrorum est, quod vivimus ad exempla: nec ratione componimur, sed consuetudine abducimur. 6. Quod si pauci facerent, nollemus imitari: quum plures facere coeperunt, quasi honestius sit, quia frequentius, sequimur: et recti apud nos locum tenet error, ubi publicus factus est. Omnes iam sic peregrinantur, ut illos Numidarum praecurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat. Turpe est, nullos esse, qui occurrentes via deiiciant, qui honestum hominem venire magno pulvere ostendant. Omnes iam mulos habent, qui crystallina et murrhina, et caelata magnorum artificum manu, portent. 7. Turpe est, videri, eas te habere sarcinas, quae tuto concuti possint. Omnium paedagogia oblita facie vehuntur, ne sol, ne frigus teneram cutem laedat. Turpe est, neminem esse in comitatu puerorum, cuius sana facies medicamentum desideret. Horum omnium sermo vitandus est. Hi sunt, qui vitia tradunt, et alio transferunt. Pessimum genus hominum vi-

.tur, qui verba gestarent: sunt quidam qui vitia ant. 8. Horum sermo multum nocet. Nam nsi non statim officit: semina in animo relinquit, iturque nos etiam quum ab illis discesserimus, rrecturum postea malum. Quemadmodum qui erunt symphoniam, ferunt secum in auribus ulationem illam ac dulcedinem cantus, quae co-iones impedit, nec ad seria patitur intendi: sic atorum, et prava laudantium sermo, diutius et quam auditur: nec facile est, animo dulcem m excutere. 9. Prosequitur et durat, et ex in-illo recurrit. Ideo claudendae sunt aures malis bus, et quidem primis. Nam quum initium fe-nt, admissaeque sunt, plus audent. Inde ad haec enitur verba: „Virtus et philosophia, et iustitia, orum inanium crepitus est. Una felicitas est ie vitae, facere omnia libere, frui patrimonio. est vivere, hoc est se mortalem esse meminisse. Fluunt dies, et irreparabilis vita decurrit. Du-nus, quod iuvat, sapere, et aetati non semper ptates decerpturae, interim dum potest, dum it, ingerere? Quid iuvat frugalitate ultro mor-praecurrere, et quidquid illa ablatura est, iam interdicere? Non amicam habes, non puerum, imicae moveat invidiam. Quotidie sobrius pro-sic coenas, tanquam ephemeridem patri appro-rus. Non est istud vivere, sed alienae vitae in-sse. 11. Quanta dementia est, heredi suo procura-et sibi negare omnia, ut tibi ex amico inimicum na faciat hereditas? Plus enim gaudebit tua te, quo plus acceperit. Istos tristes et superci-is alienae vitae censores, suae hostes, publicos lagogos, assis ne feceris: nec dubitaveris, bonam n, quam opinionem bonam, malle." Hae vo-non aliter fugiendae sunt, quam illae, quas Ulys-*nisi alligatus*, praetervehi noluit. 12. Idem pos-

sunt: abducunt a patria, a parentibus, ab amicis, a virtutibus, et in turpem vitam miseros turpius illidunt. Quanto satius est, rectum sequi limitem, et eo se perducere, ut ea demum sint tibi iucunda, quae honesta? Quod assequi poterimus, si fecerimus duo esse genera rerum, quae nos aut invitent, aut fugent. Invitent; ut divitiae, voluptates, forma, ambitio, cetera blanda et arridentia. 13. Fugent; labor, mors, dolor, ignominia, victus adstrictior. Debemus itaque exerceri, ne haec timeamus, ne illa cupiamus. In contrarium pugnemus, et ab invitantibus recedamus, adversus petentia concitemur. Non vides, quam diversus sit ascendentium habitus, et descendentium? Qui per pronum eunt, resupinant corpora: qui in arduum, incumbunt. Nam si descendas, pondus suum in priorem partem dare: si ascendas, retro abducere, cum vitio, Lucili, consentire est. 14. In voluptates descenditur: in res asperas et duras subeundum est. Hic impellamus corpora, illic refraenemus. Hoc nunc me existimas dicere, eos tantum perniciosos esse auribus nostris, qui voluptatem laudant, qui dolores, metus, per se formidabiles res, incutiunt? Illos quoque nocere nobis existimo, qui nos sub specie Stoicae sectae hortantur ad vitia. Hoc enim iactant: „solum sapientem et doctum, esse amatorem. 15. Solus apte ad hanc artem, aeque combibendi et convivandi, sapiens est peritissimus. Quaeramus, ad quam usque aetatem iuvenes amandi sint." Haec Graecae consuetudini data sint: nos ad illa potius aures dirigamus: Nemo est casu bonus: discenda virtus est. Voluptas humilis res et pusilla est, et in medio habenda pretio, communis cum mutis animalibus, ad quam minima et contemtissima advolant. Gloria vanum et volatile quiddam est, auraque mobilius. Paupertas nulli malum est, nisi repugnanti. 16. Mors malum non est: quid quere-

ris? Sola ius aequum est generis humani. Superstitio error insanus est: amandos timet; quos colit, violat. Quid enim interest, utrum deos neges, an infames? Haec discenda, immo ediscenda sunt. Non debet excusationes vitio philosophia suggerere. Nullam habet spem salutis aeger, quem ad intemperantiam medicus hortatur.

EPISTOLA CXXIV.

Contra Epicureos, in ratione, non sensu, bonum esse. Itaque infantes nondum eius capaces: neque plenum est, nisi ubi plena ratio. Quomodo intelligam in me esse? si extra me nihil quaeram.

Possum multa tibi veterum praecepta referre,
Ni refugis, tenuisque piget cognoscere curas.

Non refugis autem, nec ulla te subtilitas abigit. Non est elegantiae tuae, tantum magna sectari. Sicut illud probo, quod omnia ad aliquem profectum redigis, et tunc tantum offenderis, ubi summa subtilitate nihil agitur: quod ne nunc quidem fieri laborabo. 2. Quaeritur, utrum sensu an intellectu comprehendatur bonum. Huic adiunctum est, in mutis animalibus et infantibus non esse. Quicunque voluptatem in summo ponunt, sensibile iudicant bonum: nos contra intelligibile, qui illud animo damus. Si de bono sensus iudicarent, nullam voluptatem reiiceremus: nulla enim non invitat, nulla non delectat. Et e contrario nullum dolorem volentes subiremus: nullus enim non offendit sensum. 3. Praeterea, non essent digni reprehensione, quibus nimium voluptas placet, quibusque summus est doloris timor. Atqui improbamus gulae ac libidini addictos: et contemnimus illos qui nihil viriliter ausuri sunt doloris metu. Quid autem peccant, si sensibus, id est, iudicibus boni ac mali, parent? His enim tradidistis appetitionis et fugae arbitrium. 4. Sed videlicet ratio isti

rei praeposita est, quemadmodum debeat de vita, quemadmodum de virtute, de honesto, sic et de bono maloque constitui. Nam apud istos vilissimae parti datur de meliore sententia, ut de bono pronuntiet sensus, obtusa res et hebes, et in homine quam in aliis animalibus tardior. 5. Quid si quis velit non oculis, sed tactu minuta discernere? Subtilior ad hoc nulla acies, quam oculorum, et intentior daretur, bonum malumque dignoscere. Vides in quanta ignorantia veritatis versetur, et quam humi sublimia ac divina proiecerit, apud quem de summo bono maloque iudicat tactus. 6. Quemadmodum, inquit, omnis scientia atque ars aliquid debet habere manifestum, sensu comprehensum, ex quo oriatur et crescat: sic beata vita fundamentum et initium a manifestis ducit, et eo quod sub sensum cadit. Nempe vos a manifestis beatam vitam sui initium capere dicitis. 7. Dicimus beata esse, quae secundum naturam sunt: quid autem secundum naturam sit, palam et protinus apparet; sicut, quid sit integrum. Quid est secundum naturam? quod contingit et protinus nato, non dico bonum, sed initium boni. Tu summum bonum voluptatem infantiae donas, ut inde incipiat nascens, quo consummatus homo pervenit. 8. Cacumen radicis loco ponis. Si quis diceret illum in materno utero latentem sexus quoque incerti, tenerum, et imperfectum et informem, iam in aliquo bono esse, aperte videretur errare. Atqui quantulum interest inter eum, qui cummaxime vitam accipit, et illum, qui maternorum viscerum latens humor est! Uterque, quantum ad intellectum boni ac mali, aeque maturus est: et non magis infans adhuc boni capax est, quam arbor, aut mutum aliquod animal. 9. Quare autem bonum in arbore animalique muto non est? quia nec ratio. Ob hoc in infante quoque non est: nam et huic deest. Tunc ad bonum perveniet

quum ad rationem pervenerit. Est aliquod irrationale animal: est aliquod nondum rationale: est rationale, sed imperfectum. In nullo horum bonum: ratio illud secum affert. Quid ergo inter ista, quae retuli, distat? 10. Nunquam erit bonum in eo quod irrationale est: in eo quod nondum rationale est, tunc esse bonum non potest: in imperfecto iam potest esse bonum, sed non est. Ita dico, Lucili, bonum non in quolibet corpore, non in qualibet aetate invenitur: et tantum abest ab infantia, quantum a primo ultimum; quantum ab initio perfectum. Ergo nec in tenero modo coalescente corpusculo est. 11. Quidni non sit? non magis quam in semine. Ut si dicas, aliquod arboris, aut sati, bonum: hoc non est in prima fronde, quae emissa cummaxime solum rumpit. Est aliquod bonum tritici: hoc nondum est in herba lactente: nec quum folliculo se exserit spica mollis, sed quum frumentum aestas et debita maturitas coxit. 12. Quemadmodum omnis natura bonum suum nisi consummata non profert: ita hominis bonum non est in homine, nisi quum in illo ratio perfecta est. Quod autem hoc sit bonum, dicam. Liber animus est ac rectus, alia subiiciens sibi, se nulli. Hoc bonum adeo non recipit infantia, ut pueritia non speret, adolescentia improbe speret. 13. Bene agitur cum senectute, si illuc longo studio intentoque pervenit, ubi hoc et bonum, et intelligibile est. Dixisti, inquit, aliquod bonum esse arboris, aliquod herbae: potest ergo esse aliquod et infantis. Verum bonum nec in arboribus, nec in mutis animalibus est: hoc quod in illis bonum est, precario bonum dicitur. Quod est? inquis. Hoc quod secundum naturam cuiusque est. 14. Bonum quidem cadere in mutum animal nullo modo potest: felicioris meliorisque naturae est. Nisi ubi rationi locus est, *bonum non est.* Quatuor hae naturae sunt, arboris,

animalis, hominis, et Dei. Haec duo quae irrationalia sunt, eandem naturam habent: illa diversa sunt, quod alterum immortale, alterum mortale est. 15. Ex his ergo unius bonum natura perficit, Dei scilicet: alterius cura, hominis. Cetera in sua natura perfecta sunt, non vere perfecta, a quibus abest ratio. Hoc enim demum perfectum est, quod secundum universam naturam perfectum est: universa autem natura rationalis est: cetera possunt in suo genere perfecta esse. 16. In quo non potest beata vita esse, nec id potest quo beata vita efficitur: beata autem vita bonis efficitur: in muto animali non est quo beata vita efficitur: ergo in muto animali bonum non est. Mutum animal sensu comprehendit praesentia: praeteritorum reminiscitur, quum id incidit, quo sensus admonetur: tamquam equus reminiscitur viae, quum ad initium eius admotus est. 17. In stabulo quidem nulla illi viae, quamvis saepe calcatae, memoria est. Tertium vero tempus, id est, futurum, ad muta non pertinet. Quomodo ergo potest eorum videri perfecta natura, quibus usus perfecti temporis non est? Tempus enim tribus partibus constat: praeterito, praesente, et futuro. Animalibus tantum quod brevissimum est in transcursu datum, praesens: praeteriti rara memoria est, nec unquam revocatur, nisi praesentium occursu. 18. Non potest ergo perfectae naturae bonum in imperfecta esse natura. Aut si natura habet, hoc habet, quod habent et sata. Nec illud nego, ad ea quae videntur secundum naturam, magnos esse mutis animalibus impetus et concitatos, sed inordinatos ac turbidos. Nunquam autem aut inordinatum est bonum, aut turbidum. 19. Quid ergo, inquis, muta animalia perturbate et indisposite moventur? Dicerem illa perturbate et indisposite moveri, si natura illorum ordinem caperet: nunc moventur secundum naturam suam.

Perturbatum enim id est, quod esse aliquando et non perturbatum potest: sollicitum est, quod potest esse securum. Nulli vitium est, nisi cui virtus potest esse. 20. Mutis animalibus talis ex sua natura motus est. Sed ne te diu teneam, aliquod erit bonum in muto animali, erit aliqua virtus, erit aliquid perfectum: sed quale? Nec bonum absolute, nec virtus, nec perfectum. Haec enim rationalibus solis contingunt, quibus datum est scire, quare, quatenus, quemadmodum. Ita bonum in nullo est, nisi in quo ratio. 21. Quo nunc pertineat ista disputatio, quaeris, et quid animo tuo profutura sit? Dico: Et exercet illum, et acuit, et utique aliquid acturum occupatione honesta tenet. Prodest autem et quod moratur ad prava properantem. Sed illud dico: nullo modo prodesse tibi possum magis, quam si tibi bonum tuum ostendo, si te a mutis animalibus separo, si cum Deo pono. 22. Quid, inquam, vires corporis alis et exerces? Pecudibus istas maiores ferisque natura concessit. Quid excolis formam? Quum omnia feceris, a multis animalibus decore vinceris. Quid capillum ingenti diligentia comis? quum illum vel effuderis more Parthorum, vel Germanorum nodo vinxeris, vel ut Scythae solent, sparseris: in quolibet equo densior iactabitur iuba, horrebit in leonum cervice formosior. 23. Quum te ad velocitatem paraveris, par lepusculo non eris. Vis tu, relictis in quibus vinci te necesse est, dum in aliena niteris, ad bonum reverti tuum? Quod hoc est? Animus scilicet emendatus ac purus, aemulator Dei, super humana se extollens, nihil extra se sui ponens. Rationale animal es. Quod ergo in te bonum est? perfecta ratio. 24. Hanc tu ad summum finem evoca, in quantum potest plurimum crescere. Tunc beatum esse te iudica, quum tibi ex te gaudium *omne nascetur.* Quum in his quae homines eri-

piunt, optant, custodiunt, nihil inveneris, non dico quod malis, sed quod velis. Brevem tibi formulam dabo, qua te metiaris, qua perfectum esse iam sentias: Bonum tunc habebis tuum, quum intelliges infelicissimos esse felices.

